

แต่ครั้งก่อน หรือใครจะเห็นปาฏิหาริย์อันบวรของพระมุนินทร์สุดเจ้า จึงได้พากันย่างเท้าก้าวหนีไปเสีย ความข้อนี้นี้เป็นประการใด นิมนต์แก้ไขให้ประจักษ์แจ้ง โยมแคลงใจนักหนา

เถโร อาท ฝ่ายพระนาคเสนผู้ปรีชาเฉลิมปราชาญมีเถรวาจาวิสัยชาน่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เมื่อสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ เสด็จคมนาคมการเข้าไปภิกขาจารกับพระอรหันต์ ๕๐๐ พระเทวทัตปล่อยธนบาลหัตถิมา พระอรหันต์ทั้งหลายพากันหลีกหนีไปเสียนั้น พระอรหันต์ทั้งหลายจะได้พากันหลีกหนีไปด้วยความกลัวซ้าง หรือด้วยคิดจะทิ้งให้พระสัพพัญญูปราภุตามกรรมของพระองค์ดังบพิตรว่านั่นหามิได้ ที่จริง **มหาราช** ขอถวายพระพร ใจของพระอรหันต์ก็เหมือนกันกับพื้นธรณีและจอมคีรีขุนเขาสิเนรุราชมิได้หวาดไหวกลัวภัยสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย **มหาราช** ขอถวายพระพร พื้นพระธรณีนี้อันมีผู้ใดใครมาขุดรื้อให้พังทำลายลง จะรู้กลัวหรือสะดุ้งตกใจประการใดบ้างหรือหามิได้ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นภูมิมบาล มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าพื้นธรณีนี้นั้นจะรู้กลัวหรือสะดุ้งตกใจประการใด ก็หามิได้

พระนาคเสนจึงเถรวาจาถามว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ พื้นธรณีนี้นั้นไม่รู้จักกลัวหรือสะดุ้งตกใจด้วยเหตุการณ้อย่างไรเล่า ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พื้นธรณีไม่รู้จักกลัวหรือสะดุ้งตกใจนั้น ก็เพราะพื้นธรณีนี้นั้นจะได้มีเหตุที่จะให้กลัวสะดุ้งตกใจอย่างใดอย่างหนึ่งหามิได้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาถวายพระพรเป็นอุปไมยว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ พื้นธรณีไม่กลัวไม่สะดุ้งด้วยไม่มีเหตุที่จะให้กลัวให้สะดุ้งนั้น มีครุวนาฉันใด **เอวเมว โข** พระอรหันต์เจ้าทั้งหลายก็ไม่กลัวไม่สะดุ้ง ด้วยไม่มีเหตุที่จะให้กลัวให้สะดุ้งฉนนั้น **มหาราช** ขอถวายพระพร ประการหนึ่ง จอมคีรีขุนเขาพระสิเนรุราช ถ้ามีผู้ใดใครผู้หนึ่งมาพังให้ทำลายและทุบต้อยตีหรือเอาอัคคีเข้าเผาผลาญ ขุนเขานั้นจะสะดุ้งตกใจประการใดบ้างหรือหาไม่ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรจึงตรัสว่า **น ทิ ภนฺเต** ข้าแต่พระนาคเสนผู้จำเริญ ขุนเขาพระสิเนรุราชนั้น จะกลัวหรือสะดุ้งตกใจเห็นมิได้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **เกน การณ** ขุนเขานั้นไม่กลัวไม่สะดุ้งตกใจ ด้วยเหตุการณ้อย่างไรเล่า มหาบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณภูมิบาล จึงตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา
 ขุนเขาพระสิเนรุราชไม่กลัวไม่สะดุ้งตกใจนั้น ก็เพราะขุนเขาพระสิเนรุราชนั้นจะมีเหตุให้รู้กลัว
 รู้สะดุ้งอย่างใดอย่างหนึ่งหามิได้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ ขุนเขาพระสิเนรุราช
 ไม่กลัวไม่สะดุ้ง ด้วยไม่มีเหตุจะให้สะดุ้งนั้น มีครุวนาฉนฺได **เอวเมว โข** พระอรหันต์ชีณาสพเจ้า
 ทั้งหลาย ก็ไม่กลัวไม่สะดุ้ง ด้วยไม่มีเหตุที่จะให้กลัวให้สะดุ้งฉนฺนั้น

มหาราช ขอถวายพระพร ถ้าวามหาชนทั้งหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่งในหมื่นโลกธาตุนี้
 มีมือถือหอกอันคมกล้าทุกตัวคน **เอกํ อรหนฺตํ ปริวาเรตฺวา** ฟิงพากันไปแหวดล้อมพระอรหันต์
 องค์หนึ่ง ทำเป็นดังว่าทิ่มแทงให้ถึงแก่ชีวิตันตราย ด้วยอาการดุร้ายน่าฟังกลัว ก็ไม่สามารถจะ
 ทำให้พระอรหันต์องค์หนึ่งนั้นสะดุ้งตกใจได้ แม้ความหวาดหวั่นแห่งจิตของท่านสักหนหนึ่งก็
 ไม่มี เพราะท่านเป็นผู้ไกลแล้วจากเหตุแห่งความกลัว ไม่มีเหตุอะไรจะมาทำให้ท่านกลัวได้เลย

มหาราช ขอถวายพระพร ประการหนึ่ง พระอรหันต์ ๕๐๐ นั้น เมื่อช้างธนบาลวิ่งมา
 จึงดำริพร้อมกันจะเห็นว่า อาตมาจะตามเสด็จพระพุทธดำเนินอยู่ไม่ชอบกล คุณของพระอาณนที
 ผู้เป็นปฤชชนจักไม่ปรากฏแก่ประชาชนทั้งหลาย พระอาณนทีเป็นพุทธอุปฐาก มีความรักใคร่ใน
 สมเด็จพระสัมพันธัญญ์เจ้า ถึงกับสูญเสียชีวิตแทนพระองค์ได้ แม้เป็นปฤชชนอยู่ก็ไม่ครัน
 คร้ามต่อความตายเสียตายชีวิต อุตสาหะตั้งจิตบริจาคถวายสมเด็จพระจอมไตรโลกนาถเจ้า
 พระอรหันต์ทั้งหลาย ๕๐๐ นั้นมีความประสงค์จะประกาศคุณของพระอาณนทีให้ปรากฏดังนี้
 จึงทำเป็นกลัววิ่งหนีช้างธนบาลไป แต่ที่จริงใจของท่านจะได้พรรณพริ้งสักหน้อยหนึ่ง ก็หามิได้
 ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีได้สวณาการ ก็สิ้นสงสัย ทรงสาธุการชื่นชมปรีชา
 ญาณของพระนาคเสนผู้เฉลิมปราชญ์ ก็มีในกาลครั้งนั้น

ชีณาสวานัง อภายนปัญฺหา คํารบ ๗ จบเพียงนี้

สันถวปัญฺหา ที่ ๘

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ผู้เป็นปิ่นประชาเฉลิมราช จึงตรัสถามพระนาคเสนผู้ฉลาดสืบไปว่า
ภนฺเต นาคเสน ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าผู้ปรีชาญาณ สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์

มีพระพุทธปฏิมาตรัสว่า **ภิกขเว** ดูรานะภิกษุทั้งปวง **ภย** อันว่าภยจะมีแก่ท่านทั้งหลายเหตุอาศัย สันถวะ คือความรักใคร่เชยชม ละอองธุลีซึ่งได้แก่ราคะ โทสะ โมหะ ย่อมเกิดแต่ความห่วงใย ในที่อยู่ ความเป็นผู้ไม่ห่วงใยที่อยู่และความไม่มีสันถวะ ๒ อย่างนี้เป็นธรรมชาติอันพระมหา มุณีบรมสுகตเจ้าทั้งหลายได้เห็นแล้วโดยแท้จริง แล้วกลับมีพระพุทธปฏิมาตรัสตั้งนี้ว่า **ภิกขเว** ดูรานะ ภิกษุทั้งหลาย บุรุษผู้เป็นบัณฑิตควรสร้างวิหาร อันเป็นที่รื่นรมย์สำราญให้ภิกษุผู้เป็น พหูสูตอยู่อาศัยดังนี้ เป็นการแย่งกันอยู่น่าสงสัย พระผู้เป็นเจ้าจงโปรดวิสาขนาให้เข้าใจในกาลบัดนี้

พระนาคเสนผู้ปรีชาเฉลิมปราชาญ์ จึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชา- สมภารผู้ประเสริฐ สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์เจ้า มีพระพุทธปฏิมาตรัสว่า ภยเกิด เพราะอาศัยสันถวะ ละอองธุลี คือราคะ โทสะ โมหะ เกิดแต่ความห่วงใยที่อยู่ และตรัสให้สร้าง วิหารถวายภิกษุพหูสูตนี้จริงมิผิดเพี้ยน แต่ที่มีพระพุทธปฏิมาตรัสไว้ฉะนี้ ด้วยสามารถบัญญัติ เป็นสารูป สมควรแก่สมณะ อันธรรมดาพระโยคาวจรผู้วิเศษแล้วย่อมจะเป็นผู้ไม่ห่วงใยใน ที่อยู่ อุปมาดุษฎีชาติเนื้อทั้งหลาย อันสถิตอยู่ในไพรสณฑ์ประเทศราวป่า เป็นผู้ไม่มีอาลัย และไม่ห่วงใยที่อยู่ จะอยู่ในประเทศที่นั่นประจำอยู่มั่งคั่ง เป็นหลักแหล่งเดียวดังนี้หามิได้ ยถา มีครุวนาฉันได พระโยคาวจรก็ไม่ห่วงใยในที่อยู่มีอุปไมยฉันนั้น แต่ที่มีพระพุทธปฏิมาให้สร้าง วิหารถวายให้ภิกษุที่เป็นพหูสูตอยู่นั้น พระองค์ทรงเห็นอำนาจประโยชน์อันเป็นผลานิสงส์ ๒ ประการ คือจะให้สำเร็จแก่พระนิพพานดับชาติทุกข์ ชราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์เป็น เอกันตบรมสุขประการ ๑ คือบุคคลผู้มีศรัทธาสร้างวิหารที่อยู่ลงไว้ในประเทศที่ใด ที่นั้นก็ เป็นที่อันพระภิกษุและภิกษุณีทั้งหลาย ได้พักอาศัยอยู่ ผู้ที่มีความประสงค์จะได้พบได้เห็น ก็จะได้พบได้เห็นได้โดยง่าย ถ้าท่านไม่มีวิหารเป็นที่พักเป็นผู้ไม่ห่วงใยในที่อยู่เที่ยวจาริกไป หากที่ อยู่เป็นหลักแหล่งมิได้ ก็ยากที่สาธุชนจะได้พบได้เห็นท่านประการ ๑ สิริเป็นอานิสงส์ ๒ ประการด้วยกันฉะนี้ การสร้างวิหารย่อมมีคณานิสงส์ ๒ ประการ ด้วยประการดังนี้ เหตุตั้งนั้น สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์จึงมีพระพุทธปฏิมาตรัสอนุญาตให้กระทำวิหารให้เป็นทาน แก่ภิกษุทั้งหลายอันเป็นพหูสูต ทรงพระไตรปิฎก ขอถวายพระพร*

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร ก็ชื่นชมยินดีสาธุการแก่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ ในกาลบัดนี้

สันถวปัญหา คำรบ ๘ จบเพียงนี้

* ปัญหานี้ใจความที่แก้เหมือนกันเป็นรูปเดียวกับอนิเกตานาลยกรณปัญหาที่ ๖ ในจุดตถวรรค ต่างกันแต่ เพียงความประสงค์แห่งคำถามเท่านั้น เห็นว่ามีส่วนต่างกันอยู่บ้าง จึงคงปล่อยไว้ ไม่ตัดออก ทั้งตัวบาลีก็ มีด้วยเหมือนกัน ต่างกันบ้างเล็กน้อย

ภควโต อับบาพาราปัญหา ที่ ๙

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการ ตรัสถามอรรถปริศนาสืบไปแล้วว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ มีพระพุทธานุภาพว่า ตถาคตนี้ **พฺรหฺมโณ** เป็นพราหมณ์ **ยาจโยโค** ผู้ควรซึ่งยากจะพึงขอ **ปยตปาณิ** ล้างมือไว้คอยท่าจะให้ทาน **อนฺติมเททฺโธ** ทรงไว้ซึ่งกายอันเป็นที่สุดชาติเดียว **อนฺตโร** เป็นผู้ยิ่งหาสิ่งเปรียบมิได้ **ภิสโก** เป็นหมอรักษาไข้ทั้งปวง นี่แหละ พระองค์ตรัสยกย่องพระองค์ว่าประเสริฐกว่าสรรพสัตว์สิ้นทั้งปวง พระพุทธองค์เจ้าตรัสฉะนี้แล้วกลับมีพระพุทธานุภาพสรรเสริญยกย่องพระพากุลเถระในตำแหน่งเอตทัคคะว่า พระพากุลภิกษุนี้ มีอาพารน้อย ประเสริฐกว่าภิกษุทั้งหลายบรรดาที่เป็นสาวกของพระองค์ ดังนี้ และพระผู้ทรงพระภาคก็ได้ทรงประจวบเป็นหลายครั้ง เห็นปรากฏอยู่ โยมนี้สงสัยแคลงใจนัก ไม่รู้ว่าจะเชื่อคำไหน จะเชื่อคำต้น คำหลังจะก็ผิดไป ครั้นจะเชื่อคำหลังไซ้ คำต้นก็จะผิด โยมคิด ๆ ดูกั้หาว่าที่จะกำหนดไม่ โฉนพระพุทธานุภาพจึงเป็นสองไม่ต้องกัน **อโย ปณฺโท** ปริศนานี้ **อุภโต โภฏิกโก** มีที่สุดเป็นสองเงื่อน **ตฺวานุปฺตโต** มาถึงพระผู้เป็นเจ้าของ พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยชานาให้โยมแจ้งก่อน

เถโร อาท พระนาคเสนผู้ทรงอริยสังวรจึงวิสัยชานาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตร พระราชสมภารผู้ประเสริฐ พระอสีติมหาสาวกทั้งหลาย ๔๐ รูปมีคุณวิเศษต่างๆ กัน สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เจ้าก็ยกเป็นเอตทัคคะ ตามคุณวิเศษต่าง ๆ กัน ไซ้ว่าพระองค์เจ้าจะยกย่องพระพากุลเถระว่า พระพากุลเถระนี้เป็น **อนฺตโร** ไม่มีผู้อื่นจะยิ่งกว่าหรือเสมอเหมือนพระองค์ก็หามิได้

ซึ่งสมเด็จพระองค์เจ้าตรัสว่า **พฺรหฺมโณ** พระองค์เป็นพราหมณ์นั้น ด้วยพระองค์ทรงเที่ยวบิณฑบาตโปรดสัตว์โลกทั้งปวง ดุจพราหมณ์ยากอันเข้าทุกตรอกออกทุกบ้าน เทียวขอทานเลี้ยงชีวิต ประการหนึ่ง สมเด็จพระพิชิตมารตรัสว่า **ภิสโก** พระองค์เหมือนหมอยารักษาไข้ นั้น ด้วยผู้สรรพสัตว์ทั้งปวงประกอบด้วยทุกข์ ๔ กอง คือชาติที่ปฏิสนธิในครรภ์มารดานี้ลำบากเหมือนหนึ่งว่าตกรอก จะหาสุขสักหน่อยให้มีความสบายเท่าปลายเข้มนั้นก็ไม่ได้ จึงจัดว่าเป็นทุกข์กองใหญ่ประการ ๑ ชราทุกข์นั้นเกิดมาแล้ว เมื่อจำเรี่ยววัยก็ดูผ่องใสโสภาค ครั้นแล้วก็ชราภาพมีกายสั่นระเทิมเทา มีเกสาขาว **ขณฺททฺตนา** ฟันก็หลุดหล่นไป อาหารที่เคยเคี้ยวได้นั้นก็เคี้ยวไม่ได้ เสื่อมรสไป จะพูดจาเซพะก็ไหลออกจากปาก ขณะเมื่อนอนนั้นก็ตี มีน้ำเซพะไหลเหตุหาฟันจะกันมิได้ เนื้อหนังเหี่ยวแห้งไป เท้ามือไม่เป็นใหญ่่งอนแง่นักหนา **ทณฺท-ปฺรายโน** ถือไม้เท้าจืดจางไปข้างหน้า ถึงซึ่งสภาวะเป็นที่เกลียดชังยิ่งนัก จะว่าไปนักจะยาวความเหตุฉะนี้แหละจึงชื่อว่าชราทุกข์ เป็นทุกข์ใหญ่กอง ๑ พยาธิทุกข์นั้น คือฉันทุติโรค ๙๖

จำพวก จำพวกใดจำพวกหนึ่งเกิดขึ้นในกายแล้วเจ็บปวดเสียดแทงทนต์นาสาทสเป็นทุกข์ใหญ่กอง ๑ และมรณทุกข์เมื่อตนจะตายนั้น เป็นห่วงด้วยทรัพย์สมบัติห่วงบุตรห่วงภรรยา น้ำตาไหลตกตะลึงไปไม่รู้ว่าจะไปเกิดที่ไหน เลยเจ็บปวดจนขาดใจดังนี้ จึงว่าเป็นกองทุกข์ใหญ่กอง ๑ สิริเป็นกองทุกข์ ๔ กอง มีในสันดานของสัตว์โลกหญิงชาย สัตว์โลกทั้งหลายนี้ ไม่พ้นจากทุกข์ ๔ กองนี้ ทุกตัวตนเปรียบเหมือนคนไข้ สมเด็จพระบรมโลกนาถจึงประทานยา คือตรัสพระสัทธรรมเทศนาโปรดนิกรสาธุชนให้พ้นจากชาติชราพยาธิมรณะ เข้านิพพานดับทุกข์ ๔ กองนี้ได้เหมือนหมอวางยารักษาไข้ให้หาย อันนี้เป็นอธิบายในคำว่าพระองค์เป็นหมอ

ข้อที่ตรัสยกพระพากุลเถระว่า ยิ่งเป็นเอตทัคคะนั้น คือยิ่งโดยอาพาธน้อยกว่าสาวกทั้งหลาย พระพากุลเถระที่จะยิ่งกว่าสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ ห้ามได้เป็นอันขาด

มหาราช ขอถวายพระพร ที่สมเด็จพระมุนิทรบรมสุขตเจ้าตรัสยกย่องพระสาวกว่าเป็นเอตทัคคะนั้น พระองค์ทรงหมายเอาในกายและโลกุตรธรรมอันมีอยู่ในตน **จางงุมิตาย** สาวกทั้งหลายของสมเด็จพระบรมครูเจ้า ให้กาลล่วงไปด้วยยืนและจงกรม ทั้งในกลางวันและกลางคืนมีอยู่ ส่วนสมเด็จพระบรมครูเจ้า ให้กาลล่วงไปด้วยประทับยืนบ้าง เสด็จจงกรมบ้าง ประทับนั่งบ้าง บรรทมบ้าง ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน **มหาราช** ขอถวายพระพร พระสาวกเหล่าใดเป็นผู้ให้กาลล่วงไปด้วยยืนและจงกรม พระสาวกเหล่านั้นเป็นผู้ยิ่งพิเศษโดยฐานคือเป็นผู้ยืนและจงกรมนั้น

สนธิ โข ปน มหาราช ขอถวายพระพร ประการหนึ่ง สาวกของพระบรมครูเจ้าทั้งหลายที่ถือเอกาสนะฉันทันจันทันวันละหน แม้จะถึงแก่ความตายก็ไม่ฉันทันที่ ๒ ก็มีอยู่ ส่วนสมเด็จพระบรมครูเสวยวันละสองครั้งก็มี สามครั้งก็มี **มหาราช** ขอถวายพระพร พระสาวกเหล่าใดเป็นผู้ถือเอกาสนะได้ พระสาวกเหล่านั้นเป็นผู้ยิ่งพิเศษโดยฐานนั้น

มหาราช ดูรณะบพิตรผู้ประเสริฐ เหตุที่จะทำให้เป็นผู้ยิ่งเป็นผู้พิเศษ มีอยู่เป็นอันมากหลายอย่างหลายประการ ที่พระบรมโลกุตตมาจารย์ตรัสยกย่องพระสาวกทั้งหลายว่า เป็นเอตทัคคะฝ่ายใด ๆ พระองค์ก็ทรงหมายเอาองค์คุณฝ่ายนั้น ๆ อันเป็นเหตุมีอยู่เป็นอย่างยิ่ง

ส่วนสมเด็จพระสัพพัญญุนั้นเป็นผู้ยิ่งหาผู้ใดจะเสมอมิได้โดยศีลสมาธิปัญญาและวิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ พลญาณ ๑๐ เวสัชชญาณ ๔ พุทธธรรม ๑๘ อสารถนญาณ ๖ และพุทธวิสัยธรรมทั้งสิ้น สมเด็จพระมุนิทรบรมสุขตเจ้าตรัสว่าพระองค์เป็นผู้ประเสริฐเลิศล้ำ หาคนผู้ใดจะเสมอมิได้นั้น ก็ทรงหมายธรรมทั้งหลายเหล่านี้

มหาราช ขอถวายพระพร ในหมู่มนุษย์นิกรทั้งหลาย คนหนึ่งเป็นผู้มีชาติ คนหนึ่งมี

ทรัพย์ คนหนึ่งมีวิชา คนหนึ่งมีศิลปะ คนหนึ่งกล้า คนหนึ่งมีปัญญา สมเด็จพระบรมกษัตริย์
 ชัตติยาธิบดีย่อมประเสริฐล่วงเสียซึ่งมนุษย์นิกรเหล่านี้ได้ เป็นผู้สูงสุดแต่พระองค์เดียวฉันใด
 สมเด็จพระจอมไตรบรมโลกนาถเจ้าก็ประเสริฐกว่าสรรพสัตว์ทั้งหลาย มีอุปไมยฉันนั้น พระ
 พากุลเถระนั้นจะประเสริฐยิ่งไปกว่าสมเด็จพระบรมศาสดานั้นเป็นอันไม่ได้

มหาราช ดูรณะบพิตรผู้ประเสริฐ ซึ่งพระพากุลเถระเป็นผู้มีอาพาธน้อยนั้นด้วยอาณิสงส์
 ที่ได้ปฏิบัติอุปรากพระอโนมทัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า อันประชวรอาพาธซึ่งเกิดขึ้นด้วยสามารถ
 ลมเสียดแทงพระอุทรให้เสื่อมหาย ครั้นภายหลังในอปรชาติเป็นดาบสประพฤติพรตอิสิเพศ
 ได้ถวายยาแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ๒๔ แสน ซึ่งเป็นสาวกของพระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้อาพาธ
 ด้วยโรคลมดังกล่าว **พยาธิ** อปนตวา บำบัดพยาธิให้เสื่อมคลายหายไปกลับมีร่างกาย
 เป็นปรกติดี ผลานิสงส์นี้ตามส่งผลให้มีโรคน้อยมาหลายสิบชาติ ตราบเท่าถึงชาติเป็นพระพากุลเถระนี้
 ก็เป็นผู้มีโรคน้อยนักหนา จนสมเด็จพระบรมศาสดาทรงยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะ เอกกว่าสาวก
 ทั้งหลายฝ่ายข้างอาพาธน้อย แต่หา ยิ่งไปกว่าพระองค์ไม่

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์เจ้านั้น
 จะประชวรก็ดี ไม่ประชวรก็ดี สมทานธุดงค์ก็ดี ไม่สมทานก็ดี จะมีสัตว์ผู้หนึ่งเสมอเหมือน
 พระองค์เป็นอันว่าหาไม่ได้ แม้พระองค์เองก็ได้มีพระพุทธรูปปฏิมาตรัสไว้ในคัมภีร์สังยุตตนิกายเป็น
 ใจความว่า **ภิกขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์เหล่าใดไม่มีเท้าก็ตาม สองเท้าก็ตาม สี่เท้าก็ตาม
 มีเท้ามากก็ตาม มีรูปก็ตาม ไม่มีรูปก็ตาม มีสัญญาก็ตาม หาสัญญามีได้ก็ตาม จะว่ามีสัญญาก็
 มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ก็ตาม พระตถาคตผู้อรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า **เตสึ อคฺคมกฺขายติ**
 บัณฑิตย่อมกล่าวว่าเลิศกว่าสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ดังนี้*

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ได้ทรงสดับก็สิ้นสงสัย ทรงโสมนัสช่องสาธุการสรรเสริญ
 พระนาคเสนว่ามีปรีชาในกาลบัดนี้

ภควโต อัมปาพาธปัญหา คำรบ ๙ จบเพียงนี้

* ปัญหานี้ซ้ำยากับยาจโยคปัญหาที่ ๑๐ ในจตุตถวรรค แต่เห็นว่าในปัญหานี้กล่าวต่างจากปัญหานั้น
 เล็กน้อยกับท่านผู้แปลได้แสดงโวหาร อธิบายเป็นพิเศษไว้บ้าง จึงคงปล่อยไว้ไม่ตัดเอาออก

อนุปັນนัมคคัสส อุปาทปญหาที่ ๑๐

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสถามอรรถปัญหานั้นสืบไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าอันประกอบด้วยปรีชาญาณ สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสตราจารย์มีพระพุทธรูปกาตรัสว่า พระตถาคตเป็นผู้ยังมรรคที่ยังมิได้เกิดให้บังเกิดขึ้น แล้วกลับมีพระพุทธรูปกาตรัสอีกว่า **ภิกขเว** ดูกรภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย เราผู้ตถาคตได้เห็นปุราณมรรคหนทางเก่า ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในก่อนทรงอนุญาตไว้แล้วดังนี้ นี่แหละเป็นคำแย้งกันอยู่ เดิมพระองค์ตรัสว่าพระตถาคตเป็นผู้ยังมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดเอง ภายหลังลึว่า พระองค์เห็นปุราณมรรคที่พระพุทธรูปเจ้าในก่อนได้ทรงอนุญาตไว้ จะเชื่อคำเดิม คำหลังก็ผิดเชื่อฟังไม่ได้ ครั้นจะเชื่อฟังคำหลัง คำเดิมก็ผิด เป็นที่สงสัยอยู่ **อภัย ปณฺโท** อันว่าปัญหานี้ **อุกโต โภฏิกโก** มีที่สุดเป็นสองเงื่อนอยู่ นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าโปรดวิไลสนาให้แจ้งในกาลบัดนี้

เถโร อาท พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาวิไลสนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตร พระราชสมภารผู้ประเสริฐ เดิมสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสตราจารย์ประทานพระพุทธรูปกาไว้ว่า พระตถาคตยังมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นดังนี้ ภายหลังสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสตราตรัสว่าพระตถาคตได้เห็นแล้วซึ่งปุราณมรรคหนทางเก่า ที่พระพุทธรูปเจ้าแต่ก่อนอนุญาตไว้ คำทั้งสองนี้ถูกต้องทั้งสองสถาน จะมีผิดเพี้ยนหรือโต้แย้งกันหาไม่ได้ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรผู้ประเสริฐ อันว่าปุราณมรรคนั้น ก็ได้แก่พระอัฐจุงคิกมรรคอันมีองค์ ๘ ประการ พระอัฐจุงคิกมรรคนั้น สมเด็จพระพุทธรูปเจ้าแต่ปางก่อนตรัสรู้แล้วก็สรรเสริญอนุญาตไว้ ให้ฝูงสัตว์โลกทั้งหลายพากันปฏิบัติสืบต่อกัน ครั้นสมเด็จพระพุทธรูปเจ้าแต่ก่อนเสด็จเข้าสู่พระนิพพานล่วงแล้ว พระอัฐจุงคิกมรรคนั้นก็ลึลับไป หาผู้จะปฏิบัติมิได้เลย พระอัฐจุงคิกมรรคนั้นลึลับอยู่เปรียบอุปมาฉันใด **จกฺกวตฺติโน มณฺีรตฺนํ วย** เปรียบดุจแก้วมณีอันเกิดสำหรับบุญแห่งสมเด็จพระจอมจักรพรรดิราชผู้ประเสริฐ ครั้นสมเด็จพระจอมจักรพรรดิราชเสด็จล่วงลับดับสูญสิ้นพระชนมายุแล้ว อันดวงแก้วมณีรัตนนั้นก็อันตรธานหายจากสถานที่นั้น ไปสถิตซ่อนอยู่ที่ยอดเขาวิบูลบรรพต ครั้นบรมจอมจักรพรรดิราชองค์อื่นได้มาเป็นใหม่ แก้วมณีรัตนนั้นก็มาสู่สำนักสมเด็จพระจอมจักรพรรดิราชพระองค์นั้น **มหาราช** ขอถวายพระพร เมื่อเป็นเช่นนั้นจะว่าแก้วมณีอันปรากฏขึ้นแก่พระเจ้าจักรพรรดิราช พระเจ้าจักรพรรดิราชทรงสร้างแก้วมณีใหม่ขึ้นเองหรือเป็นประการใด

พระเจ้ามิลินท์ป็นนราธิปไตยจึงตรัสตอบว่า **น ทิ ภนฺเต** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา จะว่าพระเจ้าจักรพรรดิราชนั้นสร้างแก้วมณีใหม่หาได้ไม่ แก้วมณีเก่านั้นเอง แต่เกิดขึ้นแก่พระเจ้าจักรพรรดิราชนั้น

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร แก้วมณีเก่าที่ลี้ลับซ่อนเร้น อยู่ อันใครจะเห็นไม่ได้ มาปรากฏเกิดขึ้นด้วยบุญญาภพของพระเจ้าจักรพรรดิราช **ยถา** มี ครุวนาฉน์ใด ปุราณมรรคที่สมเด็จพระพุทธเจ้าแต่ก่อนตรัสเทศนาโปรดสัตว์โลกให้ปฏิบัติ นั้น ครั้นสมเด็จพระบรมครูเจ้าแต่ปางก่อนเสด็จเข้าสู่พระนิพพานแล้ว ผุ่่งสัตว์โลกมิได้ปฏิบัติ ปุราณ- มรรคนั้นก็อันตรธานหายลี้ลับอยู่ ครั้นสมเด็จพระบรมครูเจ้าได้ตรัสสำเร็จแก่พระปรมาภิเชก สัมโพธิญาณแล้ว ปุราณมรรคนั้นก็มาปรากฏให้รู้ด้วยพระสัพพัญญุตญาณ ปานประดุจแก้วมณี อันมาสู่สมบรมโพธิสมภารแห่งบรมจักรพรรดิราชฉน์นั้นแล

ประการหนึ่ง สมเด็จพระสัพพัญญูบรมครูเจ้าของเราได้รู้ปุราณมรรคนี้ เปรียบดุจ หนึ่งว่าสตรีภาพอันเกิดบุตร สตรีให้บุตรอันมีอยู่แล้วเกิดแต่กำเนิด โลกเขาเรียกว่า **ชนิกา** หญิง ผู้ให้บุตรเกิด มีครุวนาฉน์ใด สมเด็จพระสัพพัญญูเจ้าก็ยังมีปุราณมรรคอันมีอยู่แล้ว แต่ลี้ลับอยู่ ให้บังเกิดขึ้นในพระพุทธรูปสันดาน ปานดุจสตรีภาพอันให้บุตรเกิดฉนั้น

ประการหนึ่ง ดุจบุรุษชายมีทรัพย์อันสูญหายแล้ว และได้ทรัพย์กลับคืนมา โลกเขา เรียกกันว่า บุรุษนั้นให้ทรัพย์เกิดขึ้น มีครุวนาฉน์ใดก็ดี สมเด็จพระพิชิตมารโมลีเจ้าก็ได้ปุราณ- มรรคที่อันตรธานหายอยู่นั้นกลับคืนมา มีครุวนาดุจบุรุษชายได้ทรัพย์ที่หายนั้นคืนมา

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารพระองค์ผู้ประเสริฐในพระบวรราช- ศตงคาร **โกจิ บุริโส** เปรียบปานดุจบุรุษผู้ใดผู้หนึ่งจะใคร่หาซึ่งที่อยู่ให้สบายใจ **วนิ โสเรตวา** ชายนั้นจึงไปถางป่าอยู่ คนทั้งหลายนั้นก็เรียกชายนั้นว่า **ภูมिसამិโก** เป็นเจ้าของที่ ข้อความ นี้เปรียบฉน์ใด สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสดาจารย์เจ้า พระองค์ทรงชำระสะสางซึ่งมรรคที่ ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ปุราณมรรคนี้ลี้ลับไปแล้ว ถ้าสมเด็จพระสัพพัญญูเจ้าหาได้ทรงชำระไม่ก็ยังมี จะลี้ลับอยู่ ต่อสมเด็จพระบรมครูเจ้าทรงชำระไปจึงได้ปุราณมรรคมา พระองค์ก็เป็น **มคฺคสามิโก** เจ้าของแห่งมรรค เหมือนบุรุษผู้หักร้างถางป่าเป็นที่บ้าน ได้ชื่อว่าเป็นนายบ้านนั้น ขอถวาย พระพร

ก็ปุราณมรรคที่ได้แก่พระอัฐจุงคิกมรรคทั้ง ๘ ประการนั้นคือ **สมมาทิฏฺฐิ** ถือสัมมาทิฏฺฐิ ๑ **สมมาสงกฺกปิ** ดำริในการที่จะให้เป็นกุศล ๑ **สมมาวาจา** มีวาจาปราศจากวจีทุจริต ๔ ประการ กล่าวแต่ล้วนสิ่งเป็นกุศล ๑ **สมมากมฺมฺนโต** ประกอบการงานเป็นการกุศล ๑ **สมมาวาโย** มีเพียรที่จะประกอบการกุศล ๑ **สมมาอาชีโว** เลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรมประการ ๑ **สมมาสติ** มีสติเป็นอันดี ระลึกรู้ในการกุศล ๑ **สมมาสมาธิ** คือมีสติสมาธิอยู่ในทางภาวนา สมาธิเป็นต้นเป็นประธานประการ ๑ สิริเป็นอัฐจุงคิกมรรคทั้ง ๘ ประการเท่านี้ สมเด็จพระ พิชิตมารโมลีเจ้า กระทำให้บังเกิดขึ้นคราวเดียวในเวลาเมื่อยังมรรคผลให้บังเกิดฉนั้น

ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้ามหาเถรศรีสุวณฺโณเจ้ามาตรัสเป็นคำภายหลังนี้ หวังจะให้รู้ว่าพระอัฐจุงคิกมรรค ๘ ประการนี้ ลี้ลับไปช้านาน ต่อสมเด็จพระบรมมิ่งมงกุฎโลกาจารย์ได้ตรัส จึงได้ชักเอามาตรัส พระธรรมเทศนา ที่แท้นั้นมรรคที่ยังไม่บังเกิด พระองค์ให้บังเกิดนั้น คือพระอัฐจุงคิกอริยมรรคที่พระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทรงอนุญาตไว้นั่นเอง แต่อันตรายอันสูญหายลี้ลับไปไม่มีใครจะ รู้จะเห็นได้เท่านั้น บพิตรพระราชสมภารพึงเข้าพระทัยด้วยประการดังนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี ก็ลั่นสงสัย สาธุการชมสติปัญญาพระนาคเสนผู้
เฉลิมปราชญ์ ดุจนายหนหลัง

อนุปັນนัคคคัสส อุปาทปัญหา คัมภ ๑๐ จบเพียงนี้

จบปัญจมรรค

จันทรวารค ปฏิบัติโทสบัญญัติ ที่ ๑

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นพิภพสาครราชธานี จึงมีพระราชโองการถามต่อไปว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนเถระผู้ปรีชาญาณ สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้า ได้ทรงกระทำทุกกรกิริยาอันเป็นกรรมที่บุคคลจะพึงทำได้ด้วยยากแล้ว ในที่อื่นพระองค์มิได้ทรงปรารภความเพียรปราบปรามกิเลสกำจัดเสนามารเช่นนั้นอีก เพราะพระองค์ทรงกระทำทุกกรกิริยานั้นจะได้ความชื่นบานสักหน่อยหนึ่งก็หามิได้ จึงกลับพระทัยเลิกการทรงกระทำทุกกรกิริยานั้นเสียแล้ว ยังมีพระพุทธรูปภาตรัสไว้ว่า เราผู้ตถาคตมิได้บรรลุคุณวิเศษ เป็นอุตริมนุสสรรมที่รู้แจ้งเห็นจริงของพระอรียะเพราะทุกกรกิริยาอันเผ็ดร้อนนี้เลย ต่อเมื่อเราผู้ตถาคตมากลับจิตคิดว่า อาตมากระทำทุกกรกิริยาอย่างนี้หาได้ธรรมวิเศษไม่ ทางที่จะปฏิบัติเพื่อโพธิญาณพึงมีโดยทางอื่น ดังนี้แล้วพระองค์ก็ละเสียซึ่งความเพียรในอันกระทำทุกกรกิริยา กระทำอย่างอื่นต่อไปจึงได้สำเร็จแก่พระสร้อยสรพชฌโพธิญาณ มาภายหลังกลับทรงบัญญัติให้พระภิกษุภิกษุณีปฏิบัติทางปฏิบัติที่พระองค์เห็นอ่อนน่ายแล้วด้วยพระคาถานี้ว่า

อารภถ นิกขมถ

ยฺยชถ พุทฺธสาสนํ

ธฺนาถ มจฺจุโน เสนํ

นพาคารํ กุณฺขโร ดังนี้

กระแสดความในพระคาถานี้ว่า **ภิกฺขเว** ดูรานะภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งปวงจงปรารภความเพียร จงออกจากหมู่และคณะ อย่าอยู่ในหมู่ในคณะ จงเป็นสัลเลขสันโดษ ไปอยู่ในไพร่สันต์ประเทศ ถืออรัญญิกธุดงค์อยู่ในรุกขมูลต้นใดต้นหนึ่ง **ยฺยชถ** จงมาประกอบอุตสาหะเพียรภาวนาซึ่งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ในพระบวรพุทธศาสนาของตถาคต **ธฺนาถ** จงกำจัดเสียซึ่งเสนา **มจฺจุโน** แห่งพระยามัจจุราช **กุณฺขโร** อิว ประดุจพระยาบุญชราชาติช้างใหญ่อันเฆี่ยน **นพาคารํ** ฉีกเสียพังเสียซึ่งเรือนมีฝาอันบุคคลกระทำด้วยไม้้อ อย่าได้ละความเพียรในกาลนั้น นี้แหละพระผู้เป็นเจ้าสมเด็จพระบรมครูสัพพัญญูผู้ประเสริฐ เห็นอ่อนน่ายซึ่งมหาปธานวิริยะเป็นเพียรอันเคร่งครัด ขณะเมื่อกระทำทุกกรกิริยา พระองค์มาติเตียนลงวางเสียแล้ว ก็โฉนจึงตรัสบัญญัติให้ภิกษุปฏิบัติกระทำปธานวิริยอุตสาหะที่พระองค์เห็นอ่อนน่ายลงวางเสียเล่า

พระนาคเสนเถระผู้ปรีชาเฉลิมปราชญ์จึงวิสัชนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารพระองค์ผู้ประเสริฐ ไม่เป็นอย่างนั้น ความนี้แฝงกันอยู่ เมื่อสมเด็จพระบรมครูสัพพัญญูเจ้าได้ตรัสนี้ ก็เป็นทางปฏิบัติอันเดียวกันกับที่บอกพระภิกษุนั้น เมื่อพระองค์กระทำ

มหาปธานวิริยะนั้น และมาทรงพระดำริว่า อาตมาจะกระทำให้ง่เกิดให้เป็นทฤกรกิริยา ยากที่บุคคลจะกระทำได้ ครั้นดำริดังนี้ พระองค์ก็บริโภคพระอาหารให้น้อยถอยไปให้เพียรนั้นกล้า จึงสิ้นพระแรงถอยกำลังโรยราลง น้ำพระทัยของพระองค์ก็ทุพพลาพนัก มีอาจจะกำจัดตัวบาปธรรม สำเร็จแก่พระสรพรเพชฌดาญาณได้ พระองค์ก็ทิ้งทางปฏิบัติที่ตัดอาหารเสีย **เสวนโต** กลับเสวยพระอาหารแล้วก็ได้สำเร็จแก่พระสัพพัญญุตญาณ เพราะตั้งไว้ซึ่งเพียรเป็นมหาปธานทางเดียวนั้น ไซ้จะสำเร็จด้วยปฏิบัตินอกจากเพียรนี้หาไม่ได้ อย่าว่าแต่สมเด็จเจ้าพระสัพพัญญูบรมครูเจ้าของเราท่านนี้เลย ถึงสมเด็จเจ้าพระสัพพัญญูเจ้าพระองค์อื่น แต่บรรดาได้ตรัสรู้ล่วงลับไปแล้วนั้น ก็สำเร็จทางเดียวกัน อาศัยตั้งไว้ซึ่งมหาปธานวิริยะทุกพระองค์มาเป็นธรรมดา

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารพระองค์ผู้ประเสริฐ **อาทาโร** อันว่าอาหารนี้ **อุปตถมโก** เป็นเครื่องอุปถัมภนาการเลี้ยงสัตว์ไว้ ผุงนิกรสรรพสัตว์ทั้งหลายในแผ่นดินนี้ จะมีซึ่งความสุขก็เพราะอาศัยอาหารฉันใด **เอวเมว โข** สมเด็จเจ้าพระสัพพัญญูบรมครูเจ้า ก็ได้ตรัสรู้แก่พระอนุตรสัมโพธิญาณด้วยมหาปธานวิริยะนั้น มีอุปไมยฉันนั้น ซึ่งพระบรมครูเจ้าไม่ได้ตรัสรู้ฉันนั้น จะเป็นโทษของมหาปธานวิริยะหรือเป็นโทษของการปราบกิเลสอย่างไร ก็หาไม่ได้เป็นโทษของการที่ทรงอดพระอาหารโดยแท้ ปฏิปทาคือมหาปธานวิริยะนั้น เป็นธรรมชาติอันธรรมดาดกแต่งไว้ด้วยดีทุกเมื่อ มิได้มีโทษอย่างไรเลย

อนึ่งเล่า พระองค์เจ้า เมื่อปฏิบัติกระทำมหาปธานวิริยะกระทำซึ่งทฤกรกิริยานั้น น้ำพระทัยนี้ด่วนที่จะได้ตรัสแก่พระสร้อยสรพรเพชฌดาญาณ จึงดำริว่าอาตมาจะไม่บริโภคอาหารให้เป็นปรกติอยู่ จะบริโภคให้น้อยถอยไปทุกวัน เห็นว่าจะสำเร็จแก่พระสัพพัญญุตญาณเร็ว ครั้นพระองค์ดำริฉะนี้แล้ว พระองค์ก็บริโภคเสวยพระอาหารแต่น้อย น้อยลงไปทุกวัน จนสิ้นพระกำลังล้มลงแทบที่สุดที่จงกรม ก็ไม่ได้สมดังพระทัยปรารถนาที่จะได้ตรัสแก่พระบรมโพธิสมภาร จึงกลับดำริว่า อาตมานี้ไม่สำเร็จแก่พระสร้อยสรพรเพชฌดาญาณ ก็เพราะอาตมาละอาหารที่เคยบริโภคเป็นปรกติเสีย บริโภคอาหารน้อยจึงตกถอยจากพระกำลัง ไม่ได้ตรัสสมดังพระทัยปรารถนา ก็ที่นี้แหละอาตมาจะทิ้งเสียซึ่งทางปฏิบัติอันนี้ แล้วกลับบริโภคอาหารให้เป็นปรกติไปเหมือนเก่า คงจะสำเร็จแก่พระสัพพัญญุตญาณกระมัง ครั้นดำริดังนี้แล้ว ก็เหน้อยหน่ายคลายเสียซึ่งการบริโภคอาหารอันน้อย ทรงปฏิบัติด้วยเสวยพระอาหารให้เป็นปรกติแล้ว ทรงตั้งมหาปธานวิริยะไปก็ได้สำเร็จแก่พระสร้อยสรพรเพชฌดาญาณ ที่ว่าบริโภคอาหารน้อยมักไม่เกิดคุณชักให้ช้าพาเป็นโทษ บรรดาจะเร็วกลับเนิ่นช้าไปนั้น เปรียบเหมือนบุรุษเดินทางไกล **อติเวเคน** วิ่งไปด้วยกำลัง ลิ่นกำลังล้าไปบ้าง เป็นง่อยเป็นเปลี้ยเปลี้ยไปบ้าง เดินทางต่อไปไม่ได้ อย่างนี้จะโทษเอาปฏิแผ่นดินว่า แผ่นดินนั้นให้ล้าให้พาพาของตนที่วิ่งไปเปลี้ยเปลี้ยไป หรือกระไรนะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ จะโทษเอาแผ่นดินจะพาลเอาแผ่นดินอย่างไรได้ โทษที่บุรุษนั้นใจเร็วเร่งไปด่วนวิ่งไป จึงลั่นกำลังล้าลง เป็นง่อยเปลี้ยเพลียไป

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า ความข้อนั้นฉันใดก็ดี **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร พระบรมครูอดอาหารเสวยพระอาหารน้อย จึงถอยกำลังไป พาให้เป็นโทษเหมือนบุรุษผู้เดินทางฉะนั้น

อนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ปานดูบุรุษผู้หนึ่งนุ่งผ้าสาฎกเศร้ามองมลทินติดอยู่ บุรุษผู้นั้นหาชักอุทกั๊งไม้ ผ้านั้นก็เศร้ามองนัก จะไปโทษเอาอุทกั๊งว่าอุทกั๊งกระทำผ้าเศร้ามองไปหรือกระไร นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ บุรุษชายนั้นเป็นพาลเกียดคร้านช้วนักหนา ผ้านุ่งเศร้ามองเป็นมลทินก็หาชักให้สิ้นราศีไม่ จะโทษอุทกั๊งกระไรเล่า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ที่พระโพธิสัตว์เจ้าไม่เสวยพระอาหาร จะโทษเอามหาปธานทางปฏิบัติกระไรได้ เป็นโทษที่ไม่เสวยอาหารให้เป็นปกติเหมือนบุรุษมีผ้าเศร้ามองมลทินไม่ชักน้ำนั้น ขอถวายพระพร

ฝ่ายว่าสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี ก็มีน้ำพระทัยชื่นบานสรรชาล้นสุดพระวิมตีกังขา ช้องสารุกการแก่พระนาคเสนวิสุทธิสงฆ์องค์อรหันต์ ก็มีในกาลนั้น

ปฏิบัติโทษปัญหา ค่ำรบ ๑ จบเพียงนี้

นิปปัญญปัญหา ที่ ๒

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามปัญหาสืบไปแล้วว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ **เอตํ วจัน** อันว่าคำอันนี้ สมเด็จพระพิชิตมารโมลีเจ้ามีพระพุทธรูปกาตรัสพระลัทธธรรมเทศนาไว้ดังนี้ว่า **ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลายผู้เห็นภัยในวัฏสงสาร **ตุมฺเห** อันว่าท่านทั้งหลายทั้งปวง **นิปฺปญฺจเรติโน** จงมีนิปปัญญธรรมและกำหนดยินดีในนิปปัญญธรรมนั้นอยู่ให้สำราญ นี่แหละสมเด็จพระโลกนาถศาสดาจารย์ตรัสว่า นิปปัญญธรรม โยมไม่เข้าใจว่า นิปปัญญธรรมนั้นอย่างไร

พระนาคเสนผู้เฉลิมปราชญ์จึงวิสันว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์ตรัสว่า นิปปปัญจธรรมนั้น คือพระโสดาปัตติผล พระสกิทาคามีผล พระอนาคามีผล พระอรหัตผล จงทรงทราบพระทัยด้วยประการดังนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิปัตติ จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ ถ้ำดั่งนั้น พระภิกษุทั้งหลายเหล่านี้จะต้องเรียนนวังคสัตถุศาสนาคำสั่งสอนของพระศาสดามือองค์ ๙ ประการ คือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาฎกะ อัပ္พุตถัมมะ เวทลละ และให้ท่านกระทำการบูชาเพื่อประโยชน์อะไรเล่า จะมีชื่อว่าภิกษุเหล่านั้นกระทำความที่พระบรมครูเจ้าตรัสห้ามไว้หรือ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ ภิกษุทั้งหลายต้องมาเล่าเรียนศึกษาและกระทำอนวัชชกิจเช่นนั้น ก็กระทำเพื่อได้บรรลุนิปปปัญจธรรมด้วยกันทุกรูป **มหาราช** ขอถวายพระพร **สภาวะปริสุทธา** บุคคลที่บริสุทธิ์โดยสภาวะอบรมวาสนาบารมีให้แก่กล้าแล้ว จักได้นิปปปัญจธรรม เป็นผู้สิ้นความเนิ่นช้า กล่าวคือได้บรรลุมรรคผลในชั่วขณะจิตเดียวเท่านั้น ภิกษุผู้ยังเป็นปุถุชนอยู่จะได้นิปปปัญจธรรม ก็ด้วยตั้งใจพากเพียรเล่าเรียนในนวังคสัตถุศาสนาและมากกระทำอนวัชชกิจเหล่านี้ ค่อย ๆ พยายามไปที่ละเล็กละน้อย จนกว่าจะสำเร็จ ความขื่อนี้เอาตมาจะขอถวายวิสันาโดยอุปมา **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดูจขาวนา ๒ คน คนหนึ่งหว่านพีชลงในนาแล้ว มิพักต้องใช้กำลังและความเพียรเที่ยวตัดต้นไม้และเรียวหนามมากกระทำรั้วกันนานั้น เขาก็ได้ผลแห่งธัญชาติ อีกคนหนึ่งหว่านพีชลงในนาแล้ว ต้องเที่ยวตัดต้นไม้กิ่งไม้และเรียวหนามมากกระทำรั้วกันอันตราย จึงได้ผลแห่งธัญชาติ ยถา มีครุวนาฉันได บุคคลที่มีวาสนาหนหลังได้กระทำมาโดยบริบูรณ์แล้วนั้น ครั้นได้ฟังพระสัทธรรมเทศนามิซาก็ได้มรรค เมื่อได้มรรคแล้วต่อไปอีกขณะจิตเดียวก็ได้ผล ส่วนภิกษุที่เป็นปุถุชนนั้น เมื่อกำหนดยินดีอยากได้บรรลุนิปปปัญจธรรมคืออริยผล ต้องพากเพียรเล่าเรียนซึ่งนวังคสัตถุศาสนานั้นโดยลำดับจึงจะสำเร็จได้ ก็มีอุปไมยฉนั้น

ประการหนึ่ง บพิตรพระราชสมภารเจ้าจงทรงสดับซึ่งอุปมาอีกอย่างหนึ่งเล่า เปรียบด้วยบุรุษ ๒ คน เข้าไปป่าเพื่อว่าจะแสวงหาผลาผล จึงไปปะไม้ต้นหนึ่งทรงผลพุ่มพวง ดิบห้ามสุกสารพัดที่จะมีอยู่บนต้น บุรุษชายคนหนึ่งมีกำลังวังชา บุรุษชายคนหนึ่งหากำลังมิได้ อ่อนแอหนักหนา ฝ่ายบุรุษที่มีกำลังวังชากล้านั้น ก็ถกเขม่นโจงกระเบนให้มันโดดขึ้นไปบนต้นไม้ ฉวยเอาผลไม้ได้ก่อน บุรุษที่อ่อนแอหากำลังมิได้ ก็หาไม้ทำพะโอ่ง ตัดพะโอ่งได้เอาพาดต้นไม้ขึ้นไปตามพะโอ่งได้ผลไม้เหมือนกัน แต่ต่างกันด้วยเร็วกับช้า ฉันใดก็ดี บุคคลที่มีบุพพวาสนา

ได้กระทำมาเป็นสภาวะบริสุทธิ์ กับพระภิกษุปุถุชนนั้นก็ได้รับพระอริยผลเหมือนกัน แต่ทว่าเร็วกับช้า บุคคลที่มีวาสนาเป็นสภาวะบริสุทธิ์ได้ผลก่อน ขอถวายพระพร

ประการหนึ่ง บพิตรพระราชสมภารจงทรงพระสวณาการฟังซึ่งอุปมาให้ภิกษุภาวะประหลาดไปอีกอย่างหนึ่งเล่า เปรียบดังบุรุษชาย ๒ คนจะกระทำกิจธุระสักอย่างหนึ่งอย่างใด คนหนึ่งเป็นคนเข้าใจในกิจธุระนั้นก็กระทำให้สำเร็จไปได้เองแต่ผู้เดียว อีกคนหนึ่งไม่รู้จักทำ ต้องจ้างเขาด้วยทรัพย์จึงทำได้ แต่ก็ทำให้สำเร็จได้เหมือนกัน ผิดกันที่ช้ากับเร็วเท่านั้น ความนี้เปรียบฉันใด ท่านผู้มีบุพพวาสนาได้กระทำมาเป็นสภาวะบริสุทธิ์แล้ว กับพระภิกษุที่เป็นปุถุชนนั้น ก็สำเร็จพระอริยผลเหมือนกันแล แต่ทว่าช้ากับเร็ว ที่บุคคลมีบุพพวาสนานั้นจะได้วสีในภิกษุญา ๖ นั้น ขณะจิตเดียวก็ได้โดยเร็วพลัน จะได้ช้อยู่จนสองขณะจิตหามิได้ ส่วนพระภิกษุที่เป็นปุถุชนนั้นช้อยู่ จะต้องพากเพียรเล่าเรียนไปโดยลำดับก่อน กว่าวาสนาจะแก่กล้า เหตุฉะนี้ สมเด็จพระบรมครูสัพพัญญูผู้ประเสริฐ จึงมีพระพุทธปฏิภาตรัสให้โอวาทคำสั่งสอนพระภิกษุทั้งหลาย ให้มันหมายกำหนดยินดีในฝ่ายที่จะได้ซึ่งนิปปัญจธรรมคือพระอริยผลนั้น การที่พระองค์มีพระพุทธปฏิภาเช่นนั้น จะนับว่าเป็นอันพระองค์ตรัสห้ามปราม มิให้พระภิกษุเล่าเรียนบอกกล่าวพระไตรปิฎกสืบไปหามิได้ บพิตรจงทราบดังวิสัยชานาณี ขอถวายพระพร

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี ได้ทรงสดับข้อวิสัยชานาณี ท้าวเธอทรงเลื่อมใสยินดี ด้วยถ้อยคำพระนาคเสนผู้เฉลิมปราชญ์ ก็ตรัสประกาศสาธุการดุษณีชนหลัง

นิปปัญจปัญหา คำรบ ๒ จบเพียงนี้

คิฮอร์หัตตปัญหา ที่ ๓

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ชัตติยาราชผู้มีบุพพวาสนาจะได้สำเร็จแก่พระปวรามฤตยาคิตรธรรมอันประเสริฐคือจะได้พระนิพพานในปัจจุบัน จึงมีพระราชโองการถามปัญหาพระนาคเสนสืบไปแล้วว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าพระนาคเสนเถระผู้มั่นในอริยศีลสังวรวินัย **คฺมุเท ภณฺถ** พระผู้เป็นเจ้ากล่าวไว้กับโยมแต่เดิมว่า ชรราวาสได้พระอรหัตตนั้นมิตติ ๒ ประการ คือจะต้องบวชเสียในวันอันได้พระอรหัตตนั้นประการ ๑ ข้อหนึ่งบุคคลเป็นชรราวาสได้สำเร็จพระอรหัตแล้ว ไม่บวชเสียในวันนั้นจะเข้าสู่พระนิพพานในวันที่ได้พระอรหัตตนั้นประการ ๑ เป็นคติสิริเป็น ๒ ประการแน่ ดังนี้หรือกระไร

พระนาคเสนผู้ประกอบไปด้วยญาณปรีชา มีเถรวาจารย์พระราชโองการว่า **อาม มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เป็นความจริงดุจพระราชโองการตรัสมานั้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ผู้เป็นปิ่นสาคลราช มีพระราชโองการตรัสประภาษถามซักอีกแล้วว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าฆราวาสได้พระอรหันต์แล้วจะบวชในวันนั้น ก็หาเมื่ออุปฌาย์อาจารย์ที่ท่านจะบวชให้ไม่ จะบวชเอาเองก็ดี จะคอยทำหาอุปฌาย์อาจารย์ที่ท่านผู้มีฤทธิ์เหาะได้ เข้าไปจนวัน ๑ หรือ ๒ วันก็ดี จะได้หรือไม่ได้เล่า พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารพระองค์ผู้ประเสริฐ ซึ่งฆราวาสได้พระอรหันต์ในวันใด ต้องบวชในวันนั้น ในสำนักครูบาอาจารย์ โดยปรกติที่จะกระทำเหมือนพระโองการตรัสฉะนี้ จะได้บวชเอาเองก็ดี จะให้คอยทำอุปฌาย์อาจารย์ท่านผู้มีฤทธิ์อันจะเหาะมาบวชให้ก็ดี เข้าไปวัน ๑ หรือ ๒ วัน เช่นนี้ไม่ได้ ถ้าบวชเองก็เป็นไถยเพศ มิได้เรียกว่าบรรพชา ประการหนึ่ง ถึงจะคอยทำพระอรหันต์อันมีฤทธิ์ รู้จักจิตว่าจะบรรพชาจึงจะเหาะมาบวชให้ก็ไม่ได้ ถ้าเข้าไปจนวัน ๑ หรือ ๒ วัน เกินกำหนดไป ก็คงจะเข้าสู่พระนิพพานในวันนั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ผู้เป็นปิ่นประชากรมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณอันประเสริฐ พระผู้เป็นเจ้าลี้ว่ากระนั้น ก็ฆราวาสนี้ถ้าได้ถึงพระอรหันต์แล้วนำที่เจตตีเดียว โฉนจึงร่อนจนถึงสิ้นชีวิตฉะนี้เล่า

พระนาคเสนผู้ประกอบด้วยปรีชาเฉลิมปราชญ์ จึงวิสันนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เป็นด้วยเพศฆราวาสนี้ต่ำไม่สมควรแก่พระอรหันต์ ภูมิคฤหัสถ์นี้เป็นภูมิอันต่ำช้านัก จึงต้องให้ละเพศฆราวาสบวชเสียในวันที่ได้พระอรหันต์นั้น นี่แหละเพศแห่งบรรพชิตผิดกันต่างกัน อุปมาดังบุคคลอันเคยรับประทานอาหารเลี้ยงชีวิต มีชีวิตอยู่เพราะอาศัยอาหารครั้งมาเป็นเหตุภิกขกาลเกิดข้าวแพงหาอาหารบริโภคมิได้ บุรุษผู้นั้นอดอาหารอยู่หลายวัน ครั้นหาอาหารได้ บุรุษชายนั้นบริโภคจนเกินขนาด เตโชธาตุมิอาจเผาผลาญได้ บุรุษผู้นั้นก็ถึงแก่ชีวิตกษัยกระทำกาลกิริยาตาย จะว่าบุรุษชายนั้นไม่รู้ประมาณ หรือจะโทษเอาอาหารว่าตายเพราะอาหารหรือประการใดเล่า

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ อาหารเป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตจะเป็นยาพิษหามิได้ บุรุษผู้นั้นมาสิ้นชีวิตด้วยโลภในอาหาร รับประทานเกินขนาดไป จะโทษอาหารอย่างไรได้

พระนาคเสนถวายพระพรว่า ฉันทใดก็ดี ภูมิฆราวาสต่ำนักไม่อาจต้านทานพระอรหันต์

เปรียบดูคนอดอาหาร ด้านทานอาหารไม่ได้จะนั้น เหตุฉะนั้นแหละฆราวาสที่ได้พระอรหันต์จึงต้องบรรพชาเสีย หรือนิพพานเสียในวันนั้น นะบพิตรพระราชสมภาร

อีกประการหนึ่งเล่า เปรียบอุปมาดูกลุ่มหญ้าอันน้อยนักบุคคลจะเอาศิลาอันหนักทับลงกลุ่มหญ้าอันน้อยมีอาจทนทานศิลานั้นได้

ประการหนึ่ง เปรียบตั้งบุคคลประกอบไปด้วยบุญอันน้อย ได้สมบัติอันเป็นอิสราภาพแล้ว มีอาจปราบดาภิเษกครองราชสมบัติได้ ไม่คู่ควรที่จะครองราชสมบัติ ก็บังเกิดความฉิบหาย อันตรายต่าง ๆ ถึงกับต้องประหารชีวิตทณเวทนาสาหัส จะโทษสมบัติว่า สมบัติร้อนพาให้อายุสั้นหรือประการใดเล่า ขอถวายพระพร

พระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า จะโทษเอาสมบัติว่าราชสมบัติร้อนหาชอบไม่เลย ฝ่ายผู้นั้นบุญน้อยไม่ควรที่จะเสวยจึงเป็นอันตราย ฉิบหายต่าง ๆ จนถึงอาสัญ

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า ความนี้ฉันใดก็ดี อันว่าภูมิเทศฆราวาสนี้ต่ำช้า มิควรที่จะครองพระบวรวิมุตติเศวตฉัตรได้ แม้สำเร็จพระอรหันต์ตัดกิเลสวันใดแล้ว ก็ควรบวชเข้าในบวรพุทธศาสนาในกาลวันนั้น เหตุว่าเทศบรรพชิตนี้สมควรที่จะทรงซึ่งพระบวรวิมุตติเศวตฉัตรได้ พระบวรวิมุตติเศวตฉัตรคือพระอรหันต์มรรคพระอรหันต์ผล เทศฆราวาสนั้นทุพพลมีอาจทรงไว้ได้ ขอถวายพระพร

ราชา ฝ่ายสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราช ได้ทรงฟังโอวาทวิไลชานาก็ช้องสาธุการต่าง ๆ สรรเสริญพระนาคเสนว่าประกอบด้วยญาณปรีชา

คืออรหันต์ตปัญหา คำรบ ๓ จบเพียงนี้

โลมกัสนบปัญหา ที่ ๔

ราชา อาท สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรมหากษัตริย์มีพระราชโองการตรัสถามปัญหาอื่นสืบไปแล้วว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าอันประกอบด้วยวรปรีชา สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ มีพระพุทธานุญาตว่าดังนี้ **ภิกขเว** ดูรานะภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย เมื่อตถาคตยังชวนชวายสร้างพระบารมี พระบารมียังอ่อนอยู่นั้น ได้เสวยพระชาติเป็นมนุษย์เป็น

อวิเทรกชาติ มิได้เบียดเบียนฆ่าตีซึ่งสัตว์ทั้งหลาย ตกว่าพระพุทธปฏิภาตรัสประกาศเป็นคำขาดฉะนี้ ก็เมื่อชาติเป็นดาบสมีนามปรากฏว่าพระโลมกัสสปดาบสนั้น ทำไมจึงฆ่าเสียซึ่งสัตว์เป็นอันมาก ครั้งเมื่อได้นางจันทวดีนั้น ใช้คนทั้งหลายให้ฆ่าสัตว์เป็นอันมากบูชาญ นี้แหละพระพุทธปฏิภา ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามิเป็นสองหรือ จะเชื่อเอาคำเดิม คำภายหลังก็จะผิด ครั้นจะเชื่อคำ ภายหลัง คำเดิมก็จะผิด **อภัย ปณโท ปริศนานี้ อุภโต โภฏโก** ประกอบความเป็นสองเงื่อนลึกล้ำ คัมภีรภาพนักหนา นิมนต์ผู้เป็นเจ้าของวิสัยมาให้สิ้นสงสัย ณ กาลบัดนี้.

พระนาคเสนผู้ปรีชาเฉลียวปราณี จึงสนองพระราชโองการว่า **มหาราช** ขอถวายพระ พรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ อันพระพุทธปฏิภาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเป็นสอง หามิได้เลย ที่ว่าพระบรมโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระโลมกัสสปดาบสได้ฆ่าสัตว์บูชาญนั้น บูชาด้วยอำนาจรักใคร่หลงใหลในนางจันทวดี หาได้มีเจตนาอาฆาตคิดแกล้งฆ่าสัตว์ให้ตายไม่

พระเจ้ามิลินท์ปิ่นนราธิปไตย จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระ นาคเสนผู้ปรีชา อันว่าลักษณะที่บุคคลจะพึงฆ่าสัตว์นั้นมี ๘ ประการ คือฆ่าด้วยสามารถราคะ ประการ ๑ ฆ่าด้วยสามารถโทสะประการ ๑ ฆ่าด้วยสามารถโมหะประการ ๑ ฆ่าด้วยสามารถ มานะประการ ๑ ฆ่าด้วยสามารถแห่งโลภะประการ ๑ ฆ่าด้วยต้องการเลี้ยงชีวิตประการ ๑ ฆ่า ด้วยพาลไม่มีปัญญาพิจารณาเห็นซึ่งบาปบุญคุณและโทษประการ ๑ ฆ่าด้วยสามารถแห่ง วินัยประการ ๑ เป็นลักษณะ ๘ ประการด้วยกันดังนี้ **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระบรมโพธิสัตว์ได้ฆ่าสัตว์กระทำการบูชาญเป็นปรกตಿಯุมิใช่หรือ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ พระบรม โพธิสัตว์จะได้ฆ่าสัตว์ทำการบูชาญเป็นปรกตಿಯุหามิได้ ถ้าพระองค์พึงน้อมใจไป เป็นปรกตಿಯุหามิปัญญาไซ้ พระองค์จะไม่พึงกล่าวคาถานี้ไว้ว่า

สสมุทฺทปริยายํ

มที สาคฺรกุณฺทลํ

น อิจฺเณ สท นินฺทาย

เอวํ เสยฺห วิชานาที ดังนี้

กระแสดความในคาถานี้ว่า บุคคลไม่พึงปรารถนาแผ่นดินมีสมุทเป็นขอบเขต มีสาคร เป็นกุณทล พร้อมด้วยนินทา ดูกรท่านเสยหะท่านพึงรู้ตามที่ได้กล่าวมานี้ **มหาราช** ดูรานะ บพิตรผู้ประเสริฐ พระบรมโพธิสัตว์เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระโลมกัสสปได้มีวาทีว่ากล่าวไว้ดังนี้ แต่พอเห็นนางจันทวดีก็มีราคะบังเกิดร้อนรนป่วนปั่น มีความเข้าใจหมายรู้ผิดจิตฟุ้งซ่าน รีบร้อนจัดการฆ่าสัตว์บูชาญ เปรียบปานดังคนบ้า **ยถา มหาราช** ขอถวายพระพร ธรรมดา ว่าคนเป็นบ้า ถึงมาตรว่ากองอัครีจะลุกเป็นถ่านโพลงอยู่ก็ดี ก็อาจสามารถที่จะลุยยำเหยียบ

เข้าไปได้โดยไม่มีจิตจะคิดกลัว **กูปิต์ อาสิวิส** ถึงแม้หากว่าชาติอสรพิษจะกำเริบร้าย ก็ไม่รู้กลัว จะรู้ว่าตัวจะตายวายชีวิตก็หาไม่ได้ อาจจับตัวอสรพิษนั้นได้ไม่สะทกสะท้าน **หตถิปี มตตกั** คชสารที่เฆมนั้น บุคคลเป็นบ้ำเสียอารมณ์นั้นก็อาจเข้าไปจับจับช้ำได้ **สมุทท์ อติรทลสี** ถึง มหาสมุทรใหญ่แลไม่เห็นฝั่ง คนคลั่งเป็นบ้ำก็อาจสามารถที่จะวิ่งลงไป **จณฺทานิกปี** ถึงว่าสัตว์ที่ ร้ายเป็นต้นว่ากระบือเถื่อนเสือช่างแรดร้ายราวีเป็นต้น บุคคลเป็นบ้ำนั้น อาจสามารถที่จะเข้าไปจับได้ถึงตัว จะรู้จักกลัวหาได้เป็นอันขาด อาจบุกบุกไม่ร้อรัง **กณฺทกั อภิรุหติ** ถึงมาตร ว่าต้นไม้อันประกอบด้วยหนามก็บุกเข้าไปได้ ไม่นึกคร้ามว่าหนามจะยอก **ปพฺพตาปี ปตฺนติ** ภูเขาอันสูงเทียมเมฆา คนบ้ำก็อาจสามารถที่จะโจนได้ **อสุจึ ภกฺขติ** ไม่เกลียดดอสุจึ อาจ สามารถจะเอามาบริโภคได้ **นคฺโค** ไม่มีอายุกายเปลือย **รฏฺฐิจยา จรติ** เดินเที่ยวอยู่ตาม ถนนในพระนคร ขอถวายพระพร **อุมฺมตฺตโก** ธรรมดาว่าบ้ำแล้วย่อมกระทำเสียกิริยามากกว่า ร้อย ความนี้แหละเปรียบฉันใดก็ดี พระโลมกัสนปฤชาษีนี้ เมื่อเห็นรูปโฉมนางจันทวดีคราวนั้นก็ ป่วนปั่น เป็นบ้ำไป จึงฆ่าสัตว์บุชายัญเพราะเป็นบ้ำ มีครุณาเหมือนว่ามานั้น **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **อุมฺมตฺตโก** ธรรมดาว่าคนบ้ำพิกลจริตจะกระทำความผิด เป็นโทษหลวง ควรที่ผู้พิพากษาทั้งปวงจะปรึกษาให้มีอาญาโดยมากน้อยประการใด

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระ นาคเสนผู้ประกอบด้วยปรีชาญาณ คนบ้ำพิกลจริตกระทำผิดเป็นโทษหลวง โทษจะถึงฆ่าเสียก็ มิให้ฆ่า ให้ตีบ้านั้นให้เช็ดแล้วให้ปล่อยไป

พระนาคเสนผู้เฉลิมปราชญ์จึงถวายพระพรว่า คนบ้ำมิได้ปรึกษาลงอาญาโทษหลวงให้ มาก **ยถา** ฉันใด พระบรมโพธิสัตว์เสียจริตฆ่าชีวิตสัตว์ครั้งนั้น จะมีโทษมากหาได้ **สเดกฺโข** พอเยียวยาได้ ครั้นพระโพธิสัตว์เจ้าหายบ้ำ มีใจเป็นปกติได้สติคืนมา **ปุนฺเทว ปพฺพชิตฺวา** กลับบวชใหม่จำเรณูฉานสมาบัติไปก็ได้ซึ่งอภิญญา ๕ ประการ **พฺรหฺมโลภฺโค** ครั้นสิ้นสังขาร ถึงกาลกิริยาแล้วก็ได้ไปบังเกิดในพรหมโลก นี่แหละบพิตรพระราชสมภาร พึงทราบพระญาณ ถูเถิดว่า ชาติที่พระบรมโพธิสัตว์เจ้าเกิดในโลกนั้น เป็นอวิเทกชาติ มิได้กระทำปาณาติบาต เบียดเบียนสัตว์ทุก ๆ ชาติ ตราบเท่าได้ตรัสสำเร็จแก่ปรมัตถะมิ่งมงกุฏเป็นองค์สัมมาสัมพุทธ- เจ้า ก็มีในกาลนั้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีได้ทรงพระสวณาการพระนาคเสนแก้ปัญหาก็คือ ช้องสาธุการ ทรงรับตามที่พระนาคเสนถวายวิสัชนานั้นทุกประการ

โลมกัสนปปัญหา คำรบ ๔ จบเพียงนี้

ฉันทันตโชติपालอาร์พภักญา ที่ ๕

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ป็นประชากรจึงตรัสถามอรธปัญหาอื่นสืบไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ นาคเสนผู้ปรีชา สมเด็จพระบรมศาสดามีพระพุทธานุญาตว่า **ภิกฺขเว** ดูรานะภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระตถาคตเสวยพระชาติเป็นพระยาชสารชื่อว่าฉันทันตนั้น ยังมีพรานคนหนึ่ง เห็นพระยาฉันทันตนั้นกับบริวารนมัสการพระสมณะนุ่งห่มกาสาवพัสดุ์ โดยเคารพนับถือยิ่งนักหนา พรานปานนั้นจึงเอาผ้ากาสาवพัสดุ์ย้อมฝาดนุ่งห่มเข้าแล้ว ก็ปลอมเป็นสมณะนั่งอยู่ที่ริมไม้ ส่วนว่าหมู่ช่างบริวารกับพระยาฉันทันตก็อภิวันท์ไหวพรานนั้น ด้วยสำคัญว่าเป็นสมณะ ยกวงจบบแล้วพากันไป พรานนั้นจึงยิงข้างตัวหลังที่ล่า ๆ อยู่นั้น คราวละตัว ๆ จนบริวารพระยาฉันทันตน้อยไป พระยาฉันทันตประกอบด้วยปัญญา จึงคิดคุมบริวารตามมาต่อภายหลัง ก็เห็นนายพรานกระทำดังนั้น พระยาฉันทันตจึงเอาจวงจบบพรานนั้นได้ คิดว่าจะฆ่าพรานนั้นให้ตายแต่ได้เห็นกาสาवพัสดุ์พันกายพรานอยู่ ก็มีได้ฆ่าพรานนั้นด้วยจิตสำคัญว่าผ้ากาสาवพัสดุ์เป็นธงชัยพระอรหันต์อันเลิศ สมเด็จพระสัมพันธัญญ์ผู้ประเสริฐตรัสเทศนาจะนี้แล้วมาภายหลัง สมเด็จพระสัมพันธัญญ์เจ้าตรัสพระสัมพุทธมเทศนาว่า เมื่อตถาคตเสวยพระชาติเป็นโชติपालมานพนั้น บริภาษกล่าววาจาหยาบช้าต่อพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยถ้อยคำว่าสมณะศึระโหล่น นี่แหละ คำเดิมตรัสว่าเมื่อตถาคตเป็นพระโพธิสัตว์นี้ มีจิตเคารพกาสาवพัสดุ์ คำภายหลังตรัสว่ากล่าวคำหยาบช้าในพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ทำไมสมเด็จพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ทรงกาสาवพัสดุ์ธงชัยพระอรหันต์หรือ พระโพธิสัตว์จึงไม่เคารพยำเกรงต่อผ้ากาสาवพัสดุ์ กลับบริภาษหยาบช้า นี่แหละจะถือเอาถ้อยคำภายหลัง คำเดิมจะผิดพลั้ง ครั้นจะเชื่อคำเดิม คำภายหลังก็จะผิด หารู้ที่จะฟังเป็นเที่ยงไม่ ปัญหานี้จัดในอุกโตโกฏีเป็นสองเงื่อนไขเนื้อความต่างกัน นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยปัญหาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนผู้ทรงอริยสังวรวิสัยว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ตรัสว่า เมื่อครั้งตถาคตเป็นพระยาฉันทันต จิตนั้นเคารพนับถือในกาสาवพัสดุ์ ครั้นแล้วพระองค์ตรัสว่า เมื่อตถาคตเป็นโชติपालมานพนั้น บริภาษเป็นพรุสาวาทแก่สมเด็จพระพุทธกัสสปเจ้า ด้วยมุณฑกวาทีนั้นจริง แต่ทว่าเป็นด้วยโชติपालมานพนั้นเกิดในสกุลเป็นมิชฉาทิฐิไม่มีศรัทธา มารดาบิดาพีน่าน้ำอาดตลอดถึงทาสกรรมกรทั้งหลาย ย่อมนับถือพราหมณ์ว่าอุดมว่าประเสริฐ พากันดิเตียนพระภิกษุในพระพุทธศาสนา สมเด็จพระกัสสปทศพลญาณว่าไม่ประเสริฐ เหมือนพราหมณ์ที่ตนนับถือไหว่นับเคารพสักการบูชา โชติपालมานพนั้นเป็นมิตรสหายกับช่างหม้อ ฝ่ายช่างหม้อเป็นสัมมาทิฐิ จึงชวนโชติपालมานพว่า เราจะพาท่านไปสู่สำนักสมเด็จพระพุทธกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า โชติपालมานพจึงว่า

ดูกรสหาย ท่านจะพาเราไปสู่สำนักสมณะศรีษะโล้น ชูระทำวณะโระจงบอกให้รู้ โชติपालมาณพ
 พุดดั่งนี้ด้วยสามารถสำเหนียกเรียกตามพวกมิจฉาทิฐิ จะได้กล่าววาจาด้วยสามารถใจโกรธา
 มิได้ ว่าตามปรกติ ได้ยินเขาว่าตัวก็ว่าบ้าง **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้
 ประเสริฐ **อมต วิสมาปชชติ ติตติกั โทติ** ธรรมดาว่าน้ำอมฤตอันหวาน เมื่อเจือจางกับด้วย
 ยาพิษอันขมเพื่อนมากกว่ามาก ก็พลอยขมเพื่อนไป ถ้ายาพิษน้อย น้ำอมฤตมาก ยาพิษก็
 กลายเป็นรสหวาน เมื่อข้างไหนมากก็พาข้างน้อยให้ถอยรสไป ประการหนึ่ง เหมือนน้ำกับไฟ
 น้ำมากไฟก็แพ้ น้ำไฟมากน้ำก็กลับแพ้ไฟ **ปาโป กลยาณมิตต** คนใจบาปเสพมิตรเป็นบัณฑิต
 ก็พลอยเป็นใจกุศลไป **กลยาโน ปาปมิตต** คนที่มีจิตเป็นกุศลเล่า ถ้าวาเสพกับคนใจบาปก็กลายเป็น
 เป็นบาปไป โชติपालมาณพเกิดในตระกูลมิจฉาทิฐิไม่มีศรัทธาก็พลอยหาศรัทธาไม่ได้ และเจรจา
 หยาบคายไปตามบิดามารดา **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ
อคคิกขนุโร อันว่ากองเพลิงอันใหญ่มีรัศมีสว่างไสวรุ่งเรืองงดงาม ครั้นมีบุคคลเอาน้ำไปรยให้ดับลง
 ก็ดับหมด รัศมีมีแต่ถ่านดำ **ปริปกุกนิกคณทิมลสทิส** เปรียบดูจผลไม้ที่หล่นจากขั้วอันงอม
 เนาดำไปจะนั้น ความที่กล่าวนี้ **ยถา** มีครุวนาฉันใด โชติपालมาณพนั้นเป็นสัพพัญญูโพธิสัตว์
 เจ้าอันประเสริฐ **บุญฉวนุโต** มีบุญเลิศ **ฉานวิปุลปภาโส** มีปัญญาอันเห็นสว่างไพบูรณ์
 มาเกิดในตระกูลอันไม่มีศรัทธา สติปัญญาอันอ่อนเป็นทารกอยู่ไม่รู้อะไร ก็ต้องประพฤติเป็นไป
 ตามเยี่ยงตามอย่างบิดามารดา อันเจรจาเป็นถ้อยคำหยาบซำก็หยาบซำด้วย เหตุตั้งนั้น โชติ-
 ปาลกุมาร จะได้มีจิตสันดานเคียดแค้นชิงชังในสมเด็จพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าหาไม่ได้ ครั้น
 นานมาปัญญาแก่กล้าพิจารณาเห็นพระพุทธรูปของกัสสปเจ้า ก็มีเมตตาจิตรักใคร่ เข้าไป
 ขอบรรพชาในสำนักสมเด็จพระมหากษัตริย์กัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ทรงพระอนุเคราะห์
 ประทานบรรพชาให้ **ชินสาสนเน ปพพชิตวา** ครั้นโชติपालมาณพหน่อพุทธานุกรนั้น บรรพชาเข้า
 ในพระบวรพุทธศาสนา มีอุตสาหะเล่าเรียนพระกรรมฐานไปมิได้นาน ก็ได้ฉานอภิญญา ครั้น
 กระทำกาลกิริยาแล้ว ก็ได้อุปชฌายการบังเกิดในพรหมโลก นี้แหละบพิตรพระราชสมภาร อัน
 องค์พระบรมโพธิสัตว์เจ้าแล้วจะเกิดในชาติอันใด ที่ว่าจะไม่เคารพในพระพุทธรูป พระธรรมคุณ
 พระสังฆคุณ หาไม่ได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีได้ทรงฟังพระนาคเสนแก้ปัญหาก็ปริดาปราโมทย์
 ออกพระโอษฐ์ช้องสาธุการดุษณห์นหลัง

ฉันทันตโชติपालอาร์พปัญหา คำรบ ๕ จบเท่านี้

ขบวนการปัญหา ที่ ๖

ราชา อาท สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิปไตยมีพระราชโองการถามปัญหาอื่นอีกว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์มีพระพุทธรูปกาตรัสประทานไว้ว่า **ภิกฺขเว** ดูฐานะภิกษุทั้งหลาย เรือนนายช่างหม้อผู้หนึ่งนั้น รือหลังคาเสีย หลังคาเป็นอากาศเปล่าอยู่ประมาณไตรมาสสามเดือน ในภายในวันสันทฤดู ฝนตกลงมาจะได้ ถูกต้องหาไม่ได้ **บุณ จ ภณฺติ** ครั้นมาอีกใหม่เล่า สมเด็จพระสังฆราชเจ้ามีพระพุทธรูปกาตรัสว่า **ภิกฺขเว** ดูฐานะภิกษุทั้งหลาย พระภิกษุของสมเด็จพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า **โอสฺสติ** ฝนตกต้องร่วรดลงได้ ธรรมดาว่าอาณาภาพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแล้ว ก็ประพฤติเป็นไปสมดังพระทัยพระพุทธองค์ทรงปรารถนา นี้แหละ สมเด็จพระมหากรุณาเจ้าของเรา มีพระพุทธรูปกาตรัสเป็นสอง โยมพิเคราะห์ดูไม่ต้องกันเลย พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ตกว่าถ้าพระพุทธานุภาพนี้ประเสริฐจริง ทำไมवासนาช่างหม้อนั้นจึงยิ่งไปกว่า นายช่างหม้อจะมีवासนาประเสริฐกว่าพระพุทธานุภาพที่เดียวหรือ จะเชื่อเอาพระพุทธรูปกาตรัสก่อน พระพุทธรูปกาตรัสภายหลังจะผิด ครั้นจะเชื่อพระพุทธรูปกาตรัสภายหลัง พระพุทธรูปกาตรัสก่อนก็จะผิด **อัยฺ ปณฺโท** อันว่าปริศนานี้ **อุกฺโต โภกฺโก** เป็นสองเงื่อนไข นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าวิไลสนาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรวิไลสนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์มีพระพุทธรูปกาตรัสว่า ขบวนการบุรุษเป็นช่างปั้นหม้อ เรือนไม่มีหลังคา ฝนฟ้าและน้ำค้างไม่ตกต้องเป็นอัศจรรย์อันยิ่ง ส่วนพระภิกษุของสมเด็จพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นฝนร่วรดได้ พระพุทธรูปกาตรัสจริงอยู่ แต่ทว่าขบวนการช่างหม้อนั้น **สีลวา** มีศิลปะรักษาเป็นนิจศิลป์ได้ต่างพร้อย แล้วมีหน้าซำรักษาศิลปะเป็นอุโบสถศิลปะด้วย **กฺลยาณธมฺโม** มีกัลยาณธรรมประพฤติธรรมอันชอบ **อุสฺสนนฺกฺสลมฺโโล** ประกอบด้วยกุศลมูลอันหนาแน่น อุตสาหะปรนนิบัติบิดามารดาซึ่งมีจักขุมืดมัวมองไม่เห็น อยู่มาวันหนึ่ง ขบวนการช่างหม้อนั้นไม่อยู่ มีผู้มารื้อเอาหลังคาไปมุงกุฏิของสมเด็จพระสังฆราชเจ้าเสีย โดยมีได้บอกให้ช่างหม้อนั้นรู้ แต่ช่างหม้อนั้นเป็นคนมีศรัทธาเลื่อมใส จะได้เสียอกเสียใจสอดเกล้ากนแทนอย่างไรหาไม่ได้ กลับปีติโสมนัสชื่นชมยินดีในกุศลนั้น เพราะฉะนั้นเข้าจึงได้อานิสงส์ เสวยวิบากผลในปัจจุบัน เห็นทันตา เป็นทิฏฐธัมมเวทนีย์ ฝนน้ำค้างแดดดมมิได้ถูกต้องหลังคาเรือน เหมือนมุงขึ้นไว้ให้ดี เป็นอัศจรรย์ดังนี้ ไซ้ว่าขบวนการช่างหม้อนั้นจะมีอาณาภาพยิ่งไปกว่าพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าหาไม่ได้ **มหาราช** ขอถวายพระพร สมเด็จพระไตรโลกนาถจะรู้หวาดไหววิการไปด้วยอันตราย คือฝนฟ้าแดดดมน้ำค้างสิ่งหนึ่งสิ่งใดซึ่งเป็นธรรมดาหาไม่ได้ **สินธุราชวา วีย** เปรียบดุจเขาสินธุราช พายุใหญ่จะพัดพาดให้มากกว่าแสนกว่าหมื่นกว่าพัน **น จลฺติ** เขาสินธุราชนั้นก็มิได้รู้

หวาดหวั่น **สาครโร วย** ถ้ามีฉะนั้นจุดหนึ่งว่ามหาสาครที่มีหัวงอันลึก แม้ว่าคงคาจะไหลมา มากกว่าแสนกัปก่อนรู้เต็มรู้วิธีการไปยถา มีครุวนาฉันใด **ตถาคโต** สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์พุทธเจ้า นั้น จะได้วิธีการไปด้วยอันตรายต่าง ๆ คือน้ำค่างน้ำฝนแดดลมหามิได้ อุปไมยเหมือนเขาสีเนรราช และชาติมหาสมุทรอันใหญ่นั้น ฆฎิการช่างหม้ออะไรจะมามีบุญวาสนา ปูนปานสมเด็จพระ กัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าได้แล้ว

ประการหนึ่ง ที่สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์จะมีพระพุทธฎีกาตรัสว่า พระกฏี ของสมเด็จพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้ารั้วได้นั้น เป็นด้วยสมเด็จพระกัสสปสัมมาสัมพุทธ- เจ้านั้นทรงพระดำริไปตามพระพุทธประเพณี ด้วยว่าสมเด็จพระชินสีห์เจ้าอันได้ตรัสรู้แล้ว เสด็จ เข้าสู่ภโถมกข์มหานิพพานล่วงลับไปแล้วทุก ๆ พระองค์นั้น ย่อมประพฤติให้เป็นประโยชน์ ๒ ประการ คือจะให้มนุษย์นิกรชนทั้งหลายได้มีโอกาสถวายจตุปัจจัย เพื่อเป็นมูลค่าหรือแสวง หาต้นหญ้าและใบไม้มากระทำถวายพระองค์ อันเป็นกุศลยังสัตว์ให้พ้นไปจากทุกคติภูมิประการ ๑ คือจะมีให้ผู้ใดใครผู้หนึ่งล่วงเข้ามาินทาติเตียนพระองค์ว่า พระองค์เจ้าแสดงปาฎิหาริย์ หาเครื่องเลี้ยงชีวิตินทรีย์ ไม่เป็นกิจอันสมควรประการ ๑ เพราะเหตุฉะนี้ สมเด็จพระมหา มุนีบรมกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงไม่ทรงกระทำปาฎิหาริย์บันดาลให้พระกฏีหายรั้วกลับคืนดี ด้วยพระพุทธานุภาพ ใช้ว่าพระกฏีของพระองค์เจ้านั้นจะรั้วโดยพระองค์ไม่สามารถจะบันดาล ให้หายเป็นปรกตินั้นหามิได้

มหาราช ขอถวายพระพร ประการหนึ่ง ถ้าแล้วสมเด็จพระอมรินทรราชาธิบดี ท้าวมหา พรหมกิติ หรือสมเด็จพระกัสสปเจ้าเองกิติ จะพึงเนรมิตบันดาลพระกฏีนั้นให้หายรั้ว ก็จะมีประกอบด้วยโทษ เป็นเหตุให้มหาชนกล่าวข่มขี้แสร้งใส่ไคล้พระองค์ว่า สมเด็จพระสัมพัชญ์ ทรงกระทำกรรมอันหยาบ ซึ่งเป็นโลกธรรม คือกรรมอันเป็นหน้าที่ของสัตว์โลกทั่วไป หาสมควรแก่พระองค์ไม่ เหตุฉะนั้นไซ้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกัสสปเจ้าจึงทรงงดไว้ ไม่ทรงกระทำให้หาย

ข้อหนึ่งแล้ว สมเด็จพระสัมพัชญ์เจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่ทรงขอวัตถุสิ่งหนึ่งประการใด ด้วยพระองค์มาทรงพระปริวิตกว่า แม้จะไม่มีวัตถุบริโภคใช้สอย ความเสื่อมอย่างไรจะพึงมีก็หา มิได้ เหตุฉะนี้ พระกฏีของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธบพิตร ฝนจึงรั้วรดได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชาธิบดีได้ทรงฟังพระนาคนเสนาวิสัยชานาฉะนี้ ก็มีน้ำพระทัยสิ้น สงสัย สาธุการแก่พระนาคนเสนดุจนัยที่วิสัยชานามาแล้วแต่หลังนั้น

ฆฎิการปัญหา คำรบ ๖ จบเพียงนี้

ภควโต ราชปัญหา ที่ ๗

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ประกอบด้วยญาณปรีชาเฉลิมธีรชาติ สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์มีพระพุทธานุญาตไว้ว่า **ภิกฺขเว** ดูรานะภิกษุทั้งหลาย ตถาคตนี้ **พฺรหฺมโณ** เป็นพราหมณ์ **ยาจโยโค** ประกอบขทานทายกเลี้ยงชีวิต สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธบพิตรมีพระพุทธานุญาตไว้ดังนี้แล้ว **ปฺน จ ภณฺติ** พระองค์กลับมีพระพุทธานุญาตไว้ใหม่ว่า ตถาคตเป็นสมเด็จบรมกษัตริย์ทรงศพีรราชธรรม นี้แหละพระพุทธานุญาตเป็นสองไม่ต้องกัน **อฺยํ ปญฺโท** ปริศนานี้เป็นอุกโตโกฏี นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยมาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรวิสัยว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ เดิมสมเด็จพระมหากษัตริย์มีพระพุทธานุญาตไว้ว่า ตถาคตนี้ **พฺรหฺมโณ** เป็นพราหมณ์ **ยาจโยโค** เทียวขทานเลี้ยงชีวิต ด้วยเหตุที่พระพิชิตมารญาณสัพพัญญูบรมครูเจ้า ลอยบาปมิให้ชิมซาบอยู่ในบวรพุทธสันดานเหมือนพราหมณ์เหมือนกัน พระองค์จึงบัญญัติพระนามพระองค์ชื่อว่าพราหมณ์

ประการหนึ่ง พราหมณ์ทั้งหลายย่อมทำลายเสียซึ่งวิมุตติสงสัยของมหาชนทั้งปวงมิให้สงสัยได้ **ยถา** ฉนฺได สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสดาจารย์ ก็ตรัสพระสัทธรรมเทศนาทำลายเสียซึ่งวิมุตติกังขาของมนุษย์นาคนิกรอินทร์พรหมมยักษ์และหมู่อสูรให้สิ้นสงสัยดุจพราหมณ์ทั้งหลายฉนนัน

ประการหนึ่ง พราหมณ์ทั้งหลายย่อมเป็นผู้สละภพและคติและกำเนิดพ้นจากมลทินและละอองธุลี เมื่อจะกระทำให้หมดมลทินทั้งหลายมิได้มีสหายเป็นสอง คือไปกระทำพิธีแต่ผู้เดียวตามวิสัยฉนฺได สมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้า ก็เป็นผู้สละภพและคติและกำเนิดทั้งปวงกำจัดเสียซึ่งภพทั้ง ๓ คือกามภพ รูปภพ อรูปภพ ให้ขาดจากพระบรมพุทธสันดานทีเดียว มิได้ปรารถนาที่จะท่องเที่ยวเกิดตายอยู่ในภายในภพทั้ง ๓ นั้น เมื่อพระองค์บรรเทาประหาณซึ่งกิเลสให้ขาดเด็ดจากพระบวรพุทธสันดาน ก็ทรงกระทำพระมหาปธานวิริยะอยู่แต่ผู้เดียว ตั้งมธยัสถ์พยายามเหมือนพราหมณ์ทั้งหลาย อันกระทำพิธีแต่ผู้เดียวฉนนัน

ประการหนึ่ง พราหมณ์ทั้งหลายถือตัวว่า ทรงไว้ซึ่งทิพยวิหารธรรมอันประเสริฐเลิศล้ำเป็นอันมากฉนฺได สมเด็จพระสัพพัญญูเจ้าก็มากไปด้วยทิพยวิหารธรรมอันประเสริฐเลิศล้ำเป็นอันมาก มีครุณาดุจพราหมณ์ทั้งหลายฉนนัน

ประการหนึ่ง พราหมณ์ทั้งหลายย่อมถือการเรียนและสอนให้ผู้อื่นเรียนไตรเพทวิชา

การทั้งหลาย เป็นผู้รู้ชวนชวายุรับทานทรมานตนสำรวมตน และมีนियมกำหนดเป็นกาลเป็นสมัย รักษาไว้ซึ่งคำสอนอันมีมาแต่ก่อนกับทั้งประเพณีและวงศ์ มิให้อันตรธานสูญหายไป ให้ตั้งอยู่ดำรงอยู่ตามโลกวิสัย ยถา มีครุวนาฉันได สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสดาจารย์ ก็ทรงถือ การเรียนและทรงสั่งสอนให้สาวกเล่าเรียนไตรสิกขาและพระกรรมฐานทั้งหลาย ทรงชวนชวายุรับซึ่งทาน โปรดการทรมานฝึกฝนสำรวมตน และมีนियมกำหนดพุทธกิจเป็นเวลา ทรงรักษาคำสอนให้ตรงตามพระพุทธเจ้าในปางก่อน และทรงอาทรเอื้อเพื่อปฏิบัติตามพุทธวงศ์ อันเป็นประเพณีของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ให้เที่ยงตรงถูกต้องทุกประการ มิได้ผิดเพี้ยน ดุจพราหมณ์อันประพฤติกษาวงศ์ประเพณีของตนมิให้อันตรธานสูญไปฉนั้น

ประการหนึ่ง พราหมณ์ทั้งหลายย่อมเพ่งฌานในสุขวิหารดุจพราหมณ์ฉันได สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ก็ทรงเพ่งฌานในสุขวิหาร ดุจพราหมณ์ฉนั้น

อนึ่ง พราหมณ์ทั้งหลายย่อมรู้ความประพฤติกให้เป็นอภิชาติและความท่องเที่ยวไปในภพน้อยและภพใหญ่ และคติทั้งหลายฉันได สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสดาจารย์เจ้า ก็ทรงรู้ซึ่งจาริต อันประพฤติกให้เป็นอภิชาติและความท่องเที่ยวไปในภพน้อยและภพใหญ่และคติทั้งหลายฉนั้น

ประการหนึ่ง พระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสดาจารย์ทรงพระนามชื่อว่าพราหมณ์ฉนั้น ไซ้ว่าสมเด็จพระพุทธบิดาสมเด็จพระพุทธมารดาและพระบรมวงศาศากยราชและอำมาตย์ราชเสนาและมิตรทั้งหลายอันเป็นที่เส่นหาและฝูงเทพนิกรนาคยักษ์ยมทั้งหลาย จะถวายพระนามหามิได้ **เอตํ นามํ** อันว่าพระนามนี้ สมเด็จพระพิชิตมารโมลีเลิศบุคคผลทศพลญาณ **मारเสนํ विशिवा** กำจัดหมู่มารและเสนาทั้งหลายแห่งมารให้ปราศยพ่ายแพ้แล้วมิได้ เนินช่า **โพธิยา มูเล** พระองค์เสด็จทรงนั่งอยู่ใต้ควงไม้พระศรีมหาโพธิ ลอยเสี่ยแล้วซึ่งอกุศลกองบาปอันเป็นมลทินลามก ทั้งที่เป็นปัจจุบันและอนาคต คือที่จะเกิดขึ้นในอนาคตชาติให้ขาดจากพระบวรสันดานแล้วก็ได้ตรัสแก่พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ จึงได้นามชื่อว่าพราหมณ์ตามประเพณีสมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหลาย อันได้ตรัสรู้ทรงบัญญัติพระนามว่าพราหมณ์เหมือนกันทุก ๆ พระองค์มา เหตุฉนี้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสดา จึงมีพระพุทธปฏิภาตรัสว่า พระองค์เป็นพราหมณ์ ขอถวายพระพร

ลำดับนั้นสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสถามพระนาคเสนว่า **ภนฺเต นาคเสน** ช้าแต่พระนาคเสนผู้ปริชาญาณยอดปราชญ์ ข้อที่ว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสดา มีพระพุทธปฏิภาตรัสว่าพระองค์เป็นกษัตริย์นั้นเหตุผลเป็นประการใด

พระนาคเสนจึงวิสันนาแก้ไขว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดามีพระพุทธปฏิภาตรัสว่า พระองค์เป็นกษัตริย์นั้น ด้วยเหตุว่า สมเด็จพระบรมกษัตราธิราชได้ซึ่งปราบดาภิเษกราชาภิเษกหรือปฐสากิเษก ได้ครองราชสมบัติด้วยรบได้ก็ดี ได้ครองราชสมบัติด้วยประชาชนคนทั้งปวงเห็นสมควรยินยอมให้เป็นพระราชเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินก็ดี เชิญให้ครองราชสมบัติด้วยเสียงบุสสพิชัยราชรถก็ดี ครั้นได้เป็นใหญ่เป็นท้าวพระยาแล้ว ย่อมสั่งสอนไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ข้าแผ่นดิน อันอยู่ในขอบเขตชันทสีมาแห่งพระราชธานีนครนั้นฉันใด สมเด็จพระสัมพันธัญญ์ก็เสวยราชสมบัติเป็นใหญ่ในอนันตโลกธาตุชาติเขต ทรงสั่งสอนอินทร์พรหมอมเรศนิกมมนุษย์นาคยักษ์ยมทั้งปวงด้วยพระสัทธรรมเทศนา ดุจพระบรมกษัตริย์ชัตติยราชทั้งปวงฉันนั้น

ข้อหนึ่งเล่า สมเด็จพระบรมกษัตริย์อันได้ดำรงรัฐเป็นท้าวพระยาแล้วนั้น ย่อมครอบงำเสียซึ่งมนุษย์นิกรชนทั้งปวง กระทำหมู่พระญาติให้มีจิตรำเริงบันเทิงอภิรมย์ ช่มเสียซึ่งปัจจามิตรให้ย่อท้อ มีแต่จะโคกเศร่าเหงาใจกลัวภัยจะมาถึงตน และทรงยกเศวตฉัตรอันขาวสะอาดปราศจากมลทิน ประดับด้วยซี่ครบร้อยไม่บกพร่อง นำมาซึ่งพระเกียรติยศและสิริสวัสดิ์แก่พระองค์เป็นอันมากฉันใด สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้าก็ทรงกระทำมารและเสนามารผู้เป็นมิฉฉาปฏิบัติประพฤดีไม่ชอบธรรมให้เศร่าโศกรันทดใจ และทรงชักนำกระทำเทพยดาและมนุษย์ทั้งหลายผู้ปฏิบัติชอบให้ได้ความชื่นบานรำเริงบันเทิงทั่วไป และทรงยกเศวตฉัตรมีสีขาวสะอาดปราศจากมลทิน กล่าวคือพระวิมุตติธรรมอันล้ำเลิศ มีคันอันมั่นคง กล่าวคือ ชันตีประกอบด้วยซี่อันประเสริฐ คือ พระญาณ ซึ่งจะนำพระเกียรติยศและสิริสวัสดิภาพให้แก่พระองค์เป็นอันมาก ในหมื่นโลกธาตุดุจบรมกษัตราธิราชฉันนั้น

ประการหนึ่ง สมเด็จพระบรมกษัตราธิราช เป็นผู้อันมหาชนเป็นอันมากจะพึงเคารพนบไหว้ฉันใด สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสดาจารย์ ก็เป็นผู้ควรที่เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมากจะเคารพนบไหว้ฉันนั้น

ประการหนึ่ง สมเด็จพระบรมกษัตริย์นั้น บุคคลผู้ใดกระทำความชอบในราชการ ก็พระราชทานรางวัลเงินทองเสื้อผ้าสิ่งของอันพึงใจ โดยสมควรแก่ความชอบในราชการฉันใด สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสดาจารย์ เมื่อสัตว์โลกได้กระทำความชอบประกอบก่อสร้างบารมีไว้ด้วยกายวาจาใจก็ตาม ซึ่งนับว่าเป็นสุจริตธรรมแล้ว พระองค์ก็ทรงเลื่อมใสประทานรางวัลโลกุตรสมบัติมรรคผล อันเป็นเครื่องกำจัดกิเลสให้พ้นสรรพทุกข์ทั้งปวง จะหาสิ่งอื่นประเสริฐล่วงนั้นมิได้ ผู้ประชาชนที่มีบารมีอบรมไว้ และมีความชอบคือประกอบปลูกศรัทธาเลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนา พระองค์ก็ประทานให้เพียงสวรรค์สมบัติ ดุจพระบรมกษัตริย์อันพระราชทานรางวัลแก่ข้าราชการโดยสมควรแก่ความชอบฉันนั้น

ประการหนึ่ง สมเด็จพระบรมกษัตริย์ย่อมนตรัสดีเตือนบุคคลผู้มียำเกรงต่อพระราช-
อาณา ล่วงละเมิดพระราชกำหนดกฎหมาย เป็นผู้ร้ายควรจะลงโทษแล้ว ทรงกำจัดเสียฉับใด
สมเด็จพระสังฆราชเจ้าก็ทรงดีเตือนบุคคลลัทธิที่ไม่ประพฤติพระวินัยบัญญัติ เหมือนฉนั้น

ประการหนึ่ง สมเด็จพระบรมกษัตริย์ย่อมนตรัสแสดงธรรมานุธรรมปฏิบัติ พระราชทาน
โอวาทแก่ข้าแผ่นดินเสวยพระราชสมบัติโดยยุติธรรมตามประเพณีแห่งพระบรมกษัตริย์แต่ปางก่อน
กระทำให้ชาวพระนครทั้งหลายมีความนับถือยำเกรงพระบรมเดชานุภาพ รักใคร่ปรารถนาและ
ทรงสถาปนาวงศ์แห่งตระกูลของพระบรมกษัตริย์ไว้ให้มั่นคง ดำรงอยู่ต่อไปด้วยกำลังแห่งพระ
คุณธรรมฉนั้นใด แม้สมเด็จพระสังฆราชเจ้าก็ทรงแสดงข้อธรรมานุธรรมปฏิบัติให้พระพุทธโอวาท
ตรัสสอนหมู่ประชากรสัตว์โลกทั้งปวงตามประเพณีแห่งพระสังฆราชเจ้าแต่ปางก่อน กระทำ
ให้สรรพสัตว์ทั้งหลายรักใคร่ปรารถนาทั้งเทวดาและมนุษย์ ยิ่งพระศาสนาอันบริสุทธิ์ ให้ถาวร
ตั้งมั่นคงดำรงอยู่นานด้วยกำลังแห่งพระคุณธรรม ดุจสมเด็จพระบรมกษัตริราชฉนั้น

มหाराช ขอถวายพระพร สมเด็จพระชินวรบรมศาสดาจารย์มีพระพุทธฎีกาตรัส
เรียกพระองค์ว่า เป็นพราหมณ์บ้าง เป็นกษัตริย์บ้าง ด้วยมีเหตุมากมายหลายประการ แม้
ภิกษุจะเป็นผู้มีโหวตอันฉลาดพรรณนาไปตลอดกลับหนึ่ง ก็ไม่สามารถจะให้สิ้นสุดได้ ต้อง
การอะไรที่จะพรรณนาให้มากไปกว่าเหตุ เชิญบพิตรรับไว้ปฏิบัติ ตามที่อาตมาถวายวิสัยนา
โดยย่อฉนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร ได้ทรงฟังพระนาคเสนผู้ปรีชาถวายวิสัยนาดังนั้น ก็
มีพระหฤทัยเบิกบาน ยอพระกรนอบนบเคารพช้องสาธุการดุนัยหนหลัง

ภควโต ราชปัญหา คำรบ ๗ จบเท่านี้

ทวินนัง พุทธนัง โลเก อุปัชชนปัญหา ที่ ๘

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ผู้เป็นปิ่นประชากรชาวสาครราช มีพระราชโองการประภาษ
ถามอรรถปัญหาคือสืบไปแล้วว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าอันประ
กอบด้วยปรีชาญาณ สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ มีพระพุทธฎีกาตรัสว่า **เทว**
สมฺมาสมฺพุทฺธา สมเด็จพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์จะได้ตรัสพร้อมกันในโลกธาตุนี้หาไม่ได้ ก็สมเด็จ
พระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น จะตรัสพระสังฆธรรมเทศนาสิ่งใดเล่า พระองค์เจ้าก็ตรัสพระสังฆธรรมเทศนา

ดุจเดียวกันเหมือนกันทั้งนั้น จะได้ผิดแปลกแยกออกไปให้ต่างกันหาไม่ได้ จะบัญญัติสิกขาบทพระวินัยนั้นเล่า ก็เหมือนอนุสนธิอันเดียวกัน ก็เหตุไฉนสมเด็จพระสังฆราชเจ้าทั้งหลายจึงไม่ตรัสในโลกธาตุพร้อมกันเล่า ถ้าแม้สมเด็จพระสังฆราชเจ้าได้ตรัสในโลกธาตุอันเดียวกันนี้พร้อมกันโลกธาตุจะรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป ด้วยเป็นสมเด็จพระศาสดาจารย์ทั้งสองพระองค์ จะได้ช่วยกันเทศนาโปรดฝูงนิกรมนุษย์เทวดา จะได้ช่วยกันบัญญัติสิกขาบทภิกษุภิกษุณีอุบาสกอุบาสิกาให้ภิกษุโยภาวจะรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป นี่แหละโยมยังสงสัยว่าแม้สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ตรัสพระสังฆกรรมเทศนาเหมือนกัน บัญญัติธรรมสิ่งใดเหมือนกัน ก็ทำไมจึงไม่ตรัสพร้อมกันเล่า นี่แหละพระผู้เป็นเจ้า โยมนี้สงสัยนักหนา นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าวิไลฯ ให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนจึงวิไลฯ ว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ **อัยยทสสทสสโลกธาตุ** อันว่าหมื่นโลกธาตุนี้ **เอกพุทธธาริณี** มีปรกติจำเพาะจะทรงสมเด็จพระพุทธเจ้าไว้ได้แต่พระองค์เดียว จะทรงไว้ซึ่งคุณแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าได้แต่พระองค์เดียวเท่านั้น **ยทิทุดิโย พุทโธ อุปปชเชย** ถ้าว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าพระองค์ที่ ๒ จะมาตรัสอีกพร้อมกันเป็น ๒ พระองค์ ในห้องหมื่นโลกธาตุนี้แล้ว สมเด็จพระพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์จะช่วยกันตรัสพระสังฆกรรมเทศนาโปรดฝูงนิกรสัตว์ **อัยย ทสสทสสโลกธาตุ** อันว่าหมื่นโลกธาตุนี้มีอาจจะทรงพระพุทธานุคุณไว้ได้ **จเลย** ก็จะมีทั้งวันไหว **กมเบย** จะพึงให้สะท้อนสะท้อนไป **นเมย** จะพึงโน้มไป **วินเมย** จะพึงโน้มไปต่าง ๆ **นฏจามุคจเจย** จะเข้าถึงซึ่งความฉิบหาย **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ เปรียบดูจนาวาลำเดียว **เอกปริสสนุธาริณี** มีปรกติจุแต่พอบุรุษคนเดียวจะข้ามฝั่งได้ บุรุษผู้นั้นจึงลงสู่นาวาด้วยคิดว่าจะข้ามฟาก นาวาก็จุแต่บุรุษผู้นั้น ยังมีบุรุษผู้หนึ่งลำสั้นโตใหญ่เท่ากับผู้นั้นจะมาโดยสารข้ามฟาก จะลงมานั่งในนาวานั้นเป็น ๒ คนด้วยกัน นาวาน้อยนั้นจะบรรทุกคนทั้ง ๒ ข้ามไปถึงฝั่งได้หรือประการใด

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีตรัสว่า ไม่ได้ นะพระผู้เป็นเจ้า ด้วยนาวานั้นเล็กน้อย แต่บุรุษคนเดียวลงนั่งอยู่ก็เพียบเต็มที่อยู่แล้ว ยังมีบุรุษลำสั้นเท่ากันมาโดยสารเล่า แต่พอนั่งลงนาวานั้นก็มีอาจทรงได้ ก็จะล่มลงเป็นมันคงเที่ยงแท้ในกระแสน้ำ

พระนาคเสนจึงอุปมาว่า **ยถา** ข้อความอันนี้ฉันใด **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้เป็นขัตติยาธิบดี **อัยย ทสสทสสโลกธาตุ** อันว่าหมื่นโลกธาตุนี้ **เอกพุทธธาริณี** จำเพาะจะทรงได้แต่สมเด็จพระพุทธเจ้าองค์เดียว แม้สมเด็จพระพุทธเจ้ามาตรัสในหมื่นโลกธาตุ เป็น ๒ พระองค์ หมื่นโลกธาตุมีอาจทรงได้ มีอุปมาอุปไมยเหมือนนาวาน้อยลอยลำจำเพาะจุแต่บุรุษผู้นั้น ครั้นลงเป็น ๒ คนก็ล่มไป หมื่นโลกธาตุก็จะทรุดสูญไปมีอาจทรงไว้ซึ่งพระพุทธานุคุณแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้า อันมาตรัสพร้อมกันเป็นสองได้เป็นอันขาด **มหาราช**

ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดังบุรุษผู้หนึ่งบริโภคอาหารอิ่มเต็มท้องตลอดคอกหอยแล้ว สุดที่จะรับประทาน ยังจะขึ้นให้กินอาหารเข้าไปเท่าที่กินนั้นอีกเล่า นี่แหละบุรุษผู้นั้นเมื่อบริโภคอาหารเข้าไปใหม่ บุรุษผู้นั้นจะมีความสุขหรือว่าหามีได้

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ บุรุษนั้นบริโภคอาหารอิ่มหนักอยู่แล้ว จักขึ้นบริโภคเข้าไปอีกเล่า เห็นเต็มที ก็หน้าที่บุรุษผู้นั้นจะต้องทนทุกข์ให้จุกจุกต่าง ๆ ไม่มีความสุขสบาย

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ข้อความที่เปรียบประการนี้ฉันใด เหมือนโลกธาตุทรงไว้ซึ่งคุณสมเด็จพระบรมโลกนาถแต่พระองค์เดียวก็เต็มที่อยู่แล้ว ถ้าแม้สมเด็จพระโลกนาถจักตรัสพร้อมกันเป็น ๒ พระองค์นั้น ก็จะไม่พ้น ห้วนไหวทรุดเซไปมีอาจต้านทานได้ **ตถา** มีครุวนาดุจบุรุษอันบริโภคอาหารเกินการณ์ ฉะนั้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี จึงมีพระราชโองการตรัสถามฉะนี้ว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา แผ่นพสุธาตลนี้ห้วนไหวมีอาจทนได้ซึ่งสิ่งอันหนัก คือ พระอิทธิธรรมของสมเด็จพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ อันมาตรัสในหมื่นโลกธาตุพร้อมกันนั้นหรือ พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงรับพระราชโองการว่า ดั่งนั้นนะสิบพิตรพระราชสมภาร อีกประการหนึ่ง ดุจบุรุษผู้หนึ่งเอาเกวียนมา ๒ เล่ม บรรทุกของให้เต็มเสมอเรือเกวียนทั้ง ๒ เล่ม แล้วจะขนของเสียจากเกวียนเล่มหนึ่ง เอาลงไปบรรทุกลงในเกวียนเล่มเดียวกัน ก็เกวียนเล่มนั้นจะทนทานของนั้นได้หรือ พระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้มีญาณอันปรีชา ตกว่าเกวียนเล่มหนึ่งก็บรรทุกของลงไว้เต็มที่อยู่แล้ว มีหน้าข้าจักเอาของอีกเล่มเกวียนหนึ่งมาบรรทุกลงอีกเล่า จะเกิดเหตุเป็นแผ่นดิน **อาราปี** แม้กังก่าเกวียนนั้น **ภิชฺเชยฺย** จะทำลายลง **อกุโขปี** มิฉะนั้นก็เพล่าจะหักสะบั้นออกไป **นฏฺจานมฺปกฺจฺเจยฺย** จะต้องเข้าถึงความฉิบหายเป็นอันตรายทีเดียว พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงวิสันนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ข้อความประการนี้ **ยถา** มีครุวนาฉันใด **เอวเมว โข** อันว่าแผ่นพสุธาตลอันใหญ่นี้ จำเพาะจะทรงได้แต่พระพุทธคุณสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดามาตรัสแต่พระองค์เดียวเท่านั้น ถ้ามีสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดามาตรัสเป็น ๒ เข้าอีกเล่า ก็มีอาจทนทานได้ น่าจะวิการไปเหมือนเกวียนบรรทุกของหนักฉนั้น

อภิจ มหาราช อีกข้อหนึ่ง ดูกรบพิตรพระราชสมภาร พระองค์จะทรงสวณาการ ซึ่งเหตุอันสมควร เพื่อจะแสดงกำลังแห่งพระพุทธานุเจ้าต่อไปดังนี้ **เทว สมมาสมพุทฺธา เอกกฺขณ อุปฺปชฺเชยฺย** ขอถวายพระพร ถ้าว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ จะมาบังเกิดตรัสพร้อมกันในโลกธาตุ ช่วยกันเทศนาโปรดสัตว์โลกทั้งหลาย มนุษย์หญิงชายจะแตกออกเป็น ๒ ฝ่าย จะวิวาททู่เถียงแก่กันด้วยถ้อยคำว่า **ตุมหากิ พุทฺโธ อมหากิ พุทฺโธ** สมเด็จพระพุทธานุเจ้าของท่าน สมเด็จพระพุทธานุเจ้าของเรา บริษัทก็พากันถือเป็นสองฝ่ายไป ดุจดุจดุจข้าราชการ ๒ คนอันเป็นข้าเฝ้าสมเด็จพระบรมกษัตริราชเจ้าผู้ประเสริฐตั้งแต่งไว้ต่างพระเนตรพระกรรณ ให้ปรึกษากิจราชการ และพวกบริวารของอำมาตย์ทั้งสองนั้นก็ถือกันเป็น ๒ พวก ว่าอำมาตย์คนนี้เป็นเจ้านายท่าน อำมาตย์ผู้นั้นเป็นเจ้านายเรา บริวารก็จะเป็นสองเหล่าไป ยถา ความนี้มีอุปมาฉันใด **เทว สมพุทฺธา อุปฺปชฺเชยฺย** สมเด็จพระสัมพัชญ์เจ้า ๒ พระองค์ จะอุบัติเกิดพร้อมกัน จะช่วยกันสั่งสอนสัตว์โลกในโลกธาตุนี้ บริษัททั้งหลายจะเกิดวิวาทกันว่า **สตุถา ตุมหากิ สตุถา อมหากิ** สมเด็จพระบรมครูเจ้าองค์นี้ของท่าน สมเด็จพระบรมครูเจ้าองค์นั้นของเรา บริษัทจะเป็น ๒ เหล่ากันฉะนี้ จะเกิดวิวาทกัน **เอวเมว เมาะ ตถา** มีครุวนาดังข้าแห่งอำมาตย์ทั้งสอง ฉะนั้น **อตุตฺตริการณิ สุโณทฺติ** มหาบพิตรจงฟังเหตุให้ยิ่งไปกว่านี้อีก **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารพระองค์ผู้ประเสริฐ **เทว สมมาสมพุทฺธา** อันว่าสมเด็จพระพุทธานุเจ้า ๒ พระองค์จะมาตรัสเป็นบรมโลกนาถในโลกธาตุ **เอกกฺขณ** ในขณะเดียวพร้อมกัน คำที่ว่า **อคโค พุทฺโธ** สมเด็จพระพุทธานุเจ้าเป็นอัครบุคคลนั้น คำอันนี้จะมิผิดไป หรือ **เชฏฺโฐ พุทฺโธ** คำที่ว่าสมเด็จพระพุทธานุเจ้าเจริญโดยวิเศษกว่าคนทั้งหลายอันเจริญก็จะผิด **วิสิฏฺโฐ พุทฺโธ** คำที่ว่าสมเด็จพระบรมโลกนาถประเสริฐกว่าเทวามนุษย์อินทร์พรหมอันอุดมนั้นก็ผิด และคำที่ว่าพระพุทธานุเจ้าเป็นผู้อุดมบวรหาผู้ใดจะเสมอเปรียบเทียบมิได้นั้นก็จะผิดไปสิ้น เมื่อแผ่นดินหนึ่งมีพระพุทธานุเจ้าตรัสพร้อมกันเป็นสองแล้ว จะว่าเลิศว่าประเสริฐ ว่าอุดมยิ่งนั้น จะยิ่งจะอุดมที่ไหนเล่า เหตุว่าสมเด็จพระพุทธานุเจ้าตรัสเป็นด้วยกัน จะว่าประเสริฐอย่างไร **สมปฏิจฺเจยฺยาสิ** พระองค์จึงสันนิษฐานเข้าพระทัยเกิด ธรรมดาสมเด็จพระพุทธานุเจ้าบังเกิดในโลกธาตุในขณะหนึ่ง จะบังเกิดขึ้นได้แต่พระองค์เดียว ด้วยเหตุดังอาตมาถวายวิสัชนามานั้น

ประการหนึ่ง จะถวายอุปมาให้บพิตรทรงพระสวณาการอีก **ยํ โลกเ มหนตํ** สิ่งที่ว่าโตใหญ่บรรดาที่มีโลกนี้ มีปฐมวิ คือ แผ่นดินอันใหญ่นี้ **สา เอกา** แผ่นดินนั้นก็อันเดียว จะมีเป็นสองหามิได้ **สาครโร** อันว่าสาครทะเลหลวงอันใหญ่นั้น **เอโก เอว** อันเดียวแท้จริง **สิเนรุคิรราชา** อันว่าพระสิเนรุราชอันใหญ่เป็นพระยาแก่เขาทั้งปวงนั้น **มหนโต** ใหญ่ เขาพระเมรุนั้นไซร์ก็อันเดียวเป็นเจ้าเขา **อากาโส** อากาศนั้นเล่าโลกกล่าวว่าเป็นใหญ่ อากาศนั้นไซร์ก็อันเดียวไม่มีอื่นอีกเป็นสอง **สกุโก** สมเด็จพระอมรินทร์ผู้ครองเมืองดาวดึงส์ **มหนโต** ก็ประเสริฐยิ่ง

อยู่พระองค์เดียว **มาโร** พระยามารที่ว่าประเสริฐนั้นก็มิได้อยู่คนเดียว **มหาพรหฺมา** ทำมหาพรหมที่เป็นใหญ่กว่าพรหมทั้งปวง ก็มิได้อยู่พระองค์เดียว สมเด็จพระสังฆราชผู้ประเสริฐในโลก ก็มีพระองค์เดียวเหมือนกันฉะนั้น **อณฺณสฺส โสภาโส** พระเจ้าจะมาตรัสอีกเป็นสองนั้น จะได้มีโอกาสหามิได้ จำเพาะจะตรัสในโลกได้แต่พระองค์เดียว เป็นธรรมดจาริตมา ถึงว่าจะตรัสพระสังฆกรรมเทศนาและบัญญัติสิกขาบทนั้นเหมือนกัน ก็เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะฉะนั้นแลในคราวหนึ่ง จึงมีพระพุทธเจ้าเกิดได้เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น ขอถวายพระพร

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ผู้เป็นปิ่นประชาชาวสาคลนครกัสโมสรโสมนัส ตรัสสารการ ชมปัญญาของพระนาคเสน ดุจนายที่วิสัยนามาแต่หลัง

ทวินนัง พุทธานัง โลเก อุปัชชนปัญหา คํารบ ๔ จบเพียงนี้

คําศัพท์พิชิตสัมมาปฏิบัติปัญหาที่ ๙

ราชา **อาท** สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการถามซึ่งอรรถปัญหาอื่นว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เฉลิมปราชญ์ปรีชาญาณ สมเด็จพระบรมโลกนาถ ศาสตราจารย์มีพระพุทธฎีกาโปรดไว้ว่า **ภิกฺขเว** ดูรานะภิกษุทั้งหลาย **อหํ** อันว่าตถาคตนี้มาสรรเสริญซึ่งสัมมาปฏิบัติ ถ้าผู้ใดปฏิบัติดีแล้วเป็นประเสริฐ อาจเกิดมรรคเกิดผลจะได้เลือกกว่าคฤหัสถ์ จะได้เลือกกว่าบรรพชิต หามิได้ ถ้าผู้ใดปฏิบัติดีแล้ว ก็จะได้มรรคได้ผลเป็นอันเที่ยงแท้ นี้แหละพระผู้เป็นเจ้า ถ้าว่าจะนั้นแล้ว โยมเห็นว่าเป็นคฤหัสถ์ที่ปฏิบัติดี ได้เปรียบกว่า สบายกว่า ด้วยว่าคฤหัสถ์นี้ **โธทาทวสโน** จะนุ่งผ้าขาวผ้าดำผ้าแดงผ้าด้ายผ้าไหมประการใดก็ได้ มิได้ว่ามิได้มีพระพุทธฎีกาทรงบัญญัติสิกขาบทห้าม **กามโกคิ** ยินดีในที่จะบริโภคซึ่งรูปะ สัทตะ คันธะ รสะ โภฏฐัพพะ ได้ตามปรารถนา รูปะ คือยินดีที่จะเชยชมรูปหญิงเป็นต้น สัทตะคือเสียง ดุริยดนตรีเสียงขับร้อง คันธะ คือของหอมอันชื่นใจ รสะ คือรสในอาหาร โภฏฐัพพะ คือสิ่งที่จะถูกต้องมีเคล้าคลึงเป็นต้น คฤหัสถ์ยินดีในสิ่งเหล่านี้ได้ตามปรารถนา และจะมีบุตรภรรยาอย่างไรก็ได้ ไม่มีข้อห้าม และจะไล่หาซึ่งของหอมอย่างไรก็ได้ทรงได้สิ้น **สาทียนฺโต** จะชื่นชมยินดีซึ่งเงินทองสร้างสมไว้ก็ได้ **โมลปนฺโธ** จะมุ่นมวยผมแล้ว จะประดับให้วิจิตรไปด้วยแก้วและทองนั้นก็มิได้ขัด คฤหัสถ์เห็นปานดังนี้ คืออุบาสกอุบาสิกา **สมฺมาปฏิปนฺนา** จะชวนกันปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติ คือจำเรณูซึ่งสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน ภาวนาไปก็จะสำเร็จ

แก่ไฉยธรรมมรรคผล สำเร็จแก่พระนิพพานอันสุขเกษม โยมเห็นฉะนั้นโยมจึงว่า คฤหัสถ์ได้เปรียบกว่าบรรพชิต ธรรมดาว่าบรรพชิตนี้จำเพาะจะนุ่งห่มได้แต่ผ้าข้อมด้วยน้ำฟาด บิณฑบาตเลี้ยงชีวิตลำบากนักหนา มีปรกตริรักษาซึ่งกิจมิให้ผิดจากพระพุทธรูปบัญญัติ ตั้งใจปฏิบัติ ถือให้มั่นในสี่ลักขันธ์ทั้ง ๔ คือพระปาติโมกขสังวรศีล ปัจจัยสันนิสิตศีล อาชีวนารีสุทธศีล อินทริยสังวรศีลดังนี้ และต้องสมาทานถือมั่นสิกขาบททั้งหลาย มีหน้าซ้ำต้องประพฤติเตรสุธงศ์ ๑๓ ประการอีกเล่า ดุนี้ลำบากนัก ถ้าว่าไม่มีผลเป็นวิเศษอีกแล้ว โยมเห็นว่าลำบากกายเปล่า ถึงจะปฏิบัติดีเล่าก็ได้มรรคได้ผลเช่นเดียวกับคฤหัสถ์ที่ปฏิบัติดี ถ้าจะนั้นเป็นคฤหัสถ์สบายกว่า ซึ่งบรรพชานั้นหาผลมิได้ วินัยสิกขาบทบัญญัติก็หาผลมิได้ เตรสธุดงคปฏิบัติก็หาผลมิได้ ก็ **ตตถทุกขมनुจिณเณน** จะประโยชน์ทำไมด้วยการปฏิบัติลำบากเล่า นี่แหละซ้ำแต่พระผู้เป็นเจ้าของ โยมคิดดูก็สงสัย จงวิสันนาไปให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรวิสันนาว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร **ภาสิต์เจต** ข้อความประการนี้ สมเด็จพระศรีสุคตทศพลญาณเจ้าโปรดไว้ว่า **สมมาปฏิบัติ วนณเม** ตถาคตมาสรรเสริญปฏิบัติอันเป็นสัมมาปฏิบัติ ว่าเป็นคฤหัสถ์ก็ดี บรรพชิตก็ดี มีอุตสาหะปฏิบัติแล้ว ก็จะได้สำเร็จซึ่งธรรมวิเศษสมดังปรารถนา ถ้าว่าบรรพชิตปฏิบัติก็จะสำเร็จแก่ธรรมวิเศษดุจพระพุทธรูปปฏิภาตรัส ก็เมื่อว่าบรรพชิตผู้ใดมาเข้าใจเสียว่า **ปพพิโตมฺหิ** อาตมานี้เป็นบรรพชิต รักษากิจตามพระวินัยบัญญัติแล้ว **น สมมาปฏิบัติชเชย** ไม่พึงปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติคือจำเรณูสมถวิปัสสนา **อถ โข กาล** ในกาลนั้นแท้จริง **อารกา สามณฺญา** บรรพชิตนั้นก็จะไกลไปจากมรรคผลเป็นปุถุชนอยู่ หาสำเร็จไม่ **บเคว** จะกล่าวไปโยถึงฆราวาสเล่า เมื่อฆราวาสตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์ และศีล ๕ เป็นนิจศีล ศีล ๘ เป็นอดิเรกศีล ให้ทานแก่യാจกสมณพราหมณาจารย์ ถือใจว่าเรากระทำบุญนี้ประเสริฐนักหนา แล้วมิได้จำเรณูสมถวิปัสสนา **อารกา สามณฺญา** ก็จะไกลจากมรรคผล ถ้าว่าคฤหัสถ์คนใดตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์และศีลทานแล้ว จำเรณูวิปัสสนากรรมฐานเป็นสัมมาปฏิบัติ คฤหัสถ์นั้นก็จะได้มรรคผล ข้อซึ่งสมเด็จพระทศพลตรัสสรรเสริญสัมมาปฏิบัตินี้ กล่าวว่บรรพชิตจะสละไม่รักษากิจวินัยไม่ปฏิบัติ และกล่าวคฤหัสถ์จะสละระวนไปข้างศีลทาน มิได้จำเรณูซึ่งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานเป็นการสัมมาปฏิบัติ ที่จะรีบรัดเข้าสู่พระอมตมทานิพพานเสียแล้ว กล่าวว่จะเป็นปุถุชนวนเวียนตายเกิด หากกำหนดสงสารมิได้ สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจึงมีพระพุทธรูปปฏิภาตรัสดังนี้

อนึ่ง อย่าได้ถือว่คฤหัสถ์ดีกว่าบรรพชิต บรรพชิตนี้ประเสริฐกว่าเพศคฤหัสถ์ เหตุว่าทรงไว้ซึ่งภูมิพระอรหัตเป็นเพศสูงนักหนา **พหุคฺณา** มีคุณจะนับจะประมาณมิได้ เปรียบไป

ก็ปานกันกับแก้วมณีมีชื่อว่ากามททะ เป็นแก้วอันให้สำเร็จซึ่งสิ่งสารพัดจะปรารถนา บุคคลจะตีค่าลงราคาว่าเป็นทรัพย์เท่านั้นเป็นทรัพย์เท่านั้น ดูไม่สมควรยิ่งนัก **ยถา** มีครุวนาฉันได พระคุณแห่งบรรพชาก็มีครุวนาเปรียบดั่งนั้น **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **มหาสมุทเท อุมมิโย** เปรียบดุจหนึ่งลูกคลื่นในท้องมหาสมุทรอันใหญ่ แต่มหาสมุทรที่สุดที่จะประมาณได้เพราะว่ากว้างใหญ่ มีหน้าซ้าจะให้ประมาณลูกคลื่นในท้องมหาสมุทร สุดปัญญาเหลือปัญญาที่มนุษย์ผู้มีปัญญาจะประมาณจะนับได้โดยสังขยา **ยถา** มีครุวนาฉันได คุณแห่งบรรพชานี้ยิ่งใหญ่ ประกอบไปด้วยวิเศษสุดเป็นอนเภา สุดที่ว่าจะนับจะประมาณได้ มีพระคุณเลิศดิ่งฟ้า ผู้ที่เป็นบรรพชิตนี้ดีกว่าคฤหัสถ์ จะปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติ ด้วยหวังจะได้บรรลุมรรคผลก็ได้โดยง่ายเร็วกว่าคฤหัสถ์ **อปปิจโณ** เพราะบรรพชิตนั้นเป็นผู้มักน้อยสันโดษ บริสุทธิ์สะอาด **วิวิตโต** จำเพาะอยู่แต่ในที่สงัด **อัสสกุโจ** มิได้ระคนปนอยู่ในหมู่คณะ มิได้ถูกระงวลด้วยสิ่งใด มีอาลัยเด็ดขาดไม่หวั่นไหวที่อยู่ ย่อมรักษาศีลชั้นทั้ง ๔ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ และฉลาดในธุดงค์ ๑๓ เช่นนี้ จะหวังมรรคหวังผลหรือคุณพิเศษอันใด ก็ดำเนินสู่กรรมฐานวิधिปฏิบัติให้สำเร็จได้คล่อง ไม่ต้องกินเวลานาน มีอุปมาฉันได มีอุปมายอดจเรือที่เกลี้ยงเกลาเรียบเสมอ อันบุคคลขัดดีแล้ว และไม่คดเคี้ยว ตรงดี จะมีอะไรติดเป็นมลทินก็หาไม่ ย่อมเล่นได้ดี ฉันได เพศบรรพชิตนี้ปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติอยู่แล้ว ย่อมยังกรรมฐานวิधिให้สำเร็จได้คล่อง อาจกระทำสมณกิจให้สำเร็จหวังได้โดยง่ายฉะนั้น ส่วนเพศคฤหัสถ์ ถึงจะให้สำเร็จได้ก็ยากนัก เพราะจิตมัววุ่นวายติดอยู่ด้วยเครื่องเกือกกกล้วยแห่งกิเลสต่าง ๆ ยากที่จะหาโอกาสกระทำให้เป็นสมาธิได้ มหาบพิตร จงทราบพระญาณด้วยประการดังนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสสรรเสริญสติปัญญาพระนาคเสน ดุจนัยที่วิไลชานามาแล้ว

คีหิปปพชิตสัมมาปฏิบัติปัญญา คำรบ ๙ จบเพียงนี้*

* ในระหว่างนี้ ฉบับแปลร้อยชาติ ๑ ปัญหา ชื่อปฏิบัติทาโทษปัญหา ในฉบับบาลีมีอยู่ แต่ทั้งชื่อทั้งใจความตลอดจนสำนวน พ้องกับปัญหาที่ ๑ ในฉฐวรรค จึงดเสียมได้แปลเพิ่มลง

พินายาวัตตนปัญหา ที่ ๑๐

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชามหากษัตริย์ชัตติยาธิบติ จึงมีพระราชโองการตรัสถาม
 อรรถปัญหาก็ว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ **อิทฺ สาสนํ** อันว่าพระ
 ศาสนาของสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ของเรานี้ชาวบริสุทธ์ประเสริฐเลิศล้ำ ซึ่งจะ
 บวชปุถุชนอันชั่วด้วยกิเลสตัณหาเข้าไว้ในบวรพุทธศาสนา เห็นไม่ดีไม่สมควรนักหนาทีเดียว
 ถ้าว่าได้ธรรมวิเศษถึงจะไม่สำเร็จพระอรหัตต์จะได้แต่มรรคผลอันใดอันหนึ่ง คือโสดาปัตติมรรค
 โสดาปัตติผลเป็นต้นตามแต่จะได้ บวชเข้าในบวรพุทธศาสนาอุตสาห์เจริญไป ก็จะได้พระอรหัตต์
 ตัดกิเลสยังยืนไป จึงจะเห็นสมควรในพระศาสนา ถ้าคฤหัสถ์ปุถุชนแท้ แต่มรรคอันใดอันหนึ่ง
 อย่างต่ำเพียงชั้นพระโสดาก็ไม่ได้ ครั้นบวชเข้าในพระบวรพุทธศาสนามักกระทำไม่ต้งด้วยกิจ
 ไม่สำเร็จด้วยธรรมวิเศษสิ่งหนึ่งสิ่งใด อยู่ไม่ได้ในพระศาสนา สึกหาจากพระศาสนา มหาชน
 ชวนกันนิทว่า ผู้นั้นแน่บวชเข้าในพระบวรพุทธศาสนาของสมเด็จพระสมณโคดมบรมครู
 เจ้าของเราก็อปล่าไป มรรคผลสิ่งใดก็ไม่ได้ กลับสึกออกมา คำครหาจะมีฉะนี้ เหตุตั้งนั้นโยมจึงว่า
 คฤหัสถ์ปุถุชนเช่นนั้นจะพากันบรรพชาบวชเข้าในพระพุทธศาสนาไม่ได้ ด้วยพระศาสนานี้
 บริสุทธ์ประเสริฐดี จะกลับเป็นที่นิทหา โยมเห็นว่าคฤหัสถ์ปุถุชนแท้ไม่ควรแก่พระพุทธศาสนา
 บวชเข้าจะพาให้เขาติเตียน

พระนาคเสนจึงวิสัชนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ
ตพิกํ ภเวยฺย เปรียบด้วยสระอันลึกซึ่งเต็มด้วยอุทกอันใสและเย็น คือน้ำอาบนํ้าสรง ยังมี
 ชายหนึ่งเดินตรงเข้าไปที่สระนั้น ชายนั้นมีกายอันติดต่องไปด้วยธุลี ควรที่ชายนั้นจะไปสูบน้ำ
 ชำระเสียซึ่งมลทินธุลีให้สำราญ บุรุษชายนั้นเกียจคร้านไม่อาบนํ้าชำระกายเดินกรายหนีเสี่ยง
 เลยสระน้ำมา **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ประชาชนทั้งหลายได้ทัศนากการ
 เห็นชายเกียจคร้านไม่อาบนํ้า นั้น ก็ชวนกันติเตียนชวนกันครหาชวนกันนิทว่า บุรุษชายคนนี้
 มีกายติดไปด้วยมลทินน้ำเกลียด เดินเฉียดมากับสระน้ำ น่าจะชำระเสียให้หมดมลทิน ชำระ
 เสียไม่ได้ โสมมนี้กระไรนักหนา คนทั้งหลายชวนกันว่าอย่างนี้ เขาจะนิทหาสระว่า สระนี้
 กระไรใจชั่ว คนตัวเปื้อนมลทินเดินเฉียดมา ชันจะเรียกให้อาบนํ้าชำระมลทินเสียให้หมดสิ้นก็ไม่มี
 ประชาชนเขาจะนิทหาฉะนี้หรือประการใด นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิบติมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่
 พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ การอะไรเขาจะนิทหาสระ สระมีจิตมีวิญญาณเมื่อไรเล่า ผูงคนเขาก็
 นิทหาว่าชายผู้นั้นเป็นคนโสมมไม่ดีกระนั้นซิ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร

ข้อความประการนี้ ยถา แลมีครุวนาฉันใด พระพุทธศาสนาของสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดา
 บริสุทธิหามลทินมิได้ ผ่องใสชาวสะอาด กุลบุตรบวชในบวรพุทธศาสนาพระบรมโลกนาถ
 ศาสดาจารย์แล้ว กุลบุตรนั้นเกียจคร้านมีแต่กินกับนอน บาตรและจีวรก็ไม่ครอง มีแต่จะมอง
 สาว ๆ ไม่เล่าเรียนคัมภีร์วิปัสสนาธุระ ไม่สมาทานธุดงค์และปฏิบัติวินัยน้อยใหญ่ ตั้งใจแต่
 จะห้อมยับซึ่งทุนทรัพย์อันเกิดมาแต่ศรัทธาไทย เอาไปให้คฤหัสถ์บุตรภรรยาญาติชูสาวสู่กันกิน
 กระทำแต่มลทินต่างพร้อยลอยตัวอยู่ในพระพุทธศาสนา ถือใจว่าหากินง่าย ครั้นนานเล่าหมาย
 จะมีบุตรภรรยา พาเอาทรัพย์ศรัทธาไทย สีกหาด้วยโลกเจตนา ถือว่าหาบาปไม่ ธรรม-
 วิเศษสิ่งไรก็ไม่ได้ ที่นั้นก็สึกออกมาแต่ตัว เริงรำเดินกรายอยู่กลางถนน ผูงคนเขาก็ินินทาว่า
 ชั่วช้า บวชเข้าในพระศาสนาหาวัตรปฏิบัติเล่าเรียนไม่ กระทำชั่วอย่างไรเขาก็ินินทาอย่างนั้น
 ชวนกันว่าต่าง ๆ ไป ก็การอะไรเขาจะินินทาพระพุทธศาสนา เอวเมว เมาะ ตถา มีครุวนา
 ดุจชายมีกายอันแปดเปื้อนด้วยมลทินธุลี มาถึงสระศรีแสนสบายไม่ชำระกายให้หมดมลทินนั้น
 หนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ปานดุจแพทย์ผู้หนึ่งเป็นหมอยารู้สึก
 รู้ซึ่งในคัมภีร์โรคนิทาน ประกอบการกระทำยาไว้รักษา ยานั้นก็ดีดุจทิพย์โอสถ ถ้าแพทย์นั้น
 ได้จดจำรักษาโรคเข้าแล้วโรคนั้นก็อันตรธานหาย ยังมีบุรุษชายผู้หนึ่งเป็นพยาธิทั้งกาย บุรุษ
 ผู้นั้นอยู่ใกล้แพทย์คนนั้น แต่มิได้ทำให้แพทย์นั้นรักษา เขาจะินินทาว่าบุรุษชายกายเป็นพยาธินี้
 อยู่ใกล้หมอ แต่ว้าซีเกียจกินยา ไม่ให้หมอรักษา น่าเกลียดนี้กระไร หรือว่าเขาจะินินทาว่าหมอ
 และยาของหมอนั้นไม่ดีเล่า

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน**
 ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ ก็การอะไรเขาจะติเตียนหมอนั้น ผูงชนเขาก็ชวนกันครหานินทา
 ชายกายเป็นพยาธินั้น

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจา **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ก็การ
 อะไรเล่าคนทั้งหลายเขาจะินินทาพระศาสนา เขาสรรเสริญเสียอีกว่าพระบวรพุทธศาสนานี้
 เป็นที่สบาย เขาข้าจะินินทาชายที่สึกหานั้นว่า อนิจจา ชายคนนี้หนอบวชเข้าในพระพุทธศาสนา
 หากังวลธุระมิได้ ยังว่าไม่สบายทุนทุราย ไม่ได้วิชาสำหรับกาย โง่งบวชกินข้าวเล่าเท่านั้น
 สึกออกมานี้จะหาห่วงใยใส่ตัว มิได้ธรรมวิเศษที่จะกำจัดโรคคือกิเลสด้วย **เอวเมว เมาะ ตถา**
 มีครุวนาดุจบุรุษชายกายเป็นพยาธิสันนิวาสใกล้หมอ มิได้ให้หมอรักษาฉะนั้น **มหาราช**
 ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ปานประหนึ่งว่าบุรุษชายผู้หนึ่งอยากข้าวเต็มประดา บุรุษ
 ชายผู้นั้นจึงสัญจรเที่ยวแสวงหาอาหาร คมนากาไปสู่อำเภอสักคนงานผู้ดีอันมีข้าวปลาอาหาร ท่าน
 ได้ทัศนากาเห็นบุรุษชายนั้นทิวโหยมา จึงให้ยกสำรับกับข้าวมาแล้วเรียกหาให้ชายนั้นกินอาหาร

ชายนั้นไม่รับประทาน นี่แหละเขาจะนิินทาผู้ที่แต่งสำหรับข้าว หรือจะนิินทาบรุษนั้นเล่า

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า เขาจะนิินทาท่านผู้ให้อาหารทำไมเล่า เขาก็นินทาว่าบรุษชายนั้นสันดานเย่อหยิ่ง ทารับประทาน ข้าวที่ท่านหาให้กินไม่

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ข้อความเปรียบประการนี้ **ยถา** มีครุณาฉันใด พระศาสนาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ศาสตราจารย์ เปรียบดุจโภชนาหารเครื่องบริโภค กล่าวคือพระกายคตาสติอันมีรสโอชา อันว่า พระกายคตาสติ คือธรรมสิ่งอันใด ได้แก่พระทวัตติงสการ มีเกสาเป็นต้นตลอดจนมัตถลุงคังนั้น ท่านจัดเป็นอาการ ๓๒ ร้องเรียกว่าพระกายคตาสติ โยคาวจรภิกษุจำเริญไป อาจได้พระจตุตถฌาน สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสตราจารย์ มีพระพุทธรูปกาโปรดประทานไว้ว่า บุคคลผู้ใดมีอุตสาหะ จำเริญไปในพระกายคตาสติเป็นอารมณ์ได้ชื่อว่าตีมกินซึ่งธารารสแห่งน้ำอมฤตอันมีในห้องสวรรค์ อหนึ่ง กำลังพระกายคตาสติที่ภาวนา ถึงแม้มาตราว่าบุคคลที่ภาวนาพระกายคตาสตินั้น จะถึงแก่กรรมกระทำกาลกิริยาตาย ก็มีได้ไปบังเกิดในจตุรกายทั้ง ๔ ที่จะไปนรก ไปเป็นเปรต ไปเป็น อสุรกาย ไปเป็นเดียรัจฉานทั้งหลาย เป็นว่าหาไม่ได้ ผู้นั้นจะไปสู่คติอันดี นี่แหละพระกายคตาสติ นี้มีรสโอชา กุลบุตรบวชเข้าในพระบวรพุทธศาสนา หาเป็นอันที่จะจำเริญซึ่งพระกายคตาสติให้ป้องกันกิเลสตัณหาไม่ มิได้จำเริญเลย อยู่เฉย ๆ ก็สึกออกมา บรรพชาเสียเปล่า ๆ ไม่เข้าการพากิเลสตัณหาเข้าบ้าน เหมือนชายเมื่อท่านให้อาหารไม่รับประทาน พาต้องหิวกลับมาหาอาหารรับประทานที่บ้านตน กว่าจะหาอาหารเสร็จก็แทบไม่ได้สมปกติหัวแทบตาย อหนึ่ง มีอธิบายว่าพระกายคตาสตินี้ เป็นที่กำจัดภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ ผู้ใดภาวนา เป็นนิตยัคติดถึงตัวไปก็จะมีได้เกิดในภพทั้ง ๓ อาจข้ามสงสารสาครคือกิเลสเข้าสู่นิเวศน์นิพพาน กายคตาสตินี้ สมเด็จพระศาสดาจารย์ทรงประทานไว้ในบวรพุทธศาสนามีรสโอชาถึงเพียงนี้ กุลบุตรมีตัณหาราคะบวชในพระบวรพุทธศาสนา ชอบแต่จะให้เบาจากกิเลสตัณหาบ่ายหน้า ไปสู่พระนิพพาน ก็เมื่อโพล่ไปบวชเอาลาภสักการะ ได้มากหลายแล้วบ่ายหน้าเข้าบ้าน สึกออก เลี้ยงบุตรภรรยา เมื่อเป็นเช่นนี้ เขาย่อมจะนิินทาผู้นั้น เขาจะติเตียนพระศาสนาต้องการอะไร นะบพิตรพระราชสมภาร

ประการหนึ่ง การบรรพชาเป็นการขัดเกลากิเลสให้หมดจดปราศจากสันดาน ผิแล พระตถาคตจะทรงพระกรุณาโปรดให้แต่คฤหัสถ์ อันพระองค์ทรงแนะนำให้ตั้งอยู่ในผลอันหนึ่ง แล้วได้บวชในพระพุทธรศาสนาจำพวกเดียวเท่านั้นไซ้ กิจด้วยบรรพชาก็ย่อมจะไม่มีแก่เขา เปรียบเหมือนชายผู้มีวาสนาผู้หนึ่งใช้ให้บริษัทบ่าวของอาตมาจะนับจะคนนาได้มากกว่าร้อยมาชุด

เป็นสระใหญ่ ครั้นชุดได้สำเร็จตั้งปรารภมาแล้วสั่งบริษัทยาของอาตมาว่า สุชาวเจ้าที่มีกาย
 เคร่าหมองชะมุกชะมอมอย่าลงสู่สระนี้ ชาวเจ้าที่อาบน้ำชำระเหงื่อโคลงทำตนให้บริสุทธิ์แล้ว
 จงลงสู่สระนี้ เมื่อบุรุษผู้มีวาสนากล่าวดังนี้ ก็ด้วยสระนั้นจะพึงมีแก่บุรุษผู้ชำระเหงื่อโคลงทำตน
 ให้บริสุทธิ์แล้วนั้นหรือประการใด

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ภูเต** ไม่เช่นนั้นพระ
 ผู้เป็นเจ้าของ ชนทั้งหลายพึงเข้าไปสู่สระนั้นเพื่อประโยชน์แต่กรรมใด กรรมอันนั้น บุคคลผู้ไม่มี
 เหงื่อโคลงกายบริสุทธิ์กระทำเสร็จแล้ว เขาจะต้องการอะไรด้วยสระนั้นเล่า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **ชื่อนี้ฉันใด มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราช-
 สมภาร พิแลพระตถาคตจะทรงพระกรุณาโปรดให้แต่คฤหัสถ์ผู้อันพระองค์ทรงแนะนำให้อยู่ใน
 ผลอันหนึ่ง ได้บวชในพระพุทธศาสนาจำพวกเดียวกันเท่านั้นไซ้ร้ ก็จึ่งจะพึงกระทำในผลนั้นได้
 ชื่อว่า อันคนเหล่านั้นกระทำแล้ว เขาจะต้องการอะไรด้วยบรรพชาเล่า ประการหนึ่ง เปรียบ
 เหมือนแพทย์ผู้หนึ่งเข้าไปหาพระฤๅษีแล้วเรียนมนต์เสกยา เรียนเอาตำรายาพระฤๅษี พระฤๅษี
 ประสิทธิ์ให้ แล้วแพทย์นั้นก็ประกอบยาตามโรคนิทานที่ได้เรียนมา ครั้นประกอบยาตำราโรค
 นิทานสำเร็จแล้ว ก็กลับมาป่าวร้องว่า ผู้ใดเป็นโรคจงมาหาเราเจียดเอายาไปกิน เมื่อแพทย์
 ป่าวร้องฉะนี้คนที่ เป็นพยาธิจะไปหาหมอหรือหรือว่าคนที่ไม่เป็นพยาธิจะไปหาหมอด้วยประการใด

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภูเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของ
 หมอนั้นป่าวร้องแต่ที่คนเป็นโรค คนที่เป็นโรคจึงไปหา คนที่ไม่เป็นโรคนั้นจะไปหาต้องการอะไร
 หมอเขาไม่ได้ป่าวร้องนี้ พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระ
 พระบรมโลกนาถศาสดาจารย์จะไม่ให้คฤหัสถ์ที่ไม่ได้มรรคผลบวชหาไม่ได้ พระองค์โปรดให้บวช
 ลั่นด้วยกัน **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบเหมือนบุรุษผู้หนึ่งมีบ่าวไพร่
 มาก ให้หุงข้าวแล้วให้คตข้าวใส่ชามตั้งไว้มากกว่าร้อย ตั้งเรียงไว้แล้วร้องเรียกไปว่า ดูรานะสุชาว
 เจ้าใครอยากข้าวมาเอาข้าวไปกินตามปรารภนา คนทั้งหลายที่อยากข้าวนั้นก็พากันรับข้าวไปกิน
 หรือ หรือว่าคนทั้งหลายที่ไม่อยากนั้นจะมารับเอาไปกินด้วยประการใด นะบพิตรพระราชสมภาร

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภูเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของ จะ
 มารับข้าวแต่ที่คนอยาก ที่เขาไม่อยากจะมาต้องการอะไร

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร พิว่า
 สมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์เจ้าจะทรงพระกรุณาโปรดให้คฤหัสถ์ผู้อันพระองค์ทรงแนะนำ

ให้ตั้งอยู่ในมรรคผลแล้ว ได้บวชในพระพุทธศาสนาจำพวกเดียวเท่านั้น กิจที่จะพึงกระทำในผลจะนี้ ได้ชื่อว่าอันเขากระทำเสร็จแล้ว เขาจะต้องการอะไรด้วยบรรพชาเล่า

อปิจ ประการหนึ่งโสด คฤหัสถ์ที่เขาโปรดบวชเป็นเป็นภิกษุภาวะแล้วให้ร่อนรนไปบวชอยู่มิได้ ก็สึกไปจากพระศาสนานั้น **ปณฺจ อตุลฺยคุณ ทสฺเสนฺติ** จะสำแดงซึ่งอตุลฺยคุณ ๕ ประการ ขอถวายพระพร **กตเม ปณฺจ อตุลฺยคุณ ๕** ประการนั้นเป็นดังฤาเล่า ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารเจ้า อันว่าอตุลฺยคุณ ๕ ประการนั้น **ภุมิมหนตภาวํ** คือบรรพชานี้เป็นภุมิใหญ่ กุลบุตรสร้างกุศลไว้น้อยบวชมิได้ประการ ๑ บรรพชานี้บอกซึ่งภาวะบริสุทธิ์ประการ ๑ บรรพชานี้บอกภาวะมิได้เสพด้วยคนใจบาปประการ ๑ บรรพชานี้บอกภาวะจะให้ไฉนวิเศษ อันได้โดยยากประการ ๑ บรรพชานี้บอกภาวะให้รักษาสังวรศีลประการ ๑ สิริเป็นอตุลฺยคุณ ๕ ประการเท่านี้

ที่ว่าบรรพชาสำแดงซึ่งภาวะเป็นภุมิใหญ่ ภุมิสุง ภุมิประเสริฐนั้นอย่างไรเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารเจ้า เปรียบด้วยบุรุษเขี้ยวใจ **อธโน** หาทรัพย์มิได้ **หินชจฺโจ** ภุมิที่เกิดต่ำช้า **พฺทฺธิปฺริทีโน** ทั้งปัญญาฉลาดเฉลียวไม่มีฉลาด ถึงแม้มาตรว่าจะได้ครองราชสมบัติเป็นบรมชัตติยาธิบดี ก็มีได้สถิตในราชสมบัติ คงจะฉิบหายเป็นอันตรรายจากราชสมบัติเป็นแม่นมั่น เหตุว่าราชสมบัตินั้นควรแก่ท่านที่มีอิสริยยศสูงสกุลบุญมาก ประกอบด้วยสติปัญญา **ยถา** มีครุวนาฉันใด **ฆราวาส** หาบุญมิได้ สร้างสมไว้น้อยแต่หลังมา ครั้นบรรพชาเข้าในบวรพุทธศาสนาก็ถึงซึ่งภาวะร่อนรนเกิดวิกลต่าง ๆ ไป อยู่มิได้ ต้องสึกออกมา เหตุว่าบรรพชานี้เป็นภุมิประเสริฐ ไม่คู่ควรด้วยคนบุญน้อย อุปไมยดุจราชสมบัติอันเป็นอิสริยยศอันหาคู่ควรแก่บุรุษอันเป็นหินชาติไร้ทรัพย์อันเป็นปัญญาจะนั้นไม่ วิสัยนาในบทที่ว่าบรรพชาเป็นภุมิใหญ่ไม่ควรแก่คนใจบาป เป็นอตุลฺยคุณ คำรบ ๑ ยุติกาลลงแต่เพียงนี้

ต่อไปนี้แสดงในอตุลฺยคุณ คำรบ ๒ ที่ว่า บรรพชาสำแดงซึ่งภาวะบริสุทธิ์นั้นเป็นอย่างไร **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบประดุจน้ำอันเคลื่อนคลาดตกลงในใบบัว ไม่สามารถที่จะแทรกซึมเข้าไปในใบบัวนั้นได้ มีแต่จะกลิ้งกลับตกไปเท่านั้น เหตุไร เหตุว่าใบบัวนั้นบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน **ยถา** มีอุปมาฉันใด **มหาราช** ขอถวายพระพร คนที่โง่เขลา คดโกง ไม่ซื่อตรง มีความเห็นวิปลาส เมื่อบรรพชาเข้าในชินศาสนาแล้ว ประพฤติตนให้เป็นคนมัวหมอง ไม่สามารถจะทรงอุดมเพศไว้ได้ เพราะพระศาสนาบริสุทธิ์ปราศจากมลทินไม่ช้านักก็ต้องสึกออกไป **เอวเมว โข** ชื่อนี้มีอุปไมยดุจน้ำในใบบัวจะนั้น แสดงมาในอตุลฺยคุณ คำรบ ๒ ยุติกาลจบลงเพียงนี้

ต่อไปนี้แสดงในอตุลฺยคุณ คำรบ ๓ ที่ว่า บรรพชาไม่ควรที่คนใจบาปจะสังวาสสถิตนั้น

เปรียบดุจมหาสมุทรอันใหญ่บริสุทธิ์หามลทินมิได้ มาตราว่าซากอสุภสัตว์ใหญ่น้อยจะเลื่อนลอยไหลตามกระแสชลาลัย ลอยไปสู่พระมหาสมุทรสาคร คลื่นระลอกก็กระฉ่อนซัดพัดตอสุภนั้นขึ้นค้างเสียบบนฝั่งสมุทร มิให้ซากอสุภลงสะสมอยู่ได้ เหตุดังนี้จึงว่ามหาสมุทรอันใหญ่ชำระมหาภูตรูปให้พ้นไป กระทำอุทกภัยให้บริสุทธิ์ผ่องใส **ยถา** ฉนฺได คนทั้งหลายที่ใจบาปหยาบช้าทารุณทุจริตสันดาน และเป็นคนเกียจคร้านอนธการมึตมน คนหาสติปัญญามิได้ มีอาจบวชเข้าอยู่ในพระบวรพุทธศาสนาได้ เหตุว่าบรรพชาเป็นเหตุจะให้บริสุทธิ์แห่งมหาภูตรูป เราท่านให้บริสุทธิ์จากอาสวะกิเลส เหตุฉะนั้นจึงว่าบรรพชาไม่สมควรที่คนใจบาปจะล่องเสพ แสดงมาในอตุลียคุณ คัมภีร์ ๓ ได้ใจความเท่านี้

ต่อไปนี้แสดงอตุลียคุณ คัมภีร์ ๔ ที่ว่าบรรพชาสำแดงซึ่งภาวะรัฐธรรมวิเศษได้ยากนั้นอย่างไร **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบดุจบุรุษอันไม่ฉลาดไม่ได้ศึกษาวิชาการ ไม่ได้เรียนศิลปศาสตร์ต่าง ๆ เป็นต้นว่าวาลคคเวท คือเอาธนูยิงปลายขนทรายจามรี **มตีวิปทีโน** ปราศจากแบบแบบคาย ครูอันแนะที่ตั้งที่ยิงธนูบอกลัทธิสำคัญ มิได้เอาปัญญากำหนดไว้ให้มัน บุรุษชายผู้นั้นจึงไปยิงขนทรายนั้น **วิกคหนฺติ** ยิงก็พลาดพลี่ยงไปไม่ถูกและละเสียด เหตุว่าขนทรายจามรีนั้น **สณฺหํ สุขุมํ** ละเอียดสุขุมนัก จะรู้จักลัทธิยิงเป็นอันยากฉนฺได คนบางจำพวกที่มีอกุศลหนักหลังกระทำมา **ทุปฺปญฺญา** มีปัญญาชั่วโหดเขลาหนักหนา **ขพา** เป็นคนงออะ **เอพิมุคฺมุพฺทา** พูดจ่าน้ำเซพะไหลพุ่มปาก เป็นคนมักหลงมักลืมหิวอาจกระทำสิ่งใดได้ **ชินสาสเน ปพฺพชฺชนฺติ** มาบวชเข้าในพระบวรพุทธศาสนาของสมเด็จพระชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้าลัทธิปัญญา คนพวกนั้นมีอาจตรัสรู้จตุสัจจปฏิเวธ คือพระอริยสัจ ๔ ประการ อันมีลักษณะสุขุมนัก ละเอียดนัก มีอาจเห็น มีอาจรู้ ด้วยปราศจากปัญญาที่จะโยนิโสมนสิการเข้าใจได้ ที่นั้นก็ให้เกียจให้คร้านร้อนรำคาญ อยู่มิได้ ก็สึกหาลาเพศบรรพชาออกมา **เอวเมว เมอะ ตถา** เหมือนคนไม่มีวิจารณ์ปัญญา ไม่ศึกษาตามลัทธิครู ยิงธนูไม่ถูกขนทรายก็ละเสียด เหตุว่าพระอริยสัจทั้ง ๔ สุขุมละเอียด กุลบุตรเกียจคร้านมีอาจรู้ฉะนั้น แสดงมาในอตุลียคุณ คัมภีร์ ๔ จบลงเพียงเท่านี้

ต่อไปนี้แสดงอตุลียคุณ ที่ ๕ ชื่อซึ่งบรรพชาบอกภาวะให้รักษาสังวรศีลนั้นด้วยอย่างไร **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบดังบุรุษคนใดคนหนึ่งซึ่งเข้าไปสู่สมรภูมิชัย ถูกข้าศึกล้อมรอบทั้งแปดทิศ ครั้นแลเห็นคนถือหอกดาโถมโจมตีเข้ามา **ภีโต** ก็สะดุ้งตกใจกลัวตัวสั่น ไม่สามารถจะตั้งมั่นอยู่ได้ ก็ปลานาการหนีไป เหตุไร เหตุว่ากลัวข้าศึกอันมีกำลังมาก **ยถา** มีอุปมาฉนฺได **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ชนเหล่าหนึ่งเหล่าใดใจบาปหยาบช้า **อสุวฺตา** ไม่มีความสำรวม **อหิริกา** ไม่มีความละอาย อดทนต่อคำสั่งสอนไม่ได้

เป็นคนมีใจกลับกลอก ครั้นมาบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว ชนเหล่านั้นไม่สามารถ รักษา ลึกขาบทให้เป็นอันบริสุทธิได้ **โอสถกิตฺวา** ให้นอนย่อท้อใจ ไม่นานเท่าไรก็สึกออกมา เหตุไร เหตุว่า ชินศาสนาที่มีกิจที่จะต้องรักษามากอย่าง **เอวเมว** มีอุปไมยดุจบุรุษผู้กลัวต่อข้าศึกซึ่งมีกำลังมาก ฉะนั้น แสดงมาในอตุลียคุณ คำรบ ๕ จบลงแต่เพียงนี้

มหาราช ขอถวายพระพรบรมพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่ง เปรียบเหมือน พุ่มชาตบุษย์ซึ่งนับว่าเป็นไม้อันสูงที่สุดกว่าไม้ทั้งปวงบรรดาที่เกิดบนบกด้วยกัน เมื่อมีหนอน มารั้งแกเจาะดอกเสียว ดอกนั้น ๆ ยังมีทันแก่ก็พากันแกนหล่นร่วงเสียวในระหว่างนั้น ชนทั้งหลายจะพากันติเตียนพุ่มชาตบุษย์ เพราะดอกนั้น ๆ หล่นร่วงหามิได้ ดอกใดยังตั้งอยู่ในพุ่มนั้น ดอกนั้น ๆ ก็ย่อมมีกลิ่นหอมพุ่งขจรไปสู่ทิศน้อยและทิศใหญ่ **ยถา** มีครุณาฉันใด **มหาราช** ขอถวายพระพรบรมพิตรพระราชสมภาร ชนเหล่าหนึ่งเหล่าใดบวชในศาสนาแล้ว เวียนมาเพื่อ ความเป็นคนเลว ชนเหล่านั้นก็เป็นคนดุจดอกชาตบุษย์ที่หนอนเจาะ หมดสีหมดกลิ่น ไม่ได้รับ ผลอันไพบุลย์ในศาสนา ชนทั้งหลายจะพากันค่อนว่าติเตียนนินทาพระศาสนาหามิได้ ภิกษุเหล่าใดตั้งอยู่ในศาสนาได้ ภิกษุนั้นย่อมจะมีกลิ่นคือศีลหอมอบตลบไปสู่มนุษยโลกและ เทวโลก **เอวเมว** มีอุปไมยดังดอกชาตบุษย์อันมีกลิ่นหอมพุ่งขจรไปฉนั้น

มหาราช ขอถวายพระพรบรมพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่ง เปรียบดุจข้าวสาลีชาติ กรุมพกะเกิดขึ้นในระหว่างข้าวสาลีชาติโลหิตกะซึ่งอกงามเจริญแน่นหนาหาระหว่างมิได้ แล้ว พินาศฉิบหายไปในระหว่างนั้น ชนทั้งหลายจะพากันติเตียนข้าวโลหิตกะสาลี เพราะเหตุที่กรุมพกะ สาลีเกิดขึ้นแล้วพินาศฉิบหายไปหามิได้ กลับจะเป็นพระกระยาหารสำหรับทรงเสวยแห่งพระ ราชาเสียวอีก ชื่อนี้มีอุปมาฉันใด ภิกษุที่บวชในศาสนาแล้ว ยังมีทันได้รับผลอันไพบุลย์ใน ศาสนา สึกออกมาเสียวในระหว่าง ก็เป็นดุจกรุมพกะสาลีเกิดขึ้นในระหว่างโลหิตกะสาลีแล้วตาย ไปในระหว่างโลหิตกะสาลีฉนั้น ชนทั้งหลายเขาไม่ติเตียนศาสนา เพราะเหตุที่ชนเหล่านั้น บวชแล้วอยู่ไม่ได้ สึกออกมา ภิกษุเหล่าใดตั้งอยู่ในศาสนาได้ ภิกษุเหล่านั้นย่อมสมควร แก่พระอรหัตผล

ประการหนึ่ง เปรียบเหมือนแก้วมณีอันให้ความประสงค์สำเร็จทุกอย่าง แม้จะเป็น ตำนานสักแห่งหนึ่ง ชนทั้งหลายก็ไม่ติแก้วมณีเพราะเหตุที่เป็นตำนานนั้น ส่วนใดบริสุทธิ ส่วนนั้น ย่อมนำความชื่นบานให้เกิดแก่มหาชน **มหาราช** ขอถวายพระพรบรมพิตรพระราชสมภาร ผู้ที่ บวชในศาสนาแล้วสึกออกไป ก็เท่ากับเป็นกระเพาะในพระศาสนา ชนทั้งหลายจะติเตียน พระศาสนาเพราะผู้ที่บวชแล้วสึกหามิได้ ภิกษุใดตั้งอยู่ในศาสนาได้ ภิกษุนั้นย่อมกระทำ ความชื่นบานให้เกิดแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง เปรียบเหมือนจันทนชาติ

จันทร์แดงแท้ แม้จะมีสวนเสี้ยกลืนน้อยสักแห่งหนึ่ง ชนทั้งหลายเขาก็ไม่ติจันทร์แดง ส่วนใดไม่เสี้ย ส่วนนั้นก็ยอมหอมฟุ้งขจรไปโดยรอบ **ยถา** มีครุวนาฉันใด **มหाराช** ขอถวายพระพร บพิตรพระราชสมภาร ชนเหล่าใดบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว อยู่ไม่ได้ ลี้กออกมา ชนเหล่านั้นเขาก็ยอมตำหนิตินผู้้น เขาจะพากันติฉินพระศาสนาหาผู้ใดดำรงอยู่ในศาสนาได้ ผู้้นยอมมีกลิ่นหอมเฟื่องฟุ้งขจรไปสู่มนุษย์โลกกับทั้งเทวโลก **เอวเมว** มีอุปไมยดังจันทร์แดงแท้ฉะนั้น ซึ่งกระแสพระดำริจะให้บวชแต่คฤหัสถ์ที่เป็นอริยบุคคล ปุถุชนจะทรงห้าม จะเป็นการถูกต้องด้วยพระพุทธฎีกานั้นหาผู้ได้ ขอบพิตรจงเข้าพระทัยด้วยประการฉะนี้

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีได้ทรงฟังก็มีน้ำพระทัยชื่นบานสรรเสริญ ทรงพระโสมนัสศรัทธาซึ่งถ้อยคำของพระนาคเสน แล้วตรัสสรรเสริญโดยนัยดังวิสัยชามาข้างต้นทุกประการ

ที่นายาวัดตนปัญหา คำรบ ๑๐ จบเพียงนี้

จบฉุฎฐวรรค

ลัตตมวารค

อรหโต กายิกเจตสิกเวทนาปัญญา ที่ ๑

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณประชาตติสสราธิบดี จึงมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระเจ้าพระนาคเสน โยมจะขอลามสักหน่อย **ตุมฺเห ภณฺถ** พระผู้เป็นเจ้าของเจ้ากล่าวกันว่า ธรรมดาพระอรหันต์เจ้า เมื่อจะเสวยทุกขเวทนานั้น จะได้เสวยเป็นสองจุ ปุณฺชนหามิได้ อันปุณฺชนนี้มีทุกขเวทนาเป็นสอง คือทุกขเวทนาอันประกอบในกายและทุกขเวทนาอันประกอบในจิต ส่วนพระอรหันต์เจ้าทั้งหลายมีแต่ทุกขเวทนาเกิดแต่กาย ทุกขเวทนาจะได้มีในจิตหามิได้ โยมมาร่ำฟังดู ถ้ากระนั้นจิตของพระอรหันต์ย่อมเป็นแต่อาศัยกายเป็นไป พระอรหันต์ไม่เป็นใหญ่ไม่เป็นเจ้าของกายนั้น แต่ท่านไม่เป็นไปในอำนาจของกายดังนี้หรือ ผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนรับคำว่า จริงเหมือนทรงพระดำริ จิตพระอรหันต์ไม่เป็นใหญ่เป็นเจ้าของของกาย

พระเจ้ากรุงมิลินท์จึงตรัสต่อไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ โยมยังสงสัยนักหนา ซึ่งว่าจิตอาศัยในกายและจะไม่เป็นเจ้าแห่งกาย ไม่เป็นใหญ่แห่งกายนั้น โยมยังแคลงอยู่นักหนา ได้ยินแล้วยิ่งสงสัยให้เคลือบแคลงแทงในใจนัก จิตนี้อาศัยกายเหมือนนกทั้งหลายอาศัยรัง ย่อมจะเป็นเจ้ารัง

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **กายนฺคตา ธมฺมา** อันว่าธรรมที่จะเนื่องด้วยกายจะตามกายไปในภพนั้น มี ๑๐ ประการ **สิดํ** คือความเย็นความหนาว **อุณฺหํ** คือความร้อน **ชิมฺจฺฉา** คือความทิว **ปิปาสา** คือความกระหาย **อุจฺจาโร** คือถ่ายอุจจาระ **ปสฺสาโว** คือถ่ายปัสสาวะ **ถินฺมิทฺธํ** คือความง่วงเหงาหาวนอน **ชรา** คือความแก่ **พฺยาธิ** คือเจ็บไข้ **มรณํ** คือความตาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ย่อมเวียนไปตามกาย อันจะเที่ยวท่องไปในภพ ๓ คือกามภพ รูปภพ อรูปภพ **อรทา** อันว่าพระอรหันต์จะได้เป็นใหญ่ในกาย จะได้เป็นไปในอำนาจแห่งกาย หามิได้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามพระนาคเสนว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ประกอบด้วยปรีชาญาณ ถ้าว่าพระอรหันต์ไม่เป็นใหญ่ในกาย จะบังคับกาย จะห้ามกาย สำรวมกายอย่างไรเล่า นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าวิไลสนาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ **เย เกจิ**

ขนา อันว่าคนทั้งหลายนอกจากพระอรหันต์ **ปจฺวินิสฺสิตา** บรรดาที่อาศัยอยู่ในพื้นแผ่นดิน สติติเยวอยู่บนภูมิภาคพื้นแผ่นดิน จะประกอบภารกิจอะไรก็อาศัยพื้นแผ่นดิน เพราะตั้งอยู่บน พื้นแผ่นดิน จะปลุกจะหว่านอะไรได้สิ้น **นุ โข** ดังอาตมาถามสมเด็จพระบรมพิตร เมื่อคน ทั้งหลายกระทำการสำเร็จกิจสิ้น คนทั้งหลายจะบังคับบัญชาพสุธาตลแผ่นดิน ให้กระทำการจ้าง จะได้หรือไม่ได้ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา พื้นพสุธาตลแผ่นดินมีจิตวิญญาณอะไรเล่า คนทั้งหลายเขาจะได้ใช้แผ่นดิน ให้ทำการจ้าง เหตุว่าแผ่นดินไม่มีจิตไม่มีวิญญาณ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ ประเสริฐในราชศฤงคาร ข้อความเปรียบประการนี้ **ยถา** มีครุวนาฉันได พระอรหันต์มิได้เป็น ใหญ่ในกาย มิได้มีอาญาแผ่ไปในกาย เปรียบดุจมนุษย์ทั้งหลายทั้งสิ้นอันสถิตอยู่เหนือภูมิภาค พื้นแผ่นดิน มิได้มีอาญาบังคับบัญชาแผ่นดิน มิได้เป็นอิสรภาพปราบแผ่นดิน นะบพิตรพระ ราชสมภาร จงทรงทราบพระญาณเถิดว่า กายพระอรหันต์เหมือนกันกับแผ่นดิน

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี จึงมีพระราชโองการตรัสถามอีกแล้วว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าอันประกอบด้วยญาณปรีชา อันว่าปุถุชน ไฉนจึงเสวยเวทนา กายและจิตเล่า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า ดูกรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ปุถุชนย่อมเสวย เวทนาเป็นไปทางกายและจิตทั้งสองนั้น เพราะตนมีจิตมิได้บรมภาวนา **มหาราช** ขอถวาย พระพรบพิตรอดีศรผู้ประเสริฐ ปุถุชนนั้นเปรียบเสมือนหนึ่งว่าโคอันอยากน้ำและหญ้าที่เคยกิน เป็นอาหาร ต้องทรมาณด้วยคนใจพาลผูกด้วยเครื่องเขาเถาลดาวัลย์ โคนนั้นก็ดิ้นรนด้วยหากำลัง มิได้ ก็ทุรนทุรายอยู่แต่ในใจ **ยถา** มีครุวนาฉันได จิตปุถุชนนี้ไซ้ไรถ้ามิได้จำเริญให้ถึงมรรคถึงผล ถึงหนทางพระโลกุตระ ก็ได้แต่ทุกข์ร้อนเหมือนโคหิวอ่อนที่เขาผูกไว้ด้วยเถาวัลย์อันน้อย ฉะนั้น ครั้นจิตกำเริบแล้วก็พากายกำเริบกลับกลอกดิ้นโดดไป เสวยเวทนานักสุดที่จะกลั้นจะทน พันกำลัง ก็ระเหระหนร้องครางไปด้วยความทุกข์เวทนา พระอรหันต์เจ้านั้นเป็นภาวิตจิตฝึกฝน อยู่เป็นอันดี ดุจสินธพพาชีชาติอาชาไนยอันฝึกหัดทรมาณไว้เป็นอันดี เมื่อทุกข์เวทนามาถึงตัว นั้น พระผู้เป็นเจ้าก็ผูกพันจิตของตนเข้าไว้กับเสาประโคนคือพระสมาธิ ถือไว้ให้มั่นคง ปลงปัญญา เห็นว่าเวทนาซึ่งเสวยทุกข์นี้ย่อมเป็นพระอนิจจัง เป็นพระทุกขัง เป็นพระอนัตตา กระทำจิตของ อาตมามีให้หวาดหวั่นกำเริบฟุ้งซ่าน ถึงมาตรว่ากายนั้นจะมีทุกข์เวทนาน้อยมากประการใดก็มี ได้เอาใจใส่ เห็นมันในพระไตรลักษณ์คือ พระอนิจจัง พระทุกขัง พระอนัตตา ด้วยจิตผูกติดไว้

กับเสาประโคนคือพระสมาธิ เหตุตั้งนั้นจึงว่าพระอรหันต์เจ้าเสวยเวทนาอันเกิดแต่กายสิ่งเดียว มิได้เสวยเวทนาอันเกิดแต่จิต บพิตรพระราชสมภารพึงเข้าพระทัยด้วยประการดังนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีได้ทรงฟังดังนี้ ก็มีพระทัยสิ้นพระกังขา จึงชั่งสารุ การดูจันยหนหลัง

อรหโต กายิกเจตสิกเวทนาปัญหา คำรบ ๑ จบเพียงนี้

กายิกเจตสิกเวทนา นานากรณีปัญหา ที่ ๒

ราชา อาท สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า ภูต นาคเสน ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าของอันประกอบไปด้วยบวรปรีชาญาณ โยมนี้รำพึงการไปก็ให้บังเกิดสงสัย ด้วยจิตของพระอรหันต์เจ้านี้ เมื่อกายไหว เหตุไรจึงมิได้ไหวไปด้วย น่าอัศจรรย์ใจนักหนา นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของวิไลสนาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรวิไลสนาว่า มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดุดังต้นไม้อันใหญ่ประกอบไปด้วยใบกิ่งก้านร่มเงา สาขา จลติ เมื่อกิ่งก้านนั้นเล่าจะ หวั่นไหว จะไหวสะเทือนถึงลำต้นหรือไม่ เมื่อกิ่งไหวแล้วต้นไม้จะไหวด้วยหรือ หรือว่าหาไม่ได้ ณะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า น ทิ ภูต ข้าแต่พระผู้ เป็นเจ้า ใช้ว่ากิ่งไหวแล้วจะไหวถึงลำต้นหาไม่ได้ เพราะต้นไม้ใหญ่จึงไหวแต่กิ่ง

พระนาคเสนเถระจึงเปรียบว่า มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ข้อความประการนี้มีอุปมาฉันใด ทุกชาย เวทนาย ศุภโจ เมื่อพระอรหันต์เจ้าเสวยเวทนาเจ็บปวด ลำบากนั้น จิตพระอรหันต์มิได้รู้หวั่นไหว เหตุว่าเห็นพระไตรลักษณ์ญาณ คือพระอนิจจัง พระทุกขัง พระอนัตตา ผู้กจิตอาตมาไว้กับเสาประโคนใหญ่คือพระสมาธิ เปรียบดุดังต้นไม้ใหญ่ อันไหวแต่กิ่ง ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชาสาคลราชธานี ได้ทรงฟังดังนี้ก็ชื่นชมยินดีชั่งสารุ การ ต่าง ๆ เหมือนนัยหนหลัง

กายิกเจตสิกเวทนา นานากรณีปัญหา คำรบ ๒ จบเพียงนี้

อภิสมยัันตราพยากรำปัญหา ที่ ๓

สมเด็จพะเจ้ามิลินท์ภูมินทรำธิบติ จึงมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ชำแต่พระนาคเสนผู้ปริชำณำณยัิงบัณฑิตอดมโลกัธิรชำติ **โย โภจิ คีติ** คฤหัสถ์ขร่ำวำสทังปวง ในโลกนี้ คฤหัสถ์ผู้ใดผู้หนึ่งถึงซึ่งภำวะเป็นปำรำชิกแล้วบวชเชำในบวรพุทธศำสนำอีก ที่สัตย์ ที่จริงนั้นจะรู้ตัวว่ำเป็นปำรำชิกก็หำมิได้ ผู้หนึ่งผู้ใดก็มีได้ลวงเห็นว่ำเป็นปำรำชิก มิได้ให้สัตติ ตักเตือนทักทำนบอกกล่ำวว่ำทำนเป็นปำรำชิกทำนกระทำผิดสิ่งนี้ และคฤหัสถ์ที่เป็นปำรำชิกนั้น ก็สำคัญว่ำบริสุทธิ์เป็นอันดี กระทำควำมหมั่นมັกมັกติดุสสำหรับปฏิบัติ เพื่อจะให้ตรัสรู้ซึ่งธรรมำภิสมยั มรรคผลอันควรจะรู้นั้น ตกว่ำคฤหัสถ์ที่เป็นปำรำชิกนั้นจะสำเร็จแก้ธรรมำภิสมยัมรรคผล หรือ หรือว่ำหำมิได้

พระนาคเสนวิสัยชนำว่ำ **น ธิ มหำรำน** ขอถวำยพระพรบพิตรพระรำนสมภำร คฤหัสถ์ ที่ตั้งอยู่เป็นปำรำชิก ฐำนเป็นปำรำชิกนั้น ถึงว่ำจะปฏิบัติไป จะได้สำเร็จซึ่งธรรมำภิสมยัมรรค ผลหำมิได้ ขอถวำยพระพร

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรำธิบติมีพระราชโองการตรัสช้กใช้ว่ำ เหตุไฉนจึงเป็นกระนั้น พระผู้เป็นเจ้ำ

พระนาคเสนจึงวิสัยชนำว่ำดังนี้ว่ำ **โย ตสฺส ธมฺมำภิสมยำน** ขอถวำยพระพร อัน ว่ำธรรมำภิสมยัมรรคผลหนทำนพระโลกุตร ย่อมบังเกิดถำวรแก้บุคคลอันมีศีลบริสุทธิ์ เมื่อเป็น ปำรำชิกแล้วมีศีลอันขำดสิ้นแล้ว ธรรมำภิสมยัก็คลำดแคล้วไปไม่บังเกิดแก่ผู้เป็นปำรำชิกนั้น ณะบพิตรพระรำนสมภำร

สมเด็จพะเจ้ามิลินท์ภูมินทรำธิบติมีพระราชโองการว่ำ **ภนฺเต นาคเสน** ชำแต่พระ นาคเสนผู้ปริชำณำณ โยมเห็นว่ำคนซึ่งเป็นปำรำชิกนั้น รู้ว่ำตัวเป็นปำรำชิกแล้วก็ยัิงเกิดสงสัยว่ำ อำตมำเป็นปำรำชิก ที่ไหนอำตมำจะได้สำเร็จแก้ธรรมำภิสมยั คนผู้ นั้นสงสัยอยู่ฉะนี้จึงจะมีได้ มรรคผล นี้คนที่ เป็นปำรำชิกนั้นเขำไม่รู้ตัวว่ำเขำเป็นปำรำชิก ไม่สงสัย บำปธรรมสิ่งไรจะกันไว้ มิให้ได้มรรคผลนั้น ปัญหำนี้ผู้เป็นเจ้ำ โยมนี้เห็นไม่สมด้วยลักษณะ จะไม่ได้ธรรมำภิสมยัมรรค ผลก็ต่อเมื่อมีความสงสัย นี้เขำเป็นปำรำชิกแล แต่ทว่ำเขำไม่รู้ตัวเขำไม่สงสัย เหตุไฉนจึงไม่ ได้ธรรมำภิสมยัมรรคผล นิมนต์พระผู้เป็นเจ้ำวิสัยชนำให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนถวำยพระพรวิสัยชนำว่ำ **มหำรำน** ดูกรบพิตรพระรำนสมภำร เปรียบ เหมือนพืชอันบุคคลหว่านลงในน่ำอันดี พืชที่หว่านนั้นจะงอกหรือ หรือว่ำหำมิได้

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ปรีชา **อาม** เออกระนั้นซิ พืชหว่านลงที่เนื้อนาดีแล้วคงจะงอกซิ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

เถโร อาท ฝ่ายพระนาคเสนเถระผู้เลิศอรหัตต์ จึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร บพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐเลิศกว่าฝูงประชา **นุโข** ดังอาตมาขอถามพระราชสมภาร อีกสถานหนึ่ง ยังมีบุคคลผู้หนึ่งเอาพืชชนิดที่หว่านในเนื้อนาอันดีนั้น ไปหว่านลงบนศิลาอัน แน่นเป็นแท่งเดียว พืชที่เขาหว่านลงบนศิลานั้นจะงอกงามหรือประการใด

สมเด็จพระบรมหน่ออรินทรมิลินท์เลิศกษัตริย์ มีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ภนฺเต** ไม่เช่นนั้นพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า พืชที่คนหว่านบนศิลานั้น จะเอาสถานใดตั้งรากให้มันคงได้แล้ว จึงจะ งอกงามขึ้น พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

พระนาคเสนจึงถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร พืชที่หว่านนั้น ก็พันธุ์เดียวกัน ไฉนหว่านลงในเนื้อนาจึงงอกงามขึ้นมา ครั้นหว่านลงบนศิลาลิหาขึ้นไม่ เป็นไฉน รูปสงสัยนัก เนื้อนากับแผ่นศิลานี้ทำไมไม่เหมือนกันเล่า

พระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ศีลา กับดินจะเหมือนกันหามิได้ นานเป็นสถานอันบุคคลลากไถทั้งประกอบไปด้วยดินอันชุ่มชื้น หว่าน พืชลง พืชจึงงอกงาม ส่วนศิลานั้นแข็งกระด้าง ไม่เป็นสถานอันน้ำพึงแทรกซึมเข้าไปได้ หว่าน พืชลงไปจะให้พืชงอกงามขึ้นมานั้น เอาธรรมเนียมที่ไหนดมา พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ข้อความ อันนี้ **ยถา** มีครุณาฉันใด บุคคลที่มีศีลผ่องใสบริสุทธิ์นั้นเปรียบเหมือนเนื้อนาอันดีย่อมเป็นที่ งอกงามเจริญขึ้นแห่งพืช กล่าวคือพระธรรมภิกษุมัย บุคคลผู้ทศศีลเหตุปาราชิกนั้นเปรียบ เสมือนหนึ่งว่าแผ่นศิลา ย่อมไม่เป็นสถานที่อันพืชกล่าวคือธรรมภิกษุมัยจะเกิดงอกงามเจริญขึ้น ได้เป็นอันขาด **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อีกประการหนึ่งเปรียบปานดูจ ไม้ค้อนก่อนดินและท่อนไม้เมื่อบุคคลโยนไปปาไปนั้น ก็ย่อมจะตกลงเหนือแผ่นดินโดยธรรมดา **อปิ นุ โข** ดังอาตมาขอถาม ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร จงมีพระราชโองการบอกให้ แจ้งก่อน หรือว่าไม้ค้อนท่อนไม้และก้อนดินอันบุคคลโยนไป จะไม่ตกลงเหนือแผ่นดินด้วยเหตุ อันใดอันหนึ่งเล่า

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสว่า ธรรมดาบุคคลโยนไปซึ่งท่อนไม้ และไม้ค้อนก่อนดินนั้น ย่อมจะตกลงที่ภูมิภาคพื้นแผ่นดิน จะได้ตั้งอยู่บนอากาศหามิได้ อากาศ เปล่าจะทรงจะรับเอาไม้ค้อนก่อนดินไว้ไซ้เหตุไฉนผล

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ความเปรียบประการนี้ **ยถา** มีครุวนาฉันได อันว่าธรรมภัสรมรรคผลจะมีแก่บุคคลที่มี ศีลวิบัติหามีได้ใช้เหตุผล เปรียบเหมือนไม้ค้อนก่อนดิน อันบุคคลโยนไปไม่ได้ค้างอยู่บนอากาศ ด้วยอำนาจเหตุมิได้ บุคคลผู้ใดเป็นปาราชิกถึงศีลเภทแล้วก็เป็นเหตุสมุจฉินนะ คือตัดเสียซึ่ง เหตุอันจะบรรลุแก่ธรรมภัสรมรรคผลเป็นอันขาด **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ **เถล อคฺคิ ชลติ** ธรรมดาว่าไฟบุคคลกองไว้บนบกย่อม รุ่งเรือง หรือหาไม่ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **อาม ภนฺเต** ข้าแต่พระเจ้า เป็นเจ้า เออกระนั้นแหละ ธรรมดาว่ากองไฟในถลประเทศที่บกแล้ว ก็ย่อมจะรุ่งโรจน์โชตินาการ

พระนาคเสนจึงซักถามว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร แม้นว่าบุคคลกองไฟที่ อุทกัถ จะรุ่งโรจน์โชตินาการ หรือว่าจะดับไป นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ภนฺเต** ข้าแต่พระเจ้า เป็นเจ้า บุคคลไปกองไฟที่ในน้ำ เพลิงก็ดับไป จะรุ่งโรจน์โชตินาการหาไม่ได้

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร **ยถา** ความข้อนี มีครุวนาฉันได ธรรมภัสรมรรคผลก็ได้บังเกิดแก่บุคคลเป็นปาราชิกศีลเภท เป็นเหตุสมุจ- ฉินนะหาเหตุมิได้ อุปไมยเหมือนกองเพลิงบนหลังอุทกประเทศ หาเหตุหาธรรมดา หาเยี่ยงหา อย่างธรรมนิยมมิได้ฉะนั้น

ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ผู้เป็นเจ้าจงคิดแก้ปัญหาที่ **น เม ตตฺถ จิตฺตสณฺณิ** เหมือนหนึ่ง ว่าโยมนีมิได้มีสัญญาว่าตัวเป็นปาราชิก ก็ได้ทรงวิมตติสงสัยตัวเลยว่าเป็นศีลวิบัติ บาปกรรม จะกันไว้กระไรจึงจะไม่สำเร็จแก่ธรรมภัสรมรรคผล นิมนต์ผู้เป็นเจ้าชักนำเอาเหตุที่นั้น มาวิสังขนา แก้ให้แจ่มก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ ประเสริฐ **วิสํ หลาหลํ** อันว่ายาพิษกินตาย คนทั้งหลายไม่รู้ว่าเป็นยาพิษ พวกนั้นรับประทาน ยาพิษเข้า คนทั้งหลายจะตายหรือว่าหาไม่ได้ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการรับคำพระนาคเสนว่า **อาม ภนฺเต** ข้าแต่พระเจ้า เป็นเจ้า เออก็อย่างนั้นแหละซิ ยาพิษนี้ คนจะรู้จักดี มีรู้จักดี กินเข้าไปแล้วก็ตายทั้งนั้น

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **ยถา** มีครุวนาฉันได บุคคลไม่รู้ว่าบาปกรรมที่กระทำ จะเป็นอกุศลอันตรายทำให้ฉิบหายจากมรรคผล บาปกรรมนั้นก็ย่อมกันที่ทางอกุศลมรรคผลไม่ ให้บุคคลบรรลุได้ **เอวเมว โข** เหมือนยาพิษอันร้ายกาจ ถึงจะไม่รู้ถ้ากินแล้วก็คงจะสิ้นชีวิต ฉะนั้น **อปิ** อนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ **อชานนตฺ อาสีวิโส** เปรียบดุจที่ฆาตือสรพิษร้ายชบตอดบุรุษผู้หนึ่งเข้า บุรุษผู้นั้นก็ไม่รู้ว่าอสรพิษ บุรุษ นั้นจะสิ้นชีวิตตายด้วยอสรพิษนั้นชบตอดหรือไม่ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **อาม ภนฺเต** พระ เจ้าข้า ย่อมเป็นกระนั้นผู้เป็นเจ้าของ บุรุษชายอันอสรพิษชบตอดนั้น ถึงไม่รู้ว่าอสรพิษชบตอดก็ คงต้องตาย พระนาคเสนถวายพระพรอุปไมยว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ความอุปมาประการนี้ **ยถา** มีครุวนาฉันได บุคคลไม่รู้ว่าบาปกรรมที่กระทำนั้นจะเป็นอันตราย แก่มรรคผล บุคคลผู้นั้นกระทำเข้าเมื่อใด ก็จะถูกกันไว้ไม่ได้มรรคผลเมื่อนั้น เปรียบเหมือน บุคคลที่อสรพิษชบ แม้ไม่รู้ว่าอสรพิษก็คงจะดับจิตสิ้นชีวิตนั้น **มหาราช** ขอถวายพระ พรบพิตรพระราชสมภาร จะไม่ได้สวณาการบ้างหรือ เหมือนหนึ่งว่าพระเจ้ากาลิงคราชบรมจักร นั้น **สตรตนปริกุกิณฺโณ** บริบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประการ อยู่มา ณ กาลวันหนึ่ง ทรงพระดำริจะ เสด็จไปเยี่ยมตระกูลญาติโดยอากาศวิถี สมเด็จพระบรมกษัตราธิบดีก็เสด็จทรงช้างพระที่นั่ง บรมหัตถ์รัตนตัวประเสริฐ แล้วก็ขี่มาโดยนภาลัยประเทศอากาศแต่พระองค์เดียวโสด มาตรงพระมหาโพธิ์เข้า บรมจักรนั้นก็สำคัญไม่ทันรู้ว่าพระมหาโพธิ์อยู่ตรงนั้น ก็มีอาจ ชีมงคลหัตถ์รัตนเหาะข้ามพระมหาโพธิ์ได้ ด้วยอานุภาพพระมหาโพธิ์ไม่สมเด็จพระสัพพัญญู เจ้าตรัส **ยถา** มีครุวนาฉันได อันว่าอกุศลมรรคผล ถึงบุคคลจะไม่รู้ว่าบาปกรรมนั้นเป็น อันตรายแก่มรรคผล บุคคลผู้นั้นก็ย่อมจะไม่ได้สำเร็จแก่ธรรมากุศลมรรคผล เหมือนพระยา กาลิงคราชบรมจักรไม่รู้ที่สำนักพระมหาโพธิ์ มีอาจข้ามพระมหาโพธิ์ไปได้ฉะนั้น

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี ได้ทรงพระสวณาการพระนาคเสนผู้ปรีชา ญาณวิไลชญา ก็สิ้นสุดพระวิมตีกังขา จึงตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสน อรรถ- ปัญหานี้พระธรรมกถึกอื่นมีอาจแก้ไขได้ **สมปฏิจฺฉามิ** โยมจะรับประทานจำไว้ ณ กาลบัดนี้ ตามนัยที่พระผู้เป็นเจ้าของวิไลชญาแล้วเถิดถ้วนทุกประการ

อกุศลอันตรายกราปัญหา คำรบ ๓ จบเพียงนี้

สมณทูลสี่คี่ทูลสี่ลปัญหา ที่ ๔

ราชา อาท สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชินดี มีพระราชโองการตรัสถามปัญหาอื่นว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ คฤหัสถ์ทูลกับสมณะทูลนั้น **โกจิ วิเสโส** ช่างไหนจะดีกว่ากัน ตกว่าสมณะทูลคฤหัสถ์ทูล ๒ จำพวกนั้น จะมีคติมีผลเสมอกันหรือว่าจะต่างกัน

พระนาคเสนผู้ประกอบไปด้วยปัญญาจึงวิสันนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตร พระราชสมภารผู้ประเสริฐ คฤหัสถ์ทูลนี้จะเหมือนสมณะทูลหามิได้ อันสมณะทูลมีคุณ ๑๐ ประการ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าคุณ ๑๐ ประการแห่งสมณะทูลนั้น **กตเม** เป็นดังฤา อันว่าคุณแห่งสมณะทูล ๑๐ ประการนั้น **พทุเช สคารโว** คือสมณะทูลนั้นเคารพในพระพุทธรเจ้าประการ ๑ **ธมฺเม สคารโว** คือสมณะทูลนั้นเคารพในพระธรรมประการ ๑ **สงฺฆे สคารโว** คือสมณะทูลนั้นเคารพในพระสงฆ์ประการ ๑ **สพฺรหฺมจาริสฺส สคารโว** คือสมณะทูลนั้นเคารพเพื่อนพรหมจารีประการ ๑ **อุทฺทเทสปริปุจฺจนาย วายมตี** คือสมณะทูลนั้นเพียรที่จะบอกกล่าวเล่าเรียนพระบาลีและอรรถกถาประการ ๑ **สวณพฺทฺโล** คือสมณะทูลนั้นมากในการฟังธรรมประการ ๑ **ภินฺนสิโลปิ** สมณะทูลนั้นตัวลี เป็นศีลเภทแล้ว แม้จะมาสู่สำนักบริษัท ย่อมตั้งไว้ซึ่งอากัปกิริยาเหมือนมีศีลบริสุทธิ์ สรรวมกาย วาจาให้ มีครหาเกิดขึ้นได้ประการ ๑ **ปธานาภิมุขิ** สมณะทูลนั้นตั้งไว้ซึ่งจิตเป็นประธานประการ ๑ **สามณฺณิ อุปคโต** สมณะทูลนั้นเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งสมณเพศประการ ๑ **ปาปิ ปฏิจฺจนฺนํ อจฺรติ** สมณะทูลนั้น แม้จะกระทำความชั่ว ก็ย่อมกระทำในที่ลับประดุจดั่งสตรีผู้มีสามี แอบสามีประพฤติความชั่วฉนั้นประการ ๑ สมณะทูลดีกว่าคฤหัสถ์ที่ทูลด้วยคุณ ๑๐ ประการดังวิสันนามาฉะนี้ ใช้แต่เท่านั้น สมณะทูลดีกว่าคฤหัสถ์ที่ทูล ด้วยจะให้สำเร็จผลแห่งทักษิณาทานอันยิ่งของทายกได้ด้วยเหตุ ๑๐ ประการ **อวชฺชปธานตตาย** คือสมณะทูลให้สำเร็จทักษิณาทานของทายกได้ ด้วยเพศสมณะอันหาโทษมิได้ อันตนทรงไว้ให้ทายกเลื่อมใส ประการ ๑ สมณะทูลยังทักษิณาทานของทายกให้มีผล ด้วยเหตุทรงเพศสมณะของท่านที่แสวงหาคุณธรรม เป็นไม้เท้าที่ยึดหน่วงจับต้องแห่งทายกทั้งหลายประการ ๑ สมณะทูลยังทักษิณาทานของทายกให้สำเร็จผล ด้วยภาวะคือตนปฏิบัติตามลัทธิของพระสงฆ์ คือ การที่จะกระทำวัตรปฏิบัติน้อยใหญ่ เคยกระทำฉนั้นใดก็กระทำฉนั้นนั้นประการ ๑ สมณะทูลย่อมยังทักษิณาทานของทายกให้สำเร็จผล ด้วยภาวะที่ตนยังถึงพระพุทธรเจ้า พระธรรมเจ้าเป็นที่พึ่งประการ ๑ สมณะทูลยังทักษิณาทานของทายกให้สำเร็จผล ด้วยภาวะถืออนิเกตวาสี คือไม่สถิตอยู่ติดถิ่น มิได้มีความหวังใยในที่อยู่ อาคัยอนิเกตวาสีนี้เป็นประธานประการ ๑ สมณะทูล ยังทักษิณาทาน

ของทายกให้สำเร็จผล ด้วยภาวะที่ตนยังแสวงหาชินศาสนธรรม เป็นคำสั่งสอนของสมเด็จพระ
 ทศพลผู้พจณูมารชนะมารนั้นประการ ๑ สมณะทุกศีลยังทักษิณาทานของทายกให้สำเร็จผล
 ด้วยตนสำแดงซึ่งบรรพกรรม คือเทศนาสวดมนต์ประการ ๑ สมณะทุกศีลยังทักษิณาทานของ
 ทายกให้สำเร็จผล ด้วยถึงซึ่งภาวะมีธรรมเป็นที่พึ่งเป็นหัวหน้าประการ ๑ สมณะทุกศีลยัง
 ทักษิณาทานของทายกให้สำเร็จผล ด้วยตนมีทิวทัศน์เห็นเที่ยงเห็นตรงว่า **อคฺโค พุทฺโธ** สมเด็จพระ
 พุทธองค์ทรงพระคุณอันล้ำเลิศประเสริฐกว่ามนุษย์นิกเรเวดา หาผู้ใดที่จะเปรียบมิได้ทั้ง
 ๓ ภาวประการ ๑ สมณะทุกศีลยังทักษิณาทานของทายกให้สำเร็จผล คือตนกวาดพระอุโบสถ
 เสมออยู่ประการ ๑ ลีรีได้เหตุ ๑๐ ประการเท่านี้ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราช
 สมภาร **อุทกํ สุพทลมฺปิ กลลททฺหมํ** ธรรมดาว่าอุทกัอันเป็นน้ำ ก็ย่อมจะล้างชำระเปือกตม
 และเหวี่ยงโคลได้ **ยถา** มีครุวนาฉันใด สมณะทุกศีลอันปฏิบัติผิดเป็นปาราชิกนั้น ก็ยังทานของ
 ทายกให้สำเร็จผลได้ **เอวเมว โข** มีอุปไมยดั่งน้ำอันชำระเปือกตมและเหวี่ยงโคลได้นั้น **มหาราช**
 ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ธรรมดาว่าน้ำร้อน **สุกฺกฺจิตฺมฺปิ** อันเดือดพลุ่ง
 พล่าน ก็อาจสามารถที่จะดับเพลิงกองใหญ่ให้ดับได้ **ยถา** มีครุวนาฉันใด สมณะทุกศีลนั้นไซ้
 ก็อาจยังทักษิณาทานของทายกให้ผ่องใสสำเร็จผล ดุจอุทกัร้อนอันบุคคลดับซึ่งมหาอัคคีกอง
 เพลิงอันใหญ่นั้น ดูกรบพิตรพระราชสมภาร อีกประการหนึ่ง สมณะทุกศีลย่อมยังทักษิณาทาน
 ของทายกให้สำเร็จผลได้เหมือนโกชนะแม่น้ำปราศจากไอซารสก็ยังมีบรรเทาความหิวของผู้บริโภคได้
 ชื่อนี้ยุติด้วยกระแสนบรรยายพระพุทธรูปกั อันสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ตรัสจำแนกไว้
 ในเวทยากรณคาถาในทักษิณาวีถังคสูตร ในมัชฌิมนิกาย อุปริปัญญาสก็ว่า

โย สิลวา ทุสฺสีเลสุ ททาดิ ทานํ
ธมฺเมน ลทฺธํ สฺปสนฺนจิตฺโต
อภิสทฺทหิ กมฺมผลํ อุฬารํ
สา ทกฺขิณา ทายกโต วิสฺขมฺติติ

แปลว่า **โย ทายโก** อันว่าทายกผู้ใด **สิลวา** ตั้งอยู่ในศีล ๕ ประการ ๔ ประการ มีศีลสมาทาน
 เป็นอันมั่น มีจิตเลื่อมใสเป็นอันดีแล้ว ย่อมให้ซึ่งทานที่ตนได้มาโดยธรรมแก่สมณะทุกศีลทั้ง
 หลายและเชื่อกกรรมเชื่อผลอันยิ่ง **สา ทกฺขิณา** อันว่าทักษิณา คือทานของทายกนั้นย่อม
 บริสุทธิโดยผู้ให้ คือสามารถจะยังผลอันเจริญให้สำเร็จแก่ทายกนั้น ดังนี้ เพราะเหตุนี้ สมณะทุกศีล
 จึงเชื่อว่ายังทักษิณาของทายกให้สำเร็จผลได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระบรมจอมไตรมิลินทราชทรงฟังก็ประสาทเลื่อมใสสาธุการว่า **สาธุ** ควรอัศจรรย์
 ด้วยปัญหาผู้เป็นเจ้าของปริชาวิสัยนาให้รู้ด้วยเหตุอุปมา **สวานุปตฺตํ อกาลิ** ผู้เป็นเจ้าของกระทำ

อมฤตมธุรสให้ปรากฏควรที่จะสวนการฟัง เป็นที่จะบังเกิดโสมนัสปรีดา ยถา **สุโท** ธรรมดาว่าพ่อครัวที่ฉลาดได้ซึ่งมังสังสิ่งเดียว ก็อาจกระทำด้วยเครื่องปรุงอันมีประการต่าง ๆ คือต้มแกงคั่วเจียวปิ้งย่าง กระทำต่าง ๆ เป็นราชบริโภคได้ ยถา มีครุณาอุปมาฉันใด โยมได้ถามปัญหาข้อเดียวเท่านั้น ผู้เป็นเจ้าของชักเอาเหตุมาเปรียบเทียบให้สิ้นสงสัย กระทำอมฤตรสให้ปรากฏควรซึ่งอันฟัง มีอุปไมยฉันนั้น

สมณฑุสสีลคีทิตุสสีลปัญหา คำรบ ๔ จบเพียงนี้

อุทกัสน ลัตตชีวปัญหา ที่ ๕

ราชา อาท สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ **อิทฺ อุกกํ** อันว่าอุทกัสนี้ ใส่หม้อตั้งบนเตาไฟทำไมจึงร้องดังนี้เล่า เมื่อต้องเพลิงร้อนนั้น **กิณฺุโข ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า เป็นเหตุไฉนอุทกัสนั้นมีชีวิตจิตใจ กระมัง อุทกัสนี้ตั้งไฟจึงร้อง หรือสิ่งไรให้มีเสียงเล่า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อุทกัสนั้นจะมีจิตจะเป็นสัตว์มีชีวิตหามิได้ อุทกัสนั้นตั้งไฟอันร้อนด้วยกำลังไฟร้อนกล้านั้นจึงร้องให้เป็นเสียงครางต่าง ๆ ไป นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **ติตฺถิยา** อันว่าเดียรถีย์ทั้งหลาย ย่อมถือว่าอุทกัสนั้นเป็นสัตว์มีชีวิต เดียรถีย์ทั้งหลายจะได้บริโภคหามิได้ ถือว่าอุทกัสนั้นร้อนเป็นน้ำตาย เดียรถีย์ทั้งหลายจึงพากันบริโภคอุทกัสนั้น ติเตียนซึ่งท่านทั้งหลายว่า เหล่าสมณะศากยบุตรย่อมพากันเบียดเบียนซึ่งอินทรีย์แห่งสัตว์ชนิดหนึ่งตราบเท่าสิ้นชีวิต **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พระผู้เป็นเจ้าจงอธิบายให้แจ้ง จะได้ทำลายล้างซึ่งถ้อยคำเดียรถีย์ทั้งหลายอันถืออิจฉาทิฐินั้น

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจารย์ว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อุทกัสนั้นจะมีชีวิตหามิได้ อุทกัสนี้ใช้สัตว์ใช้ชีวิต อุทกัสนี้ตั้งกำลังเพลิงอันร้อน จึงมีเสียงต่าง ๆ ถ้าว่าอุทกัสนั้นเป็นสัตว์มีชีวิตอยู่แล้ว ก็จะทำเสียงต่าง ๆ เปรียบดังอุทกัสนั้นในสระในบ่อ และอุทกัสนั้นในท้องธารห้วยละหานเหมือนน้ำทั้งหลายต้องแสงสุริยฉายลมร่ำพายพัดในคิมหันตฤดู อุทกัสนั้นในสระในบ่อที่ธารห้วยละหานหินล้วนทั้งนั้น ก็มีแต่ยุบยอบแห้งเหือดไปด้วยแสงสุริโยทัย อุทกัสนั้น

นั้นให้เสียงต่าง ๆ เหมือนอุทกัณฑ์เขาตัมหรือประการใด บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธาธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า อุทกัณฑ์นั้นจะได้ร้องเหมือนอุทกัณฑ์หามิได้

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร **อุทกัณฑ์** **ชีเวยุย** ถ้าอุทกัณฑ์นั้นมีชีวิตแล้วแล แดคดมเผาจนแห้งไปกระนั้นก็ร้องบ้าง นีลิกัณฑ์ร้องได้ไม่เลย จะว่าอุทกัณฑ์มีชีวิตอย่างไร **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร จงทรงพระสวณาการฟังเหตุอุปมาให้อุตรภิกษุอย่างยิ่งขึ้นไป เปรียบดูชนหุงข้าวขาวแล้วเอาใส่ลงในหม้อ แล้วเอาอุทกัณฑ์เทลง ก็เป็นเม็ดพลุ่งขึ้น อุทกัณฑ์นั้นเป็นสัตว์มีชีวิตเจ็บปวดอะไรจึงเป็นเม็ดพลุ่งขึ้นในหม้อนั้นเล่า อีกประการหนึ่ง เมื่อยังไม่เอาหม้อขึ้นตั้งนั้น อุทกัณฑ์ในหม้อนั้นหวั่นไหวร้องขึ้นด้วยเสียงต่าง ๆ หรือหามิได้

พระเจ้ามิลินท์จึงตรัสว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า เมื่อหม้อยังไม่ตั้ง อุทกัณฑ์ในหม้อนั้นจะได้ไหวและมีเสียงหามิได้

พระนาคเสนจึงถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เมื่อบุคคลยกเอาหม้อข้าวขึ้นตั้งบนเตาไฟ อุทกัณฑ์นั้นเจียบสัดไม่หวั่นไหวไม่ร้องดอกหรือประการใด

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธาธิบดีตรัสว่า หามิได้ เมื่อบุคคลยกหม้อข้าวขึ้นตั้งบนเตาไฟนั้น อุทกัณฑ์ในหม้อนั้นไหวพลุ่งพล่านเป็นระลอกไปรอบในหม้อแล้วเป็นฟองขึ้นมาเบื่องบน

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจากถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าอุทกัณฑ์ในหม้อข้าวอันตั้งเหนือเตาไฟนั้น จลาจลหวั่นไหวแซ่ซ้องเป็นระลอกไปรอบหม้อแล้วเป็นฟองฟูขึ้นบนปากหม้อ แล้วกระทำเสียงต่าง ๆ เป็นเหตุไฉน บพิตรพระราชสมภาร

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธาธิบดี จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า อุทกัณฑ์น้ำขาวนั้นหวั่นไหวเป็นระลอกเป็นฟองร้องด้วยเสียงต่าง ๆ นั้น ด้วยกำลังไฟร้อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า บพิตรพระราชสมภารจงเข้าพระทัยด้วยประการดังนี้ อุทกัณฑ์จะมีชีวิตหามิได้ จะเป็นสัตว์มีชีวิตก็หามิได้ อุทกัณฑ์นี้อาศัยร้อนเปลวไฟ จึงกระทำเสียงดังไปมีประการต่าง ๆ บพิตรพระราชสมภารจงสวณาการอุปมาอีกอย่างหนึ่ง ธรรมดาว่าอุทกัณฑ์บุคคลตักเป็นวาระคราว ๆ ใส่โอ่งอ่างไว้ที่เรือนนั้นมีอยู่หรือ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธาธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **อาม ภนุเต** อุทกัณฑ์เขาตักตั้งไว้ในเรือนเป็นคราว ๆ นั้น มีอยู่ พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนมีเถรวาจากว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ดังอาตมา

จะถาม อุทกัณท์นั้นหว่านไหวเป็นระลอกเป็นพองร้องต่าง ๆ บ้างหรือหามีได้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า หามีได้ นะพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าปากคิกิ อุทกัณท์นั้นเป็นปรกติอยู่

พระนาคนเสนผู้ปริชาดลาดถามอีกว่า ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **สุตปุพพ** จะไม่ได้สวณาการฟังบ้างหรือประการใด **มหาสมุทเท อุทกั** น้ำในมหาสมุทรทะเลหลวงอันใหญ่ ย่อมหว่านไหวบ้นปวนเป็นระลอกคลื่นอยู่ทั้งกลางคืนและกลางวัน ย่อมไหลหลังแซ่ชานไป **ทิสาวทิส** สูทิศใหญ่และทิศน้อย เสียงพิลึกกึกก้องอยู่เป็นนิตย์นิรันดรมิได้ขาด บพิตรพระราชสมภารได้เคยทรงสวณาการฟังบ้างหรือประการใด

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชจึงตรัสว่า **อาม ภาบุตร** พระเจ้าข้า โยมได้ยินอยู่

พระนาคนเสนผู้เป็นอรหาธิบดีจึงมีเถรวาจากถามว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อุทกัณท์ที่ประดิษฐานลอยอยู่ในอากาศชื่อว่าอากาศคองคานั้น ลมหอบไว้ลอยอยู่ไกลกันได้ ๑๐๐ คอกบ้าง ๒๐๐ คอกบ้าง สถิตอยู่ห่าง ๆ กัน เหตุไร เหตุว่าอุทกัณท์นั้นไหวพลุ่งขึ้นไปเบื้องบนเป็นวาระ คือเป็นคราวเป็นครั้งเป็นเมื่อ ครั้นอุทกัณท์พลุ่งขึ้นไปเหนืออากาศ ลมหอบไว้แข็งเป็นก้อนใหญ่ก้อนน้อย ลอยอยู่เป็นหมู่ ๆ สมมติเรียกว่าเป็นเมฆ ครั้นลมบนพัดก้อนเมฆนั้นก็กระทบกระทั่งกันแตกกระจาย กลายเป็นฝนตกลงมา อันว่าอากาศคองคาคซึ่งพลุ่งขึ้นไปบนอากาศเป็นคราว ๆ และอุทกัณท์ที่บุคคลตั้งไว้บนเรือเป็นคราวนั้น ชื่อว่าวาระอุทกัณท์ ตกว่าวาระอุทกัณท์ดังนี้ โฉนจึงมิได้ตีฟองนองระลอกไปเหมือนอย่างน้ำในมหาสมุทร เป็นเหตุจนเล่า นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี จึงมีพระราชโองการแก้ว่า **ภาบุตร** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า อันว่าอุทกัณท์อันบุคคลตั้งขึ้นไว้บนน้ำนั้นลมไม่พัดได้ จึงมิได้มีระลอกคลื่นพื้นเป็นพองคองไป อันว่าอุทกัณท์ในอากาศคองคาค ลมพายุหอบไว้ มิได้พัดเบื้องบนเหมือนสายชลในท้องมหาสมุทร อุทกัณท์ในมหาสมุทรตีฟองนองระลอกได้ เพราะอาศัยกระทบกระทั่งลม ลมพัดหนักจึงเป็นคลื่นระลอกตีฟองกระทำเสียงก้องพิลึกไปได้

พระนาคนเสนจึงถวายพระพรว่า ฉันทก็ดี อุทกัณท์ที่บุคคลตั้งบนเตาไฟนั้นหว่านไหวพลุ่งพล่านเป็นระลอกเป็นพองร้องเป็นเสียงต่าง ๆ ด้วยเปลวไฟร้อนกระทบกระทั่ง ดุจดั่งลมอันกระทบอุทกัณท์ในมหาสมุทรนั้นนะมหาบพิตร อุทกัณท์จะเป็นสัตว์มีชีวิตจิตใจหามีได้ **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ธรรมดาว่าเกริกกลองน้อยกลองใหญ่บุคคล

ซึ่งขึ้นไว้เป็นหน้าเดียวบ้างสองหน้าบ้าง อย่างนี้มีอยู่หรือ

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการรับว่า **อาม ภนฺเต** มีอยู่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

พระนาคเสนมิเถรวาจาถามอีกว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **เกริโย** กลองนั้นครั้นบุคคลซึ่งขึ้นแล้ว ก็กลับเป็นสัตว์มีชีวิตจิตใจกระนั้นหรือประการใด นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ภนฺเต** ไซ้จะมีชีวิตจิตใจหาไม่ได้ นะพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรถามว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ กลองนั้นไม่มีชีวิตจิตใจ ทำไมจึงร้องกึกก้องไปได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า กลองนั้นชาติเข้าด้วยไม้ด้วยมือ จึงดังก้องไป กลองน้อยใหญ่ใจจิตชีวิตจะได้มีหาไม่ได้

พระนาคเสนจึงว่า **ยถา** มีครุวนาฉันใด นะบพิตรพระราชสมภาร อุทกัณฑ์อันบุคคลตีก็พล่านพลุ่งเป็นฟอง ร้องดังเป็นเสียงน้อยใหญ่ด้วยถูกเปลวไฟ อุทกัณฑ์จะมีชีวิตจิตใจเป็นสัตว์หาไม่ได้ อุปไมยเหมือนกลองอันบุคคลประหารดังก้องเป็นเสียงน้อยใหญ่จะเป็นสัตว์มีชีวิตจิตใจนั้นหาไม่ได้ มหาบพิตรจงเข้าพระทัยเถิด **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ตกว่าเดิรถึยทั้งหลายมาถือว่าอุทกัณฑ์เป็นสัตว์มีชีวิต อุทกัณฑ์ร้อนแล้วเป็นน้ำตาย กระนั้นหรือ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการรับว่า **อาม ภนฺเต** กระนั้นแหละผู้เป็นเจ้าของเจ้า เดิรถึยทั้งหลายถือว่าอุทกัณฑ์ร้อนนั้นเป็นน้ำตาย อุทกัณฑ์เย็นนั้นเป็นอุทกัณฑ์มีชีวิต

พระนาคเสนถวายพระพรว่า ดูรานะบพิตร เดิรถึยถือตามวิสัยของตนที่ปฏิบัติผิดเห็นผิด อุทกัณฑ์ร้อนนั้นซึ่งว่าเป็นน้ำตายกระนั้น อุทกัณฑ์ซึ่งข้างทั้งหลายทั้งปวงสูบกินด้วยวงวนั้น อุทกัณฑ์ไหลออกเสียงสนั่นก้อง อุทกัณฑ์นี้ร้องจะมีเป็นน้ำตายหรือ ด้วยว่าร้องเหมือนน้ำต้มอันร้อน **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่งเล่า ธรรมดาว่า วาณิชพ่อค้าบรรทุกของลงนาวาใหญ่ คือ สำเภาะและกำปั่นจนเพียบพอกการใช้ไปในมหาสมุทรอันใหญ่ อุทกัณฑ์ซึ่งเป็นระลอกซัดไปกระทบกระทั่งนาวาก็ให้เสียงร้องก้อง อุทกัณฑ์นี้ก็ร้องจะมีเป็นน้ำตายหรือบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่ง มหาัมจณาชาติปลาใหญ่ **ติมติมิงคฺลา** ชื่อว่าติมติมิงคละ **อพฺภนฺตเร นิมุคฺคา** จมอยู่ในท่ามกลางมหาสมุทร **อเนกสตโยชนกาโย** มีกายยาวหลายร้อยโยชน์ ย่อมพ่น

อุทกั้งขึ้นไปบนอากาศ อุทกั้งที่กระทบพื้นปลาทั้งหลายนั้น ดังเสียงสนั่นก้องในประเทศ
ท้องมหาสมุทร อุทกั้งนี้ร้องจะมีเป็นน้ำตายหรือ ด้วยเหตุมีเสียงร้องเหมือนอุทกั้งที่ต้ม ตกกว่าจะ
ถือตามเดิรถีนันไม่สม ด้วยอุทกั้งต้มก็ร้อง ที่ไม่ต้มก็ร้อง เหตุฉะนี้จะเชื่อถ้อยฟังคำเดิรถีนัน
นั้นเชื่อไม่ได้ ขอบพิตรพระราชสมภารจงเข้าพระทัยด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี ก็สิ้นความสงสัย ให้สาธุการคุณนัยดังวิสัยชานามา

อุทกัสน สัตตชีวปัญหา คำรบ ๕ จบเพียงนี้

คิหิปปพิชิตานัง ขีณาสวปัญหา ที่ ๖

ราชา อาท สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีบรมกษัตริย์มีพระราชโองการตรัสถาม
ว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ประเสริฐตุมฺเท **ภณฺถ** พระผู้เป็นเจ้าของกล่าวไว้กับโยมว่า **โย
คิหิ อรหตฺตํ ปตฺโต** คฤหัสถ์ผู้ใดถ้าสำเร็จแก่พระอรหัตแล้ว จะมีคติ ๒ ประการ คือให้บรรพชา
เป็นภิกษุเสียในวันสำเร็จพระอรหัตนั้น ๑ ถ้าไม่บรรพชาก็จะเข้าพระนิพพานไม่อาจล่วงวันนั้นไปได้
๑ นี้แหละโยมจะถาม ที่ว่าท่านเป็นคฤหัสถ์ได้พระอรหัตในวันนั้นก็บวชแล แต่ทว่าบางทีจะ
ขัดบาตรและจีวรด้วยหามิได้ทัน บางทีจะขัดพระอุปัชฌาย์อาจารย์หาไม่ทันกาลเพลานั้น
คฤหัสถ์นั้นจะบวชตัวเองได้หรือจะต้องรอให้พระอรหันต์ผู้มีฤทธิ์อื่นมาบวชให้หรือจะปรินิพ-
พาน เป็นประการใด

พระนาคเสนแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรพิตรพระราชสมภาร ชื่อว่าท่านผู้เป็น
คฤหัสถ์ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์แล้ว จะบรรพชาเอาเองหาอุปัชฌาย์อาจารย์มิได้ **สยํ ปพฺพชนฺโต**
เมื่อบรรพชาเอาเองเช่นนั้นไซ้ **เถยฺยํ อาปชฺเชยฺย** ก็จะไปซึ่งไกลเพศ ข้อหนึ่งที่ว่าคอยพระ
อรหันต์มีฤทธิ์ก็ดี ถ้าว่าล่วงวันไปก็จะสิ้นอายุแก่พระนิพพานสิ้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาค-
เสนผู้ปรีชาญาณ ถ้ากระนั้นภูมิพระอรหัตนี้มีร้อนนนักหรือ ผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร พระอรหัตจะร้อน
หามิได้ ภูมิคฤหัสถ์ถ้าไม่ควรที่จะทรงภูมิพระอรหัตอันบริสุทธิ์ อนึ่งโสด เปรียบเหมือนโกชณะ
อายุปลากัน อันจะรักษาอายุสัตว์ **ชีวิตรกฺขกํ** เป็นของเลี้ยงชีวิต เมื่อเตโชธาตุในกายสัตว์สำหรับที่

จะเผาอาหารในลำไส้ให้ย่อยยับวิกลอ่อนไป สัตว์บริโภคอาหารโภชนะเข้าไปตกลงถึงลำไส้แล้ว เตโชธาตุมิอาจเผาอาหารให้ย่อยยับไปได้ สัตว์ที่บริโภคนั้นก็ถึงซึ่งชีวิตกษัยกระทำกาล-
 ภิรียาตาย จะเหมาว่าโภชนะกินตายหรือ **อติทุพฺพลา** เหตุทั้งนี้เพราะเตโชธาตุทุพฺพลาพอ่อน
 ไปฉนใด ดูรานะบพิตร พระอรหัตเล้าเมื่อคฤหส์ถ์ได้ไม่บรรพชาเสียในวันนั้นจะเข้าพระนิพพาน
คิหิทุพฺพลา ด้วยภูมิกฤหส์ถ์ทุพฺพลาพ จะเหมาว่าพระอรหัตจะร้อนกระไรได้ อุปไมย
 เหมือนบุคคลบริโภคโภชนะ เตโชธาตุอ่อนเผาไม่ได้ ไม่ควรจะเหมาเอาโภชนะว่ากินตายฉนั้น
มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อีกประการหนึ่ง เปรียบดั่งกำหญาอันน้อย
 บุคคลปักไว้ที่ภูมิกาคแผ่นดิน ยังมีบุคคลผู้หนึ่งเอาศิลาใหญ่มาทับลง กำหญ้าน้อยมิอาจทาน
 ศิลาใหญ่ไว้ได้ ย่อมจะบีแบนย่อยยับไป **ยถา** มีครุวนาฉนใด พระอรหัตสิสมควรจะทรงได้แต่ภูมि
 บรรพชาเป็นภูมิใหญ่ ภูมิกฤหส์ถ์ตำนักมิอาจทรงได้ อุปไมยเหมือนกำหญ้านั้น อีกประการหนึ่ง
 ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ถ้าฉนั้นเปรียบดุจบุรุษอันเป็นหินชาติตำโคตรตำวงศ์พงค์พันธุ
 ตำตระกูล **ปริตตบุณฺโณ** มีบุญอันน้อยถอยทั้งสติปัญญา ครันราชสมบัติมาถึงเข้าได้เป็นเจ้า
 จอมกษัตริย์ เสวยราชสมบัติก็มิอาจเสวยได้นาน มักจะต้องประหารถึงแก่กาลภิรียา ด้วยเหตุ
 ว่าบุญนั้นน้อย ชาติตำไม่สมควรที่จะทรงความเป็นใหญ่ไว้ได้ฉนใดก็ดี เพศภูมิกฤหส์ถ์นี้ ตำชำ
 มิอาจสามารถที่ว่าจะทรงไว้ซึ่งพระอรหัตได้นาน ปานดุจบุรุษหินชาติมิอาจเสวยราชสมบัติบรร
 เศวตฉัตรนั้น

สมเด็จเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีได้ทรงฟังพระนาคเสนวิสัชนาฉนี้ก็ชื่นชมปริดา
 สาธุการ สรรเสริญพระนาคเสนต่าง ๆ ในกาลบัดนั้น

คิหิปปพชิตานัง ชีณาสวปัญหา คัมบ ๖ จบเพียงนี้

โลเกนัตถิภาวปัญหา ที่ ๗

ราชา สมเด็จเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสถามอรรถปัญหาว่า
ภนฺเต นาคเสน ช้าแต่พระนาคเสนผู้ปริชาญาณ บุคคลทั้งหลายจะเป็นพระพุทธรเจ้าก็ดี พระ
 ปัจเจกโพธิเจ้าก็ดี พระสาวกเจ้าก็ดี มีปรากฏในโลก บุคคลจะเป็นบรมกษัตริย์จักรพรรดิราชก็ดี
 เป็นพระยาประเทศราชก็ดี เป็นเทวดาก็ดี เป็นมนุษย์ก็ดี เป็นผู้มัทธ์พหฺหรือหาทรพหฺมิได้ก็ดี
 จะเป็นทุกข์ก็ดี จะเป็นสุขก็ดี จะเป็นเพศหญิงเพศชายก็ดี บุคคลจะกระทำบุญกระทำบาปก็ดี

ผลบุญผลบาปก็ดี บรรดาสิ่งเหล่านี้ย่อมปรากฏในโลกสิ้น อีกประการหนึ่ง สัตว์ที่เกิดในโลก เป็นอันทชะกำเนิดเป็นต้นว่า ไก่และนกอันเกิดแต่ไข่นั้นก็ดี สัตว์ทั้งหลายที่เป็นชลาพุชะกำเนิด ได้แก่มนุษย์เป็นต้นก็ดี สัตว์ที่เกิดในสังเสทชะกำเนิดเกิดด้วยเหงื่อโคลและละอองเกสรดอกไม้ก็ดี สัตว์ที่เกิดในอุปปาติกะกำเนิด มีเทวดาเป็นต้นก็ดี ย่อมปรากฏในโลกนี้ ประการหนึ่ง สัตว์ที่หา เข้ามิได้ก็ดี สัตว์สองเท้าก็ดี สัตว์สี่เท้าก็ดี มีเท้ามากก็ดี ย่อมมีปรากฏในโลก ประการหนึ่ง ยักษ์และผีเสื้อและกุมภัณฑ์และอสูรและคนธรรพ์และปีศาจและกินนรนาครุฑฤๅษีวิชาธรก็ดี ย่อมมีอยู่ในโลกนี้ ประการหนึ่ง ช้างม้าโคกระบืออูฐลา แพะแกะเนื้อทรายสุกรราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลืองหมีเสือดาว สุนัขบ้านสุนัขจิ้งจอก ย่อมมีอยู่ในโลกนี้ ประการหนึ่ง บรรดานกมีชนิด เป็นอันมากก็มีปรากฏในโลก ประการหนึ่ง เงินทองแก้วสังข์แก้วมุกดา แก้วประพาฬแก้วมณี แก้วแดงแก้วลายแก้วไพฑูรย์แก้วผลึกเพชรภาพโลหะตามพโลหะรชฏโลหะกังสลโลหะ และวัตถุ ผ่าทั้งหลายคือผ้ากระทำด้วยด้าย กระทำด้วยป่าน กระทำด้วยใยบัว และผ้ากระทำด้วยเปลือก ไม้และผ้ากำพลกัฏฐีก็มีอยู่ในโลกนี้ จะว่าด้วยพืชทั้งหลายเป็นต้นว่า ข้าวสาลีและข้าวแดง ข้าว เหนียวและพืชต่าง ๆ คือข้าวโพดข้าวฟ่างถั่วงาฟักแฟงแตงน้ำเต้ามะเขือพริกหอมกระเทียม และสารพัดพืชทั้งหลายต่าง ๆ นี้ย่อมมีอยู่ในโลกนี้ จะว่าด้วยกลิ่นทั้งหลายต่าง ๆ คือกลิ่นราก กลิ่นแก่น กลิ่นกระพี้ กลิ่นใบ กลิ่นดอก กลิ่นผล กลิ่นทั้งหลายสารพัดทั้งกลิ่นเหม็นและกลิ่นหอม ย่อมมีในโลกนี้สิ้น ประการหนึ่ง ดินชาติเครื่องเป็นถ้าวลัยเครื่องกอน่อ ลำต้นทั้งหลาย และ แม่น้ำและห้วยหนองสระบ่อทะเลอันใหญ่ และเต่าปลาสารพัดสัตว์นี้ก็มีในโลกแล้ว ที่สิ่งไร นอกกว่านี้จะไม่มีเล่า นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าวิสัยชนาไป ให้โยมทราบในกาลนี้

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ สิ่งที่มีได้บังเกิดมีในโลกนี้มีอยู่ ๓ ประการ **สเจตนา** วา สิ่งที่มีเจตนาเป็นต้นว่ามนุษย์และเดียรัจฉาน บรรดาที่มีจิตเจตนาอันนั้นก็ดี **อเจตนา** วา หรือสิ่งที่หาเจตนามิได้เป็นต้นว่าพฤษชาชาติต้นไม้และ บรรดาของที่ไม่มีจิตเจตนาอันนั้นก็ดี **อขรามรา** จะไม่แก่ไม่เฒ่าไม่ตายไม่ยับไม่ยุบไปหามิได้ ประการ ๑ **สงขาราน** **นิจุจตา** ความที่สังขารทั้งหลายเป็นของเที่ยงยั่งยืนหามิได้ประการ ๑ **ปรมตเถน** **สตุตฺพลทฺธิ** ที่เรียกว่าสัตว์ว่าบุคคลโดยปรมัตถ์หามิได้ประการ ๑ สิริเป็น ๓ ประการ เท่านั้นไม่มีปรากฏในโลก

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ได้ทรงฟังจึงตรัสว่า **ภนุเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **เอวเมต** **ตถา** โยมจะรับคำของพระผู้เป็นเจ้านี้ไว้เป็นที่ค้ำับสืบไปในกาลบัดนี้

โลเกนัตถิภาวปัญหา คำรบ ๗ จบเพียงนี้

อรหันตสโมหปัญหา ที่ ๘

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิปไตยมีพระราชโองการถามอรหันตปัญหาอื่นสืบไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ **อรทา สโมโท วิคตโมโท** พระอรหันต์เจ้าประกอบด้วยโมหะ หรือมีโมหะปราศไปแล้ว

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ธรรมดาว่าพระอรหันต์แล้วปราศจากโมหะ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิปไตยจึงมีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ พระอรหันต์เจ้าท่านต้องอาบัติบ้างหรือไม่

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร พระอรหันต์เจ้าท่านยังต้องอาบัติอยู่

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิปไตยมีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระอรหันต์ต้องอาบัตินั้น ต้องในวัตถุใดบ้าง พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร พระอรหันต์เจ้านั้นท่านต้องอาบัติด้วยสร้างกุฎีวัตถุ ๑ ด้วยสำคัญเวลาผิด เวลาวิกาลเข้าใจเสียว่าเป็นกาลวัตถุ ๑ ด้วยสำคัญเหตุผิด ห้ามกัณฑ์แล้วเข้าใจว่ายังไม่ได้ห้ามวัตถุ ๑ ด้วยสำคัญสิ่งของผิด สิ่งของไม่เป็นเดนเข้าใจว่าเป็นเดนวัตถุ ๑ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ วัตถุที่พระผู้เป็นเจ้าของนี้ เมื่อว่าโดยอาการที่ต้องอาบัติ ก็คงเป็นอันว่าพระอรหันต์เจ้านั้น ต้องอาบัติด้วยอาการ ๒ อย่าง คือต้องด้วยไม่เอื้อเฟื้ออย่าง ๑ ต้องด้วยไม่รู้อย่าง ๑ โยมไม่เห็นด้วย ธรรมดาพระอรหันต์นั้นท่านจะไม่เอื้อเฟื้อฝ่าฝืนขึ้นกระทำที่เดียว หรือ พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **น ทิ มหาราช** ขอถวายพระพร พระอรหันต์เจ้าทั้งหลายจะไม่มี ความเอื้อเฟื้อเพื่อฝ่าฝืนต้องอาบัตินั้นหาไม่ได้

พระเจ้ามิลินท์จึงมีพระราชโองการว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ถ้ากระนั้นพระอรหันต์เจ้าจะต้องอาบัติด้วยเหตุใดเล่า โยมนี้สงสัยนักหนา นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของ วิสัยนายกเหตุขึ้นแสดงให้โยมเข้าใจในกาลบัดนี้

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ลักษณะแห่งโทษมี

๒ ประการ เป็นปณัตติวัชชะประการ ๑ โลกวัชชะประการ ๑ อันว่าอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ สมเด็จพระทศพลญาณโปรดประทานพระสังฆธรรมเทศนาว่าเป็นโลกวัชชะ เป็นโทษทั่วไป แก่สรรพสัตว์โลกทั้งปวง ปณัตติวัชชะนั้น สมเด็จพระสังฆราชเจ้าตรีสัพพัญญูติสิกขาบท แก่พระภิกษุฝ่ายเดียว ไม่เกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์ คือวิกาลโภชนสิกขาบท พระภิกษุบริโภคล่วงเวลามี โทษ ส่วนคฤหัสถ์ห้ามมีโทษไม่ เว้นแต่ผู้ที่ให้มอบตัวเป็นอุบาสกอุบาสิกาสมาทานอุโบสถศีล ประการ ๑ อันว่าภูตคามคือต้นไม้ โดยที่สุกกกำหนดต่ำลงมาจนดินชาติต้นหญ้านั้นก็ดี ท่านว่า เทวดาสิงหนมด จึงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุตัดต้นไม้ถากหญ้า ถ้าฆราวาสทำหาโทษมิ ได้ประการ ๑ การเล่นน้ำว่ายนํ้าเล่น ก็มีโทษแก่ภิกษุเท่านั้น ส่วนคฤหัสถ์ว่ายนํ้าเล่นได้ไม่มีโทษ ท่านมิได้ห้ามประการ ๑ ทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมานี้จัดเป็นปณัตติวัชชะ นี้แหละลักษณะโทษมี ๒ สถานดังนี้

ดูรณะบพิตรพระราชสมภาร อันว่าโลกวัชชะโทษ คืออกุศลกรรมบถ ๑๐ จะต้องมีในสันดาน แห่งพระอรหันต์หามิได้ ท่านมิได้ประพดิล่วงเลย ส่วนปณัตติวัชชะ ถ้าข้อใดท่านยังไม่รู้ ท่านก็ประพดิล่วง **มหाराช** ขอถวายพระพร พระอรหันต์จะรู้ทั่วไปทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนพระสังฆราชเจ้าท่านหามิได้ เช่นชื่อและโคตรตระกูลเป็นต้นของหญิงชายทั้งหลายที่บรรดามีในพื้นที่ ปฐพีภูมิตลนี้ ท่านก็รู้ไม่ได้ทั่วทุกคนทุกบ้านทุกช่อง ที่ท่านรู้แน่นอนโดยถ่องแท้ทั่วทุกองค์ ก็แต่ วิมุตติเท่านั้น นอกจากนั้นสุดแต่วิสัยของท่าน เป็นพระฉัพภิญญาหรือเตวิชชา หรืออุกโต-ภาควิมุตติเป็นต้น ก็รู้เฉพาะแต่ในวิสัยของตน ๆ จะรู้ยิ่งขึ้นกว่าวิสัยของตนไปเป็นอันหามิได้เลย ไม่เหมือนสมเด็จพระสังฆราชเจ้า สมเด็จพระสังฆราชเจ้าท่านสารพัดที่จะรู้ทั่วไปทุกสิ่งทุกอย่าง พระอรหันต์ท่านรู้ไม่ถึง กระทำด้วยสำคัญผิดจากพุทธบัญญัติเหมือนบริโภคอาหารล่วงเวลา ฉะนี้ ขอถวายพระพร

พระเจ้ามลินท์ภูมินทรอธิปติมีพระราชโองการตรัสว่า **สาธุ** ผู้เป็นเจ้าวิสัยชานนี้โยมสัง-
สงสัย โยมจะรับเอาถ้อยคำของพระผู้เป็นเจ้าไว้ในกาลบัดนี้*

อรหันตสโมหปัญหา คำรบ ๘ จบเพียงนี้

* ในระหว่างนี้ ได้ตัดออกหนึ่งปัญหา ชื่อธัมมสังคิตติปริยายปัญหา โดยมีความซ้ำกับโพธิสัตตธัมมตาปัญหา ที่ ๒ ในปัญจวรรค ทั้งสำนวนแปลก็ไม่ต่างกันด้วย เข้าใจว่าเป็นด้วยหนังสือยุ่งมาแต่ชั้นตัวบาลี เพราะบาลีก็มีเหมือนกัน ต่างกันแต่ชื่อปัญหา

นิพพานัสส อตติภาวปัญหา ที่ ๙

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามอรรถปัญหปริศนาอื่นสืบไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา สิ่งที่เกิดขึ้นในโลกนี้ **กมฺมนิพฺพตฺตา** เกิดด้วยกุศลากุศลกรรมตบแต่ง ได้แก่สัตว์โลกทั้งปวงนี้ย่อมมีปรากฏอยู่ **เหตฺุนิพฺพตฺตา** ที่เกิดแต่เหตุก็ปรากฏอยู่ **อตฺุนิพฺพตฺตา** ที่เกิดตามเหตุก็ปรากฏอยู่แล้ว ก็สิ่งไรที่ว่าเป็นอกัมมชชะมิได้เกิดแต่กรรมคือบุญบาป และเป็นเหตุชชะมิได้เกิดแต่เหตุ นั้น และเป็นอนุชชะมิได้เกิดแต่เหตุ นั้น นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยมาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ สิ่งที่มีได้บังเกิดด้วยกรรมและเหตุและเหตุ นั้น มีอยู่ ๒ ประการ คืออากาศและพระนิพพานเท่านั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระผู้เป็นเจ้าของอย่าดูถูกหลอหลั่งต่อพระพุทธรูปของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่รู้แล้วอย่าเพอวิสัยปัญหา

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจารย์ว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ อาตมาวิสัยอย่างไร มหาบพิตรจึงตรัสอย่างนี้

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยตามกระแสพระพุทธรูป ที่ตรัสพระสัทธรรมเทศนาไว้ รู้ก็ว่ารู้ ที่ไม่รู้ก็จงบอกว่าไม่รู้ ซึ่งพระผู้เป็นเจ้าของอากาศกับพระนิพพานนี้มิได้เกิดแต่กรรมแต่เหตุแต่เหตุ นั้น ก็ทำไมเล่า สมเด็จพระสัพพัญญูเจ้าจึงตรัสพระสัทธรรมเทศนาว่า **อัย มคฺโค** อันว่ามรรคานี้ พระตถาคตกล่าวว่าเป็นเหตุจะทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน พระผู้เป็นเจ้าของจะว่าพระนิพพานเป็นเหตุชชะมิได้เกิดแต่เหตุ นั้น ผู้เป็นเจ้าของนี้มันคงแล้วหรือประการใด

พระนาคเสนมีเถรวาจารย์ว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พระนิพพานนี้มีได้เกิดแต่เหตุ ซึ่งพระพุทธรูปตรัสว่า มรรคเป็นเหตุจะทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานนี้ พระองค์ตรัสด้วยเหตุมากกว่าร้อย แต่เหตุที่อาศัยพระนิพพานนั้น หาได้มีพระพุทธรูปตรัสไว้ไม่

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสเปรียบว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระ

นาคเสนผู้ปรีชา เหมือนหนึ่งว่าเราท่านทั้งหลายออกจากที่มีดแล้วจะกลับเข้าสู่ที่มีดเล่า เราท่านทั้งหลายพ้นจากป่าแล้วจะกลับเข้าป่าใหม่เล่า ถ้ามีฉะนั้นเหมือนหนึ่งว่าเราทั้งหลายพ้นราวป่าเป็นสุขุมแล้ว และจะกลับเข้าสู่สุขุมราวป่าเล่า ความข้อนี้นั้นใด พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าว่าเหตุที่จะกระทำให้งงเกิดพระนิพพานไม่มี แต่เหตุที่จะกระทำให้งงซึ่งพระนิพพานนั้นมีความก็เหมือนกันกับคำว่าเราพ้นที่มีดไม่มีที่มีดแล้ว แต่จะไปสู่ที่มีดใหม่เล่า เหมือนคำว่าเราพ้นป่าแล้วไม่มีป่า แต่ว่าเราจะเข้าป่าอีกเล่า ถ้าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าว่าเหตุที่จะกระทำให้งงพระนิพพานนั้นสมควรจะว่าเหตุอาศัยให้เกิดพระนิพพานมีอยู่ ควรจะว่าพระนิพพานบังเกิดแต่เหตุ เปรียบเหมือนบิดาของบุตรมี บิดาของบิดาก็ต้องมี แม้อาจารย์ของอาจารย์ก็ต้องมี พืชพันธุ์ที่จะให้เกิดต้นต่อไปมีก็จำต้องค้นหาพืชเดิมอันให้เกิดพืชนั้นอีก **ยถา** มีอุปมาฉันใด เมื่อเหตุที่จะกระทำให้งงซึ่งพระนิพพานนั้นมิแล้ว ก็ควรจะว่าเหตุอาศัยจะให้เกิดพระนิพพานมี ควรจะว่าพระนิพพานมีเหตุเกิดแต่เหตุ ประการหนึ่ง ถ้ามีฉะนั้นเปรียบจุดต้นไม้และเครือเขาเถาวัลย์ เมื่อยอดไม้และเครือเขาเถาวัลย์นั้นมีแล้ว ก็ควรจะว่าท่ามกลางต้นและรากแห่งเครือเขาเถาวัลย์นั้นมี **ยถา** มีอุปมาฉันใด อันว่าเหตุที่จะกระทำให้งงซึ่งพระนิพพานนั้นมิอยู่แล้ว ก็ควรจะว่าเหตุอาศัยที่จะให้เกิดซึ่งพระนิพพานมี **เอวเมว เมาะ ตถา** มีครุณาอุปไมย ฉะนั้น

พระนาคเสนวิไลชานาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร พระนิพพานนี้หาเชือดต้นหาไม่ได้ จะเข้าพระทัยว่าพระนิพพานนั้นเกิดแต่เหตุ ดุจอุปมานี้ไม่ควรด้วยพระนิพพานนี้หาอุปาทานเชื้อสายมิได้ เหตุฉะนั้นจึงว่าพระนิพพานนี้มีได้เกิดแต่เหตุ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิเบตมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **อิงฺข** ดังข้าพเจ้าตักเตือน อารธนาพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าชกเอาเหตุมาอุปมาให้ โยมเข้าใจ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ **โธทฺธิ โสตฺ** บพิตรเจ้าจงตั้งพระโสตสดับ **สกุภฺจฺ** โดยสังเคารพในคำที่อาตมาวิไลชานา **วภูชามิ ตํ การณํ** อาตมาจะสำแดงให้งงเหตุ ในลักษณะแห่งพระนิพพาน **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ดังรูปจะถามบพิตรบ้าง ธรรมดาว่าบุรุษมีกำลังเป็นปรกติ บุรุษผู้นั้นจะไปให้ถึงภูเขาคิมพานต์จะไปได้หรือว่าจะไม่ได้ละ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์มีพระราชโองการตรัสว่า **อาม ภนฺเต** พระเจ้าข้า บุรุษนั้นไปถึงชิพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

พระนาคเสนถวายพระพรถามแล้วว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เมื่อบุรุษผู้นั้นคมนาคมการไปถึงภูเขาคิมพานต์แล้ว จะยกเอาภูเขาคิมพานต์นั้นมาด้วยแรงตนให้

คนทั้งหลายชมเล่นให้เห็นด้วยกันสิ้น จะได้หรือไม่ได้ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธาธิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า บุรุษผู้นั้นจะอาจยกเอาภูเขาทิมพานต์หามิได้

พระนาคเสนถวายพระพรว่า บุรุษมีกำลังยกภูเขาทิมพานต์หามิได้ฉันใดก็ดี อาตมาก็อาจกล่าวแต่มรรคที่กระทำให้งั่งซึ่งพระนิพพาน แต่ทว่าไม่อาจยกเอาเหตุอาศัยให้เกิดพระนิพพานมาสำแดงให้เห็นงั่งได้ฉันนั้น **มหาราช** ขอถวายพระพร ประการหนึ่ง บุรุษผู้มีกำลังเป็นปรกติ อาจลงเรือข้ามมหาสมุทรไปฝั่งปากโน้นได้หรือไม่ได้ นะมहाบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นภูมibalจึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** พระเจ้าข้า บุรุษนั้นไปถึงได้ซิ พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรถามว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ บุรุษนั้นจะพืงนำเอาฝั่งมหาสมุทรข้างโน้นมายังฝั่งข้างนี้ให้คนทั้งหลายเห็นได้ละหรือ

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นธรณีจึงตรัสว่า **น ทิ ภนฺเต** ข้าแต่พระนาคเสนผู้จำเริญ บุรุษนั้นจะอาจนำมาหามิได้

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ บุรุษนั้นไม่อาจนำมหาสมุทรฝั่งโน้นมาให้คนเห็นได้ฉันใด อาตมาก็อาจกล่าวแต่มรรคที่ทำพระนิพพานให้งั่ง ไม่อาจแสดงเหตุที่อาศัยให้เกิดพระนิพพานได้ฉันนั้น เพราะพระนิพพานเป็นอสังขตธรรมจะมีเหตุมีปัจจัยอะไรปรุงแต่งขึ้นหามิได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธาธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า **นิพพานํ** อันว่าพระนิพพานนี้ไม่มีผู้ใดอาจที่จะเปรียบเทียบว่ากล่าว ให้เห็นงั่งได้แล้วละหรือ พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **อาม มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร จริงอย่างนั้น เพราะพระนิพพานเป็นอสังขตธรรมไม่มีเหตุไม่มีใครกระทำ ประการหนึ่ง **มหาราช** ขอถวายพระพร พระนิพพานนี้ไม่พืงจะกล่าวได้ว่า **อุปปนฺนํ** บังเกิดเอง **อนุปฺปนฺนํ** ไม่เกิดเอง **อุปปาตฺตนิยํ** อาศัยธรรมแล้วบังเกิด หรือจะเป็นอดีตเป็นอนาคตปัจจุบันก็มีได้ **น จกฺขุวิญญะยํ** มิควรจะรู้ด้วยจักขุได้ **น โสตฺวิญญะยํ** และมิควรจะรู้ด้วยโสตได้ **น ขานฺวิญญะยํ** และมิควรจะรู้ด้วยจมูกได้ **น ชิวหาวิญญะยํ** และมิควรจะรู้ด้วยลิ้นได้ **น กายวิญญะยํ** และมิอาจรู้ด้วยกายได้ มิอาจว่าพระนิพพานเกิดแต่สิ่งใดได้เลย ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า ถ้าว่าพระนิพพาน บุคคลมีอาจว่าเกิดเองไม่เกิดเอง อาศัยกรรมแล้วเกิด บุคคลไม่พึงรู้ได้ด้วยจักขุโสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ ดังนี้แล้ว พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าก็กล่าวอ้างว่า พระนิพพานไม่มีนะชิ ไซ้ไหมเล่าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันพระนิพพานนี้มีแท้ **มโนวิญญะยั** เป็นของพึงรู้แจ้งได้ด้วยใจ และบุคคลอันเป็นปุถุชนก็ไม่อาจรู้ได้ **สมุมาปฏิปนโน ชินาสโว** รู้ได้แน่แต่พระชินาสพซึ่งปฏิบัติชอบ มีจิตบริสุทธิ์ปราศจากนิวรณ์และอามิส เป็นจิตละเอียดประณีตเที่ยงตรงแน่วแน่แล้วเท่านั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการถามว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ พระนิพพานนี้เป็นเช่นไร มีอยู่แล แต่จะแสดงให้เห็นโดยชกอุปมาก็ไม่ได้ น่าสงสัยนัก พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจงอ้างเหตุชี้แจงให้โยมเข้าใจ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีอยู่หรือที่มีอยู่แล้วแต่จะแสดงให้เห็นโดยอุปมาก็ไม่ได้

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร **วาโต นาม** ชื่อว่า ลมนั้นมีอยู่ในโลกหรือ บพิตร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **อาม ภนุเต** พระเจ้าข้า ลมมีอยู่ในโลก พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรถามว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร บพิตร จงสำแดงให้เห็นโดยวรรณะและสัจฐานว่าลมนั้นจะเล็กใหญ่หยาบละเอียด หรือยาวสั้นเป็นประการใด

พระเจ้ามิลินท์จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **น สกุกา ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า โยมไม่อาจสำแดงให้เห็นโดยวรรณะและสัจฐานได้ อันลมนั้นมิใช่สิ่งที่จะพึงหยิบขยำกอบโกยเอาได้ด้วยมือ แต่ว่าลมนั้นมีอยู่ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ เบื้องว่าบพิตรไม่อาจสำแดงให้เห็นได้แล้ว จะว่าลมมีอยู่อย่างไรเล่า

พระเจ้ามิลินท์มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ลมนั้นมีอยู่ จะไม่มีนั้นหาไม่ได้ โยมหายใจสูบเข้าไปในหทัย รู้ได้โดยแท้ แต่โยมไม่อาจแสดงให้พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเห็นเท่านั้น

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **เอวเมว โข มหาราช** ดูกอบพิตรผู้ประเสริฐ บพิตรไม่อาจสำแดงลมให้เห็นโดยวรรณะและสัญญาณได้ฉันทใดก็ดี พระนิพพานมีอยู่ อาตมาก็ไม่อาจสำแดงให้เห็นโดยวรรณะและสัญญาณได้เหมือนดั่งนั้น

พระเจ้ามิลินท์ได้ทรงฟังก็โสมนัสตรัสว่า **สาธุ ภนฺเต** พระผู้เป็นเจ้าวิสัยนาดีแล้ว โยมจะรับซึ่งคำของพระผู้เป็นเจ้าไว้ในกาลบัดนี้ เพื่อเป็นประโยชน์แก่ปัจฉิมมหาชนตาสัตว์

นิพพานัสส อตฺถิภาวปญฺหา คํารบ ๙ จบเพียงนี้

กัมมัชชา กัมมัชชปญฺหา ที่ ๑๐

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **กตเม เอตถ** ธรรมชาติทั้งหลายเหล่านี้ที่เกิดแต่กรรมก็ดี เกิดแต่เหตุก็ดี เกิดแต่ฤดูก็ดี จะได้แก่สิ่งดังฤ **กตเม น กมฺมชฺชา** ธรรมชาติอันมิได้เกิดแต่กรรมและเหตุและฤดูนั้นได้แก่สิ่งดังฤ

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกอบพิตรผู้ประเสริฐ **เย เกจิ สตุตา** แต่บรรดาสัตว์ที่ประกอบไปด้วยเจตนาเหล่าใดเหล่าหนึ่งนั้นเกิดแต่กรรมล้วน อันว่าต้นไม้และเครือเขาเถาวัลย์ที่เป็นพืชคามและภูตคามนั้นเกิดแต่เหตุ ภูเขา แผ่นดิน น้ำ ลม และไฟทั้งหลายนี้เกิดแต่ฤดู ยังธรรมชาติอีก ๒ ประการ คืออากาศและพระนิพพานมิได้เกิดแต่กรรมแต่เหตุแต่ฤดู อันพระนิพพานนี้จะว่าเกิดแต่กรรมหรือแต่เหตุหรือแต่ฤดูก็ไม่ได้ จะว่าบังเกิดขึ้นแล้วหรือยังมิได้บังเกิดขึ้น หรือเป็นสิ่งที่จะพึงให้บังเกิดขึ้นก็ไม่ได้ และไม่เป็นอดีตไม่เป็นอนาคตไม่เป็นปัจจุบัน บุคคลจะพึงรู้ได้ด้วยจักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย อินทรีย์ทั้ง ๕ นี้ก็หามิได้ รู้ได้ด้วยใจอย่างเดียว และรู้ได้แต่พระอริยสาวกผู้ปฏิบัติชอบ ซึ่งอาศัยเห็นได้ด้วยปัญญาอันบริสุทธิ์เท่านั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรได้ทรงสวนนาการ ก็ทรงโสมนัสตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ปัญหานี้พระผู้เป็นเจ้าวิสัยนาได้ถูกต้องทุกประการ โยมได้สดับเข้าใจสิ้นวิมตติกังขาสงสัยแล้ว จักขอรับไว้ปฏิบัติสืบไป

กัมมัชชา กัมมัชชปญฺหา คํารบ ๑๐ จบเพียงนี้

จบสัตตมวารรค

อัญมวารค

ยักขานัง มรณภาพปัญหา ที่ ๑

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณประชามหากษัตริย์ชัตติยาธิบติมีพระราชโองการตรัสถามปัญหาอื่นสืบไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ยักข์ทั้งหลายในโลกนี้มีอยู่หรือหาไม่ได้

พระนาคเสนถวายพระพรรับว่า **อาม มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ยักข์ทั้งหลายในโลกนี้มีอยู่

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณกษัตริย์ มีพระราชโองการตรัสถามอีกว่า **จวนฺติ ปน เต ภนฺเต** ก็เมื่อยักข์ทั้งหลายมีอยู่ ยักข์เหล่านั้นย่อมเคลื่อนจากกำเนิดนั้น เหมือนดังสัตว์ที่เห็นปรากฏชัดอยู่ในทุกวันนี้หรือหาไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้าจงชี้แจงสำแดงอรรถให้โยมนีทราบประจักษ์ในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **อาม มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ยักข์ทั้งหลายเหล่านั้นย่อมเคลื่อนจากกำเนิดนั้น ดังสัตว์ที่ปรากฏชัดในทุกวันนี้เหมือนกัน จะได้วิปริตผิดเพี้ยนไปจากนี้หาไม่ได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณประชากร จึงมีสุนทรวาจาตรัสถามพระนาคเสนต่อไปว่า **กิสฺส ปน ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณยิ่ง ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุตั้งๆ จึงไม่พบเห็นซากศพของยักข์ที่ตายนั้นสักครั้งหนึ่ง โดยที่สุดแม็กลิ้นแห่งซากศพก็ได้ฟุ้งมากระทบมานประสาท ให้รู้สึกมีกลิ่นเหม็นแม้สักครั้งหนึ่ง น่าสงสัยนักพระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนถวายพระพรวิสันนาว่า **ทิสฺสติ มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ศพของยักข์ย่อมปรากฏ แม็กลิ้นแห่งซากศพของยักข์เหล่านั้นก็ย่อมฟุ้งมีกระทบมานประสาทเหมือนกัน แต่บุคคลหารู้สึกว่าเป็นศพของยักข์ไม่ เพราะร่างกายของยักข์ผู้ตายแล้วนั้นกลายเป็นตักแตนไปบ้าง กลายเป็นหนอนไปบ้าง กลายเป็นมดแดงไปบ้าง กลายเป็นมดดำไปบ้าง บางทีก็กลายเป็นงู บางทีก็กลายเป็นแมงป่อง บางทีก็กลายเป็นตะขาบ บางทีก็กลายเป็นนก บางทีก็กลายเป็นเนื้อ อาศัยเหตุนี้แหละ มหาชนจึงไม่ทราบว่าเป็นศพของยักข์ที่ตาย นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณประชาศคคธาธาณี เมื่อพระนาคเสนถวายพระพรวิสันนามา ดังนี้ ก็ลึนวิมตีกังขาสงสัย มีความรื่นเริงบันเทิงใจ จึงเปล่งสุนทรพจน์ออกไปชมพระนาคเสนว่า **โก ทิ ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ปัญหานี้มีอรรถลึกล้ำซึ่งสุขุมคัมภีรภาพ

โยมได้เลือกคัดจัดสรรเอามาใต้ถาม คนอื่นนอกจากท่านที่มีปัญญาเช่นพระผู้เป็นเจ้าของแล้ว ที่ไหนเล่าจะฟังแก้ปัญหานี้ได้ พระผู้เป็นเจ้าของมีปัญญาเฉลียวฉลาดมีความสามารถในการแก้ปัญหาก็วิไลชนะปัญหาของโยมนี่ให้หมดจดขาวบริสุทธิ์สิ้นวิมตีกังขาสงสัยโยมจะทรงจำไว้ในพระหฤทัย โดยไม่มีความเคลือบแคลงตลอดกาลทุกเมื่อ

ยักขานัง มรณภาวปัญหา คำรบ ๑ จบเพียงนี้

สิกขาบทปัญญาปนปัญหา ที่ ๒

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากรสุนทรปริชามหากษัตริย์มีพระราชโองการตรัสถามปัญหาอื่นสืบไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ ในกาลล่วงไปแล้ว มีอาจารย์ของหมอบุรุษประกอบยารักษาโรคอยู่ ๗ คน ชื่อนารทะคนหนึ่ง ชื่อธัมมัตริกะคนหนึ่ง ชื่ออังคีระสะคนหนึ่ง ชื่อกปิละคนหนึ่ง ชื่อกัณฑรตติกามะคนหนึ่ง ชื่ออตุละคนหนึ่ง ชื่อปุพพกัจจายนะคนหนึ่ง อาจารย์เหล่านี้ รู้อุบัติความบังเกิดขึ้นแห่งโรค รู้โรคนิทาน คือ รู้ว่าโรคชนิดนี้บังเกิดขึ้นแล้ว ต่อไปจะต้องเป็นอย่างนั้น ๆ และรู้ความเจริญความกำเริบของโรค รู้สมุฏฐานของโรค รู้อาการของโรค รู้รักษา และรู้ว่าจะรักษาหายหรือไม่หาย ตกว่าอาจารย์เหล่านั้นตรวจครั้งเดียว ก็รู้อาการของโรคนั้นทั้งหมดว่า โรคทั้งหลายมีประมาณเท่านี้ จักบังเกิดขึ้นในกายนี้เป็นมั่นคง เสมือนหนึ่งว่าม้วนด้ายเข้ากลุ่ม จับต้นเชือกได้แล้วก็ม้วนไปเป็นลำดับฉะนั้น อาจารย์เหล่านี้มิใช่เป็นพระสัพพัญญูยังรู้อาการของโรคได้เป็นสายไปจะนี้ ส่วนพระตถาคตเป็นพระสัพพัญญูรู้อนาคตรู้ได้ทั้งหมด โฉนเมื่อเรื่องมีประมาณเท่านี้บังเกิดขึ้น พระองค์จึงไม่เอาพุทธญาณเข้าจับ ทรงบัญญัติสิกขาบทให้มีประมาณเท่านั้น ชอบแต่ว่าพระองค์จะทรงกำหนดบัญญัติสิกขาบทเสียให้หมดในคราวเดียว นี้อะไร ต่อเมื่อมีเรื่องบังเกิดขึ้นแล้ว ความเสียหายได้ปรากฏแพร่หลายไป จนถูกติเตียนนินทาต่าง ๆ แล้ว จึงทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกในกาลนั้น พระตถาคตเป็นเช่นนี้ จะแปลว่าอะไร พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงถวายพระพรวิไลชนะว่า **ภวตเมตํ มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชาสมภารผู้ประเสริฐ การบัญญัติสิกขาบทคาดหน้านั้น พระตถาคตทรงทราบเข้าใจได้ดีว่าเมื่อมนุษย์ทั้งหลายติเตียนโพนทะนาอยู่ พระองค์ควรจะทรงบัญญัติสิกขาบทในคราวเดี๋ยวนี้นี้ ให้ครบ ๑๕๐ สิกขาบทกว่า ๆ แต่พระองค์ทรงพระปริวิตกว่า ถ้าอาตมาจะทรงบัญญัติสิกขาบทตั้ง ๑๕๐ กว่า

ในคราวเดียว คนทั้งหลายจะสะดุ้งใจปลิกตัวออกต่าง ๆ จากการปฏิบัติไม่เชื่อฟัง ก็ชนเหล่าใด ไม่เชื่อคำเรา ชนเหล่านั้นจักมีอบายเป็นที่ไปในเบื้องหน้า อนึ่ง แม้ผู้ที่อยากจะบวชในพระพุทธศาสนา ก็จักไม่บวชเสีย เพราะท้อใจว่า กิจที่จะต้องทำในศาสนานี้มากนัก ยากที่จะกระทำได้อาศัยเหตุนี้ พระมหามุนีบรมสุขตเจ้าจึงปล่อยไว้ ไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทก่อน ต่อมีเรื่องบังเกิดขึ้น จึงปลุกให้รู้สึกด้วยธรรมเทศนา เมื่อมีความเสียหายปรากฏฟุ้งขจรไปแล้ว จึงบัญญัติสิกขาบท การที่พระตถาคตไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทเป็นข้อกฎข้อบังคับไว้ก่อนกระทำผิดนี้ มิใช่เป็นด้วยพระองค์มีความรู้ไม่เท่าไม่ทันกาลอนาคต พระองค์มีพระสติตั้งมั่นรอบคอบต่อเหตุผล ทั้งประกอบไปด้วยพระกรุณาในประชาชน ดังวิสัยนามาฉะนี้ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี เมื่อพระนาคเสนถวายวิสัยนามาดังนี้ ก็มีจิตชื่นชม โสมนัส ทรงอนุวัติถ้อยคำของพระเถระและตรัสชมว่า **เอวเมตํ ภาณเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ การทั้งนี้อาจเป็นได้เช่นนั้น ตามที่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าซึ่งแจ่มแจ้งแสดงแก้ไขมานั้น โยมเห็นแจ่มแจ้งแจ่มกระจ่างตลอดแล้ว คนทั้งหลายได้ฟังว่า กิจที่จะต้องทำในศาสนานี้มีมากดังนี้แล้ว ย่อมจะเกิดความสะดุ้งท้อถอย จะไม่มีใครบวชในชินศาสนาแม้สักคนหนึ่ง การที่พระตถาคตไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทคาดหน้าก็เป็นเพราะเหตุนี้ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าแก้ดีแก้ถูก โยมเห็นด้วยทุกประการ โยมจะทรงจำไว้ ดั่งนัยที่วิสัยนามานี้

สิกขาบทอนุญาตปัญหา คำรบ ๒ จบเพียงนี้

สุริยโรคภาวปัญหา ที่ ๓

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชามหากษัตริย์ชัตติยาธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามปัญหาอื่นสืบไปว่า **ภาณเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระอาทิตย์นี้แผดแสงแรงกล้าตลอดกาลทุกเมื่อ หรือว่าบางครั้งก็แผดแสงอ่อน โยมมีความสงสัย ขอพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจงชี้แจงแถลงนัยให้โยมทราบในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **สพฺพกาลํ มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร พระอาทิตย์แผดแสงกล้าเป็นนิตย์ จะได้อ่อนในบางครั้งกล้าในบางครั้งหามีได้ บพิตรจงทราบในพระหฤทัยด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ จึงมีพระราชโองการตรัสถามต่อไปอีกว่า **ยถิ ภาณเต**

นาคเสน ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ถ้าพระอาทิตย์แผดแสงแรงกล้าเป็นนิตย์ ก็เหตุใดในบางที่ จึงแผดแสงอ่อน บางที่จึงแผดแสงกล้าแล้ว พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรวิสัยเห็นว่า **จตุตาโรเม มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้เป็นราชา แห่งชาวสาครนครผู้ประเสริฐ โรคของพระอาทิตย์มีอยู่ ๔ อย่าง พระอาทิตย์ถูกโรคใดโรคหนึ่ง เบียดเบียนแล้วย่อมแผดแสงน้อยไป โรค ๔ อย่างนั้น คือหมอกอย่าง ๑ ควันอย่าง ๑ เมฆอย่าง ๑ ราหูอย่าง ๑ พระอาทิตย์เมื่อโรค ๔ อย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งเบียดเบียน ย่อมแผดแสงอ่อน คือ เมื่อถูกหมอกเบียดเบียนก็แผดแสงอ่อน เมื่อถูกควันเบียดเบียนก็แผดแสงอ่อน เมื่อถูกเมฆ เบียดเบียนก็แผดแสงอ่อน เมื่อถูกราหูเบียดเบียนก็แผดแสงอ่อนดังนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชินดี เมื่อพระนาคเสนถวายพระพรวิสัยมาดังนี้แล้ว ตรัสว่า **อจฺฉริยํ ภาณเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ประหลาดจริงนะพระผู้เป็นเจ้า แม้พระอาทิตย์มีเดชมากสมบูรณ์ไปด้วยเดชเห็นปานนี้ ยังมีโรคบังเกิดขึ้นได้ จะป่วยกล่าวไปโย โรคทั้งหลายจึงจักไม่บังเกิดแก่สัตว์อื่น ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า การอธิบายจำแนกแจกจ่ายขยายความ โยมยกให้พระผู้เป็นเจ้า ผู้อื่นนอกจากท่านที่มีปัญญาเช่นพระผู้เป็นเจ้าแล้วเป็นอธิบายไม่ได้ โยมขอรับจดจำไว้ ณ กาลบัดนี้

สุริยโรคภาวปัญหา คำรบ ๓ จบเพียงนี้

สุริยตปภาวปัญหา ที่ ๔

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชามิศราชินดี มีพระราชโองการดำรัสตรัสถามปัญหาอื่น สืบไปว่า **ภาณเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา โยมนี้มีความสงสัย เหตุใดในเหมันตฤดู พระอาทิตย์จึงแผดแสงกล้า ในคิมหฤฤดูเหตุใดจึงแผดแสงอ่อนไป ไม่แผดแสงกล้าเหมือนอย่างนั้น

พระนาคเสนถวายพระพรวิสัยเห็นว่า **คิมฺเหสุ มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ในคิมหฤฤดูทั้งหลายมีละอองน้ำตกลน้อย มักจะตั้งอยู่เสียในเบื้องบน ไม่ค่อยจะตกลงมา อนึ่ง เรณู ละอองทั้งหลายก็ย่อมพุ่งไปตามท้องฟ้า แม้ในอากาศก็มีหมอกมาก ทั้งลมใหญ่ก็พัดจัด สิ่งทั้ง ปวงมีละอองน้ำเป็นต้นนั้น จึงอากาศเรียรายไปในที่ต่าง ๆ รวมกำลังช่วยกันบังแสงพระอาทิตย์ เสีย เหตุฉะนั้น ในคิมหฤฤดู พระอาทิตย์จึงแผดแสงอ่อน

มหาราช ดูรานะบพิตรพระราชสมภารส่วนในเหมันตฤดูนั้นในเบื้องต่ำแผ่นดินเป็นของเย็น ในเบื้องบนมหาเมฆเข้าไปตั้งจับเป็นก้อนใหญ่ มิได้อากุลกระจัดกระจายไปในที่ต่าง ๆ อนึ่ง ละอองน้ำและเรณูฝุ่นธุลีทั้งหลายย่อมเป็นของสงบ มิได้เที่ยวฟุ้งไปตามท้องฟ้า ท้องฟ้าเป็นสถานอันสะอาดปราศจากมลทิน ทั้งลมบนกก็ไม่แรง เมื่อข้าศึกกล่าวคือเมฆเป็นต้นไม่มีมาเบียดเบียนแล้ว พระอาทิตย์กับบริสุทธิแจ่มจ้าแผดแสงกล้าได้เต็มที่ เหตุฉะนี้แหละ ในเหมันตฤดู พระอาทิตย์จึงแผดแสงกล้า ในคิมหฤฤดูจึงแผดแสงอ่อน ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี เมื่อพระนาคเสนถวายวิสัยชามาตั้งนี้แล้ว มีพระทัยชื่นชมโสมนัสตรัสรับรองถ้อยคำของพระนาคเสนว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระผู้เป็นเจ้าของกล่าวถูกแล้ว พระอาทิตย์พ้นแล้วจากข้าศึกทั้งปวงแล้วย่อมแผดแสงกล้าที่แผดแสงอ่อนก็เพราะประกอบด้วยข้าศึก เช่นเมฆเป็นต้นกำบังแสงไว้

สุริยตัปปภาวปัญหา คำรบ ๔ จบเพียงนี้

เวสสันดรปัญหา ที่ ๕

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรจึงมีพระราชโองการตรัสถามปัญหาอื่นสืบต่อไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้จำเริญ **สพฺเพ โภธิสตุตา** บรรดาพระโพธิสัตว์แต่ปางก่อน ย่อมบริจาคบุตรและภรรยาให้เป็นทานเหมือนกันทุกพระองค์มาหรือว่าบริจาคแต่พระเวสสันดรพระองค์เดียว

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรผู้ประเสริฐ พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ย่อมบริจาคบุตรและภรรยาให้เป็นทาน เป็นประเพณีสืบมา จะบริจาคแต่พระเวสสันดรพระองค์เดียวหาไม่ได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร จึงมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งพระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ บริจาคบุตรและภรรยาให้เป็นทานนั้น บุตรและภรรยา ยินดีด้วยทานของพระองค์หรือหาไม่ได้

พระนาคเสนจึงถวายวิสัยชานาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร อันว่าภรรยานั้นย่อมยินดีด้วย แต่บุตรนั้นไม่อาจเลื่อมใสยินดี เพราะยังเป็นเด็กอยู่ไม่รู้เดียงสา จึงร้องไห้ปริเทวนารำพัน

เพื่อไปต่าง ๆ ถ้าแม้ว่าบุตรนั้นเป็นผู้ใหญ่อาจรู้เหตุผลได้แล้ว ก็จะยินดีต้อนรับไม่ว่าไร
ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปีนประชากร จึงมีพระราชโองการตรัสถามต่อไปว่า **ภนฺเต** ข้าแต่
พระผู้เป็นเจ้า ซึ่งพระเวสสันดรโพธิสัตว์ทรงบริจาคพระโอรสรักอันเลิศจากอกให้เป็นทาน
แก่พราหมณ์ อันจะพาไปเป็นทาสนั้น เป็นกรรมยากที่สามัญชนจะทำได้เป็นข้อที่ ๑ เมื่อ
พราหมณ์เอาเครื่องผูกข้อพระกรสองพระโอรสแล้วและโบยรันตีต้อนไปต่อหน้า พระองค์ก็
งดอดกลั้นซึ่งความวิหิงสาไว้ได้ ดำรงพระทัยในอุเบกขาญาณ อันนี้ก็เป็นกรรมยากที่ผู้อื่นจะทำ
ได้เป็นข้อที่ ๒ อนึ่งเล่า เมื่อสองพระโอรสตื่นหลุดจากเครื่องผูกในมือพราหมณ์ด้วยกำลังตน
แล้วพากันวิ่งเข้ามาวิงวอนให้ช่วย พระองค์ก็ไม่ทรงช่วยเหลือประการหนึ่งประการใดเลย ประทับ
นิ่งเฉยอยู่ดูเป็นประหนึ่งว่าจะจับตัวส่งคืนไปให้แก่พราหมณ์ผู้หยาบหยามใจบาป อันนี้ก็เป็น
กรรมยากที่ผู้อื่นจะทำได้เป็นข้อที่ ๓ อนึ่งเล่า เมื่อสองพระโอรสร้องให้รำพันว่า ข้าแต่สมเด็จพระ
พระบิดา พราหมณ์ชรานี้เห็นจะเป็นยักษ์ปลอมแปลงมา ตาแกจกนำเอาลูกยาทั้งสองนี้ไปเคี้ยว
กินเป็นอาหาร พระโพธิสัตว์ได้สวณาการก็ทรงนิ่งเฉยอยู่ มิได้ตรัสประการใด ที่สุดเพียงจะตรัส
ปลอบว่า เจ้าทั้งสองอย่างกลัวเลยจะนี้ก็หามิได้ อันนี้เป็นกรรมยากที่ผู้อื่นจะทำได้เป็นข้อ ๔
อนึ่งเล่า เมื่อพระชालิกุมารกลิ้งเกลือกเลือกสนชบอยู่แทบพระบาทยุคลทั้งคู่แล้ว ทูลวิงวอนว่า
ข้าแต่สมเด็จพระบิดา ขอพระองค์จงให้พระนางน้องกัณหาอยู่เกิด ลูกจะไปกับด้วยยักษ์แต่ผู้เดียว
ยอมให้ยักษ์เคี้ยวกินเป็นอาหาร พระองค์ก็มีทรงรับและไม่ตรัสจําพรรษาประการใด อันนี้ก็เป็น
กรรมยากที่ผู้อื่นจะทำได้เป็นข้อที่ ๕ อนึ่งเล่า เมื่อพระชาลีไปทูลว่า ข้าแต่สมเด็จพระบิดา เฒ่า
ชราตาแก่ผูกมัดลูกแน่นหนาตึงนัก เสมือนหนึ่งว่าเอาหินมาถ่วงไว้สุดที่ลูกจะทนทานแล้ว เหตุ
ไฉนทูลกระหม่อมแก้วไม่ห้ามพราหมณ์ ยอมให้พราหมณ์อันมีใจดุร้ายอำมหิตเป็นมหายักษ์พา
ลูกรักไปในไพรวันอันเปล่าเปลี่ยว พระองค์ก็มีได้แลเหลียวทรงกรุณาพระโอรส อันนี้ก็เป็น
กรรมยากที่ผู้อื่นจะทำได้เป็นข้อที่ ๖ อนึ่ง เมื่อพระชาลีร้องให้ด้วยเสียงอันน่าสังเวชสยดสยอง
ควรที่จะกรุณา พราหมณ์จุดลากกระชากพาไปต่อหน้าพระที่นั่ง พระองค์ (น่าจะเป็นพระโอรส)
มีพระหฤทัยดุจหนึ่งว่าจะภินท์พังแตกแยกออกไปได้ร้อยภาคและพันเสียง อันนี้ก็เป็นกรรม
ยากที่ผู้อื่นจะทำได้เป็น ข้อที่ ๗ รวม ๗ ประการฉะนี้ นี้แหละพระผู้เป็นเจ้า พระเวสสันดร
โพธิสัตว์เป็นมนุษย์มีพระหฤทัยปรารถนาจะทรงสร้างกุศลบำเพ็ญบารมี ด้วยหวังพระโพธิญาณ
มาบริจาคพระโอรสและพระชายาให้เป็นทานอันเป็นเครื่องก่อความลำบากยากเข็ญให้ผู้อื่นเช่นนี้
เป็นการสมควรละหรือ โยมนี้สงสัยนักหนา พระผู้เป็นเจ้าจงได้โปรดวิสาขนาแก้ไขให้โยมแจ้งก่อน

พระนาคนเสนาจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ซึ่งมี

พระราชโองการตรัสว่า พระเวสสันดรโพธิสัตว์เจ้าทรงกระทำกรรมซึ่งยากที่ผู้อื่นทำได้นั้นเพียง
 แท้จะแปรผันผิดเพี้ยนไปหามิได้ กิตติศัพท์ของพระองค์ย่อมพุ่งขจรตลอดไปในเทวดาและ
 มนุษย์ทั่วหมีนโลกธาตุ เทวดาสวรรสุบรรณนาคกับสมเด็จพระอมรินทรราชาและยักษ์ทั้งหลาย ก็
 ช้องสาธุการสรรเสริญ ต่างพากันขนพองสยองเกล้าทุกแห่งหล้า กิตติศัพท์ของพระองค์
 ย่อมระบือลือเลื่องมาโดยลำดับ ตราบเท่าจนทุกวันนี้ ที่เราทั้งสองนำเอามานั่งซักไซ้ไต่ถามกัน
 อยู่เช่นนี้ จะว่าทานนั้นเป็นอันพระองค์ให้ด้วยดีหรือชั่วช้าประการใดเล่า **มหาราช** ขอถวาย
 พระพร อาตมาจักถวายวิสาขนาให้เข้าพระทัย กิตติศัพท์เสียงที่เล่าลือกันกระฉ่อนนั้น แสดงให้
 เห็นปรากฏอานิสงส์คุณ ๑๐ ประการ ของพระโพธิสัตว์ผู้เป็นนักปราชญ์อย่างเอก และพระพุทธรคุณ
 พระธรรมคุณ อานิสงส์คุณ ๑๐ ประการนั้นคือ **อคฺเค ทตฺตา** ได้ให้ทานในเขตอันเลิศประการ ๑
นิรालยตา ไม่มีความอาลัยในของที่รักประการ ๑ **จาโค** บริจาคได้ประการ ๑ **ปทานํ** สละได้
 ประการ ๑ **อนิวตฺติ** ไม่คิดหวนเสียดายสอด้แล้วกินแห่งประการ ๑ **สุขุมตฺตํ** ความเป็นทาน
 สุขุมประการ ๑ **มหนตฺตํ** ความเป็นใหญ่ประการ ๑ **ทุโพธตฺตํ** ความเป็นทานอันบุคคลรู้ได้
 ยากประการ ๑ **ทูลลภตฺตํ** ความเป็นทานอันบุคคลได้โดยยากประการ ๑ **อสทิสตฺตํ** ความเป็น
 ทานไม่มีใครจะให้เสมอเทียมถึงได้ ประการ ๑ สิริเป็นอานิสงส์คุณ ๑๐ ประการด้วยกัน
มหาราช ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ กิตติศัพท์นั้นแสดงอานิสงส์คุณ ๑๐ ประการ ดังถวายวิสาขนา
 มาฉะนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร จึงมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระ
 ผู้เป็นเจ้า ทานที่บริจาคยังผู้อื่นให้ได้รับความทุกข์เป็นการเดือดร้อน จะให้ผลเป็นสุข ส่งให้เกิด
 ในสวรรค์ได้ละหรือ

พระนาคเสนจึงถวายวิสาขนาว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรผู้ประเสริฐ มหาบพิตรตรัสอะไร
 ซึ่งว่าทานของพระโพธิสัตว์นั้นจะไม่มีผล อย่าฟังกล่าวเลย

พระเจ้ากรุงมิลินท์ จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พระผู้
 เป็นเจ้าจงซักเหตุมาแสดงอุปมาอุปไมยให้โยมแจ้งในกาลบัดนี้ก่อน

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ดูกรบพิตรผู้ประเสริฐ พิแล
 ว่าพึงมีสมณะและพราหมณ์ผู้มีศีลมีจิตเป็นกุศลเป็นง่อยเปลี้ยเสียวขาหรือป่วยไข้ได้ทุกข์อาหาร
 ครอบงำเป็นประการใดก็ดี จะเดินไปไหนก็ไม่ได้ ยังมีบุรุษผู้หนึ่งซึ่งเป็นผู้ปรารถนาบุญกุศล พึง
 ยกเอาสมณะและพราหมณ์ชิตันนั้นขึ้นสู่ยาน นำไปส่งให้ถึงประเทศสถานอันเป็นสุขสบาย
 ตามที่สมณะและพราหมณ์นั้นมุ่งหมายปรารถนาจะไป บุรุษผู้นั้นจะได้กุศลผลบุญที่เป็นความสุข

และจะได้ไปบังเกิดในสุคติภพบ้างหรือว่าหามิได้ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า บุรุษผู้ส่งสมณะและพราหมณ์เห็นปานนั้นจะพึงได้ยวดยานคานหามอันเป็นทิพย์ และจะได้รถรัตน์ หัตถ์และม้าและยานพาหนะ ที่จะไปในทางบกและทางน้ำทุกประการ **ถเล ถलयาน** เมื่อไปทางบกจะได้ยานทางบก **ขเล ขलयาน** เมื่อไปทางน้ำจะได้ยานทางน้ำ เมื่อไปเกิดในเทวโลกก็ได้ยานในเทวโลก เมื่อมาบังเกิดในมนุษย์โลก ก็จะได้ยานในมนุษย์โลก จะได้ยานอันสมควรแก่กำเนิดของตนทุกชาติทุกภพไป ไม่เลือกว่าเกิดในที่ใดจะมีแต่ความสุขสำราญเสมอไป และเมื่อจะบังเกิดนั้นก็บังเกิดแต่ในสุคติภพเท่านั้น ที่จะต้องไปสู่ทุกคติหามิได้ และกุศลนั้นจะอุปถัมภ์เป็นตั้ง ยานพาเล่นเลี้ยงไปสู่เมืองแก้ว อันกล่าวแล้วคือพระอมตมทานฤพาน อันเป็นที่เกษมศานต์แสนสบายสุดที่จะพรรณนา

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรผู้ประเสริฐ ถ้าบุรุษที่ยกเอาสมณพราหมณ์ที่อาพาธหนักขึ้นสู่ยาน แล้วนำไปให้ถึงสถานอันสบายได้ผลเป็นสุข กุศลนั้นนำไปบังเกิดในสวรรค์ได้แล้ว ทานที่ให้ด้วยก่อกุศลให้แก่ผู้อื่น ก็มีผลเป็นสุขให้เกิดในสวรรค์ได้เหมือนกัน พระเวสสันดรโพธิสัตว์นั้น ถึงจะให้สองพระโอรสได้รับทุกข์ ด้วยพราหมณ์ทำเชิญผูกมัดด้วยเถาวัลย์ ก็จะได้เสวยวิบากผลเป็นสุข เหมือนบุรุษที่ส่งสมณพราหมณ์ผู้อาพาธนั้น

อปรีปิ มหาราช ดูกรบพิตรผู้ประเสริฐ บพิตรจงทรงพระสวณาการเหตุอย่างอื่นยิ่งขึ้นไปอีก ฉิแลว่า พึงมีสมเด็จพระบรมกษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ให้เรียกส่วยเก็บพลีซึ่งพระองค์ควรจะได้โดยชอบธรรม จากไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเหล่าราษฎร ถ้าผู้ใดมิให้ เอาตัวไปเร่งรัดจำจองไว้ใช้งาน เป็นการทำให้ราษฎรต้องรำคาญเดือดร้อน **อาณาปวัตเตน ทาน** ทททย ถ้าแลพระบรมกษัตริย์นั้น พึงทรงบริจาคทานด้วยทรัพย์ที่รูดเร่งเก็บมาจากราษฎรนั้น จะได้ผลเป็นสุขบังเกิดในสวรรค์ หรือเป็นประการใด บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นภูมิบาล จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **อาม ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า สมเด็จพระบรมกษัตริย์พระองค์นั้นจะได้ผลยิ่งล้นเหลือคณนา จะได้เป็นพระยาล่วงเสียดซึ่งพระยาทั้งปวง เป็นเทวดาล่วงเสียดซึ่งเทวดาทั้งปวง เป็นพรหมและสมณพราหมณ์ล่วงเสียดซึ่งเหล่าพรหมและสมณพราหมณาจารย์ทั้งหลาย ถ้าได้บรรลुพระอรหัตเป็นพระอรหันต์มีคุณธรรมพิเศษยิ่งกว่าพระอรหันต์ทั้งหลาย

พระนาคเสนจึงมีเถราภิปรายตอบว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรผู้ประเสริฐ ฉิแลว่า พระมหากษัตริย์เก็บส่วยเร่งรัดจากราษฎรด้วยพระราชอาญา ได้ทรัพย์มาบริจาคก็ ได้ผล คือยศ

และสุขอันเลิศเห็นปานนั้น โฉนทานของพระโพธิสัตว์ที่บริจาคด้วยให้สองพระโอรสต้องลำบาก จักไม่มีผลเล่า ทานนั้นจะให้สุขเป็นผลและพาไปเกิดในสวรรค์ได้โดยแท้แล บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นภูมิมบาลจึงตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ซึ่งพระเวสสันดรโพธิสัตว์บริจาคพระชายาของพระองค์ เพื่อให้เป็นภรรยาของผู้อื่น และบริจาค พระโอรสทั้งสองให้เป็นทาสแก่ผู้อื่นนั้น ชื่อว่าเป็นทานที่พระองค์บริจาคยิ่งเกิน บัณฑิตทั้งหลายในโลกย่อมพากันติเตียนนินทา จะได้สรรเสริญหามิได้ มีอุปมาเหมือนหนึ่งเกี่ยวน ถั่วบรรทุกลูกมากนักเพลาก็หัก เรือถั่วบรรทุกลูกมากนักก็จม บริโภคอาหารเกินขนาด อาหารนั้นย่อย ไม่ทันข้าวก็กลายเป็นพิษให้โทษแก่ผู้บริโภค ผนตกชุกมากเกินไป น้ำมากล้นก็จะท่วมข้าวตาย คนที่ให้ทานมิได้เหลียวหลังคิดดูทุนทรัพย์ ก็ต้องตกอับถึงความสิ้นสมบัติ ไม่มีโภคทรัพย์จะใช้ สอย ร้อนจัดหนักแผ่นดินก็จะพืงลุกเป็นไฟขึ้น คนที่ราคะจัดจนเกินไปจะต้องกลายเป็นบ้ากาม ลุอำนาจแก่โทษจะไม่อดกลั้น ย่อมจะพาให้ต้องรับโทษ บุคคลที่โมหะกล้ายิ่งไม่มีสติ ก็หลงเพ้อไปในสิ่งที่ไม่ดีประโยชน์ จะต้องถึงความฉิบหาย เป็นคนโง่มากอยากได้ทรัพย์ของเขาจนทนอยู่ ไม่ได้จะต้องกลายเป็นโจร พุดมากนักมักจะพลาด น้ำมากนักชดตลิ่งพัง ลมจัดนักย่อมพัด อสุณิชาติให้ตก ไฟมากนักย่อมเผาไหม้ให้กลายเป็นไอขึ้นไปในอากาศ คนที่เรียนมากนักย่อม จะชักให้เป็นบ้า คนกล้านักอายุจักไม่ยืน **ยถา** ความเปรียบทั้งหลายเหล่านี้ มีครุณาฉันใด ทานที่พระเวสสันดรโพธิสัตว์บริจาค บัณฑิตย่อมติเตียนนินทาว่า เป็นทานที่ให้เกินให้ยิ่ง ฉะนั้น จะพึงหวังผลอะไรในทานนั้นเล่า พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาก่อนว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรผู้ประเสริฐ ซึ่งว่าทานให้เกินให้ยิ่งนั้น บัณฑิตในโลกจะติเตียนนินทาหามิได้ ย่อมจะพากันเชยชมสรรเสริญทั่วไป แล้วต่างพากันบริจาค ให้ ผู้ที่ให้ทานเช่นนี้ ย่อมถึงกิตติศัพท์เลื่องลือไปในโลก เปรียบเหมือนคนปล้ำ จะปล้ำสู้เขาได้ ผลักใสให้อีกฝ่ายหนึ่งล้ม ก็เพราะมีกำลังยิ่งกว่า แผ่นดินจะรับรองทรงไว้ได้ซึ่งบุคคลชายหญิง และเนียนกภูเขาดันไม้และสรรพสัตว์ทั้งหลาย ก็เพราะเป็นของใหญ่ยิ่ง อากาศไม่มีที่สิ้นสุดก็เพราะ กว้างเกิน พระอาทิตย์กำจัดหมอกทั้งหลายเสียได้ ก็เพราะมีแสงสว่างไสวยิ่งนัก พระยาราชสีห์ หมดภัยไม่ติดกลัวต่อสัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็เพราะเป็นสัตว์มีชาติล่วงเสียดังสัตว์ทั้งปวง แก้วมณีเป็นของให้สำเร็จความปรารถนาได้ทุกประการ ก็เพราะเป็นของมีคุณยิ่งล้ำ พระ บรมกษัตริย์ได้เป็นใหญ่เป็นประธาน ก็เพราะมีบุญยิ่งกว่าชนทั้งปวง อัคคีโหม้สรรพวัตถุให้เป็น จุนวิจุนไปได้ ก็เพราะมีเดชยิ่งนัก แก้ววิเชียรเจียรระโนแก้วมณีแก้วมุกดาและแก้วผลึกได้ ก็ เพราะเป็นของกล้าแข็งยิ่ง หมู่ชายหญิงยักษ์อสูรจะยอมยอบหมอบกายก้มลงกราบเท้าของภิกษุ ก็เพราะเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งศีลอันยิ่งใหญ่ พระพุทธเจ้าหาผู้ใดจะเปรียบปานมิได้ ก็เพราะเป็นผู้

ประเสริฐยิ่ง ยถา ความดั่งกล่าวมานี้ มีครุวนาฉันใด **เอวเมวโฆ มหาราช** ขอถวายพระพร ทานที่ให้เกินให้ยั้งนั้น บัณฑิตผู้เป็นปราชญ์ทั้งหลาย ก็สรรเสริญชมเชยแล้วต่างพากันบริจาคให้ มีกิตติศัพท์เลื่องลือกระฉ่อนไปทั่วโลก มีอุปไมยฉันนั้น พระเวสสันดรโพธิสัตว์ให้ทานอันยิ่งเกิน นั้นแล้ว ได้รับความเลื่องลือกระฉ่อนทั่วไป อันเทวดาและมนุษย์นาครุฑทั้งหลายสรรเสริญ แล้วในหมื่นโลกธาตุ ในปัจฉิมชาติที่สุดได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นองค์พระพุทธรเจ้าอันเลิศในโลกนี้ ก็เพราะบริจาคทานยิ่งเกินนั้น **มหาราช** ดูกรบพิตรผู้ประเสริฐ อาตมา จะขอถาม การให้ทานในโลกนี้โดยอนุमानมีกำหนดอยู่หรือหาไม่ได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา ทานที่ไม่นับว่าเป็นทาน กระทำผู้บริจาคให้ไปสู่อบายมืออยู่ ๑๐ ประการ คือ **อิตฺถิทานํ** ให้หญิงเป็นภรรยาชายด้วยหมายเมถุนธรรมประการ ๑ **อุสภทานํ** ให้แม่โคแก่ พ่อโคประการ ๑ **มชฺชทานํ** ให้นำมา คือ สุราและเมรัยประการ ๑ **จิตฺตกรณทานํ** ให้รูปภาพ รูปเขียนประการ ๑ **สตฺถทานํ** ให้ศาสตราวุธประการ ๑ **วิสทานํ** ให้ยาพิษประการ ๑ **สงฺขลิก- ทานํ** ให้โซ่ให้ตรวนที่จะพึงใส่จองจำประการ ๑ **กุกฺกฏทานํ** ให้แม่ไก่แก่พ่อไก่ประการ ๑ **สุกร- ทานํ** ให้แม่สุกรแก่พ่อสุกรประการ ๑ **มานกฺกตฺตลาภฺกฏนาฬิกฺกฏทานํ** ให้คะแนนเครื่องนับและตรา ชูเครื่องชั่งทะนานเครื่องตวงอันจักใช้โก่งกันได้ประการ ๑ สิริเป็น ๑๐ ประการด้วยกันฉะนี้ **ภนฺเต** ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้า ทาน ๑๐ ประการนี้ บัณฑิตไม่นับว่าเป็นทาน ผู้ใดให้ทาน ๑๐ ประการนั้น ผู้นั้นจะพึงต้องไปสู่อบาย นะพระเจ้าผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงมีเถรภาปิปรายว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรผู้ประเสริฐ อาตมาจะได้ถาม ทานที่ไม่นับว่าทานกับบพิตรนั้นหาไม่ได้ อาตมาถามว่า การให้ทานว่าโดยอนุमान ท่านกำหนด เขตไว้เป็นประการใดหรือหาไม่ได้เท่านั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้จำเริญ การให้ทานว่าโดยอนุमानจะมีกำหนดเขตไว้อย่างไรก็หาไม่ได้ สุดแต่ที่ผู้มี จิตเสื่อมใส บางคนก็ให้ข้าวน้ำ บางคนก็ให้ผ้านุ่มผ้าห่ม บางคนก็ให้ที่นอนและเสื่อสาตอาสนะ บางคนก็ให้ทาสหญิงชาย เรือกสวนไร่นา สัตว์สองเท้า สัตว์สี่เท้า บางคนก็ให้ทรัพย์ ร้อยหนึ่ง พันหนึ่ง หรือเป็นอันมาก ที่ให้ราชสมบัติให้ชีวิตก็มี มีต่างกันเช่นนี้แหละ พระเจ้าผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรผู้ประเสริฐ ฉิแลว่าจะให้ชีวิตของผู้อื่น ก็ได้ ทำไมบพิตรจึงติเตียนพระเวสสันดรโพธิสัตว์ว่า ให้พระโอรสและพระชายาเป็นนักหนา ที่ เดียวเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพร โดยความคิดของชาวโลกตามปรกติ เมื่อบิดาเป็นหนี้เขาก็ดี ยากจนไม่มีอะไรจะเลี้ยงชีวิตก็ดี บิดาจะให้บุตรรับใช้หนี้แทนหรือขายบุตรเลี้ยงชีวิต

จะได้หรือหาไม่ได้ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณภูมิบาล มีพระราชโองการตรัสตอบว่า **อาม ฆนเต** บิดาจะให้บุตรรับใช้หนี้แทนหรือขายเลี้ยงชีวิตได้อยู่ ไม่มีใครที่จะติเตียน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกบพิตรผู้ประเสริฐ พระเวสสันดรโพธิสัตว์ปรารถนาพระสัพพัญญุตญาณ แต่ยังไม่ได้ เวลานั้นพระองค์ก็ขัดสนจนทรัพย์ จะเอาพระโอรสและพระชายาให้ทานซื้อเอาพระสัพพัญญุตญาณ ทำไมบพิตรจึงไม่เลื่อมใส ติเตียนเป็นนักหนาเล่า ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณประชากร จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ฆนเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา โยมนีจะได้ติเตียนทานของพระเวสสันดรหาไม่ได้ โยมติเตียนพระเวสสันดรว่าให้โอรสและพระชายาต่างหาก ที่ถูกเมื่อมาจากมาขอโอรสและพระชายา พระเวสสันดรปรารถนา สัพพัญญุตญาณ ควรจะให้ตัวเองและจะดีกว่าให้พระโอรสและพระชายา

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกบพิตรผู้ประเสริฐ เขาขอพระโอรสและพระชายาไปให้ตัวเองนั้น จะเป็นกรรมอันนักปราชญ์ผู้เป็นสัตบุรุษจะพึงทำนั้นหาไม่ได้ เขาขอสิ่งใดให้สิ่งนั้นจึงเป็นกรรมของสัตบุรุษ **มหาราช** ขอถวายพระพร ถ้ามีคนมาขอน้ำจะให้ข้าวจะนับว่าได้ทำกิจธุระให้เขาได้ละหรือ

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์จึงตรัสตอบว่า **ฆนเต** ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ เขาขอน้ำให้ข้าวหาถูกไม่ ที่ถูกเขาขอน้ำก็ต้องให้น้ำ กระทำดังนี้จึงจะนับว่าได้ทำกิจธุระให้เขาได้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า ความที่เวลานี้มีครุวนาฉันใด **เอวเมว โข** การที่พระเวสสันดรโพธิสัตว์ให้พระโอรสและพระชายาเป็นทานก็มีอุปมาฉันนั้น พราหมณ์มาขอพระโอรสและพระชายา มิได้ขอพระองค์เอง พระองค์จะให้ตัวพระองค์เองอย่างไรได้ จึงต้องให้พระโอรสและพระชายาแก่พราหมณ์ตามที่ทูลขอ **มหาราช** ขอถวายพระพร ฉิแล้วพราหมณ์นั้นพึงขอตัวพระองค์เองแล้ว พระองค์จะเสียดายหรือห่วงใยประการใดก็ทำไม่ จะบริจาคให้ทีเดียว ไม่ต้องรอให้ขอเป็น ๒ คำ แม้ถ้าพยัคฆ์หรือสุนัขบ้าน สุนัขจิ้งจอก จะเข้าไปขอพระองค์เอาไปกินเป็นอาหาร พระองค์จะเนิ่นนานชักช้าอยู่ก็หาไม่ได้ จะบริจาคให้ในทันที พระกายของพระเวสสันดรโพธิสัตว์นี้ เป็นสาธารณทั่วไปแก่สัตว์เป็นอันมาก มีครุวนาเหมือนชิ้นเนื้อชิ้นเดียวที่ทั่วไปแก่สัตว์เป็นอันมากฉะนั้น ประการหนึ่งเหมือนต้นไม้ที่ผลัดดอกออกผล ย่อมสาธารณทั่วไปแก่หมู่ชนต่าง ๆ และมนุษย์เป็นอันมาก ไม่เลือกกว่าผู้ใด เมื่อต้องประสงคาก็เก็บเอาได้ทั้งนั้น ด้วยพระองค์มามั่นหมายในพระทัยว่าซึ่งพระองค์ปฏิบัติดังนั้น จักได้บรรลุแก่พระสรพรเพชญโพธิญาณ

อนึ่ง พระเวสสันดรโพธิสัตว์นั้นเป็นผู้แสวงหาโพธิญาณ จึงบริจาคทรัพย์และข้าวเปลือกยานพาหนะ ทาสหญิงทาสชายและสมบัติทั้งหลายสิ้นทั้งมวล ตลอดจนพระโอรสพระชายา หนึ่งเนื้อโลहितหัวใจและชีวิตของพระองค์เป็นที่สุด ให้ทานได้ทั้งภายในทั้งภายนอกเพื่อได้ความยินดีเลื่อมใสในพระพุทธคุณและธรรมคุณแลแก่เอาพระโพธิญาณ ปานดังบุรุษที่ขัดสนจนทรัพย์เมื่อต้องการทรัพย์ก็เที่ยวแสวงไปในดงในป่า ค้าขายทั้งทางน้ำและทางบก รวบรวมทรัพย์สมบัติมาด้วยกายบ้างด้วยวาจาบ้าง ใช้ความคิดอ่านหาได้ด้วยใจบ้าง พยายามจะให้ได้ทรัพย์มาสมแก่ความปรารถนา ยถา มีครุณาฉันใด พระเวสสันดรโพธิสัตว์เจ้าก็แสวงหาโพธิญาณโดยอาการต่าง ๆ มีอุปไมยฉันนั้น แม้พระโพธิสัตว์ทั้งหลายแต่ปางก่อน หรือจะมีมาภายหลัง พระองค์ก็ทรงพยายามแสวงหาโพธิญาณเช่นนี้ทุก ๆ พระองค์ จะได้ผิตเพี้ยนกันหาไม่ได้

มหาราช ขอถวายพระพร ประการหนึ่ง มหาอำมาตย์ของสมเด็จพระบรมกษัตริย์เป็นผู้ใคร่ต่อความเจริญ อยากจะกระทำตนให้เป็นใหญ่ เป็นที่จงรักภักดีและนับถือของมหาชนทั้งหลาย เมื่อได้ราชสมบัติในภายหลัง จึงแจกจ่ายทรัพย์และข้าวเปลือกเงินทองแก้วแหวนทั้งปวงของตนบรรดามีให้แก่มหาชนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั้งหลาย ยถา มีครุณาฉันใด พระเวสสันดรโพธิสัตว์ก็บริจาคทรัพย์ทั้งภายในและภายนอกให้เป็นทาน เพื่อได้บรรลุแก่พระอนุตรสัมโพธิญาณ มีอุปไมยฉันนั้น **มหาราช** ขอถวายพระพร ประการหนึ่ง พระเวสสันดรโพธิสัตว์มาทรงดำริอย่างนี้ว่า พรหมณ์ขอสั่งใดควรเราจะให้สิ่งนั้น จึงจะได้ชื่อว่า ทำกิจธุระให้สมความประสงค์ของพรหมณ์ พระองค์จึงบริจาคพระโอรสและพระชายาให้เป็นทาน พระองค์จะมีพระหฤทัยคิดจะให้พระโอรสและพระชายาได้รับความลำบากแล้วบริจาคไปก็หาไม่ หรือจะเป็นผู้มักมากบริจาคไปก็หาไม่ หรือบริจาคให้ไปด้วยทรงดำริว่าเราไม่อาจเลี้ยงดูก็หาไม่ หรือพระองค์เกลียดชังไม่รักใคร่ ประสงค์จะไล่ส่งไปเสียให้พันหูพันตาก็หาไม่ พระโอรสและพระชายานั้นเป็นที่รักใคร่พอพระทัยของพระองค์เสมอด้วยชีวิต พระองค์บริจาคให้ด้วยรักใคร่ปรารถนาพระสัพพัญญุตญาณ อันเป็นรัตนะอย่างประเสริฐโดยแท้ทีเดียว ขอถวายพระพร แม้เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แก่นุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นบรมศาสดาเป็นเทวดาล่วงเสียซึ่งเทวดาทิ้งปวงแล้ว ก็ได้มีพระพุทธปฏิภาตรัสไว้ในจรียาปิฎกว่า

น เม เทสสา อุโก ปุตตา

มทฺที เทวี น อปฺปยา

สพฺพญญตฺ ปิยํ มยฺหํ

ตสฺมา ปิเย อทาสีหํ ดังนี้

ใจความในพุทธภาษิตนั้นว่าพระโอรสทั้งสอง เราจะได้เกลียดชังก็หาไม่ พระนางมทฺทีเทวีเล่า ใช้ว่าเราจะไม่รักเมื่อไร แต่เรารักพระสัพพัญญุตญาณเป็นที่ยิ่ง เพราะฉะนั้น เราจึงบริจาคของที่รักให้เป็นทาน พระพุทธบริหารนั้นมีความดังนี้

มหาราช ขอถวายพระพร ก็แหละพระเวสสันดรโพธิสัตว์ ครั้นให้ทานแล้วมีจิตผ่องแผ้วในทาน แต่ด้วยความสงสารสองพระโอรส จึงเข้าไปสู่บรรณศาลา ตรอมพระหฤทัยทรงพระกรรแสงให้เศร้าโคกเป็นกำลัง จนพระหฤทัยร้อนรนพระนาสิกไม่พอจะหายใจ ต้องปล่อยให้ลมอัสสาสะปัสสาสะออกทางช่องพระโอษฐ์ พระอัสสุราราก็กระเซ็นเป็นโลหิต นี่แหละบพิตรพระราชสมภาร พระเวสสันดรบรมกษัตริย์หวังจะมีให้พระทานบารมีเสื่อม จึงสู้ทนยาก บริจาคพระโอรสและพระชายาให้เป็นทาน

มหาราช ขอถวายพระพร ประการหนึ่ง พระเวสสันดรบรมกษัตริย์มาพิจารณาเห็นอานิสงส์ ๒ ประการ จึงบริจาคโอรสทั้งสองให้เป็นทานแก่พราหมณ์ อานิสงส์ ๒ ประการนั้นคือ พระองค์พิจารณาเห็นว่า **ทานตโป อปริทีโน** พระทานบารมีของพระองค์จักไม่เสื่อมไป **ออยโยโก โปเสสสุติ** พระโอรสทั้งสองของพระองค์อยู่ในป่าต้องเสวยมูลผลาเป็นรักษาอาหารได้รับความทุกข์ยากลำบากเหลือ เมื่อให้พราหมณ์แล้ว พราหมณ์จักพาไปกรุงพิชัยเขตดุตรสมเด็จเจ้าพระอัยกาจักถ่ายไว้เลี้ยงให้เป็นสุขสำราญ ดังนี้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง พระองค์พิจารณาเห็นว่า บุคคลเหล่าอื่นที่จะมีใครอาจสามารถเอาพระโอรสของพระองค์ไปใช้เป็นทาสนั้นหาไม่ได้ เมื่อพราหมณ์พาสองพระโอรสไป พระอัยกาจะถ่ายเอาไว้ อันนั้นแลจักเป็นเหตุให้มารับพระองค์กลับหลังยังพระนคร ด้วยพระเวสสันดรโพธิสัตว์ทรงพิจารณาเห็นเหตุ ๒ ประการฉะนี้ จึงบริจาคพระโอรสให้เป็นทานแก่พราหมณ์

มหาราช ขอถวายพระพร อีกประการหนึ่ง พระเวสสันดรโพธิสัตว์มาทรงพิจารณาทรงทราบชัดในพระกมลหฤทัยว่า พราหมณ์ทชีชุกนี้เป็นคนแก่เฒ่าชราทุพพลภาพมีอายุล่วงเข้าปัจฉิมวัยใกล้จะถึงความตายอยู่แล้ว และตาแก่เป็นคนมีบุญวาสนาน้อยสัญญาติด้อยต่ำช้า ไม่อาจใช้สอยพระโอรสของพระองค์เป็นทาสได้ ขอถวายพระพร พระจันทร์และพระอาทิตย์มีฤทธาคักดานุภาพเป็นอันมาก จะมีใครอาจสามารถหยิบเอาไปใส่ในทีบหรือในกล่องใช้ตามต่างประทีปโคมไฟได้ละหรือ มหาบพิตร

สมเด็จเจ้ามิลินท์จึงตรัสตอบว่า **น ทิ ภานเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ใครจะเอาพระจันทร์พระอาทิตย์ไปใส่ทีบใส่กล่องใช้ตามต่างไฟได้ ไม่มีใครอาจสามารถกระทำได้เลย

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรผู้ประเสริฐ ความที่ว่านี้ ยถามีครุณาฉันใด **เอวเมว โช** ทชีชุกพราหมณ์พฤตมาจารย์เป็นคนแก่เฒ่าชราวาสนาน้อยก็ไม่อาจใช้สอยพระโอรสของพระองค์เป็นทาสได้ มีอุปไมยฉันนั้น

อปริบิ มหาราช ขอถวายพระพร บพิตรจงทรงพระสวณาการอุปมาข้ออื่นอีก พระ

โอรสทั้งสองของพระเวสสันดรนั้น ใคร ๆ จะใช้เป็นทาสได้ มีอุปมาเหมือนหนึ่งแก้วมณีรัตนะอันวิเศษ อันเป็นของสำหรับบุญญาภาพของสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราช มีรัศมีงามโอภาสส่องไสยาวได้ ๔ ศอก โต้ประมาณเท่าค้อมเกวียน ใครหรือจะอาจเอาผ้าห่อไว้ไม่ให้รัศมีสว่างไสวได้ ถึงจะห่อไว้ก็เปล่งรัศมีออกไปได้ดังร้อยโยชน์โดยปรกติ บุคคลที่มีบุญน้อยไม่อาจเอาไปใช้สอยได้ ยถา มีครุณาฉันใด **เอวเมว โข** พระโอรสทั้งสองของพระเวสสันดร ใคร ๆ ก็ไม่อาจเอาไปเป็นทาสช่วงใช้ได้ มีอุปไมยฉันนั้น

อุปภิ มหาราช ขอดวายพระพร บพิตรจงทรงพระสวณาการอุปมาใหม่อีกเล่า **อุโปสถ นาคราชา** ช้างกฤษชชาติอุโบสถเผือกผู้พ่องหมดทั่วสรรพางค์ เป็นเจ้าฝูงแห่งช้างทั้งหลาย มีกายสูงได้ ๔ ศอก ประดับด้วยสรรพากรณสมสกุลหัตถิ นำดูน่าเลื่อมใสยิ่งนัก ใครหรือจักอาจขึ้นขี่ช้างนั้นได้ ประการหนึ่ง ใคร ๆ จะปิดบังช้างนั้นได้ด้วยกระดั่งดั่งลูกโคน้อย ๆ ที่ยังดีมนมเล่า ยถา ความที่วานี้มีครุณาฉันใด **เอวเมว โข** ใคร ๆ ก็ไม่อาจช่วงใช้สองพระโอรสเป็นทาสได้ มีอุปไมยฉันนั้น

อุปภิ มหาราช ขอดวายพระพร บพิตรจงทรงพระสวณาการอุปมาใหม่อีก **สมุทโท** อันว่ามหาสมุทรทั้งยาวทั้งลึกประมาณไม่ได้ จะหยั่งก็ไม่ถึงและกว้างขวางมองไม่เห็นฝั่ง มีน้ำเค็มอยู่เป็นนิตย์ ไม่มีใครอาจปิดให้มืดหมดแล้วเว้นบริโภคใช้สอยแต่ทำเทียว ยถา มีครุณาฉันใด **เอวเมว โข** พระโอรสทั้งสองของพระเวสสันดรก็ไม่มีใครอาจเอาไปช่วงใช้เป็นทาสได้มีอุปไมยฉันนั้น

อุปภิ มหาราช ขอดวายพระพร บพิตรจงทรงพระสวณาการเหตุอื่นอีก **นนโทปนันทนาโค** อันว่าพระยานันโทปนันทนาคราช **สตุตกขตุตุ ปริเวเจตวา** นอนพันภูเขาสีเนรราชได้ถึง ๗ รอบ ผู้ใดมีอาจรวบรัดจับพระยานาคนั้นใส่ลงในทึบหรือในกล่องเล่นได้ ยถา มีครุณาฉันใด **เอวเมว โข** พระโอรสทั้งสองของพระเวสสันดรเจ้าก็ไม่มีใครอาจเอาไปใช้เป็นทาสได้ฉันนั้น

อุปภิ มหาราช ขอดวายพระพร บพิตรจงทรงพระสวณาการเหตุใหม่ให้ยิ่งไปกว่านี้ ธรรมดาว่าหิมวันตราชคีรีเขาเอก **อจุจุคโคโต นภ** สูงเทียมเมฆจะคณนาได้ ๕๐๐ โยชน์ โดยส่วนยาวและส่วนกว้างนั้นคณนาได้ ๓,๐๐๐ โยชน์ **จตุราสีติภูฏสทสเสทิ ปฎิมณฺธิโต** ประดับด้วยยอดนั้นมากมายหนักหนาจะคณนาได้ ๔๔,๐๐๐ ยอด **ปณฺจมหานทีปกโว** เป็นที่หล่อหลั่งน้ำให้ไหลไปยังมหานทีแม่น้ำใหญ่ทั้ง ๕ **มหาภูตคณาลโย** มีหมู่สัตว์น้อยใหญ่อาศัยอยู่เป็นอันมาก **ทิพโพสถลตสมลงฺกโต** ประดับด้วยเครื่องแก้ววัลย์อันเป็นยาทิพย์ **นภพลาทโกวีย** แลดูลิบสูงสุดเวหา อุปมาดุจเมฆอันลอยฟ้า ยถา มีครุณาฉันใด **เอวเมว โข** อันว่า

สองราชด้นยพระโอรสแห่งพระเวสสันดรนั้นก็มิบุญเป็นมหันตโอฟาร **น สกกา เกหิจิ** บุคคลผู้ใด จะอาจหาญช่วงใช้เป็นทาสนั้นหามิได้ เหตุว่าเป็นสกุลสูงใหญ่ระบือลือทั่วไปต่างอาณาเขตประเทศ ไกล ๆ ปรากฏดังเขาหิมพานต์อันโตใหญ่ฉนั้น

อุปรี มหาราช ขอถวายพระพร บพิตรจงทรงพระสวณาการสดับเหตุอันอื่นให้ยิ่งขึ้นไป **อุปรี ปพพตคเค อคคิ** อันว่าไฟที่ตามไว้บนยอดภูเขาในเวลารাত্রีอันมืดมัว ไฟนั้นย่อมจะส่องแสง ไปได้ ถึงอยู่ในที่ไกลก็แลเห็น **ยถา มีครุวนาฉนใด เอวเมว โข** อันว่าสองพระโอรสนั้น ก็มีเกียรติยศปรากฏไป อุปไมยเหมือนไฟที่ตามไว้บนยอดภูเขาฉนั้น

อุปรี มหาราช ขอถวายพระพร บพิตรจงทรงพระสวณาการเหตุให้ยิ่งขึ้นไปอีก **นาคปุพพลสมเย** ในฤดูที่ต้นกาคะทิงบนยอดภูเขาหิมพานต์ออกดอก ดอกกาคะทิงย่อมบานส่งกลิ่นขจรหอมระรื่นฟุ้งไปตามลมไกลได้ ๑๒ โยชน์ **ยถา มีครุวนาฉนใด เอวเมว โข** อันว่า กิตติศัพท์แห่งสองหน่อไทยพระโอรส ก็ลือสะท้านปรากฏไปในแดนมนุษย์ได้ ๖๐๐ โยชน์ ใน เบื้องบนนั้นโสดกิตลอดอสังขณิภพพรหมโลก **เอตถนตเร** ใต้นั้นลงมาก็อสูรคนธรรพ์ยักษ์ฯ ฝืนื่อน้ำนาคกินนรและอินทรพิภพจบในกามาปรเมศร์เมืองสวรรคต ด้วยกลิ่นศีลแห่งพระเวส- สันดร ดุจกลิ่นดอกกาคะทิงขจรไปตามลม ลอยไปสู่ประเทศไกลได้ ๑๒ โยชน์นั้น เมื่อมหันต- นุภาพแผ่ไปดังนี้ ใครที่ไหนจะกระทำซึ่งสองพระโอรสให้เป็นทาสช่วงใช้ได้

มหาราช ขอถวายพระพร ประการหนึ่ง เมื่อสมเด็จพระอิเบศร์เวสสันดรจะประสาท สองบังอรให้แก่พราหมณ์ จึงตีค่าพระบรมเชษฐาชาลีเป็นทองพันตำลึง (บาลีว่า ๙,๐๐๐) ตี ค่าพระน้องกัณหาเป็นทองร้อยตำลึง (บาลีว่า ๙๐๐) กับทรัพย์หลายประการ มีคชสารรถ ยานม้ามิ่งทาสกรรมกรหญิงชาย วัวควายเรือกสวนไร่นาเป็นอาทิ นับให้ได้สิ่งละร้อย ๆ พระองค์ มาตีค่าตัวพระชาลีและกัณหาน้องทั้งนี้ หวังจะให้พระอัยกาตามไถ่ จึงตรัสสั่งสอนไทยทารกเล่า ว่าเจ้าจงกระทำตามถ้อยคำพระบิดา ถ้าพระอัยกาจักไม่ไถ่เจ้า แยกเอาจากพราหมณ์ด้วยข่มเหง **อวยกสส วจัน น กยิราถ** เจ้าทั้ง ๒ อย่ากระทำตามคำของพระอัยกา **อนุยายโน** จงก้มหน้าไป เป็นข้าพราหมณ์ตามอัธยาศัย พระลูกเอ๋ยจงฟังคำพระบิดาไว้ให้จงได้ **เอวเมว อนุสาสิตวา** สมเด็จพระบรมราชาอิเบศร์เวสสันดรสั่งสอนพระโอรสดังนี้ จึงบริจาคให้ทชีชุกใจฉกรรจ์ **ตโต** ลำดับนั้นมา เมื่อพราหมณ์พาสองพระโอรสไป เทพเจ้าดลใจให้หลงไปสู่สำนักพระอัยกา พระชาลี จึงทูลพระอัยกาให้ถ้อยคำตัวตามพระราชบิดาสั่ง นี้แหละจะว่าพระเวสสันดร ให้ทานยังผู้อื่นให้ ลำบากละหรือ เมื่อพระองค์เห็นว่าพระโอรสอยู่ป่านั้นลำบากจึงบริจาคมา หวังจะให้พระอัยกา ไถ่เลี้ยงไว้ให้ได้รับความสุข เช่นนี้จะว่าพระองค์ให้ทานทำพระโอรสให้ต้องทุกข์ยากหรือให้ได้สุข เป็นประการใด บพิตรจงสนนินชฐานเข้าพระทัยให้จงดีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี ได้สวณาการฟังพระนาคนเสนาวิสัยชานาฉะนี้ จึงมีพระราชโองการสรรเสริญว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคนเสนผู้ปรีชา อันว่าปรีชานี้พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยชานาแจ่มแจ้งเป็นอันดี ที่นี้แหละจะได้ทำลายเสียซึ่งคำเดียดรียดทั้งหลาย พระผู้เป็นเจ้าของขยายความนี้ประกอบด้วยอรรถพยัญชนะเป็นอันดี พระผู้เป็นเจ้าของว่าถ้วนถี่ให้แจ้งทุกประการ ในกาลบัดนี้

เวสสันดรปัญหา คำรบ ๕ จบเพียงนี้

ทุกกรการิกปัญหา ที่ ๖

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีจึงมีวาจาตรัสถามว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคนเสนผู้ปรีชา **สพเพ โภธิสตุตา** สมเด็จพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายทุกพระองค์ กระทำซึ่งทุกกรการิกิริยาเหมือนพระโคตมโพธิสัตว์เจ้าหรือประการใด

พระนาคนเสนวิสัยชานาแก้ไขว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายอื่นจะกระทำทุกกรการิกิริยาเหมือนพระโคตมบรมโพธิสัตว์เจ้านั้นหามิได้ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคนเสนผู้ปรีชา ถ้าว่าฉะนั้นจะควรที่ไหน เหตุไรจึงไม่เหมือนกัน ตกว่าพระโพธิสัตว์ทั้งหลายนั้นเป็นเวมัตติต่างกันหรือประการใด

พระนาคนเสนวิสัยชานาแก้ไขว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ตกว่าพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายนั้นเป็นเวมัตติต่างกัน **อตุทิ จาเนทิ** ด้วยฐาน ๔ ประการ **กุลเวมตตุตา** คือต่างด้วยตระกูล บางที่เป็นตระกูลกษัตริย์ บางที่เป็นตระกูลพราหมณ์ อย่างนี้ ประการ ๑ **อทุธานี เวมตตุตา** คือ ต่างด้วยสร้างพระบารมี บางที่บารมีมี ๑๖ อสงไขยแสนกัลป์ บางที่ ๘ อสงไขยแสนกัลป์ บางที่ ๔ อสงไขยแสนกัลป์ ต่างกันฉะนี้ประการ ๑ **อายุเวมตตุตา** คือ ต่างกันด้วยพระชนมายุ บางที่น้อย เหมือนหนึ่งสมเด็จพระสัมพันธูปัญญบรมครูเจ้าของเรานี้ บางที่ก็มากกว่านี้ เหมือนพระชนมายุแห่งสมเด็จพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ต่างกันอย่างนี้ ประการ ๑ **ปมาณิ เวมตตุตา** ต่างกันด้วยประมาณ คือประมาณพระรูปบ้าง บางที่เล็กบางที่ใหญ่

ประการ ๑ ลิริเป็นต่างกันถ้วน ๔ ประการเท่านี้ ส่วนการกระทำทุกกริยานี้ไม่เหมือนกันเป็น
 อัทธานเวมตี ต่างกันด้วยกระทำบ้างมิได้กระทำบ้าง แต่เมื่อได้ตรัสเป็นสมเด็จพระสังฆราชแล้ว
 ก็ตรัสรู้เหมือนกัน ประกอบด้วยพระสิริรูปและฉาน คีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ
 และ จตุเวสารัชฌาณ ทศพลญาณ จุททสพุทธญาณ อัญญาพุทธธรรมเหมือนกัน จะได้
 แปลกต่างกันหามิได้ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชธิเบตมีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่
 พระนาคเสนผู้ปรีชา ตกว่าพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย จะตรัสเป็นเป็นสมเด็จพระสังฆราชธรรม
 นั้นรู้เหมือนกันเท่ากัน เมื่อเช่นนั้นพระโพธิสัตว์เจ้าของเรากระทำทุกกริยาเพื่อประโยชน์ประการใด

พระนาคเสนวิสัยนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันพระ
 โพธิสัตว์เจ้าแต่กาลก่อนนั้นต่อบารมีแก่กล้าท่านจึงออกสู่มหาภิเนษกรรมณ์ พระโคดมโพธิสัตว์
 เจ้าออกสู่มหาภิเนษกรรมณ์ แต่บารมียังอ่อนอยู่ เหตุนี้จึงต้องกระทำทุกกริยาเพื่อจะให้พระญาณ
 แก่กล้า ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชธิเบตมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระ
 นาคเสนผู้ปรีชา เหตุไฉนพระโคดมโพธิสัตว์เจ้าจึงออกสู่มหาภิเนษกรรมณ์แต่บารมียังอ่อนให้
 ผิดกว่าพระโพธิสัตว์แต่ก่อนเล่า

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร พระ
 โคดมโพธิสัตว์เห็นวิปการแห่งพระสนมกรรมคณานางนอนหลับกรนครางน้ำลายไหล สารพัด
 จะวิการไปทุกอย่าง ปรากฏปราสาทสังัดเหมือนชฎแห่งป่าช้า พระนิพพิทาญาณก็บังเกิดในพระ
 บวรราชสันดานในอัทธมรัตติกสมัยเที่ยงคืน พระองค์ก็บังเกิดเหนื่อยหน่าย หนีออกสู่มหา
 ภิเนษกรรมณ์ บรรพชาเสียแต่พระญาณยังอ่อน เพราะเหตุฉะนี้ จึงผิดกว่าโพธิสัตว์แต่ก่อน

ข้อหนึ่ง เมื่อพระบรมโพธิสัตว์เดือดร้อนมิได้อารมณ์ด้วยนิกรนางสนม ดำริในพระ
 อารมณ์ จะเสด็จออกสู่มหาภิเนษกรรมณ์นั้น ยังมีมารผู้หนึ่งรู้ในจิตพระบรมโพธิสัตว์ เข้าใจ
 สันตติว่าพระโพธิสัตว์ออกสู่มหาภิเนษกรรมณ์ไม่ช้าก็จะได้ตรัส จะนำสัตว์พันวิสัยแห่งมารเป็น
 แม่่มั่น เหตุดังนั้น มารจึงเหาะลอยอยู่บนเวหาตรงพระพักตราสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์แล้ว
 ร้องทักทวนห้ามปรามว่า **โก มาริส** ข้าแต่พ่อสิทธารถ ผู้เนียรทุกข์มีแต่ความจำเริญ พ่อจะ
 กระสันเป็นทุกข์ ทำไม นับแต่วันนี้ไป ๗ วัน ทิพยจักรแก้วจะเลื่อนลอยมาสู่สมบรมโพธิสมภารท่าน
ตฺ ปน สหสารํ อันว่าจักรแก้วอันเป็นทิพย์นั้นแล้วด้วยแก้วไพฑูรย์มีทั้งกงและดุมเดิมอยู่ใต้ปฐมพีพื้น
 มหาสมุทรจะผุดลอยมาสู่สมบรมโพธิสมภารพ่อแล้วอย่าสงสัย พ่อจะมีพระราชอาญาแผ่ไป จะ

ได้เป็นใหญ่ในทวีปทั้ง ๔ แต่ละทวีปนั้นมีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร นานไปก็จะได้พระราชโอรสมีฤทธิ์เดชรูปโฉมงามตามเสด็จดูแลต่างพระเนตรพระกรรณ ยังอีก ๗ วันท่านจะได้เป็นจอมทวีป จะรีบออกบรรพชาต้องการอะไร **โส ตสฺส ตํ สุตฺวา** ฝ่ายว่าพระบรมโพธิสัตว์ได้ทรงพระสวณาการถ้อยคำมารมาว่าดังนี้ ก็สังเวชพันกำลั่ง ดังบุรุษถือหลาวเหล็กถูกเป็นเปลวร้อนรณอยู่ยั้งค้ำแล้ว มีหนายังมีบุคคลเอาหลาวเหล็กตำเข้าทั้ง ๒ โสตชายชวา **ยถา** มีครุณาอุปมาฉันใด เมื่อพระบรมโพธิสัตว์ได้ฟังมารว่า ก็ไม่สบายพระโสตแสนสังเวชพระทัยมีอุปไมยเหมือนฉนั้น นะบพิตรพระราชสมภาร ถ้ามีฉนั้นปานดุจหนึ่งกองเพลิงอันใหญ่ อันรุ่งโรจน์โชตินาการเป็นกำลั่ง **อญฺเณน กฏฺเจน** ยังมีบุคคลผู้หนึ่งเอาไม้แห้งอื่น ๆ มาทุ้มเข้า กองเพลิงใหญ่นั้นเล่าก็รุ่งโรจน์โชติการเป็นเปลวร้อนยิ่งกว่าประมาณ **ยถา** จะมีครุณาอุปมาฉันใด น้ำพระทัยพระโพธิสัตว์ ลีเหน้อยหน่ายจากราชสมบัติโทมนัสกระสันอยู่โดยปรกติแล้ว ครั้นได้ฟังมาว่ายังมีอีก ๗ วันจะได้เป็นบรมจักร น้ำพระทัยก็สลดสังเวชสุดกำลั่งมีอุปไมยฉนั้นนั้น **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่ง อันว่าพื้นปฐพีที่ชุ่มชื้นเปียกแฉะด้วยน้ำเลอะลื่นอยู่แล้ว และมีหนายังมีมหาเมฆตกซ่ำลงมาก็ถึงซึ่งวิกัลเปียกเลอะชื้นหนักไป **ยถา** มีครุณาฉันใด น้ำพระทัยพระบรมโพธิสัตว์เจ้า โดยเป็นปรกติก็เหน้อยหน่ายต่อสมบัติซึ่งมีอยู่แล้ว มารยังมาว่าดังนี้เล่า น้ำพระทัยพระโพธิสัตว์เจ้ายิ่งกระสันเปื้อนหน่ายหนักไป มีอุปไมยฉนั้นนั้น นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี จึงมีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้า เมื่อมารว่ายังมีอีก ๗ วัน จักรแก้วอันเป็นทิพย์จะบังเกิดนั้น ทำไมพระโพธิสัตว์เจ้าจึงไม่กลับพระทัยคอยอยู่ให้จักรแก้วอันเป็นทิพย์บังเกิดเล่า

พระนาคเสนเจ้ามีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เทวดาผู้เป็นมารมาเจรจาประโลมลวงนั้นหาจริงไม่ ถึงมาตรว่าจักรแก้วจะเกิดใน ๗ วันก็ดี สมเด็จพระสิทธารถบรมโพธิสัตว์ก็ไม่กลับ เหตุฉนั้น เหตุว่าน้ำพระทัยพระโพธิสัตว์นั้น **ทพฺทคฺคิโต** ถือก้อนคงในองค์พระอนิจจัง ถือก้อนคงในองค์พระทุกขัง ถือก้อนคงในองค์พระอนัตตา **อุปาทานกฺขยฺ-ปตฺโต** พระบรมโพธิสัตว์ขาดสูญจากตัวอุปาทาน อันถือก้อนสำคัญไหลหลง พะวงอยู่ด้วยรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะสัมผัส จำเดิมแต่เห็นวิปการของนางสนมทั้งหลายก็เปื้อนหน่ายชิงชังทรงเห็นว่าเกิดมามีแต่ชาติทุกข์ ชราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ **อนิจฺจํ** ไม่เที่ยงแท้ หนุ่มสาวก็ จะแก่ จะตาย ไม่เที่ยงแท้ลงตรงไหน **อนตฺตา** จะถือว่าตัวกระไรได้ พระองค์ปลงเห็นเป็นอุปาทานกชั้นร์ ไม่ปรารถนาที่ว่าจะเกิดในภพทั้ง ๓ สืบไป อย่างนี้หรือน้ำพระทัยจะกลับประหวัดยินดีด้วยสมบัติบรมจักรจอมทวีปเล่า เห็นว่าสมบัตินั้นเปล่าจะยังจะยืนหาไม่ได้ หน้อยหนึ่งก็สิ้นสูญไป

เหตุฉะนั้น น้ำพระทัยจึงไม่ปรารถนา

มหाराช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ดั่งอาตมาจะขอกถามพระองค์บ้าง เหมือนหนึ่งว่าอุทกัณฑ์ไหลหลังพุ่งออกมาจากมหาสระอโนดาตนั้นก็ย่อมไหลลงสู่คองคาอุทกัณฑ์ในคองคาก็ไหลมาสู่มหาสมุทร อุทกัณฑ์ในมหาสมุทรก็ไหลไปสู่ปากบาดาลเป็นธรรมดาจะนี้หรือ บพิตรพระราชสมภาร หรือว่าอุทกัณฑ์ที่บาดาลมุข คือ อุทกัณฑ์ที่ไหลออกจากปากบาดาลนั้น ไหลกลับมาสู่มหาสมุทร อุทกัณฑ์ในมหาสมุทรไหลมาสู่คองคา อุทกัณฑ์ในคองคาก็ไหลกลับสู่สระอโนดาต

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ฆนเต** ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าใช้กระนั้น อันว่าอุทกัณฑ์ที่ไหลมานั้น จะได้ไหลกลับทวนมาหาไม่ได้ นะพระเจ้าผู้เป็นเจ้าผู้ปรีชาญาณ

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหाराช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร ข้านี้มีอุปมาฉันใด พระบรมโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญพระราชกุศลสร้างพระบารมีถ้วน ๔ อสงไขยแสนกัลป์ จนบรรลุอรรถภาพนี้เป็นที่สุด **ปริปกัณฑ์โพธิญาณ** พระโพธิญาณของพระองค์แก่กล้าแล้ว ยังอีก ๖ พระวรรษา ก็จะได้ตรัสแก่พระปรมาภิเชก **โลก อุตตมปุริโส** เป็นเอกอัครบุคคคลอุดมในโลก จะกลับมายินดีด้วยจักรแก้วต้องการอะไร อุปไมยดุจอุทกัณฑ์อันไหลหลังลงสู่ปากบาดาลแล้ว มิได้นิวัตนาการไหลกลับหลังจะนั้น **อปิ จ อนึ่ง โส ต นุ โข** ดั่งอาตมาจะถาม **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เมื่อพระบรมโพธิสัตว์ปรารถนาพระโพธิญาณ ทรงสร้างพระบารมีมานานนับ ๔ อสงไขยแสนกัลป์ จะสำเร็จพระโพธิญาณอยู่แล้ว น้ำพระทัยจะมาอาลัยอยู่ด้วยสมบัติบรมจักรเจียวหรือ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ฆนเต** ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้า ที่ไหนน้ำพระทัยพระโพธิสัตว์จะกลับรักสมบัติบรมจักรนั้น เป็นอันว่าหาไม่ได้

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ฟันปลฐพีใหญ่จล่มจมไปก็ตามที บรรพตคีรีทั้งหลายจงหักทำลายไปก็ตามที น้ำในมหาสมุทรทั้งสี่จงแห้งเหือดไปก็ตามที น้ำพระทัยของพระโพธิสัตว์เจ้ายังมีได้สำเร็จแก่พระโพธิญาณตราบใด ที่จะกลับพระทัยรักซึ่งสมบัติบรมจักรนั้นหาไม่ได้ ตั้งพระทัยแต่จะให้สำเร็จพระโพธิญาณเป็นอย่างยิ่ง

มหाराช ดูกรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐในมนุษย์ อันว่ามหาสมุทรอันใหญ่ **อปริ-มิตชลธโร** ทรงไว้ซึ่งอุทกัณฑ์จะนับจะคณนามิได้ อุทกัณฑ์ในมหาสมุทรอันใหญ่นั้นจะแห้งลงไป ยัง

เหลืออยู่น้อยเท่ารอยเท้าโคก็ตามที่ พระบรมโพธิสัตว์ยังมีได้ตรัสตราบใด จะให้พระองค์กลับ พระทัยเสียนั้นมิได้เลยเป็นอันขาด ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่ง อันว่า น้ำในมหาคงคามิได้ไหลกลับทวนกระแสไปฉนั้นใด น้ำพระทัยพระโพธิสัตว์แม้อยังมิได้ตรัส ก็มีได้ กลับเหมือนดั่งนั้น

อนึ่ง **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ถึงมาตราว่าเขาสีเนรุราชจะแตก ออกเป็นร้อยภาคพันภาคประการใดก็ดี อันน้ำพระทัยพระโพธิสัตว์นี้ ถ้ายังมีได้ตรัส จะได้ คิดกลับนั้นหามิได้เป็นอันขาด

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่ง แม้อากาศจะกลับน้อย เข้าเท่าเสื่อลำแพนก็ดี น้ำพระทัยพระโพธิสัตว์ยังมีได้ตรัสตราบใด จะรู้กลับไปเป็นว่าหาบมิได้

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่งอันว่าพระอาทิตย์พระ จันทรและดวงดาวทั้งหลาย ที่ไหนจะพึงตกลงมาเหนือแผ่นดินพื้นสุธาณีได้ น้ำพระทัยพระบรม- โพธิสัตว์ผู้สร้างพระบารมีถ้วน ๔ อสงไขยแสนกัลป์ยังเหลืออยู่อีก ๖ พระวรรษาเท่านั้นก็จะได้ ตรัส เมื่อในระหว่างนั้นพระยามารจะมาว่าให้กลับ พระองค์จะกลับที่ไหน เหตุว่าสรรพพันธนา ห่วงทั้งปวงนั้น **ปทาลิตา** องค์พระบรมโพธิสัตว์ทำลายเสียสิ้นแล้ว

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธาธิบดี จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา **โลก พนฺธนา** อันว่าห่วงจะจำสัตว์ผูกสัตว์ไว้ในโลกนี้ มีประการเท่าใดเล่า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **ทส โข อิมานิ** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ห่วงคือเครื่องจำมี ๑๐ ประการ จำสัตว์ไว้ในสงสารให้ทรมาณเกิดตายอยู่ในโลกนี้ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เครื่องจำ ๑๐ ประการนั้นคือมารดาประการ ๑ บิดาประการ ๑ ภรรยาประการ ๑ บุตรประการ ๑ ญาติประการ ๑ มิตรประการ ๑ ทรัพย์ประการ ๑ ลาภสักการะประการ ๑ อีสริยยศประการ ๑ กามคุณ ๕ ประการ ๑ สิริถ้วน ๑๐ ประการเท่านั้น ห่วงที่จำสัตว์มนุษย์บุรุษหญิงชายไว้ในโลก ๑๐ ประการนี้ ถึงมาตราว่าสัตว์จะสละไป ก็ย่อมจะเป็นห่วงเป็นใยอาลัยต้องกลับมา **ทสพนฺธนา** อันว่าเครื่องจำ ๑๐ ประการนั้น **ปทาลิตานิ** อันองค์สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราทำลายเสียไม่ใฝ่ฝัน **ตสฺมา** เหตุตั้งนั้น สมเด็จพระ บรมโพธิสัตว์เจ้าเมื่อพระยามารมาว่า ยังอีก ๗ วันจะได้เป็นบรมจักรนั้น พระองค์เจ้าจึงมิได้กลับ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธาธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระ นาคเสนผู้ปรีชา นีหากจะว่าไป เมื่อพระญาณยังอ่อนอยู่นี้ ถึงมาตราว่าเทวดาผู้เป็นมาร จะมาว่า

ให้กระสันด้วยคำของตนว่าด่วนออกสู่มหาภิเนษกรรมณ์กระทำทุกกรกิริยาไปให้ลำบาก ต้องการอะไร เมื่อพระยามารมาว่าดังนี้ ทำไมพระองค์จึงไม่คอยอยู่ให้ญาณแก่เล่า ถ้าว่าพระโพธิสัตว์เจ้าจะนั่งอยู่ในราชฐานโดยซ้ำให้พระญาณแก่กล้าแล้ว จึงออกสู่มหาภิเนษกรรมณ์ตรัสเป็นพระที่เดียวจะไม่ได้หรือ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บุคคล ๑๐ ประการนี้เป็นที่โลกดูหมิ่นนินทาไม่มีคารวะยำเกรง ช่มเหงดูถูกสบประมาทหมิ่นได้ บุคคล ๑๐ ประการนั้นไซ้ **วิธวา** คือ ได้แก่สตรีที่เป็นหม้ายเป็นที่คนทั้งหลายดูหมิ่นประการ ๑ **ทุพฺพโล** คือ บุคคลทุพพลภาพประการ ๑ **อมิตตชาติ** คือ บุคคลหามิตรหาญาติมิได้ประการ ๑ **มหคฺขโส** คือ คนมีค่าตัวมากประการ ๑ **ครุภาพาธิโก** คือ บุคคลเจ็บปวดเป็นไข้หนักประการ ๑ **ปายมิตโต** คือ บุคคลมีมิตรชั่วประการ ๑ **ธนทีโน** คือ บุคคลถอยจากทรัพย์ หาทรัพย์มิได้ ประการ ๑ **อาหารทีโน** คือ คนจนขัดสนด้วยอาหารประการ ๑ **กมุททีโน** คือ คนจนหางานทำมิได้ประการ ๑ **วโยปรีทีโน** คือ คนเสื่อมจากวัย พ้นจากความเป็นหนุ่มเป็นสาวเป็นคนแก่เฒ่าประการ ๑ สิริจำนวนถ้วน ๑๐ ประการเท่านั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเรามาทรงพระดำริถึงเหตุ ๑๐ ประการ ดูจวิสัยชานานี้แล้ว เกิดความรู้สึกขึ้นอย่างนี้ว่า **มา เม กมุททีโน อสฺส** เราอย่าเป็นผู้เสื่อมจากการงานของเรา เพราะบุคคลผู้เกียจคร้านถอยจากความเพียร ย่อมเป็นที่ติเตียนแห่งเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย **ยนฺนุนาห์ กมุสฺสสามิ** อย่ากระนั้นเลย อาตมานี้จะเป็นนางงาน **กมุคฺรุ** จะเป็นครูผู้ชี้แจงการงาน **กมุมาธิปเตยโย** จะเป็นใหญ่ยิ่งในการงาน **กมุสสิโล** จะเป็นผู้มีปรกติกระทำการงาน **กมุธาเรยโย** จะทรงไว้ซึ่งการงาน **กมุมนิเกตวาสิ** จะมีอุตสาหะในการงานอยู่เป็นนิตย์ **กมุพนุชเนน อมุตโต** จะไม่ปล่อยปละละอยู่ให้เป็นผู้พินวางจากการงาน **อบฺปมตฺโต** ควรจะรีบชวนชวายเป็นคนไม่ประมาท ตั้งใจบำเพ็ญการกกรรมเสีย ประมาทอยู่หาควรไม่ พระโพธิสัตว์เจ้ามาสัญญาในพระทัยจะนี้จึงกระทำทุกกรกิริยาเพื่อว่าจะให้พระญาณแก่กล้า

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ปรีชา เมื่อสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้ากระทำทุกกรกิริยานั้น มาตรัสอย่างนี้ว่า **อหิ** อันว่า อาตมากระทำทุกกรกิริยามาลำบากนักหนา อาตมาก็หาได้ซึ่งอุตตริยมนุสสรธรรมอันพระอริยะ เห็นประจักษ์ด้วยอริยญาณไม่ ดังอาตมาวิตกไป หรือว่าทางอื่นที่ไหนกรรมังจะเป็นที่ตั้งที่ให้สำเร็จแก่พระโพธิญาณ พระโพธิสัตว์เจ้ามาปรารภรำพึงการกระทำนี้ พระองค์มีสติเคลิ้มไป กระนั้นหรือ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ธรรมที่จะกระทำจิตให้ทุพพลภาพมิให้สมาธิตั้งมั่นสิ้นอาสวะลงได้นี้มี ๒๕ ประการ ขอถวายพระพร อัน

ว่ากรรม ๒๕ ประการนั้น **กตเม** คือกรรมสิ่งใด อันว่ากรรม ๒๕ ประการนั้น คือ **โกโร** ความโกรธ
 ประการ ๑ **อุปนาโท** ผูกโกรธไว้ไม่รู้หายประการ ๑ **มกฺโข** ลบหลู่คุณท่านประการ ๑ **ปลาโส**
 ดีเสมอท่านประการ ๑ **อิสสา** ริษยาท่านประการ ๑ **มจฺฉริยํ** ตระหนี่ประการ ๑ **มายา** มารยา
 ประการ ๑ **สาถะยฺมํ** โอ้อวดประการ ๑ **ถมฺโภ** ใจกระด้างหัวดี้อ อาจารย์ว่าไม่ได้ประการ ๑
สํารมฺโภ แข่งดีประการ ๑ **มานโ** ถือตัวประการ ๑ **อติมานโ** ดูหมิ่นท่านประการ ๑ **มโท** มัวเมา
 ประการ ๑ **ปมาโท** ประมาทประการ ๑ **ถินมิตฺตํ** ความง่วงเหงาหาวนอนประการ ๑ **ตณฺหิ**
 ความคร้านกายเพราะกินอาหารมากประการ ๑ **อาลสฺยํ** คือเกียจคร้านประการ ๑ **ทฺพฺพลํ**
 ความเป็นผู้อ่อนแอประการ ๑ **ปาปมิตฺตฺตฺบเสวี** เสพมิตรเป็นบาปประการ ๑ **รูป** ยินดีในรูป
 ประการ ๑ **สทฺทํ** ยินดีในเสียงประการ ๑ **คนธํ** ยินดีในกลิ่นประการ ๑ **รสํ** ยินดีในรส
 ประการ ๑ **โฆฏฺจทฺพํ** ยินดีในโฆฏฐัพพะ เคล้าคลึงลุ่มต้องประการ ๑ **ขุทฺททาปิปาสา** อยาก
 ช้าวกระหายน้ำประการ ๑ สิริเป็นกรรม ๒๕ ประการด้วยกัน อันว่ากรรม ๒๕ ประการนี้ กระ
 ทำให้จิตทุพพลภาพมิให้จิตเป็นสมาธิตั้งลงสู่อัสวัคชัยญาณได้ **มหาราช** ขอถวายพระพร
 บพิตรพระราชสมภาร **โพธิสโต** **ปน** แม้อันว่าสมเด็จพระเจ้าพระองค์กระทำ
 ทุกรกิริยาครั้งนั้น เสวยอาหารน้อยลง ๆ พระองค์ก็หิวอ่อนด้วยอดอาหาร น้ำจิตจึงทุพพลภาพ
 ไป ไม่ได้สมาธิอันจะตั้งมั่นเป็นอัสวัคชัยได้ สมเด็จพระเจ้าโพธิสัตว์สร้างพระบารมีถ้วน ๔
 อสงไขยแสนกัลป์ จะเกิดในชาติใด ๆ ยังสร้างพระบารมีอยู่ในชาตินั้น ๆ ก็ยอมแสวงหาที่จะให้
 ได้พระจตุราริยสัจทุกชาติมา ก็ฉนเมื่ออภิสมัยชาติจะได้สำเร็จแก่พระสร้อยสรรรเพชญ์
 โพธิญาณในปัจจุบันที่สุดชาตินี้จะได้เคลิ้มพระสติไปแล้ว พระองค์จะมีสติเคลิ้มไปหาไม่ได้ เป็นแต่
 เพียงพระองค์มีปัญญาสำคัญไปว่า มรรคาอันอื่นดอกกระมัง จะเป็นที่ตั้งที่จะให้ได้ตรัสแก่พระ
 โพธิญาณ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อย่าว่าแต่ความประการนี้เลย
บุพฺเพ แต่เมื่อแรกพระองค์ประสูติได้เดือนหนึ่งนั้น พระนมพาตามเสด็จพระบิดุเรศรีไปแรกนา
 พระนมทั้งปวงนั้นแต่งที่สิริไสยาสน์ ใต้ร่มรุกขชาติชมพูท้าวตันหนึ่ง จึงเชิญให้พระบรมโพธิสัตว์
 เจ้าบรรทมอยู่ใต้ร่มไม้หว่านนั้น สมเด็จพระเจ้าโพธิสัตว์เจ้า ครั้นแม่นมพากันไปดูแรกนา
 ละพระองค์ไว้ผู้เดียว พระองค์จึงทรงลุกขึ้นทรงนั่ง **ปลฺลงกํ** **อาภุชชิตฺวา** คู้บัลลังก์นั่งขัดสมาธิ
 พระทัยสงบจากกามอกุศลธรรมทั้งปวง ก็ได้ปฐมฌาน อันประกอบด้วยองค์คือวิตก วิจารณ์ มีปิติ
 สุขเกิดจากวิเวกแล้วได้ทุติยฌานจตุตถฌานต่อไป พระองค์จะได้เปล่าไปจากความเพียรนั้นหา
 มิได้ กระทำทั้งนี้เพราะปรารถนาที่จะให้พระบารมีแก่กล้าสำเร็จแก่พระโพธิญาณ บพิตรพึง
 สันนิษฐานเข้าพระทัยเถิด จะว่าพระองค์มีพระสติเคลิบเคลิ้มฟุ้งซ่านไปนั้นหาไม่ได้ ที่ว่าทรง
 กระทำตุกรกิริยานั้น เพื่อจะให้พระบารมีแก่กล้าขึ้นเท่านั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากร มีพระราชโองการตรัสว่า **สาธุ ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า **สมปฏิจฺฉามิ** โยมจะรับคำของพระเป็นเจ้าไว้ พระโพธิสัตว์เจ้าของเรา นี้ พระองค์กระทำทุกกรกิจยาเพื่อว่าจะให้พระบารมีแก่กล้าอย่างนั้นหรือ โยมพึงจะมนสิการเข้าใจในกาลบัดนี้

ทุกกรการิกปัญหา คำรบ ๖ จบเพียงนี้

กุสลากุสลานัง พลวาพลวปัญหา ที่ ๗

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิบตีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา กุศลนี้จะกล้าหรือว่าอกุศลจะกล้า อันว่ากุศลกรรมแลอกุศลกรรมนี้ข้างไหนจะมีกำลังมากกว่ากัน พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **กุสล** อันว่ากุศล **อหิมตฺตํ พลวตฺร** มีกำลังกล้ากว่าอกุศล ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิบตี จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระผู้เป็นเจ้าว่านี้ **น สทฺทหามิ** โยมไม่เชื่อเลย อะไรจะว่ากุศลกล้ามีกำลังยิ่งกว่าอกุศลนั้น **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา มนุษย์ในโลกนี้กระทำปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร มุสาวาท และฆ่าชาวบ้าน ฆ่าคนเดินทางและลวงเขา เอาเขาไม่ฆ่าเสียนั้นก็ดี **สพฺเพ มนุสฺสา** อันว่ามนุษย์ที่กระทำอกุศลกรรมทั้งปวงนี้ย่อมมีโทษต่าง ๆ เป็นต้นว่าต้องตัดตีนสินมือ ตัดศีรษะเสียบไว้ตามโทษใหญ่และโทษน้อย แม้ว่ากระทำอกุศลในกลางวันได้ผลในกลางราตรี ถ้ากระทำในราตรีได้ผลในกลางวัน ที่ได้ผลในวันที่ทำคืนที่ทำนั้นก็มี บางที่ได้ผลในสองวัน บางที่ได้ผลในสามวัน นี้แหละมนุษย์ซึ่งกระทำอกุศลกรรมนั้นย่อมได้ผลเป็นทิฏฐุธรรมเวทนิยกรรมได้ผลประจักษ์เช่นนี้ ฝ่ายมนุษย์ที่กระทำกุศลนั้น บางพวกได้ให้ทายถวายบริวารแก่ภิกษุรูป ๑ บ้าง ๒ รูปบ้าง ๓ รูปบ้าง ๔ รูปบ้าง ๕ รูปบ้าง ๑๐๐ รูปบ้าง ๑,๐๐๐ รูปบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ รูปบ้าง บางพวกก็รักษาศีล ๕ ศีล ๑๐ เป็นนิตยศีล บางพวกก็รักษาอุโบสถศีล มนุษย์เหล่านั้นที่ได้ผลเป็นทิฏฐุธรรมเวทนิยกรรมในปัจจุบันเห็นทันตาประจักษ์แจ้งในชาตินี้มีอยู่หรือ พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าบุคคลให้ทานรักษาศีลสมาทานพระอุโบสถศีล ได้ผลเป็นทิฏฐุะเห็นประจักษ์ในชาตินี้ มีอยู่ ๔ คน ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปีนประชากร มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้า ที่ว่ากระทำการกุศลเห็นผลประจักษ์อยู่ ๔ คนนั้น **โกจิ** คือใครบ้าง พระผู้เป็นเจ้าจงชี้แจงให้แจ่มก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรวิสัยว่า พระเจ้าสกมันธาตราชัน้องค์ ๑ พระเจ้าเนมิราชพระองค์ ๑ พระเจ้าสาธินราชพระองค์ ๑ นายติณบาลคน ๑ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ที่ว่านี้ พระผู้เป็นเจ้านำเอาคน ๔ คนมาว่า ความชื่อนี้ นานลึกลับดำบรรพ์ ตั้งแต่สมเด็จพระพุทธเจ้ายังไม่ได้ตรัส ว่าจำเพาะเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์อยู่นั้นมีใครบ้าง ที่กระทำบุญได้ผลเห็นทันตา นิมนต์ว่าไปเถิดพระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนผู้ปรีชาแก้วว่า เมื่อครั้งสมเด็จพระบรมโลกนาถมีพระชนม์อยู่นั้น บุคคลกระทำการกุศลได้ผลเห็นทันตามีอยู่ ๖ คน **บุญณโก ทาโส** คือนายปุณณทาสคน ๑ ปุณณทาสคนนี้ได้ถวายจันทน์แก่พระสารีบุตรเถระเจ้า ก็ได้ที่เป็นพระปุณณกเศรษฐีในวันถวายจันทน์นั้น ใช้แต่เท่านั้น ยังมีอยู่อีก ๕ คน คือ มารดานายโคบาลคน ๑ สุปิยาอุบาลิกาคน ๑ นางมัลลิกาเทวีคน ๑ สุนนมาลาการคน ๑ เอกสาฎกพราหมณ์คน ๑ จึงเป็น ๕ คน ๕ คนนี้กระทำการกุศลได้ โภคสมบัติยศศักดิ์เห็นประจักษ์ เป็นทิฏฐุธรรมเวทนีย์ นะบพิตรพระราชสมภาร

กิร ดังจะรู้มา สตรีมารดานายโคบาลนั้นประกอบด้วยศรัทธา **อตฺตโน เกสํ วิกุกฺกิตฺวา** เอาผมไปขายได้ทรัพย์ ๔ กหาปณะ แล้วเอาทรัพย์ ๔ กหาปณะนั้นไปซื้อจ่ายเป็นอาหารบิณฑบาตถวายพระมหากัจจายนเถระเจ้า ก็ได้ผลเป็นทิฏฐุธรรมเวทนีย์ได้เป็นอัศจรรย์ของพระเจ้าอุเทนในวันที่ถวายจันทน์นั้น นางสุปิยาอุบาลิกานั้นถือเนื้อขาของตนเอง แยกถวายแก่พระภิกษุใช้ ก็ได้ผลเป็นทิฏฐุธรรมเวทนีย์ รุ่งขึ้นวันเป็นคารบสองบาดแผลที่เขียดนั้นหายสนิทหายมิได้ นางมัลลิกานั้นได้ถวายขนมถั่วก้อนหนึ่ง แก่สมเด็จพระภควันตบพิตรพุทธเจ้า ก็ได้ผลเป็นทิฏฐุธรรมเวทนีย์เป็นประจักษ์ คือได้เป็นอัศจรรย์สมเด็จพระเจ้าโกศลในวันถวายทานนั้น **สุนนมาลาการ** อันว่านายสุนนมาลาการนั้นเล่าถวายดอกมะลิ ๔ กำมือไปรยปรายบูชาสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์เจ้า ก็ได้ผลเป็นทิฏฐุธรรมเวทนีย์เห็นประจักษ์ คือได้สมบัติเป็นอันมากเป็นของพระราชทาน **เอกสาฎกพราหมณ์** นั้น มีผ้าห่มผืนเดียวเอาผ้าห่มผืนเดียว

นั้นบูชาสมเด็จพระภควันตบพิตรเจ้าเสีย ก็ได้ของสิ่งละแปด ๆ ในวันถวายผ้าสาฎกนั้น นี่แหละ คนกระทำการกุศลครั้งศาสนาพระสัมพันธเจ้าได้ผลเห็นประจักษ์มีเท่านี้ รวม ๖ คนด้วยกัน

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ในศาสนาของสมเด็จพระพุทธเจ้าของเรา มีคนทำกุศลได้ผลเห็นทันตา ๖ คนเท่านั้นดอกหรือ พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร มี ๖ คนเท่านั้นแหละ พระราช-
สมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ถ้าว่าคนกระทำการกุศลได้ผลเห็นทันตา มี ๖ คนเท่านั้นแล้ว โยมเห็นว่าการกุศลนี้มีกำลังกล้ากว่ากุศลแท้ นี่แหละพระผู้เป็นเจ้า คนที่กระทำกุศลได้ผลเห็นทันตานี้มากกว่ามาก **เอกํ สมยํ** กระทำครั้งหนึ่ง ๑๐ คนก็มี ๒๐ คนก็มี ๓๐ คนก็มี ๔๐ คนก็มี ๕๐ คนก็มี ๑๐๐ คนก็มี เหมือนเมื่อครั้งภัททपालเสนาบดีของพระเจ้าจันทคุตต์นั้น กระทำสงครามกันกับพระเจ้าจันทคุตต์นั่นเอง พลนิกายทั้งสองฝ่ายกองทัพนั้น มีมือสักกระแสนด้วยดาบอันคมกล้าฆ่าฟันกันตายฉิบหายนี้มากกว่ามากนัก ก็เพราะว่ากระทำกุศลได้ผลเห็นทันตา เหตุฉะนี้โยมจึงเห็นว่ากุศลนั้นแรงกล้ากว่ากุศล **สุยฺยติ ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ได้ยินบ้างหรือไม่ เมื่อครั้งสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ยังทรงพระชนม์อยู่นั้น พระเจ้าโกศลราช ถวายอสทิสทานครั้งนั้น พระผู้เป็นเจ้าได้สวณาการบ้างหรือว่าหามิได้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อาตมา
ได้สวณาการฟังทราบอยู่

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาค-
เสนผู้ปรีชา ตกว่าพระเจ้าโกศลราชถวายอสทิสทานครั้งนั้น ได้ผลเป็นทิฏฐุธรรมเวทนีย์เห็นทัน
ตาหรือไม่เล่า พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร
พระเจ้าโกศลให้ออสทิสทานนั้นจะได้ผลเป็นทิฏฐุเห็นทันตาหามิได้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่
พระนาคเสนผู้ปรีชา อสทิสทานที่พระเจ้าโกศลถวายครั้งนั้น ลือชาปรากฏในโลกทีเดียว เหตุฉะ
นี้จึงไม่ได้ผลเป็นทิฏฐุเห็นทันตา เหตุฉะนี้โยมจึงว่า กุศลมีผลอ่อน หากถ้าไม่ แต่อกุศลนั้นมีผล
กล้าจึงได้เร็ว

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่า
 อกุศลมีผลน้อยจึงพลงันที่จะให้ได้ผล กุศลมีผลมากจึงได้ให้ผลช้า จะอุปมาถวาย **มหาราช**
 ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ธรรมดาว่าธัญชาติข้าวเปลือกมี ๒ อย่าง อย่างหนึ่งชื่อ
 ว่ากุ่มุทธภณทิกะ คือ ข้าวละมานมักมีอยู่ในปัจจุบันประเทศ ข้าวนั้นเป็นข้าวเบาหวานลงในนา
 เดือนเดียวก็ได้ผล แต่ทว่าได้น้อยไป อย่างหนึ่งชื่อว่าข้าวสาลี ๖ เดือนหรือ ๕ เดือนจึงได้ผล
 แต่ทว่าได้มาก นี่แหละบพิตรพระราชสมภาร ข้าว ๒ ประการนี้ ใครจะมีภาษีกว่ากัน

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระ
 นาคเสนผู้ปรีชา อันว่าข้าวสาลีนั้นมีภาษีกว่า **ราชารห์ รณญฺูปโกคฺ** ควรแก่พระราชา เป็นที่
 ท้าวพระยามหากษัตริย์ทรงเสวย อันว่าข้าวกุ่มุทธภณทิกะนั้น เป็นที่บริโภคนแห่งทาสกรรมกร

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ความ
 เปรียบ ๒ ประการนั้น **ยถา** มีอุปมาฉันใด อันว่าอกุศลให้ผลน้อยจึงได้ผลเร็ว เปรียบเหมือน
 ข้าวเบา กุศลนั้นให้ผลมากแต่ได้ช้า เหมือนข้าวสาลีเป็นข้าวหนักให้ผลช้า ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี จึงพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่
 พระนาคเสนผู้ปรีชา ทำไมพระผู้เป็นเจ้าจึงวิสันนาว่าอกุศลได้ผลเร็วแต่ได้น้อยเล่า โยมเห็นว่า
 บุคคลกระทำอกุศลได้ผลเร็ว นี่แหละมีกำลังแรงจึงให้ผลเร็ว นี่แหละโยมจะเปรียบให้ฟัง ข้า
 แต่พระผู้เป็นเจ้า ธรรมดาว่าโยธาผู้ใดเข้าสู่ณรงค์สงคราม ปราบปรามข้าศึกให้อัปราชัยจับตัว
 นายทัพมาได้ โยธาผู้นั้นก็ย่อมจะมีชื่อระบือลือชาว่าแกล้วกล้าหาโยธาอื่นจะเทียมทันมิได้
 ประการหนึ่ง **ภิสโก** หมอผู้ใดรักษาไข้ถอนพิษไข้ให้โรครหายได้เร็ว หมอนั้นก็นับว่าเป็นหมอที่ดี
 ฉลาดกว่าหมอทั้งหลาย ย่อมจะได้ความยกย่องว่า เป็นหมอเอก ประการหนึ่ง **โย คนโก** อันว่า
 คนค้ำวณนับผู้ใด ถ้านับได้รวดเร็วว่องไว ของมากมายนับครู่เดียวก็แล้ว ไม่เนิ่นช้า คน
 ค้ำวณนับผู้นั้น ก็ย่อมได้รับความยกย่องว่าค้ำวณเก่ง อีกประการหนึ่ง **มลฺโล** อันว่าคนปล้ำ
 ผู้ใด **ปฏิมลฺลํ คเหตุวา** อาจสามารถที่จะปล้ำคนอื่นให้ล้มลงทั้งยืน นอนดินระด้าวอยู่กับ
 พื้นแผ่นดิน ถึงซึ่งความอัปราชัยในท่ามกลางประชุมชน โลกก็เรียกว่าคนปล้ำคนนั้นมีแรงกล้า
ยถา มีอุปมาฉันใด อันว่าอกุศลก็ให้ผลเร็วเหมือนดังนั้น เหตุนี้โยมจึงเห็นว่า อกุศลมีผลมาก
 ให้ผลเร็วแรงกล้าในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่า
 กุศลกับอกุศลนี้ ก็ให้ผลเป็นทิฏฐุธรรมเวทนีย์เห็นทันตา และสัมปรายิกเวทนีย์ชาติหน้าดุจเดียวกัน
 แต่ทว่ากุศลนั้นแรง อกุศลนั้นไม่แรงไม่กล้ากว่ากุศล กุศลกล้ากว่า อาตมาจะวิสันนาให้เห็น ซึ่ง

ว่าอกุศลให้ผลเป็นทิฏฐิเห็นทันตาตามมหาสาวัชชโทษนั้น มีลักษณะอยู่อย่างนี้ ข้อซึ่ง
 บพิตรพระราชสมภารเปรียบเทียบว่า เห็นคนทั้งหลายกระทำอกุศล คือปล้นสะดมฆ่าชาวบ้าน
 ฉกติกกลางทางเป็นต้น แล้วได้ความฉิบหายล้มตายต้องตัดตีนลีนมือนั้น จะจัดว่าเป็นทิฏฐิธรรม-
 เวทนีย์อกุศลให้ผลเห็นทันตานี้ยังว่าไม่ได้โดยแท้ ด้วยราชบัญญัติมีมาแต่ก่อนเป็นราชกำหนด
 สมเด็จพระมหารัชมังคลาธิราชตั้งไว้ว่า บุคคลกระทำปาณาติบาตฆ่าสัตว์ที่มีคุณ เป็นต้นว่าฆ่ามนุษย์
 และบุคคลกระทำอทินนาทานปล้นสะดมฉ้อโกง และบุคคลกระทำกาเมสุมิจฉาจารประพฤติ
 ผิดภรรยาท่าน และบุคคลกล่าวมุสา คือ เจรจาให้เขาเสียทรัพย์ เจรจาหยาบค้าย คือปรีภษาณา
 ด่าด้วยกล่าวคำหยาบช้า และบุคคลเสพสุรายาเมานั้น มีสถานโทษให้ลงอาญาตามโทษ เมื่อ
 อาญาพระราชชนกกระทำกรรมผิดจากพระราชกำหนดบทพระอัยการแล้ว ท่านก็ลงพระราชอาชญา
 ฆ่าตีตามสถานโทษ จึงเห็นว่าอกุศลให้ผลเร็วมีกำลัง ก็ถ้าจะตั้งกฎหมายไว้บังคับว่าบุคคลที่ตั้ง
 อยู่ในศีล ๕ เป็นนิตยศีลแล้ว ให้พระราชทานยศถาบรรดาศักดิ์ทรัพย์บริวารให้เขานั้น ๆ และ
 บุคคลซึ่งหมั่นรักษาอุโบสถนั้น พระราชทานให้ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น กฎหมายอย่างนี้มีหรือหาไม่ได้
 บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดินทร์มีพระราชโองการตรัสว่า กฎหมายเช่นพระผู้เป็น
 เจ้าตามนั้นไม่มี

พระนาคเสนถวายพระพรว่า เพราะกฎหมายไม่มี คนที่ทำอกุศลจึงไม่ได้ผลเห็นทันตา
 เป็นทิฏฐิธรรมเวทนีย์เหมือนกับคนที่ทำอกุศลนั้น ที่จริงนั้น ถ้าจะให้ผลเป็นสัมปรายิกภาย
 หน้าแล้ว กุศลนั้นแหละให้ผลกล้าเร็วยิ่งกว่าอกุศล

เมื่อพระนาคเสนวิไลชนาดังนี้ สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชาภิรมย์พระปัญญาเห็นด้วย
 จึงตรัสสรรเสริญว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **สธุสะ** ผู้เป็นเจ้านี้เป็นวุฒิมันต-
 บุคคล คือบุคคลมีญาณจำเริญยิ่ง จึงแก้ปัญหานี้ได้ โยมว่าตามโลกีย์ พระผู้เป็นเจ้าแก้ด้วย
 โลกุตระ ที่นี้โยมเห็นด้วยแล้วว่า กุศลมีกำลังกว่าอกุศล โยมขอรับไว้ในกาลบัดนี้

จึงมีคำอธิบายจะให้เห็นว่า กุศลนั้นกล้ากว่าอกุศล ธรรมดาว่าบุคคลอันได้โลกุตระ
 เหมือนเช่นพระองคฺุลิมาลเถระ เมื่อเป็นโจรอยู่นั้นฆ่าฟันมนุษย์เสียเป็นอันมาก ครั้นบรรพชาได้
 ได้สำเร็จแก่พระโลกุตระธรรม กรรมที่ฆ่าฟันมนุษย์นั้นหาตามทันไม่ เป็นอโหสิกรรมไป สาธุสัต-
 บุรุษพึงเข้าใจเถิดว่า กุศลนี้กล้าอาจสามารถที่จะนำตนให้ถึงนิพพาน ชำมพันอกุศลไปได้
 ดุจพระองคฺุลิมาลเถระนั้น

กุสลากุสลานัง พลวาพลวปัญฺหา คํารบ ๗ จบเพียงนี้

เปตานิ้ง อุทิสผลปัญหา ที่ ๘

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิบตีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **อิเม ทายกา** อันว่าทายกทั้งหลายนี้ ย่อมให้ทานแล้วอธิษฐานจิต อุทิสส่วนกุศลว่า ด้วยเดชะที่ข้าพเจ้ากระทำการกุศลครั้งนี้ **อิมิ เตสํ ปาปุนาตุ** อันว่าผลกุศลนี้ จงได้แก่บิดามารดาญาติกามิตรสหายบุตรภรรยาสามีของข้าพเจ้า ที่ตายไปสู่ปรโลกนั้นเกิด นี้ แหละพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ชนทั้งหลายที่ตายไปสู่ปรโลกนั้น จะได้ผลกุศลที่ทายกอุทิสให้หรือประการใด

พระนาคเสนมีเถรวาจาวิสัยชนว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บางจำพวกก็ได้ บางจำพวกก็ไม่ได้

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิบตีมีพระราชโองการตรัสว่า เป็นเหตุอะไรอย่างนั้น พระผู้ เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงวิสัยชนว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ด้วยคน ทั้งหลายที่ตายไปสู่ปรโลกนั้น บางจำพวกไปเกิดในนรก บางจำพวกไปเกิดในสวรรค์เสวยรมย์ ชมสมบัติทิพย์ **ตริจฺฉานโยนิคตา** บางจำพวกไปเกิดในตริจฉานกำเนิด เกิดเป็นสัตว์เดียรัจฉาน สัตว์ ๓ จำพวกนี้ ถึงทายกจะแผ่ส่วนบุญกุศลให้ก็ไม่ได้เลย ประการหนึ่ง เป็นอสุรกายก็ดี เป็น ชุปปิปาสิกาเปรตอดข้าวอดน้ำก็ดี เป็นนิชฌามัตถนทิกเปรตเพลิงไหม้อยู่เป็นนิตย์ก็ดี ๓ จำพวกนี้ ถึงญาติจะแผ่ส่วนบุญให้ก็ไม่ได้ จะได้อยู่แต่ปรทัตตูปชีวีเปรตนั้นจำพวกเดียว ด้วยปรทัตตูปชีวี เปรตนั้น มีชีวิตอยู่ด้วยทายกอุทิสส่วนกุศลให้ ถ้าว่าบิดามารดาญาติมิตรบุตรธิดาสามีตาย ไปสู่ปรโลกนั้น ตายไปเป็นปรทัตตูปชีวีเปรต แม้ทายกอุทิสส่วนบุญให้ก็ได้รับ ถ้าไม่ได้เกิดเป็น ปรทัตตูปชีวีเปรตแล้ว ถึงทายกแผ่ส่วนบุญให้ก็ไม่ได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิบตีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชาทานที่ทายกถวายแล้วอุทิสส่วนกุศลให้แก่บิดามารดาเป็นต้นที่ตายไปสู่ ปรโลก ถ้าบิดามารดาเป็นต้นนั้น มิได้เกิดเป็นปรทัตตูปชีวีเปรตก็ไม่ได้แล้ว ผลทานนั้นจะ มิสูญเปล่าหรือ ถ้าว่าญาติบิดามารดาเป็นต้นเกิดเป็นอื่น ผลทานนั้นก็สูญเสียเปล่า ไม่เป็น ประโยชน์นะซิ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า.

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ผลทาน นั้นจะสูญเปล่าหาไม่ได้ ทายกผู้ให้ทานนั้นก็ได้รับผลทานนั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิบตีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้า

แต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **การณน มั สญาเวท** พระผู้เป็นเจ้าของยังโยมให้รู้โดยอุปมาในกาล
บัดนี้เกิด พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ
ยังมีบุรุษผู้หนึ่งจะไปเยี่ยมญาติของอาตมา ตบแต่งซึ่งสุรามังสะกับโภชนาหาร ขนมหองกินแล้ว
จึงนำเอาของเหล่านั้นไปฝากตระกูลญาติของอาตมา ก็หาพบปะญาติไม่ เมื่อไม่พบญาติแล้ว จะ
เอาของนั้นให้แก่ใครเล่า ของนั้นจะมิหายสูญเปล่าหรือบพิตร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ภาบุตร** ของนั้นจะสูญ
ไปหาไม่ได้ ของนั้นก็อยู่กับเจ้าของนั้นแหละ พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ความ
ประการนี้เปรียบฉันใด ทายกกระทำทานอุทิศผลบุญไปให้แก่ญาติของตน เมื่อญาติไม่เป็นปร
ทตตูปชีวีเปรตแล้ว ผลทานนั้นจะสูญไปหาไม่ได้ ผลทานนั้นไซ้ร้ก็คงได้แก่ทายกผู้ให้ **เอวเมว**
อุปไมยเหมือนบุรุษชายหาของไปเยี่ยมญาตินั้น เมื่อไม่พบแล้ว ของนั้นก็กลับได้แก่บุรุษชายนั้น

อีกประการหนึ่ง ขอถวายพระพรมหาบพิตร เหมือนหนึ่งบุรุษเข้าไปสู่ห้อง เมื่อประตู
อื่นนอกจากประตูที่เข้าไม่มีแล้ว บุรุษนั้นจะพึงออกทางไหน ก็จะต้องออกทางประตูที่เข้าไปมิใช่
หรือ **ยถา** ข้อนี้มีครุณาฉันใด ทายกที่ให้ทานอุทิศผลไปให้หมู่ญาติ เมื่อหมู่ญาติมิได้ไปเกิด
เป็นปรทตตูปชีวีเปรต ผลแห่งทานนั้นก็ย่อมจะกลับมาถึงท่านผู้ให้ **เอว เอว** มีอุปไมยฉันนั้นแล
ขอถวายพระพร บพิตรจงทรงทราบดังนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสว่า **สารุ ภาบุตร** ข้าแต่พระ
ผู้เป็นเจ้าของ โยมนี่ไม่สงสัย เข้าใจแล้ว ว่าผลทานทายกให้ญาติที่เป็นเปรต ถ้าว่าไม่ได้ผลทาน
กลับได้แก่ทายกเจ้าของทานผู้อุทิศให้ **สมปฏิจจามิ** โยมจะรับถ้อยคำของผู้เป็นเจ้าของไว้ในกาล
บัดนี้

เปตานิ อุกทิสสผลปัญหา คัมภ ๘ จบเพียงนี้

กุสลากุสลานัง มหันตตามหันตภาวปัญหา ที่ ๙

ราชา สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิปไตยมีพระราชโองการตรัสถามต่อไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **ทายกา** อันว่าทายกทั้งหลายกระทำทานอุทิศผลทานให้แก่ บุรพเปรต บุรพเปรตก็ได้ผล ถ้าบุคคลกระทำอุกศลอันหยาบช้า คือฆ่ามนุษย์กระทำโลหิตุปบาท อรหันตฆาต เป็นต้น เป็นอุกศลอันทารุณร้ายกาจหยาบช้า จะพึงอุทิศผลอุกศลนั้นให้ญาติ อันเป็นเปรต เปรตนั้นจะได้ผลอุกศลนั้นหรือจะไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **น ทิ มหาราช** ไม่ได้ ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิปไตยมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ส่วนว่าทายกกระทำทานการกุศลอุทิศแผ่ผลไปได้ ฝ่ายว่ากระทำอุกศลแผ่ผลไปไม่ได้ เหตุผลเป็นประการใด โยมสงสัยนักหนา

พระนาคเสนผู้ปรีชาจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ความประการนี้บพิตรถามดูถามว่ารสทั้งปวงเป็นไรไม่เหมือนกัน โลกทั้งปวงนั้นจะให้อาตมากระทำให้เป็นกิจอันเดียววิสัยหาให้เหมือนกันไม่ได้ เหตุอันอื่นมีอยู่บพิตรไม่ถาม มาถามประการนี้ อย่าได้ถามเลย เหมือนหนึ่งถามว่า ฝักข้าวโพดเป็นไรจึงตั้ง ลูกฝักเขียวฝักทองเป็นไรจึงห้อยย้อยลงมา น้ำในแม่น้ำคงคาเป็นฉนวนไม่ไหลทวนขึ้นไปเบื้องบนเล่า มนุษย์กับนกเป็นไรจึงสองเท้า เนื้อเป็นไรจึงสี่เท้า ไม้รู้ที่จะวิสัยหาได้ ขอถวายพระพร

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิปไตยจึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ไซ้ว่าโยมจะแก่งถามพระผู้เป็นเจ้าให้จนทรมานได้ โยมถามทั้งนี้ด้วยเหตุว่ามนุษย์ทั้งหลาย **วิจกฺขกา** ปราศจากปัญญาจักขุมิมากในโลกนี้ จะถามเช่นโยมถามฉะนี้ จะทรมานผู้แก้ไขไม่ โยมจึงถามให้ผู้เป็นเจ้าวิสัยหาให้เป็นผลแก่ฝูงชน อันจะเกิดมาในอนาคตกาลเบื้องหน้า **เอวาทํ ปุจฺฉามิ** โยมจึงถามพระผู้เป็นเจ้าฉะนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ อาตมามีอาจจะแจกอุกศลให้เหมือนกุศลได้โดยอนุमानปัญญา ดูจหนึ่งว่ามนุษย์ทั้งหลายอันกระทำอุทกทั้งให้ไหลไปด้วยกาลักน้ำ และจะให้เว้นเสียจากกาลักน้ำ จะให้ยกเอาภูเขาอันเป็นช่องมากระทำให้น้ำไหลไปสู่ที่ไกลจะได้หรือ บพิตร

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิปไตย มีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ภนฺเต** ไม่ได้นะ พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อาตมามีอาจจะแจกออกซึ่งอกุศล จะแจกได้จะว่าได้แต่กุศลว่าแผ่ผลให้บุรพเปรตได้ **เอวเมว โข** มีอุปไมยเหมือนบุคคลไขน้ำด้วยกาลักน้ำ และจะให้เอาภูเขาเป็นปล่องมากระทำให้น้ำไหลไปเหมือนกาลักน้ำไม่ได้ ถ้ามิฉะนั้นจุดประทีปที่ตามด้วยน้ำมันและบุคคลจะตามด้วยน้ำ จะได้หรือมิได้บพิตร

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ฆนฺเต** ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อาตมามีอาจจะแจกออกซึ่งอกุศล จะแจกได้จะว่าได้แต่กุศลว่า แผ่ผลให้บุรพเปรตได้ **เอวเมว โข** มีอุปไมยเหมือนประทีปที่ตามด้วยน้ำมัน และบุคคลไม่อาจเอาน้ำมาตามให้ติดได้ ประการหนึ่งดูชวานาไขน้ำที่สระเขานา และชวานานั้นจะไขน้ำที่ทะเลมาสู่เขา จะได้หรือมิได้บพิตร

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ฆนฺเต** ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ความเปรียบประการนี้ ยถา มีอุปมาฉันใด อาตมาจะแจกได้แต่กุศลว่าแผ่ผลได้ อกุศลนั้นอาตมามีอาจจะว่าได้ **เอวเมว โข** มีอุปไมยเหมือนชวานาเคยไขน้ำมาแต่สระเขานา มีอาจจะไขน้ำมาแต่มหาสมุทรได้นั้น ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร

ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรวิงวอนว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ปรีชา พระผู้เป็นเจ้าของให้โยมทราบเหตุที่พระผู้เป็นเจ้าของอาจสามารถจะวิไลชนะได้แต่กุศล ส่วนอกุศลพระผู้เป็นเจ้าของมีอาจจะว่าได้ ด้วยโยมนี่ตามืดแลไม่เห็น หารู้ที่จะกำหนดไม่ **สุตฺวา** ได้ฟังพระผู้เป็นเจ้าของวิไลชนะ **เวทิสฺสามิ** จะได้รู้ได้เข้าใจในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **อปฺยญฺญํ** อันว่าอกุศล **โถกํ** มีผลน้อย **ปุญฺญํ** อันว่ากุศลมีผลมาก **อกุสฺลํ** อันว่าอกุศล **กตํ** ผู้ใดกระทำก็จำเพาะจะได้แต่ผู้นั้น มีอาจจะแผ่ผลไปได้ เหตุประการใด **โถกตฺตา** เหตุภาวะมีผลน้อย **ปุญฺญํ** อันว่าบุญ **พหุํ กตํ** บุคคลกระทำได้ผลมาก อาจจะทำครบงำได้ทั้งมนุษย์โลกและเทวโลก ขอถวายพระพร

สมเด็จพระมิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **อุปมํ กโรติ** นิมนต์กระทำอุปมาให้แจังก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรอุปมาว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร **เอโก**

ปรีดา อุทกวิทูโก ดุจหยาดน้ำอันน้อยหยาดหนึ่ง ตกถึงพื้นปฐพีจะซึมจะซาบอาบไปได้ลึบวา ลึบสองวา ลึบสามวาหรือ บพิตรพระราชสมภาร

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ภาณเต** หามีได้พระผู้เป็น เจ้า หยาดน้ำน้อยหยาดหนึ่งตกถึงปฐพี **ตตเถว ปรียาทิเยย** จะซึมซาบหายสูญไปกับปฐพี

พระนาคเสนมึเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **เกน การณ** เหตุอันใดหยาดน้ำนั้นจึงไม่ไหลไปเหมือนอุทกในแม่น้ำเล่า

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภาณเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ปรีชา **ปรีตตตดา** เหตุว่าอุทกนั้นมิหยาดน้อยนัก

พระนาคเสนมึเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อุกุลนั้นมี ผลน้อยมิอาจจะแจกผู้อื่นได้ อุปไมยเหมือนหยาดอุทกอันน้อยนั้น อีกประการหนึ่ง **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ปานดุจมหาเมฆอันใหญ่ **อภิวสุเสย** ตกลงมา เนื้อพสุธาอันใหญ่ จะท่วมสระ บ่อ ห้วย หนอง คลองน้อย แนวละหาน ดอนและลุ่มไหลไป โดยริชวางครอบงำไปได้สิ้นหรือไม่ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **อาม ภาณเต** เออกระนั้นลิ พระผู้เป็นเจ้า ตกว่ามหาเมฆฝนทำใหญ่ตกลงมาแล้ว ย่อมท่วมสระบ่อบึงบางห้วยหนองดอน ลุ่มไหลหลังทั่วไปไกลได้ลึบสองโยชน์ลึบสามโยชน์ซิ พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาปุจฉาถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เป็นเหตุประการใด

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภาณเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ผู้ปรีชา มหนตตดา เหตุภาวะฝนนั้นทำใหญ่ จึงท่วมแล้วไหลไปในที่อันไกล

พระนาคเสนถวายพระพรว่า ความนี้ฉันใด **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร กุศลบุคคลกระทำได้ผลมาก อาจจะมีแผ่ให้แก่เทวดามนุษย์ได้ **เอวเมว โข** มีอุปมาดุจหวังทำฝน อันใหญ่เนื่องนองนั้น นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภาณเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา เหตุไรอกุศลจึงมีผลน้อย กุศลจึงมีผลมาก

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ธรรมดา ว่า ทายกจะให้ทานก็ดี รักษาศีลก็ดี จะภาวนาเป็นภาวนาสมาธิก็ดี จะรักษาอุโบสถศีลก็ดี **โส**

ทนายโก อันว่าทนายกันนั้น **ทนายบุปผาโจ** มีใจยินดี **ทนายโต** ยิ้มแย้มสรรหา **ปสนโน** ศรัทธา เลื่อมใส **ปิตีเวทชาโต** เสวยปิตีรำพึงถึงการกุศล ทำให้บังเกิดปิตีเนื่อง ๆ ไป ใจนั้นมีแต่ปิตี โสมนัส **ภิกขุโย** **กุศล** **ปวทุตติ** กุศลนั้นยิ่งจำเริญขึ้นไปทุกขณะ ๆ แห่งจิตอันยินดีรำเริงด้วยปิตี โสมนัสนั้น

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **อุทปาโณ** ดุจสระและบ่ออันมีน้ำ **พหู** **สลิล** มีอุทกั้งไหลหลั่งอยู่ไม่ขาดสาย มนุษย์นิกรสัตว์ทั้งหลายจะกินจะอาบหาบขนไปสักเท่าใด ๆ **อปราบรี** **อุปปชชติ** อุทกั้งนั้นก็ไหลหลั่งมาไม่รู้ขาดสาย มนุษย์นิกรสัตว์ทั้งหลาย มีอาจที่จะให้อุทกั้งสิ้นสุดได้ **ยถา** มีครุวนาฉันใด **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ทายกกระทำการกุศลลงครั้งเดียว ผลกุศลได้เนื่องๆ ไปไม่ขาด มาตราว่าจะมีอายุได้ร้อยปี จะนั่งพิจารณาไปถึงการกุศลนั้น ก็จะได้ซึ่งผลกุศลซึ่งกระทำครั้งเดียวทั้งร้อยปีทวีบุญไฉนยิ่งไปไม่รู้ สดรู้สิ้นเลย **ดุจสระบ่อมีน้ำนั้น** **บุญฉ** อันว่าบุญนี้มีผลมากด้วยเหตุประการฉะนี้ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ฝ่ายว่าอกุศลนั้น บุคคลผู้ใดกระทำแล้ว มีแต่จะสอดแค้น สงสัย **วิปปฏิสารี** เตือดร้อนน้ำใจ น้ำใจหดหู่ไปไม่เบิกบาน มีแต่รำพึงการเตือดร้อนกลัวตัวจะไปทนทุกข์ไม่มีสุขเลยใจนั้นแห้งเหี่ยวไป ธรรมดาว่าห้วงแม่น้ำแห้งขาดแล้ว อุทกั้งที่ขังอยู่ไม่ไหลได้ มีแต่ว่าจะงวดจะแห้งเหือดไป **ยถา** มีครุวนาฉันใด **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บุคคลกระทำการอกุศลมีแต่จะเตือดร้อน เมื่อจิตได้ความเตือดร้อนแล้ว จะย่อหย่อน หดหู่ลึกลับอัปภาคย์ไป มีแต่คิดที่จะกลับจิตเสียใหม่ ที่จะมิได้กระทำอกุศลต่อไป น้ำใจไม่เลื่อมใสคิดถึงบาปขณะใด ก็เศร้าหมองน้ำใจที่นั้น อุปไมยดุจแม่น้ำอันแห้งหากกระแสน้ำมิได้ บพิตรพึงเข้าพระทัยเถิดว่า กุศลมีผลมาก อกุศลมีผลน้อย ด้วยเหตุดังวิสัยนามาฉะนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรจึงยกกรตรัสสรรเสริญว่า **ภนุเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **อัย** **ปณโท** อันว่าปริศนานี้ **สุภินโน** พระผู้เป็นเจ้าทำลายเป็นอันดี จะได้ย้ายเสียซึ่งคำปรับปวาทแห่งเตียรถีย์ ที่นี้แหละพระพุทธรูปในพุทธศาสนา **ลทฤษฎสา** จะได้ยศศักดิ์ขึ้นเพราะพระผู้เป็นเจ้า **สารุ** **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า **สมปฏิจฉามิ** โยมจะรับถ้อยคำของพระผู้เป็นเจ้าจำไว้ในกาลบัดนี้

กุสลากุสลานัง มหันตามหันตภาวปัญหา คัมภ ๙ จบเพียงนี้

สุบินปัญหา ที่ ๑๐

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **สพฺเพ นรนาโรโย** หญิงชายทั้งหลายทั้งปวง **อิธ โลกสมฺมิ** ในโลกนี้ นอนฝัน **กฺลฺยาณปิ** เป็นบุญก็ดี **ปาปปิ** เป็นบาปก็ดี **ทิจฺจบุพฺพิ** ฝันที่ตนเคยได้เห็นมาก่อนก็ดี **อทิจฺจบุพฺพิ** ฝันที่ตนไม่ได้เคยเห็นมาก่อนก็ดี **เขมฺปิ** มีเกษมสุขก็ดี **สภยฺปิ** ประกอบไปด้วยภัยก็ดี **กตฺตพฺพิ** ตนได้กระทำก็ดี **อกตฺตพฺพิ** ตนไม่ได้กระทำก็ดี **ทฺูเรปิ** มีในที่ไกลก็ดี **สนฺติเกปิ** มีในที่ใกล้ก็ดี ฝันนี้มีวาระเป็นอันมากต่าง ๆ บางทีระลึกหลงไปไกลแสนกลับก็เก็บเอามาฝัน เหตุนั้นมีเป็นประการใด นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยชานามาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร คือนิimitมาสู่คลองแห่งปฐมจิตจึงให้ฝัน ยังลักษณะจะให้ฝันนั้นมี ๖ ประการ **วาทโก** คือบุคคลมีวาโยธาตุอันกำเรบฝันไปนั้นประการ ๑ **ปิตฺติโก** คือบุคคลมีดีอันกำเรบฝันไปนั้นประการ ๑ **เสมฺหิโก** คือบุคคลมีเสมหะกำเรบฝันไปนั้นประการ ๑ **สนฺนิปาติโก** เป็นโรคสันนิบาตให้ฝันไปประการหนึ่ง **เทวตฺูปลฺสฺหโก** เทวดาผีसाงเข้าฝันประการ ๑ **บุพฺพทิจฺจนฺเนมิตฺตโก** สิ่งที่เคยสั่งสมคือบุญบาปที่กระทำไว้แต่ก่อนมาเป็นนิimitในฝันนั้น ชื่อว่าบุพนิमित ๑ สิริเป็นเหตุ ๖ ประการเท่านั้น แหละให้ฝัน ถ้าฝันด้วยบุพนิमितนั้น **สจฺโจ** แน่นัก ฝันด้วยเหตุอื่นไม่แน่ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าของ ที่ว่าฝันด้วยบุพนิमितนั้น จิตของผู้ฝันนั้นเป็นนิimitหรือวานิimitมาปรากฏในภวังคจิตนั้น หรือว่าเหตุอื่นมาเป็นนิimit

พระนาคเสนถวายพระพรว่า จะเป็นจิตนั้นตบแต่งนิimitขึ้นเองหาไม่ได้ **อญฺโฆ โภจิ** จะเป็นสิ่งอันอื่นแต่งนิimitหาไม่ได้ คือนิimitนั้นแลมาปรากฏในปฐมจิตอันกล่าวคือภวังคจิต จึงให้ฝัน ขอถวายพระพร ดูจระจกสองฉะนั้น จระจกนั้นจะได้มาให้เป็นเงาก็หาไม่ **อญฺโฆ โภจิ** สิ่งอื่น ๆ จะแต่งเงาเกิดขึ้นในจระจกนั้นหาไม่ได้ สิ่งอื่นเล่าจะมาเป็นเงาก็หาไม่ได้ ตกว่าเงานั้นแลปรากฏในจระจกนั้นฉันใดก็ดี จิตนั้นจะมาแต่งนิimitขึ้นได้หาไม่ได้ **อญฺโฆ โภจิ** สิ่งอื่นเล่าจะแต่งนิimitหาไม่ได้ นิimitที่จะให้ฝันนั้นออกมาเกิดมาปรากฏในภวังคจิตจึงฝันไป อุปฺไมยดังจระจกจะแต่งเงาเองก็หาไม่ได้ สิ่งอื่นเล่าจะกลายเป็นเงาไปก็หาไม่ได้ ชาติเงานั้นแลปรากฏในจระจกให้เห็น

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าจิตที่ฝันเห็นนั้น รู้หรือว่าฝันอย่างนี้จะดีจะมีสุขเกษม ฝันดั่งนี้จะชั่วจะมีภัย

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร จิต

บุคคลที่ฝันไปนั้น จะารู้ลักษณะฝันว่าดีและร้ายหามิได้ เมื่อฝันไปดั่งนั้น ก็จำไปเล่าแก่ท่านผู้
 เฒ่าทั้งหลายอันรู้ทำนาย ท่านผู้เฒ่าทั้งหลายนั้นจึงจะทำนายฝันให้

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระ
 นาคเสนผู้ปรีชา **อิงฺขม** ดั่งข้าพเจ้าตักเตือน นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าวิไลชญาให้รู้โดยอุปมาเกิด

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้
 ประเสริฐ **ติลกา ปิพกา ททฺฑุณี** อันว่าต่อมและปานไฟผุดเกิดขึ้นในกาย จะให้ลามไม่ให้ลาม
 จะให้ยศไม่ให้ยศ จะให้เป็นทีนินทาและสรรเสริญ จะให้สุขให้ทุกขนั้น **ติลกา** ต่อมนั้นรู้หรือ
 แกล้งบังเกิดขึ้นจะสำแดงให้รู้ว่าดีและร้าย ขอถวายพระพร

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ใช้
 ว่าไฟต่อมทั้งหลายจะรู้ว่าดีและรู้ว่าร้ายหามิได้ แต่โหราทั้งหลายเห็นไฟต่อมนั้นก็ทำนายว่าเกิด
 ขึ้นที่นั่นผลจะเป็นอย่างนั้น เกิดขึ้นที่นั่นผลจะเป็นอย่างนี้

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **เอวเมว โข มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราช-
 สมภาร ฉันทใดก็ดี จิตบุคคลฝันนั้นจะรู้ว่าอาตมานี้ฝันร้ายฝันดีหามิได้ จะเข้าใจว่าฝันร้ายดีก็
 แต่ผู้เฒ่าอันรู้ทำนายดูไฟต่อมทั้งหลายจะรู้ว่าดีร้ายก็ร้ายก็แต่โหราพฤตมาจารย์อันรู้ทำนาย
 ลักษณะฉะฉนั้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้า
 แต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ตกว่าบุคคลฝันเห็นนั้นหลับหรือ หรือว่าตื่นประการใด

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บุคคลนอน
 หลับก็ไม่ฝัน ตื่นอยู่ก็ไม่ฝัน **เอตถนฺตเร** ในระหว่างนั้น คือตื่นและจะใกล้หลับต่อกันนั้นจึงฝัน
 ประการหนึ่ง บุคคลมีจิตหลับนั้น **ภวํคคตํ** จิตถึงภวังค์ เมื่อจิตลงสู่ภวังค์แล้วมิได้กลับไป
 กลับมา ขณะนั้นจะรู้ว่าสุขทุกขนั้นหามิได้ ก็แลจิตที่หลับไปดั่งนั้น จะได้ฝันหามิได้ **ปวตฺตมานเ**
จิตฺเต ต่อเมื่อไรจิตนั้นประวรดเป็นไปได้จึงจะฝัน **ยถา** มีอุปมาฉันทใด อุปไมยประดุจบุคคล
 ยกเอากระจกบริสุทธิ์ส่องใสเข้าไปตั้งในที่มืดหาแสงแดดส่องมิได้ **ฉายา** อันว่าเงามิได้เข้าไป
 ปรากฏได้นั้น **มหาราช** ขอถวายพระพร **อาทาส** อันว่ากระจกส่องนั้นได้แก่กายเราท่าน
 ทั้งหลาย **อนฺธกาโร** อันว่ามีตนั้นได้แก่หลับ **สุริยรสี** อันว่ารัศมีแดดนั้นได้แก่จิต

ขอถวายพระพร ประการหนึ่ง **มทิโกฏฐิ** อันว่าที่สุตแผ่นดินข้างหนึ่ง แสงพระอาทิตย์
 ส่องไม่ถึง ด้วยเหตุสุริยรังสีนั้นอันเมฆกันไว้ เมื่อแสงพระอาทิตย์ส่องไม่ได้แล้ว **อาโลโก** อันว่า
 สว่างก็ไม่มี ความนี้ **ยถา** และมีครุวนาอุปมาฉันทใดก็ดี **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตร

พระราชสมภารผู้ประเสริฐ บุคคลที่หลับไปนั้น จิตตกลงสู่ภวังค์แล้วมิได้หวั่นไหว เมื่อจิตมิได้หวั่นไหวแล้ว จะได้ฝันหามิได้ **เอวเมว** มีอุปไมยดังที่มีดหาแสงสุริยรังสีสว่างมิได้นั้น **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ **สุริโย** อันว่าพระอาทิตย์นั้นได้แก่กายเราท่านทั้งปวง อันว่าที่สุตแผ่นดินได้แก่หลับ สุริยรังสีนั้นได้แก่จิต **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บุคคลหลับและท่านผู้วิเศษที่เข้านิโรธสองจำพวกนี้ จิตจะได้หวั่นไหวหามิได้ เหตุนี้บุคคลหลับจึงไม่ฝัน

ส่วนบุคคลตื่นอยู่ จิตนั้นชุ่มมัวหวั่นไหวไม่เป็นปรกติอยู่ บุคคลที่ตื่นนี้ นิมิตจะได้ปรากฏในจิตหามิได้ **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ **ดุษบุรุษ** ผู้หนึ่ง **รหสฺสกาโม** มีความปรารถนาที่อันรโหฐานเป็นที่กำบัง ไม่สำแดงซึ่งอาการต่าง ๆ ได้ในที่อันแจ่ม **ยถา** มีครุวนาฉันใด อันว่าบุคคลตื่นอยู่ถึงกลางวัน **อนโร** ก็เหมือนหนึ่งตามืด นิมิตจะได้ปรากฏหามิได้ อุปไมยเหมือนบุรุษอันรักที่กำบัง ไม่สำแดงอาการที่แจ่มนั้น

วา ปน แม้นอีกอย่างหนึ่งเล่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ เปรียบดังภิกษุเป็นภิกษุชิวะทำลายเสียซึ่งอาชีวะปาริสุทธิศีล มิได้เลี้ยงชีวิตตามพุทธบัญญัติ คบหาปาปมิตรประพฤติทุจริตอนาจาร **ทุสฺสลิ** อันผู้ทุศีลเกียดจรรานถอยจากความเพียร โภธิปักขิยธรรมมิได้มาสู่ที่คลองแห่งอารมณ์เป็นธรรมารมณ **ยถา** มีอุปมาฉันใด อันว่าบุคคลตื่นถึงกลางวันก็เหมือนกลางคืน ถึงสว่างก็เหมือนมืด นิมิตจะได้มาปรากฏในคลองแห่งภวังค์หามิได้ **เอวเมว** มีอุปไมยดังภิกษุทุศีล คบหาปาปมิตร เป็นคนเกียดจรราน โภธิปักขิยธรรมมิได้บังเกิดในคลองแห่งจิตเป็นธรรมารมณฉะนั้น เหตุดังนี้แหละบุคคลตื่นอยู่จึงไม่ฝัน ด้วยจิตนั้นมิได้แน่วแน่ลงได้ ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **มิทฺธสฺส** **ติวิธา** ลักษณะแห่งบุคคลที่จะหลับนี้ มี ๓ ประการมิใช่หรือ

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ เอออันว่าลักษณะแห่งการหลับนั้นมี ๓ ประการ เป็นอาทิเบื้องต้นนั้นประการ ๑ เป็นมัชฌิมปานกลางประการ ๑ เป็นปริโยสานที่สุดประการ ๑

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี จึงมีพระราชโองการถามว่า เป็นอาทิ เป็นมัชฌิม เป็นปริโยสานนั้น เป็นประการใด

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหाराช** ตูกรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าลักษณะเป็นอาทิจะหลับนั้น ให้เกียดจรรานที่กระทำการ และให้คร้านไปทั่วกาย ให้กายนั้นทุพพลภาพอ่อน

ไปง่วงไป ประกอบการงานไม่ได้ อย่างนี้แหละเรียกว่าเป็นอาทิแห่งหลับเป็นต้นเป็นเดิมแห่งหลับ
 ประการ ๑ ที่ว่าหลับเป็นมัชฌิมนั้น อธิบายว่าหลับเป็นท่ามกลาง คือหลับยังไม่สนิท เป็น
 ดุจวานรอันหลับนั้น เรียกว่าหลับเป็นกลาง ประการ ๑ ซึ่งว่าหลับเป็นปริโยสานนั้น ได้แก่
 จิตลงสู่ภวังค์เป็นที่สุดหลับสนิททีเดียวประการ ๑ สิริเป็นลักษณะแห่งหลับ ๓ ประการดังนี้
 เบื้องว่าหลับเป็นกปนิทรา คือหลับวานรนั้นแหละให้ฝันเห็น **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตร
 พระราชสมภารผู้ประเสริฐ **โย สตุโต** ธรรมดาว่าพระยติโยคาวจรเจ้าองค์ใดมีสติ **ปาริตสมาทิตโต**
 มีจิตมั่นในที่บำเพ็ญภาวนา **จิตฺตมโม** มีธรรมอันตั้งไว้ **อจลพุทธิ** มีปัญญามิได้หวั่นไหว
ปทินโกตุหลสทโท กำจัดเสียซึ่งเสียงอันอ้ออึง ย่อมอยู่ในที่กลางป่าอันสงบ ราพึงถึงอรรถอัน
 สุขุม มิได้หยังจิตลงสู่หลับ ระงับจิตเป็นเอกัคคตา ก็ได้สำเร็จธรรมมาภิสมัย **ยถา** มีอุปมาฉันใด
มหाराช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **อชาโคร** บุคคลที่ไม่ตื่น **อมิตฺตสมาปนโน** จะ
 หลับก็ไม่หลับ คือบุคคลนอนหลับก็ไซ้ จะตื่นก็ไซ้ ดุจวานรอันหลับนั้นแหละจะฝัน ก็อุปไมย
 เหมือนกันกับท่านผู้วิเศษอันไม่ได้หยังลงสู่หลับ กระทำจิตเป็นเอกัคคตา อันบรรลุแก่ธรรมมา-
 ภิสมัยมรรคผลนั้น **โกตุหลสทโท** อันว่าเสียงอ้ออึงตื่นช้านั้นคืออยู่ **วิเวโก** อันว่าวิเวก
 สงัดนั้นได้แก่นอนจะหลับก็ไซ้ จะตื่นก็ไซ้ เช่นวานรหลับนั้น พระโยคาวจรเจ้าละเสียซึ่งเสียงตื่น
 ช้า และเสียงอ้ออึง กำจัดเสียซึ่งมีทระคือมิได้หยังลงสู่หลับ มีจิตเป็นอุเบกขามัชฌยสฺถ์ ก็ได้ตรัส
 รู้ธรรมนั้น **ยถา** มีครุวนาฉันใด **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **อชาโคร**
อมิตฺตสมาปนโน บุคคลที่ไม่ตื่นไม่หลับ ดังวานรหลับนั้นจึงฝันเห็น **เอวเมว** เหมือนอย่างพระ
 โยคาวจรเจ้าอันไม่ตื่นไม่หลับ มีจิตเป็นอุเบกขามัชฌยสฺถ์ ได้ตรัสรู้ธรรม แจ้งในธรรมเห็นไปในธรรม
 นั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากรก็ตรัสว่า **สาธุ ภาณเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้จำเริญ
สมปฏิบัติจามิ โยมจะรับถ้อยคำจำไว้ในกาลบัดนี้

สุปินปัญหา คำรบ ๑๐ จบเพียงเท่านี้

จบอรรถมวารค

นวมวรรค

กาลากาลมรณปัญหา ที่ ๑

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี จึงมีพระราชโองการตรัสถามปัญหาสืบไปว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **สพฺเพ มนุสฺสา** อันว่ามนุษย์ทั้งหลายนี้ตายเป็นกาลมรณะ ลึ้น หรือว่าตายเป็นอกาลมรณะบ้าง

พระนาคเสนเถระจึงวิสัชนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร มนุษย์ทั้งหลายตายเป็นกาลมรณะก็มี ที่ตายเป็นอกาลมรณะก็มี

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ที่ตายเป็นกาลมรณะนั้นอย่างไร ที่ตายเป็นอกาลมรณะนั้นอย่างไร

พระนาคเสนจึงวิสัชนาแก้ไขว่า **ผลโนปิ ผล** ผลมะม่วงหรือผลไม้เหล่าอื่น ย่อมหล่นไป แต่ในกาลเมื่อยังเป็นช่อ บางที่ช่อตั้งจะเป็นผลก็หล่นร่วงไป บางที่หล่นไปในกาลเมื่อเป็นหัวแมลงวัน บางที่ห้ามแล้วจึงหล่นไป บางที่จวนสุกจึงหล่นไป บพิตรเห็นบ้างหรือไม่ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการรับคำพระนาคเสนว่า **อาม ภนฺเต** พระเจ้าข้าพระผู้เป็นเจ้า โยมเคยเห็นอยู่เป็นธรรมดา

พระนาคเสนผู้ปรีชามีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่ามะม่วงและผลไม้ที่สุกแล้วหล่นนั้นแลเรียกว่าหล่นในกาลควรจะหล่น **เสสา** อันว่าผลมะม่วง และผลไม้ นอกนี้คือที่ล่วงไปตั้งแต่เป็นช่อและเป็นผลโตเท่าหัวแมลงวัน นกจิกและลมพัดและเป็นดวงบ่อนหนอนไซรว่งไปนั้นเรียกว่าหล่นเป็นอกาล คือหล่นในกาลอันมิควรจะหล่น ความเปรียบนี้ **ยถา** มีครุณาอุปมาฉันใด **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ ประเสริฐ อันว่ามนุษย์ทั้งหลายเกิดมาครั้งแต่แรกชรากระทำกาลกิริยาตายนั้น ชื่อว่ากาลมรณะ ควรตายอยู่แล้ว นะบพิตรพระราชสมภาร ปานดุจผลมะม่วงสุกแล้วหล่นร่วงลงสู่พื้นปฐธา **อวเสสา** มนุษย์นอกกว่านั้น **เกจฺจ** บางพวกตายเป็นกรรมปฏิพาฬิ กกรรมหลังอันหนักมาชักนำไป **เกจฺจ** บางพวกตายเป็นคติปฏิพาฬิ คติอันหนักชักนำไป บางพวกก็ตายเป็นกิริยาปฏิพาฬิ กิริยาอันหนักชักนำไป **เต มนุสฺสา** อันว่ามนุษย์ทั้งหลายนั้นชื่อว่าตายเป็นอกาลมรณะ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** **นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าคนทั้งหลายตายด้วยกรรมปฏิพาฬิกรรมพาไปก็ดี ตายเป็น คติปฏิพาฬิ คติชักพาไปก็ดี ตายเป็นกิริยาปฏิพาฬิ กิริยาชักพาไปก็ดี ตายด้วยชราพาไปก็ดี

โยมเห็นว่ามนุษย์ทั้งหลายนี้ตายเป็นกาลมรณะควรด้วยกาลสิ้น อย่าว่าแต่อย่างนั้นเลย สัตว์ที่ตายไปในครุฑมารดานั้นก็ได้ชื่อว่าตายเป็นกาลมรณะ ที่ตายไปในเวลาออกจากครุฑมารดาแล้ว ก็ชื่อว่าตายเป็นกายมรณะ ทารกที่ได้ห้าปีตายก็ดี ห้าปีตายก็ดี เจ็ดปีตายก็ดี แปดปีตาย เก้าปีตาย สิบปีตาย สิบเอ็ดปีตาย สิบสองปีตายก็ดี **กาลเยว มรณติ** ก็ได้ชื่อว่าตายในกาลควรจะตาย ตามอย่างทารกทั้งหลายอันตายมา แม้ถึงสัตว์ที่ได้ร้อยปีตายก็ชื่อว่าตายเป็นกาลมรณะ ตกว่า สัตว์ทั้งหลายที่ตายนั้นเป็นกาลมรณะหมดสิ้น ที่ว่าสัตว์จะเป็นอกาลมรณะใช้กาลที่จะตายหรือไม่ควรตายนั้นหาไม่ได้

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ สัตว์และมนุษย์ทั้งหลายที่ไม่สิ้นอายุยังไม่แก่ไม่เฒ่านั้นแลมาตายเสียได้ชื่อว่าตายเป็นอกาลมรณะ มี ๗ จำพวก อันว่า ตายเป็นอกาลมรณะ ๗ จำพวกนั้นเป็นประการใด **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บุคคลผู้ใดยังไม่สิ้นอายุอดข้าวปลาอาหารตาย จัดได้ชื่อว่าตายเป็นอกาลมรณะ ประการ ๑ **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บุคคลที่ยังไม่สิ้นอายุ แต่ว่าอดน้ำตายนั้น ก็จัดได้ชื่อว่าตายเป็นอกาลมรณะ ตายในอันใช้กาลประการ ๑ **อทินา ทฎโจ มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ บุคคลงูชบพิษกล้าหม่อรักษา ไม่ได้ ยังไม่สิ้นอายุ ตายด้วยพิษงูนั้น ก็ชื่อว่าตายเป็นอกาลมรณะประการ ๑ **วิสมาลีโก มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บุคคลยังไม่สิ้นอายุกินยาพิษ ยาพิษนั้นกัดลำไส้ หายา จะแก้มิได้ ตายด้วยยาพิษนี้ ก็ได้ว่าตายเป็นอกาลมรณะประการ ๑ **อคคิโคโต มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บุคคลอันเพลิงไหม้ตายด้วยเพลิง ก็ชื่อว่าอกาลมรณะ ประการ ๑ **อุทกโคโต** และบุคคลยังไม่สิ้นอายุตกน้ำตาย นี้จัดเป็นอกาลมรณะประการ ๑ **สตติยา ปทโต** บุคคลยังไม่สิ้นอายุ ตายด้วยอาวุธศัสตราอันนั้น ก็ชื่อว่าอกาลมรณะประการ ๑ สิริเป็น ๗ จำพวกเท่านี้ ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สัตว์ที่ตายเป็นกาลมรณะนั้นมี ๔ ประการ คือตายด้วยโรคเป็นวาทสมุฏฐานเกิดเพื่อลมประการ ๑ ตายด้วยโรคเป็นปิตตสมุฏฐานเกิดเพื่อดีประการ ๑ ตายด้วยโรคเป็นเสมหสมุฏฐานเกิดเพื่อเสมหะประการ ๑ ตายด้วยใช้สันนิบาตประการ ๑ ตายด้วยโรคเป็นอุตุปริณาม น้อมมาตามฤดูเกิดมาตามฤดูคิมหันต์เหมันต์ วสันต์นั้นประการ ๑ ตายด้วยวิสมปริหาร อิริยาบถนั่งนอนยืนเดิน เกินประมาณโรคบังเกิดนั้น ประการ ๑ ตายด้วยโรคเป็นโอปุกกมิกกาให้ลงไป รักษาเท่าไรก็ไม่หยุดประการ ๑ ตายด้วยโรคอันเกิดแต่กรรมวิบากนั้นประการ ๑ สิริเป็น ๔ ประการด้วยกันชื่อว่ากาลมรณะ

ประการหนึ่ง กาลมรณะมี ๒ สถาน ที่เป็นสามายิกากาลกิริยานั้นสถาน ๑ เป็น อสามายิกากาลกิริยานั้นสถาน ๑ ที่ว่าตายด้วยโรคอันเกิดแต่กรรมวิบากนั้น ชื่อว่าสามายิกา

กาลกิรียา แปลว่าตายควรด้วยกาลอันเป็นกรรมของตนกระทำไว้แต่ชาติก่อน ตายด้วยเหตุนอก จากนี้นับแต่ตายด้วยวาตสมุฏฐานมาจนถึงโอปักกมิกาพอได้ ๗ ประการ ชื่อว่าสามายิกากาล- กิรียา แปลว่าตายไม่ควรแก่กาลแก่สมัย

และมนุษย์ตายด้วยเหตุ ๗ ประการ คืออดข้าวประการ ๑ อดน้ำประการ ๑ งูขบ ประการ ๑ กินยาพิษประการ ๑ เพลิงไหม้ประการ ๑ ตกน้ำประการ ๑ ถูกอาวุธศัสตรา ประการ ๑ ลิริเป็น ๗ ประการด้วยกันนี้ มนุษย์ที่ตายไปดังนี้ จัดว่าตายเป็นอกาลมรณะ

ส่วนบุคคลตายด้วยบุรพกรรมหนหลังนั้น คือแต่ก่อนตนได้กระทำสัตว์ให้อดตาย ครั้น ผู้นั้นสิ้นชีวิตแล้ว ก็ไปทนทุกข์อดข้าวปลาอาหารตายอยู่ในอบายหลายพันปี กรรมนั้นค่อยน้อย เข้า ขึ้นมาเกิดเป็นมนุษย์เศษกรรมมาตามทัน แต่ยังเป็นทารกและกลางคนเมื่อแก่นั้นก็ดี ให้ อดข้าวตาย อย่างนี้ ชื่อว่าสามายิกมรณะ

และที่ว่าตายด้วยอดน้ำก็ดี ตายด้วยงูก็ดี ตายด้วยยาพิษก็ดี ตกน้ำตายก็ดี เพลิงไหม้ ตายก็ดี เขาช่าฟันตายก็ดี อีก ๖ ประการนี้แต่ชาติก่อนได้กระทำความกรรม คือให้สัตว์อดน้ำตาย และเอางูร้ายให้ขบเขา วางยาพิษให้เขากินตาย และคล้องเผาสัตว์ให้ตาย ทำสัตว์ให้ตกน้ำตาย ช่าสัตว์ทั้งหลายด้วยอาวุธ ครั้นตัวจืดตายก็ไปทนทุกข์อยู่ในอบายตามกรรมที่กระทำไว้ฉนั้นใด ก็ ได้ฉนั้นนั้น ทนทุกข์อยู่หลายพันปี ครั้นกรรมนั้นเบาบางเข้ามาเกิดเป็นมนุษย์แล้ว เศษกรรมนั้น มาทันเข้าเมื่อเป็นกุมารก็ดี เมื่อกลางอายุก็ดี เมื่อแก่ก็ดี อย่างนี้ชื่อว่าสามายิกมรณะ ตายด้วย กรรมหลังที่กระทำไว้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา **ยัมเวทสิ** พระผู้เป็นเจ้ากล่าวไว้ว่าตายเป็นอกาลมรณะนั้น มีเหตุประกอบใด **อิงฺฆ** ดังโยมตักเตือน นิมนต์อุปมาชี้เหตุให้โยมแจ่มก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรอุปมาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ธรรมดาว่ากองเพลิงไหม้ไปจนสิ้นเชื้อหญ้าใบไม้และไม้แห้ง ลั่นอุปทวะหาเชื้อที่จะไหม้มิได้ก็ดับ ไปเอง ชื่อว่าสามายิกนิพพุตาดับเองกระนั้นหรือ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิปตีมี่พระราชโองการตรัสว่า **เอวํ ภนฺเต** ดั่งนั้นแหละ พระผู้เป็นเจ้า เพลิงนั้นดับเอง ชื่อว่าสามายิกนิพพุตา

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า ความนี้เปรียบฉนั้นใด **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตร พระราชสมภาร บุคคลมีอายุยืนได้มากประมาณพันปีเป็นอันมาก หาโรคหายหาอุปทวะสิ่งไร

มิได้ ตายไปเองชื่อว่าสามายิกมรณะ อุปไมยเหมือนกองเพลิงดับเองนั้น **มหาราช** ขอถวาย พระพรบพิตรพระราชสมภาร กองเพลิงอันหนึ่งไหม้ซึ่งไม้แห้งและเมื่อไม้แห้งนั้นยังไม่สิ้น ยังไหม้อยู่ ยังมีหามาเมฆคือฝนท่าใหญ่บันดาลตกลงมา **นิพพาเบย** ให้เพลิงดับไป นี่แหละดัง อาตมาจะขอลา **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร กองเพลิงนั้นจะเรียกว่าเป็น สามายิกนิพพุตา ดับเองกระนั้นหรือ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินทรภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ภูเต** ข้าแต่พระเจ้า เป็นเจ้า เพลิงนั้นจะเรียกว่าดับเอง เป็นสามายิกนิพพุตาหามิได้

พระนาคเสนมิเถรวาจาปุจฉาถามต่อไปว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เหตุประการใดเล่า

สมเด็จพระเจ้ามิลินทรจึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภูเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ปรีชา กองเพลิงนั้นยังกำดัดจะไหม้หญ้าและใบไม้ย่อมมิได้สิ้นเชื้อ ไม้ดับเอง ไปด้วยน้ำฝน อย่างนี้ ชื่อว่าสามายิกนิพพุตา

พระนาคเสนจึงกล่าวอุปไมยต่ออุปมาว่า อาตมาเปรียบประการนี้ **ยถา** มีอุปมาฉันใด **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บุคคลที่ตายเป็นอกาลมรณะนั้นคือยังไม่ถึง กำหนดสิ้นอายุที่จะตาย และมาตายด้วยโรคอันจรมาอย่างใดอย่างหนึ่งอันบังเกิดขึ้นก็ดี และ ตายด้วยอดข้าวอดน้ำ ภูเขาและกินยาพิษเป็นต้นก็ดี ก็ชื่อว่าตายเป็นอกาลมรณะ **เอวเมว โข** มีอุปไมยเหมือนกองเพลิงกองใหญ่ยังกำดัดจะไหม้ ฝนท่าใหญ่ตกทับดับไปนั้น **มหาราช** ขอถวาย พระพรบพิตรพระราชสมภาร พลาหกอันตั้งขึ้น **คคณ** บนคัคณากาศเกิดเป็นท่าฝน ตกลงมา หารภัยอันตรายมิได้ ก็ไหลไปท่วมที่ลุ่มดอนกระนั้นหรือ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินทรภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **เอว ภูเต** ข้าแต่พระเจ้า เป็นเจ้า เมื่อเมฆตั้งขึ้นหารภัยอุปัทวะที่จะเบียดเบียนมิได้แล้ว ก็บังเกิดท่าฝนตกลงมา

พระนาคเสนจึงอุปมาอุปไมยว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร คน ทั้งหลายแก่ห่มหาโรคพยาธิจะบีฑามิได้ และภัยอันตรายไม่มี อยู่ดี ๆ สิ้นอายุตายที่ชื่อว่า สามายิกมรณะนั้น ดุจเมฆตั้งขึ้นหาสิ่งจะกระทำอันตรายมิได้ ก็ตกลงเป็นท่าฝนเองนั้น นั้น ประการหนึ่ง ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ปานดุจเมฆตั้งขึ้นเบื้องบนจะเกิดฝน ลมพัด กระจัดกระจายให้แล้งไป มิได้เป็นฝนตกลงนั้น ดังอาตมาจะถาม เมฆตกลงหรือประการใด บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า ห้ามมิได้ เพราะเมฆนั้นลมพัดให้กระจายไปเสียสิ้น

พระนาคเสนมีเถรวาจาถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เมฆฝนตั้งขึ้นเดิมนั้น ลมไม่กระทำอันตรายลิฝนตกลงมาแล้ว เมฆฝนตั้งขึ้นลมกระทำอันตรายไปไม่ตกลงมา ไฉนจึงไม่เหมือนกันนะ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา เมฆฝนที่ตั้งขึ้นนั้น ตกด้วยไม่มีอันตราย ไม่ตกด้วยลมกระทำอันตราย

พระนาคเสนจึงอุปมาอุปไมยว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ความประการนี้มีอุปมาฉันใดก็ดี คนทั้งหลายที่ตายไปด้วยโรคอันตรายอันใดอันหนึ่ง ในเวลาที่ยังไม่ถึงซึ่งสิ้นอายุขัย ชื่อว่าตายเป็นอกาลมรณะ เปรียบดังเมฆฝนตั้งขึ้น ลมกระทำอันตราย ฉะนั้น **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อสรพิษกล้าคาบคั้นชบเอาบุรุษผู้หนึ่ง หามอมไม่ทัน พิษนั้นกล้าหาญ ไปหายาที่จะฆ่าพิษมิได้ บุรุษนั้นกระทำกาลกิริยาตาย พิษนั้นหาอันตรายมิได้ **ยถา** มีครุณาอุปมาฉันใด **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **โกจิ จิรํ ชีวิตวา** บุคคลผู้ใดที่มีชีวิตอยู่นานแล้ว แก่ชราไปเป็นอายุขัยสิ้นอายุตายไป หาโรคสิ่งไรและภัยอันตรายสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันจะมาบิทาตายมิได้ ชื่อว่าสามายิกมรณะตายเอง เปรียบดุจพิษอันหาจะระงับมิได้ฉันนั้น

ยถา ปน มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบด้วยอสรพิษอันร้ายชบบุรุษผู้หนึ่งเข้า แต่ว่าหามอมทันวางยาฆ่าพิษนั้นให้สูญหายไป จะว่าพิษนั้นเป็นสามายิกะหาอุปัทวะอันตรายมิได้หรือ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า จะว่าพิษนั้นเป็นสามายิกะหามิได้ นะพระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนเถระผู้ปรีชาญาณจึงซักถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เป็นเหตุประการใด อสรพิษร้ายเหมือนกันตัวหนึ่งพิษกล้าชบคนตาย ตัวหนึ่งพิษกล้าชบคนแล้วพิษนั้นหายไป เป็นเหตุไฉนนะ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พิษนั้นสูญไปด้วยฤทธิ์ยามากำจัดเสีย พิษนั้นจึงมิได้เป็นสามายิกะ

พระนาคเสนจึงอุปมาอุปไมยต่ออุปมาว่าจะนี้ **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร บุคคลทั้งหลายตายด้วยโรคอันจรมาเป็นต้นว่าวาทสมุฏฐานนั้น ยังไม่ถึงสิ้นอายุขัย ก็ได้ชื่อว่าเป็นอกาล-

มรณะเหมือนพิษอันฤทธิ์ยาหม้อห้ามให้สูญหาย หากกระทำให้ตายได้ไม่ ใช่แต่เท่านั้น อันว่า บุคคลตายเป็นกาลมรณะนั้นจะอุปมาอีกก่อน **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ดุจหนึ่งนายขมังธนูยิงลูกธนูไป ถ้าลูกธนูไม่ขัดข้องลอยล่องไปจนสิ้นกำลังแล้วตกลงมา ตามธรรมดาตั้งนี้มีอุปมาฉันใด **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บุคคลที่มีชีวิต อยู่จนแก่ชราสิ้นอายุชั้ยตายตามธรรมดานั้น ก็เหมือนกันกับลูกธนูอันคนยิงไปไม่กระทบกระทั่ง ตลอดไปโดยธรรมดานั้น ประการหนึ่ง **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ ประเสริฐเปรียบดุจนายขมังธนู หายิงไปให้ถูกโดยปฐมคติธรรมดาตั้งคราวก่อนไม่ ยิงลูกศรไป จะให้ตกลง มีผู้อื่นเข้ามาหยิบเอาลูกธนูไปเสีย ดังอาตมาจะถาม ตกว่าลูกธนูนั้นจะไปตาม ธรรมดาเดิมหรือประการใด นะมหาบพิตรพระราชสมภาร

พระเจ้ามิลินท์จึงตรัสว่า ลูกธนูนั้นจะไปตามธรรมดาหาได้ เพราะมีผู้มาหยิบเอาไปเสีย

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่า บุคคลกระทำกิริยาตายเป็นอกาลมรณะ ก็เหมือนกันกับลูกธนูที่ยิงไปไม่ถึงที่ มีใครหยิบเอา ไปเสียนั้น ประการหนึ่ง **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ดุจบุคคลเป็นช่างตี ภาชนะทองแดง เสียงนั้นก้องไปจนสุดเสียงนั้น ยถา มีครุวนาฉันใด **มหाराช** ขอถวายพระ พรบพิตรพระราชสมภาร ผุ่ชนที่มีชันษาอายุยืนนานอยู่ไปจนแก่เฒ่าหาโรคจะบีบทยายมิได้ สิ้นอายุชั้ยตายเองนั้น ก็เหมือนกับเสียงภาชนะทองแดงดังไปจนสุดเสียง และผุ่ชนตายด้วยสิ้น อายุ นั้น ชื่อว่าสามายิกมรณะ **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ปานดุจบุรุษ ผู้หนึ่งตีซึ่งภาชนะทองแดงแล้วจับต้องยึดภาชนะทองแดงนั้นไว้ ห้ามเสียงมิให้ดังไป เสียง ภาชนะนั้นจะดังก้องไปเหมือนภาชนะอันบุคคลไม่จับต้องจับกุมไว้หรือประการใด

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีจึงตรัสว่า เสียงภาชนะนั้นจะดังก้องหาได้ละ ผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงถามว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เหตุประการใด จึงไม่มีเสียงดังก้องเล่า

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า ภาชนะทองแดงนั้นคนจับ ไว้จึงไม่ดังโดยธรรมดา

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ความ ประการนี้ ยถา มีอุปมาฉันใด อันว่ามนุษย์ทั้งหลายที่ตายเป็นอกาลมรณะนั้นมิทันแก่ชราสิ้นอายุชั้ย เพราะโรคอันใดอันหนึ่งมีวาตสมุฏฐานเป็นอาทิเกิดขึ้นในกายก็ตายไป อุปไมยดุจภาชนะ ทองแดงอันบุคคลตีดังไป แล้วยึดไว้มิให้ดังต่อไปนั้น **อิทิ มหाराช การณ** ขอถวายพระพรบพิตร

พระราชสมภาร จงทรงพระสวณาการฟังเหตุอุปมาแห่งมนุษย์ทั้งหลายอันตายเป็นอกาลมรณะ
 อีกก่อน **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ปานดุจพืชข้าวเปลือกบุคคลหว่านลง
 ในนา ฟาฝนชุกเขยช่มชื่น ก็จำเรณูรึนมีดอกออกรวงใหญ่ถึงซึ่งภาวะเป็นสัสสมัย คือ จะเป็น
 ข้าวปลุกต่อกันไป **ยถา** มีครุวนาฉันใด **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ
 คนทั้งหลายเกิดมา **จิริ** **ชีวิตวา** มีอายุยืนนานประมาณพันปีเป็นอันมาก หาโรคพยาธิพิทา
 มิได้อยู่จนสิ้นอายุชัย ก็มีอุปไมยเหมือนธัญพืชอันจำเรณูนั้น นี้แลตายต่อแก่แต่ชราสิ้นอายุนั้น
 ชื่อว่าสามายิกมรณะ

ประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ธรรมดาว่าธัญพืช
 ในนา ฟาฝนแล้งแห้งไป ไม่มีอุทกที่จะช้งเลี้ยงต้นข้าวไว้ ข้าวนั้นแห้งตายแดง ธัญพืชนั้นไม่เป็น
 เม็ดเป็นรวง ไม่ถึงซึ่งภาวะเป็นสัสสมัย จะเป็นข้าวปลุกตกกล้าต่อไปได้หรือนะ บพิตรพระ
 ราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ภาบุตร** จะได้ที่ไหน
 พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า กับข้าวเสียนั้น

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เป็นเหตุ
 ประการใด เมื่อพืชหว่านลงในนาด้วยกันดังนี้จึงไม่เหมือนกัน

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภาบุตร** **นาคเสน** ข้าแต่พระ
 นาคเสนผู้ปรีชา อันว่าธัญพืชนั้นเป็นพืชหาอุทกที่จะเลี้ยงต้นมิได้ จึงไม่ถึงสัสสมัย นะพระ
 ผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงอุปไมยต่ออุปมาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้
 ประเสริฐ พืชทั้งหลายเกิดมายังมิทันแก่ ยังมิทันชรา ยังมิทันจะสิ้นอายุชัย บังเกิดโรคไข้เจ็บ
 ด้วยโรคอันใดอันหนึ่ง มีวาตสมุฏฐานเป็นอาทินั้น อุปไมยเหมือนธัญพืชหาอุทกมิได้ ฉิบหาย
 แห้งไปมิได้ถึงซึ่งภาวะเป็นสัสสมัยนั้นแล บุคคลตายเสียไม่ทันแก่ชราสิ้นอายุชัยนั้นเรียกว่า
 ตายเป็นอกาลมรณะ ขอถวายพระพร **อิมินา** **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร
 จงทรงพระสวณาการซึ่งเหตุแห่งอุปมา อกาลมรณะอีกสถานหนึ่ง **สุตปุพพิ** **ปน** บพิตรพระ
 ราชสมภาร ได้เคยสวณาการฟังเขาวามาแต่ก่อนบ้างหรือประการใด **สมปนเน** **สสุเส** ในเมื่อ
 ต้นข้าวอันขึ้นมายังอ่อน ๆ มีหนอนเกิดขึ้นกินไล่ ยังต้นข้าวให้ฉิบหายตายไปนั้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภาบุตร** ข้าแต่พระผู้เป็น

เจ้า โยมไต่ยินเขาวาก็ไต่ยิน จะว่าไต่เห็นก็ไต่เห็น พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนเถระจึงปุจฉาถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ต้นข้าวตายด้วยหนอนนั้น จะว่าตายเป็นกาลมรณะหรือไม่เล่า บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิเบตมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ ต้นข้าวอ่อนแม้ว่าหนอนไม่บ่นไล่ ก็ถึงซึ่งภาวะเป็นสัสสมัย จะเป็นข้าวปลุกต่อ ๆ ไป นี้ตายด้วยเหตุหนอนบ่นไล่ มิทันที่จะเป็นเม็ดเป็นรวงสืบพันธุ์ไป อย่างนี้เรียกว่าตายเป็นอกาลมรณะทีเดียว นะพระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ ประเสริฐ มนุษย์ทั้งหลายเกิดมามีทันจะชราถึงอายุชั้ย และโรคอันใดอันหนึ่งวาตสมุฏฐานโรค เป็นต้น ทำให้ถึงแก่ความตายนั้น ก็เหมือนกับต้นข้าวอ่อนหนอนกินไล่ให้ฉิบหายตายไปนั้น อย่างนี้ชื่อว่าตายเป็นอกาลมรณะ อีกประการหนึ่ง บพิตรพระราชสมภาร ได้เคยสวนการฟัง บ้างหรือ **สมฺปนฺเน สสฺเส** เมื่อต้นข้าวบริบูรณ์เป็นรวงแล้ว แต่ทว่าไม่แก่นัก **มณฺชรกํ ปตฺเต** พอจะและเล็มไปตากตำหุงกินได้ ในสมัยนั้น ยังมีท่าฝนท่าใหญ่ชาติหนึ่งนั้น ชื่อว่ากรกพรช ตกลงมายังเมล็ดข้าวนั้นให้หล่นไปสิ้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิเบต จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา **สุตฺตฺพพฺม** แต่ก่อนโยมไต่ยินเขาเล่ามา ที่ไต่เห็นกับตาก็ไต่เห็น พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ตกว่าเมล็ดข้าวหล่นไปด้วยฝนกรกพรชานั้น จะเรียกว่าฉิบหายเป็นอกาล หรือว่าหามีได้ นะ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิเบตมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา ต้นข้าวนั้นเป็นรวงแล้ว ถ้าว่าฝนนั้นไม่ทำอันตราย ก็ถึงซึ่งภาวะเป็น สัสสมัย คือเป็นข้าวปลุกลูกพันธุ์สืบต่อไปได้ทีเดียว นี้หากฝนเจ้ากรรมมากจะทำอันตราย ให้ หล่นฉิบหายไป หากทันที่จะเป็นสัสสมัยไม่ ฉิบหายดังนี้ก็เรียกว่าเป็นอกาลพินาศนั้นแลซิ พระ ผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ ประเสริฐ มนุษย์ทั้งหลายเกิดมามีทันชราถึงอายุชั้ย **เกณฺจิ โรเคน** โรคสิ่งใดสิ่งหนึ่งมี วาตสมุฏฐานโรคเป็นอาทิ ถึงตัวมนุษย์พวกนั้นให้ถึงแก่มรณภาพความตายดังนี้ ชื่อว่าอกาลมรณะ

เอวเมว มีอุปไมยดังข้าวรวงฉิบหายไปมิทันจะถึงสัสดสมัยนั้น ขอถวายพระพร นี้และมนุษย์ที่เกิดมาไม่ทันจะแก่ชราอายุชั้ย อันโรคอันใดอันหนึ่งมีวาตสมุฏฐานโรคเป็นอาทิ มีโอบกมิกโรคเป็นปริโยสาน เสียดแทงในกายตายไป บางทีอดข้าวตาย อดน้ำตาย อสรพิษชบตาย กินยาพิษตาย ไฟไหม้ตาย ตกน้ำตาย เขม่าฟันตาย และตายด้วยภัยสิ่งใดหนึ่งนั้น ได้ชื่อว่าถึงแก่มรณภาพเป็นอกาลมรณะทั้งสิ้น บพิตรจงทราบในพระบวรราชสันดาน ด้วยประการดังนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธาธิบดีได้ทรงสนวนการดังนี้ มีพระทัยโสมนัสจึงตรัสว่า **อจฺฉริยํ ฆนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้า พระผู้เป็นเจ้าวิสัยชนาปัญหานี้เป็นอัศจรรย์ **อพฺภูตํ ฆนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้จำเรณูปริชา พระผู้เป็นเจ้าวิสัยชนาอรรถแห่งปัญหานี้ เป็นอัศจรรย์พยากรณ์ช่างแก้ช่างไข ที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังก็เปรียบให้ได้ยินได้ฟัง **สุทฺถสฺสิดํ การณํ** ช่างชักเอาเหตุมาอุปมาในอกาลมรณะให้สม **สุทฺถสฺสิดํ โอบมํ** แล้วเอาอกาลมรณะเป็นตัวอุปไมยเปรียบด้วยอุปมาวิสัยชนาให้เห็นกระจ่าง เป็นตัวอกาลมรณะออกไปได้ **ฆนฺเต** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปริชาญาณ มนุษย์บางคนที่คิดเห็นอย่างเดียว เข้าใจอุปมาข้อเดียวจะฟังตกลงใจเห็นไปว่า มีแต่อกาลมรณะเท่านั้น หามืออกาลมรณะไม่ ส่วนโยมนี้พระผู้เป็นเจ้าชักอุปมาให้เข้าใจ โยมตกลงใจรู้แจ้งว่า อกาลมรณะก็มี จะมีแต่อกาลมรณะหามิได้ ตั้งแต่พระผู้เป็นเจ้าชักอุปมาข้อต้นมาวิสัยชนาให้ฟังแล้ว **อภิจาหิ ฆนฺเต** ข้าแต่พระนาคเสนผู้จำเรณูปริชา พระผู้เป็นเจ้าจงวิสัยชนาดับความสงสัยข้ออื่น ๆ ของโยมเสียอีก โยมใคร่จะฟังข้อที่พระผู้เป็นเจ้าวิสัยชนามานี้ โยมเห็นถูกต้องแจ่มแจ้งทุกประการแล้ว โยมจะขอรับจำไว้ในกาลบัดนี้

กาลากาลมรณปัญหา คำรบ ๑ จบเพียงนี้

ปรีนิพพุตาทนัง เจตียะ ปาฎิหารปัญหา ที่ ๒

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธาธิบดี มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ฆนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปริชา ตกว่าพระอรหันต์เจ้าทั้งหลาย เมื่อท่านเข้านิพพานไปนั้น มีอัศจรรย์ที่เชิงตะกอนในเจดีย์คือเมรุนั้น มีทุกพระองค์หรือ **อุทาทุ** หรือว่า บางพวกมีอัศจรรย์ บางพวกไม่มีอัศจรรย์ (อัศจรรย์คือปาฎิหาริย์)

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร บางพวกมีปาฎิหาริย์ บางพวกไม่มีปาฎิหาริย์

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ พระอรหันต์พวกใดมีปาฏิหาริย์ พระอรหันต์พวกใดไม่มีปาฏิหาริย์

พระนาคเสนจึงถวายวิสัชนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ปาฏิหาริย์มี ๓ ประการ อันว่าปาฏิหาริย์ ๓ ประการนั้นเป็นด้วยบุคคล ๓ จำพวกอธิษฐานไว้ คือพระอรหันต์เจ้าเมื่อท่านจะเข้านิพพานนั้น พรารถนาจะให้เป็นประโยชน์โสทธิผลแก่นิกร ประชาชนให้ส่งสักการะกเพวระของท่าน จึงอธิษฐานไว้ว่า **จิตกายิ ปาฏิเทร โทตุ** อันว่าเชิงตะกอนศพอาตมาจะมีปาฏิหาริย์เกิด พระอรหันต์อธิษฐานแล้วเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน เหตุดังนี้เชิงตะกอนพระอรหันต์นั้นจึงมีปาฏิหาริย์ประการ ๑ **ปุณ จ ปริ** อีกอย่างหนึ่งนั้น **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ เทวดาเห็นว่า บุษาศพพระอรหันต์ประกอบด้วยผลเป็นอันมากยิ่งนักหนา พรารถนาจักให้เห็นประโยชน์โสทธิผลแก่เทวดาและมหาชน ให้บังเกิดศรัทธาปลันนาการ จึงอธิษฐานว่า ขอให้เชิงตะกอนแห่งศพพระอรหันต์นี้กระทำปาฏิหาริย์เกิดประเวณีธรรมจะเกิดจำเริญ มนุษย์เทวดาเห็นปาฏิหาริย์จะศรัทธาปลันนาการทุกคน กุศลจะจำเริญด้วยปาฏิหาริย์นี้ เมื่อเทวดามีฤทธิ์ตั้งจิตอธิษฐานดังนี้ **จิตกายิ** อันว่าสังเขปเชิงตะกอนศพพระอรหันต์ ก็มีปาฏิหาริย์เป็นคำรบ ๒ **ปุณ จ ปริ** **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ยังอีกประการหนึ่งนั้น **อิตถิ วา ปุริโส วา** คือสตรีภาพก็ดี บุรุษก็ดี **สทฺโธ** มีจิตศรัทธา **ปณฺทิตโต** มีปรีชาชาติ **พยุตฺโต** ฉลาด **เมธาวิ** เป็นปราชญ์มีเมธา **พุทฺธิสมบฺพนโน** ประกอบด้วยปัญญา **โยนิโส วิจฺจนฺตยิตฺวา** จึงมาคิดโดยอุบายปัญญาแล้ว ก็อธิษฐาน **คนธํ วา** ซึ่งของหอมก็ดี **มालํ วา** ซึ่งดอกไม้ก็ดี **ทุสฺสํ วา** ซึ่งผ้าก็ดี สิ่งหนึ่งสิ่งใดตามแต่จะได้ **จิตกายิ ปกฺขิปติ** จึงเอาของนั้นใส่ลงในเชิงตะกอนว่า จะเป็นปาฏิหาริย์เกิด ขณะนั้นอันว่าเชิงตะกอนศพพระอรหันต์ก็บังเกิดเป็นปาฏิหาริย์ ด้วยอธิษฐานของสตรีภาพและบุรุษอันมีศรัทธามีปัญญานั้น เป็นคำรบ ๓ นี้แหละเชิงตะกอนพระอรหันต์เข้านิพพานเป็นปาฏิหาริย์ด้วยเหตุ ๓ ประการ

นี้แหละท่านว่าพระอรหันต์ผู้เข้านิพพานแล้ว เทวดามนุษย์ไม่อธิษฐานดังพรรณนามานี้แล้ว ถึงว่าจะป็นชีณาสพมิวสีชำนานูในอภิญญา ๖ ประการ หรือเป็นพระอรหันต์วิเศษเข้าพระนิพพานก็ดี ถ้าว่าปราศจากอธิษฐานแล้ว อันว่าเชิงตะกอนนั้นไม่มีปาฏิหาริย์เลย ขอถวายพระพร **อธิฏฺฐาเน สติ** เมื่ออธิษฐาน ๓ ประการ ดังวิสัชนามานี้ มีผู้กระทำแล้ว มนุษย์ทั้งหลายได้เห็นปาฏิหาริย์ที่เชิงตะกอนนั้น ก็พากันเชื่อว่าพระพุทฺธบุตฺรนี้เข้านิพพาน ก็บังเกิดปลันนาการเลื่อมใสศรัทธา มหาบพิตรพึงทรงพระสันนิษฐานเข้าพระทัย ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชธิบติจึงมีพระราชโองการตรัสสาธการว่า **สารุ ฆนเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า **สมปฏิจณามิ** โยมจะรับเอาถ้อยคำจำไว้ เป็นข้อปฏิบัติต่อไปในกาลนี้
 ปรีนิพพุตาทัง เจตียะ ปาฏิหารปัญหา คัมบ ๒ จบเพียงนี้

เอกัจจาเนกัจจาทัง ธัมมาภิสมยปัญหา ที่ ๓

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชธิบติบรมกษัตริย์จึงมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ฆนเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **เย เต สมมาปฏิชชนนติ** สัตว์ทั้งหลายใด มีน้ำใจศรัทธา อุตส่าห์ปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติในธรรมแล้ว ก็จะสามารถบรรลุธรรมาภิสมัยมรรคผลสิ้นหรือ หรือว่า สัตว์บางพวกถึงจะปฏิบัติก็ไม่สำเร็จ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร พระองค์ผู้ประเสริฐ สัตว์บางพวกสำเร็จธรรมาภิสมัยมรรคผล บางจำพวกไม่สำเร็จ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชธิบติมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ฆนเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พวกไรเล่าไม่สำเร็จ จงวิสันนาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ สัตว์ที่เกิดในกำเนิดเดียรัจฉาน คือกนินรและนาคเป็นต้น ถึงมาตรว่าจะปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติให้ดีประการใด ๆ **ธมมาภิสมโย** อันว่าธรรมาภิสมัยมรรคผลนี้จะบังเกิดแก่เดียรัจฉานนั้นหาไม่ได้เลย เปรตจำพวกหนึ่ง ถึงจะปฏิบัติดี ก็ไม่ได้สำเร็จธรรมาภิสมัยมรรคผล คนเป็นมิจฉาทิฐียังถือผิดอยู่ จะปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติ ยังไม่ตัดทิฐิอันชั่วของตนเสียก็ไม่สำเร็จธรรมาภิสมัยมรรคผล ประการหนึ่ง กุมารอายุต่ำกว่า ๗ ขวบ ถึงจะปฏิบัติดี ก็มีอาจสำเร็จธรรมาภิสมัยมรรคผล ประการหนึ่ง บุคคลกระทำปัญจานันตริยกรรม ๕ ประการ คือมาตุฆาต ปิตุฆาต อรหันตฆาต สังฆเภท และโลหิตุปบาท สิริเป็น ๕ ประการ และบุคคลทาศิลโดยสังวาส นุ่งห่มผ้าสาวพัสตร์ ปลอมอยู่กับภิกษุสามเณรนั้นก็ดี และบุคคลที่บวชเป็นภิกษุแล้ว กลับไปถือฝ่ายเดียรถีย์ก็ดี และบุคคลที่ประทุษร้ายนางภิกษุณีก็ดี และภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสส มิได้อยู่กรรมก็ดี และบัณฑิตก็ก็ดี และอุกโตพยัญชนะก็ดี จะปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติ คือจำเรณูสมถวิปัสสนานั้น มีอาจได้ธรรมาภิสมัยมรรคผล ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ซึ่งบุคคล ๑๕ จำพวก ไม่ควรจะได้ธรรมภิกษุสัมมรรคผลนั้น โยมก็สิ้นสงสัยแล้ว แต่ทว่าโยมสงสัยอยู่ที่ว่า กุมารมีอายุต่ำกว่า ๗ ขวบ ดุนี้หน้าที่จะได้มรรคผลธรรมวิเศษ เหตุว่าทารกนั้นปราศจากราคะโทสะโมหะมานะทิฐิ มิได้มีกำหนดในราคะดำกฤษณา มิได้มีกามวิตก มิได้เจือไปด้วยกิเลส เหตุไฉนจึงมิได้สำเร็จธรรมภิกษุสัมมรรคผล

พระนาคเสนจึงวิสัยชนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร กุมารมีอายุต่ำกว่า ๘ ขวบ ประกอบด้วยราคะโทสะ โมหะ มานะทิฐิ รู้ว่าสิ่งนี้บุญแล้วกุมารนั้นจะได้มรรคผล ประการหนึ่ง ทารกมีอายุต่ำกว่า ๗ ขวบ กระทำจิตปราศจากอกุศลได้เหมือนผู้ใหญ่ นั้นก็จะสำเร็จมรรคและผลอาจได้ซึ่งนิพพานธาตุ นีลเป็นกุมารอายุต่ำ สติปัญญาอ่อนนัก ถึงจะปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติ นั้น มิอาจจะได้ซึ่งธรรมภิกษุสัมมรรคผล **อุปมาปิ โส อตฺโถ** ความข้อนี้จะเห็นแจ้งด้วยอุปมา **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ธรรมดาว่าเขาพระเมรุราช **ปวโร** ประเสริฐยิ่งนัก จะมีบุรุษผู้หนึ่งมายกเขาพระเมรุราชด้วยกำลังตนเป็นปรกติ จะยกได้หรือมิได้ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า บุรุษผู้นั้นจะยกเขาพระเมรุที่ไหนได้ นะผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บุรุษที่มีกำลังเป็นปรกติ มิอาจยกเขาพระเมรุราชได้ด้วยเหตุประการใด

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา เหตุว่าเขาพระเมรุใหญ่

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ประการนี้ **ยถา** มีอุปมาฉันใด กุมารนั้นเป็นเด็กสติปัญญาอ่อน มิอาจสำเร็จธรรมภิกษุสัมมรรคผล ดุจบุคคลที่มีกำลังเป็นปรกติ มิอาจยกเขาพระเมรุราชอันใหญ่ขึ้นได้ฉะนั้น ถ้ามิฉะนั้นดุษบุรุษผู้หนึ่งนำมาซึ่งอุทกัณฑ์ประมาณหยาดหนึ่ง มาสลัดลงในมหาปฐพีอันกว้างใหญ่ อันว่ามหาปฐพีอันใหญ่ นั้น จะชุ่มชื้นเปียกไปด้วยหยาดอุทกัณฑ์หยาดเดียวนั้นหรือ บพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐในปฐพี

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ภนฺเต** จะได้ที่ไหน ผู้เป็นเจ้า อุทกัณฑ์หยาดเดียวนั้นหรือจะให้ปฐพีอันใหญ่เปียกชื้นได้

พระนาคเสนเถระจึงอุปไมยอุปมาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ความข้อนี **ยถา** มีครุวนาฉันได กุมารอายุต่ำกว่า ๗ ปี ยังไม่รู้ความ ยังอ่อนสติปัญญา มีอาจสำเร็จธรรมาภิสมัยมรรคผล ดุจอุทกภัยาดเดียวตกลงหลังปฐพีอันใหญ่ มีอาจให้ปฐพีชุ่มได้ฉนั้น ประการหนึ่ง บพิตรพระราชสมภาร ปานดุจประทีปอันน้อย บุคคลจะเอาส่องให้สว่างทั่วมนุษยโลกกับเทวโลก จะได้หรือประการใดเล่า

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรมีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ภาบุตร** ไม่ได้ซิ พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ไม่ได้ด้วยเหตุประการใด

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นสาครราชตรัสประภาษว่า **ภาบุตร นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ปรีชา เพราะกองประทีปนั้นน้อย จึงมีอาจยังมนุษยโลกกับเทวโลกให้สว่างได้

พระนาคเสนจึงว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ความข้อนี **ยถา** มีครุวนาฉันได อันว่ากุมารอายุต่ำกว่า ๗ ปี มีสติปัญญาอ่อนมีอาจสำเร็จแก่ธรรมาภิสมัยมรรคผลได้ ดุจประทีปน้อยมีอาจยังมนุษยโลกกับเทวโลกให้สว่างได้ฉนั้น อีกประการหนึ่ง ขอถวายพระพร ธรรมดาว่าหนอนบ่อนกินไส้ข้าวสาลี กิมิชาติหนอนนี้จะกินคชนทรคชสารสูง ๔ ศอกคืบให้ล้มได้หรือ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นชัตติยวงศ์ มีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ภาบุตร** ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนมีเถรปุจฉาถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ไม่ได้ด้วยเหตุประการใดเล่า

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสตอบว่า **ภาบุตร นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา เหตุว่ากิมิชาติหนอนนั้นตัวเล็กน้อย จึงมีอาจกินคชสารตัวใหญ่ให้ล้มลงได้

พระนาคเสนจึงว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ความประการนี้ **ยถา** มีครุวนาฉันได กุมารอายุต่ำไปกว่า ๗ ปี มีสติปัญญาอ่อนนัก มีอาจสำเร็จธรรมาภิสมัยอุปไมยดุจกิมิชาติหนอนน้อยมีอาจสามารถที่ว่าจะกินคชสารสูง ๔ ศอกคืบให้ล้มลงได้ฉนั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากรได้ทรงฟังดังนั้น ก็สิ้นสงสัย สาธุการว่า **สาธุ ฆนเต** พระเจ้าข้า ผู้เป็นเจ้าของวิสัยนี้ควรแล้ว **สมปฏิจจามิ** โยมจะรับถ้อยคำไว้ในกาลบัดนี้

เอกัจจาเนกัจจางัง อัมมาภิสสมยปัญหา คัมรบ ๓ จบเพียงนี้

นิพพานัสส อทุกขมิตสสภาวะปัญหา ที่ ๔

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ฆนเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **เอกนุตสุขิ นิพพานิ** อันว่าพระนิพพานนั้น เป็นเอกัณฑบรมสุขแท้ หรือหรือว่าจะเจือไปด้วยทุกข์บ้างพระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่านิพพานนั้นเป็นเอกัณฑบรมสุข จะได้จានเจือด้วยความทุกข์หามีได้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ฆนเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระผู้เป็นเจ้าของนั้นโยมไม่เชื่อ โยมเห็นว่าพระนิพพานเจือไปด้วยทุกข์เป็นแท้ **ฆนเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าของ ธรรมดาพระโยคาวจรเจ้าแสงหาพระนิพพานนั้น ลำบากกายทรมาณกายด้วยอิริยาบถทั้ง ๔ คือจะเดินก็ภาวนา จะยืนก็ภาวนา จะนั่งก็ภาวนา จะนอนก็ภาวนา จะบริโภคอาหารก็ต้องปัจจเวกขณ์ทุกคำอาหาร ต้องนั่งทรมาณ จะนอน ก็ไม่เต็มตา ต้องรักษาจิตสำรวมอินทรีย์มิได้ส่งจิตไปตามอายตนะ ละญาติละมิตรละหมู่ละคณะ ถือสัลเลขสันโดษอยู่ไพรสณฑ์อันสงัดแต่ผู้เดียว ดูนี้อำบากเป็นล้นเหลือ เหตุดังนี้ โยมจึงว่าพระนิพพานนั้นเจือไปด้วยทุกข์ ที่เขาไม่แสงหาพระนิพพานเขาก็เห็นสุขสบาย เหมือนหนึ่งหญิงชายทั้งหลายนี้ เขาไม่สำรวมอินทรีย์ เขายินดีในอายตนะคือเบญจกามคุณ ๕ ประการ คือมาถือสุกนิमितในรูป ยินดีในเสียงในกลิ่นในรสในสัมผัสถูกต้อง ที่ว่ายินดีในรูปนั้นเป็นต้นว่ารูปหญิงรูปชายอันพื่อนรำ ก็สำคัญเป็นสุกนิमितว่างามนั้นประการ ๑ ที่ว่ายินดีในเสียงนั้น คือยินดีในเสียงดุริยางค์ดนตรี และเสียงขับร้องอันจะให้เกิดราคะนั้นประการ ๑ ที่ว่ายินดีในกลิ่นนั้น คือกลิ่นเกสรดอกไม้ทั้งลูกไม้ใบไม้แก่นไม้เปลือกไม้ยางไม้อันหอม ให้เกิดราคะบำรุงราคะนั้นประการ ๑ ที่ว่ายินดีในรสนั้น **พหุวิวิสุภรสาย นิमितเต** คือยินดีในชาทนิยะโภชนนิยะอันมีรสดีมีอย่างต่าง ๆ ประการ ๑ ที่ว่ายินดีในสัมผัสถูกต้องนั้น คือยินดีที่จะให้กายถูกต้องซึ่งสิ่งอันนุ่มอันอ่อนคือพูกหมอนอันอ่อน เป็นที่จะบริโภคนั้นประการ ๑ เรียกว่า เบญจกามคุณ ๕ มี รูปายตนะ

เป็นอาทิ มีกายายตนะเป็นปริโยสาน ถ้าจะว่าด้วยอายตนะ ๖ ก็นับเอารูปายตนะเป็นต้น มนายตนะเป็นที่สุด และมนายตนะนั้นคิดไปในใจตามวิสัยจิตคิดไปนั้น คนทั้งหลายเขาสบาย เป็นสุขสำราญดังนี้ แต่พระโยคาวจรผู้แสวงหาพระนิพพานนั้น ลำบากนักลำบากหนา ข่าเสียดซึ่งความเจริญ ๖ ประการ คือไม่ยินดีในรูปในเสียงในกลิ่นในรสในสัมผัส และจิตไม่กำหนดในสุขุมรูปซึ่งบัญญัติตามใจของตน เมื่อกระทำจะนี้มีร้อนรนในกายหรือ ครั้นกายร้อนรนแล้ว จิตของตนก็พลอยไม่สบาย เกิดระส่ำระสายเสวยทุกข์ อัญญัติในเจตสิกนั้น เพราะทรมานอินทรีย์ ๒ ประการ คือกายจิตไม่ยินดีก็สมด้วยคำมาคณทียปริพพาชกยกข้อความติเตียนลบหลู่สมเด็จพระบรมครูผู้ประเสริฐว่า พระสมณโคดมนี้ข่าเสียดซึ่งความเจริญ ไม่ยินดี **อหิ พุริมิ** เหตุดังนี้ นะผู้เป็นเจ้าของ โยมจึงกล่าววว่า พระโยคาวจรผู้แสวงหาพระนิพพานนี้มีแต่ทุกข์ปราศจากสุขที่แท้ จะว่าไม่มีทุกข์อย่างไร

พระนาคเสนจึงวิสันนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **เอกนต-
สุขิ นิพพานิ** พระนิพพานนี้เป็นเอกนตสุข มิได้เจือไปด้วยทุกข์โดยแท้ แต่เมื่อแรกยังแสวงหา นั้นแหละเป็นทุกข์จริง ครั้นว่าได้แล้วประกอบด้วยสุขเกษมโดยแท้ ดังอาตมาจะถามบพิตร พระราชสมภาร ธรรมดาว่าราชสมบัติแห่งบรมกษัตริย์ทั้งหลายนี้ เป็นสุขอยู่หรือว่าเจือด้วยทุกข์เล่า

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของ ผู้ปรีชา ธรรมดาว่าราชสมบัติแห่งบรมกษัตริย์ทั้งหลายมีแต่สุขเกษมสบาย

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูฐานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ อาตมาเห็นว่า ราชสมบัติเจือไปด้วยทุกข์

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของ ผู้ปรีชาญาณ อันว่าราชสมบัติบรรราชศฤงคารนี้มีแต่สุข เหตุไรพระผู้เป็นเจ้าของ จึงว่า ราช- สมบัติเจือไปด้วยทุกข์เล่า พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ อันว่าราชสมบัติประกอบไปด้วยทุกข์นั้น เมื่อข้าศึกมารบพุ่งฆ่าตีฝูงประชาในขอบเขตทสิมา อัน เป็นปัจฉิมประเทศคามนิคม พระมหากษัตริย์ทรงพระปรารมภ์เป็นทุกข์ กลั้วว่านิคมประเทศ ขอบเขตของพระองค์นั้นจะย่อยยับ จะต้องทรงเอาเป็นธุระปราบปรามข้าศึกนั้นประการหนึ่ง เมื่อข้าศึกตีบุกรุกเข้ามาล้อมพระนครไว้ บรมกษัตริย์ประกอบไปด้วยทุกข์ที่สุดแล้ว ต้อง กะเกณฑ์ซึ่งโยธากล้าหาญออกไปรบ บางทีก็อัปราชัย บางทีก็มีชัย ได้ความลำบากไม่มีสุข เหตุฉะนั้นจึงว่า ราชสมบัติเจือไปด้วยทุกข์แสนทรมาน

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิปดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ธรรมดาว่าราชสมบัติจะมีแต่ทุกข์เมื่อเข้าศึกมา ต้องแสวงหาอุบายให้โยธาตีให้แตกไป ครั้นได้ซึ่งสมบัตินั้นเข้าศึกไม่แล้ว ก็ผ่อนแผ้วมีสุข **อณฺณํ ทุกฺขํ** ที่ทุกข์เดิมนั้นก็เป็นอื่นคล้ายหายไป

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **ยถา** ความเปรียบนี้ฉันใดก็ดี พระโยคาวจรเมื่อแรกแสวงหาพระนิพพานนี้ **กายณฺจ จิตฺตณฺจ** ยังกายและจิตให้ทรमान คือว่าจะยืนจะเอนจะนั่งจะนอนจะบริโภคคนนั้นก็มิสติพิจารณาผูกจิตอยู่ในกิจปฏิบัติ ที่ทรงพระบัญญัติไว้นั้น จิตและกายจึงทรนทรายไม่สบายด้วยทุกข์ทรमान ครั้นได้พระนิพพานแล้วผ่อนแผ้วจากทุกข์มีแต่สุขซึ่งทุกข์เดิมนั้น **อณฺณํ อณฺณํ** ก็เป็นอื่นคล้ายหายไป **เอวเมว** มีอุปไมยเหมือนกษัตริย์อันได้สมบัติกำจัดข้าศึกเสียแล้ว ก็ปราศจากทุกข์มีแต่ความสุขนั้น **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร จงทรงพระสวณาการเหตุอุปมาให้ยิ่งกว่านี้ ถ้ามีฉะนั้นเหมือนว่าศิษย์ที่เรียนวิชากับอาจารย์ ได้วิชาศิลปศาสตร์แล้วมีสุขอยู่หรือ

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิปดีมีพระราชโองการตรัสว่า **อาม ภนฺเต** เออกระนั้นซิพระผู้เป็นเจ้า มีสุขอยู่

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เมื่อแรกศิษย์จะแสวงหาวิชาการนั้น มีสุขอยู่หรือประการใด นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิปดีมีพระราชโองการตรัสว่า **น ทิ ภนฺเต** ศิษย์แรกเรียนวิชาหาความสุขมิได้ นะพระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า เป็นเหตุประการใด เมื่อแรกเรียนนั้นศิษย์จึงไม่มีความสุขเล่า

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิปดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา เหตุว่าศิษย์ทั้งหลายต้องไหว้ต้องกราบ ต้มน้ำให้อาบให้ฉัน และปฏิบัติกระทำเคารพอาจารย์ การเบ็ดเสร็จทั้งปวงนั้นต้องหาไม้สีฟันขนน้ำตั้งไว้ และนวดพั้นคั้นเท้าทุกประการ ยามจะบริโภคอาหาร ย่อมรับประทานแต่ที่ระคนดูลำบาก อุด ๆ อยาก ๆ ต้องลำบากกายสังวรขยายวิชาเรียนเพียรไป ครั้นได้สมบัติวิชาแล้วก็เป็นสุข จะเจือไปด้วยทุกข์หามิได้เลย เป็นดั่งนี้นะพระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ความ

เปรียบประการนี้ **ยถา** มีครุวนาฉันใดก็ดี พระโยคาวจรเจ้า เมื่อแรกแสวงหาพระนิพพานนี้ ลำบาก
 เจือไปด้วยทุกข์ครั้งได้พระนิพพานแล้วก็แผ้วทุกข์มีแต่สุขมีอุปไมยเหมือนศิษย์เรียนวิชากระนั้น
 ลำบากแต่เดิม ครั้นได้เรียนวิชาศิลปศาสตร์สำเร็จแล้ว แผ้วทุกข์มีแต่ความสุขฉันนั้น
 บพิตรจงทราบในพระบวรราชสันดานในกาลบัดนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นธรรณีกี่สิ้นสงสัย สาธุการว่า **สาธุ ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระ
 นาคเสน พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยชานี้ควรแล้ว **สมปฏิจฺฉามิ** โยมจะรับคำจำไว้ ณ กาลบัดนี้

นิพพานัสส อทุกข์มิสสภาวะปัญหา คำรบ ๔ จบเพียงนี้

นิพพานปัญหา ที่ ๕

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่
 พระนาคเสนผู้ปรีชา **อุปทสฺเสตฺถุ** ถ้าพระผู้เป็นเจ้าของอาจแสดงให้โลกทั้งปวงเห็นแจ้งซึ่งพระนิพพาน
รูปน วา โดยรูปก็ดี **สณฺหาเนน วา** โดยสัจฐานก็ดี **อวยเวณ วา** โดยอวยวะใหญ่ก็ดี **ปมาเณน วา**
 โดยประมาณก็ดี **อุปเมน วา** โดยอุปมาก็ดี **การเณน วา** โดยเหตุก็ดี **เหตุนา วา** โดยปัจจัยก็ดี
นเณน วา โดยนัยก็ดี จงเปรียบจงอุปมาซึ่งพระนิพพานให้เห็นแจ้งในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร
นิพพานํ น สกฺกา อาตมามีอาจจะแสดงพระนิพพานให้เห็น โดยรูปสัจฐานอวยวะและประมาณ
 และอุปมาเหตุปัจจัยและนัยได้ เหตุว่าพระนิพพานไม่มีตัวไม่มีเหตุปัจจัย

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่
 พระนาคเสนผู้ปรีชา โยมยังไม่รับวาจาของผู้เป็นเจ้าของ ที่พระผู้เป็นเจ้าของว่า พระนิพพานไม่มีเนื้อไม่มีตัว
 ไม่มีเหตุปัจจัยนั้นเป็นเหตุประการใด นิมนต์วิสัยชานี้ให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า ถ้ากระนั้นมหาบพิตรจงรู้โดยเหตุอันนี้ **มหาราช** ดูรานะ
 บพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ คำโลกเรียกว่ามหาสมุทรนั้น มหาสมุทรมีจริงหรือพระ
 ราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่
 พระนาคเสนผู้ปรีชา มหาสมุทรมีจริง

พระนาคเสนจึงมีวาจาว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร **สเจ** ถ้าแลเขาจะถามว่า มหาสมุทรนั้นกว้างขวางโตใหญ่ยาวรีเท่าไร อุทกัณฑ์และปลาเล็กน้อยเท่าไรให้ว่ามา **เอวี ปุณฺโณ** เมื่อเขาถามดังนี้ มหาบพิตรจะแก้ไขได้หรือไม่ได้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา เมื่อเขาถามดังนั้น โยมก็จะห้ามว่า **อมฺโห ปุริส** ดูรานะบุรุษผู้เจริญ ท่านอย่าได้ถาม ปัญหานี้เป็นอุปนัยปัญหาไม่ควรถาม คือใครจะประมาณพระมหาสมุทรได้ ใครจะประมาณน้ำในมหาสมุทรและปลาในมหาสมุทรได้ว่าเท่านั้นเท่านั้น

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร มหาสมุทรนี้มีในธรรม สมเด็จพระสัมพันธวงศ์บรมครูเจ้า ตรัสพระสัมพันธวงศ์เทศนาไว้ ไฉนมหาบพิตร จึงไม่แก้ปัญหานั้นแล้ว ควรที่พระองค์จะแก้ไขโดยแท้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า โยมมีอาจจะแก้ปัญหานั้นว่า มหาสมุทรกว้างใหญ่ และอุทกัณฑ์ในมหาสมุทรและปลาใหญ่น้อยว่า ร้อยหรือพันหรือแสนได้ ปัญหานี้สุดวิสัยที่โยมจะวิสัย

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า ความนี้ฉันใด **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร พระนิพพานนี้มีในพระสัมพันธวงศ์เทศนา สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เจ้าโปรดไว้ก็จริง แต่อาตมามีอาจวิสัยว่าได้โดยรูปสัจฐาน ประมาณว่าน้อยใหญ่และอุปมาเปรียบเทียบ ว่าเหตุว่าปัจจัยได้ ก็สุดวิสัยที่จะแก้ไข **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ถึงว่าท่านผู้มีฤทธิ์ **ฉานวสี** ชำนาญฉานกิติ มีสติปัญญาอาจสามารถจะประมาณอุทกัณฑ์และปลาในมหาสมุทรได้ ท่านผู้นั้นก็มีอาจสำแดงพระนิพพาน ว่าพระนิพพานมีรูปทรงสัจฐานเท่านั้นเท่านั้นได้ อนึ่งแล้ว **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร พระองค์ทรงทราบพระญาณอยู่บ้างหรือว่า เทวดาผู้หนึ่ง ชื่อว่าอรุณกายิกาเทวดา

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสน โยมได้ยินอยู่

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า ถ้าฉะนั้น มหาบพิตรจงว่าให้เห็นโดยรูป โดยสัจฐาน โดยประมาณ โดยอุปมา และว่าโดยเหตุโดยปัจจัยจะได้หรือไม่ได้แล้ว บพิตร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา เทวดานั้นไม่มีเนื้อไม่มีตัว โยมจะเอาอะไรมาว่าได้

พระนาคเสนก็มีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร มหาบพิตร ชีตัวอรูปกายิกาเทวดาไม่ได้ กระนั้น อรูปกายิกาเทวดานั้นหามีไม่ นั่นซิพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา อรูปกายิกาเทวดานั้นมีอยู่ แต่ทว่าไม่มีเนื้อไม่มีตัว โยมจึงมีอาจว่าได้โดย รูปสัณฐานประมาณเหตุปัจจัย

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า ฉันทใดก็ดี **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร พระนิพพานนี้ ก็ไม่มีเนื้อไม่มีตัวเหมือนกันกับอรูปกายิกาเทวดา สุดที่จะวิสังขนาได้ แต่พระ นิพพานมีอยู่จริง นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา ผู้เป็นเจ้าสำแดงรูปและสัณฐานประมาณและอุปมาเหตุปัจจัยแห่งพระ นิพพานไม่ได้แล้ว นิมนต์วิสังขนาแต่คุณพระนิพพานโดยเอกเทศให้โยมฟังหน่อยเถิด บัดนี้ดวง ฤทธิ์โยมนี้อ้อนไป ดุจกองเพลิงอันใหญ่ ลมพายุพัดไหม้ไปฉันทใดก็ดี ดวงฤทธิ์โยมนี้อ้อนนักหนา ด้วยปรารถนาจะสวณาการฟังซึ่งคุณแห่งพระนิพพาน ก็หาได้ฟังไม่ โยมจึงมีฤทธิ์ร้อนนักหนา ในกาลบัดนี้

พระนาคเสนก็มีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าคุณ แห่งปทุมชาติประการ ๑ ก็เปรียบเข้ากับคุณแห่งพระนิพพาน อันว่าคุณแห่งอุทกวารมี ๒ ประการ ก็เปรียบเข้ากับคุณแห่งพระนิพพาน **อคฺคทสฺส ตโย คุณา** อันว่าคุณแห่งยาดับพิษุมมี ๓ ประการ แล้วคุณแห่งมหาสมุทรมี ๔ ประการ คุณแห่งโกชนะมี ๕ ประการ คุณแห่งอากาศมี ๑๐ ประการ คุณแห่งแก้วมณีมี ๓ ประการ คุณแห่งจันท์แดงมี ๒ ประการ คุณแห่งสัปปิชนมี ๓ ประการ คุณแห่งยอดเขามณี ๕ ประการ **อิเม คุณา** อันว่าคุณทั้งปวงนี้ควรจะเปรียบเข้าในคุณแห่งพระ นิพพานทั้งสิ้นทั้งนั้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าคุณแห่งปทุมชาติอันหนึ่งนั้นประการใด จึงเปรียบเทียบกับ คุณพระนิพพานได้

พระนาคเสนจึงแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าคุณ แห่งปทุมชาตินั้น อุทกจะได้แทรกซึมติดเข้าอยู่หามีได้ฉันทใดก็ดี พระนิพพานจะได้มีกิเลส ช้องซาบซึมอยู่หามีได้ดุจดอกปทุมชาตินั้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าอุทกังมิกุณ ๒ ประการนั้นอย่างไร

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าอุทกังนั้นเย็นจะดับเสียซึ่งความร้อนกระวนกระวายนั้นฉันใด พระนิพพานนั้นก็ดับเสียซึ่งกิเลสเหมือนอุทกังนั้น ประการหนึ่ง อุทกังนั้น **สิตล** เย็นเป็นที่ล้างเสียซึ่งมลทิน ห้ามเสียซึ่งความกระหายน้ำฉันใดก็ดี พระนิพพานล้างเสียซึ่งมลทินคือกิเลส ห้ามเสียซึ่งความปรารถนาที่จะอยู่ในภพทั้ง ๓ คือกามภพ รูปภพ อรูปภพ ดุจอุทกังอันล้างซึ่งมลทิน ห้ามเสียซึ่งความอยากน้ำฉันนั้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าคุณแห่งยาดับพิษงู ๓ ประการนั้นอย่างไร

พระนาคเสนจึงแก้ไขว่า คุณแห่งยาดับพิษงู ๓ ประการนั้น คือเมื่ออสรพิษชบคนเข้า จึงเอายาดับพิษกินเข้าไปให้หายพิษ เป็นที่พึงได้ประการหนึ่ง ฉันใดก็ดี พระนิพพานนี้เป็นที่พึงแก้สัตว์ทั้งหลาย อันกิเลสเบียดเบียน ก็ดับให้กิเลสสูญหายเหมือนยาดับพิษงูนั้น จัดเป็นคุณยางูเป็นปฐม **ปุน จ ปรี** อีกประการหนึ่งเล่า อันว่ายาดับพิษงูนั้น กระทำให้สัตว์ทั้งหลายอันงูชบกัดให้หายคลายโรคสิ้นสุดฉันใด พระนิพพานก็กระทำให้สิ้นที่สุดทุกข์แห่งสัตว์ทั้งหลาย ดุจยางูอันดับพิษให้สิ้นสุดนั้น จัดเป็นคุณแห่งยางูประการที่ ๒ **ปุน จ ปรี** อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **อคคท** อันว่ายาดับพิษงูนั้นรักษาซึ่งสัตว์ทั้งหลาย อันงูร้ายชบไว้ไม่ให้ตายด้วยพิษงูได้ **ยถา** มีครุวนาฉันใด **เอว นิพพาน** **อมต** พระนิพพานนั้น ก็รักษาซึ่งบุคคลอันได้พระนิพพานไว้มิให้ตาย ดุจยางูนั้น สิริเป็นคุณยางู ๓ ประการ ยุติเท่านี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าคุณแห่งมหาสมุทรมี ๔ ประการนั้นประการใด

พระนาคเสนวิสัยนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าคุณแห่งมหาสมุทรเป็นปฐมนั้นคือมหาสมุทรบริสุทธิ์จะได้มีซากศพล่องลอยอยู่หาไม่ได้ **ยถา** มีครุวนาฉันใดพระนิพพานก็บริสุทธิ์ผ่องใสไม่มีกิเลสติดอยู่เหมือนมหาสมุทรอันบริสุทธิ์จากซากศพนั้น จัดเป็นคุณแห่งมหาสมุทรเป็นปฐม **ปุน จ ปรี** อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร มหาสมุทรนั้นใหญ่นักหนา ถึงมาตรว่าคงคาห้าห้วงจะไหลล่องลงมา ลักเท่าใด ๆ ก็ไม่เต็ม มีฝั่งปากโพ้นมิได้เห็นปรากฏแก่นัยน์ตา **ยถา** มีครุวนาฉันใด อันว่าพระ-

นิพพานนี้ **มหนต์** กว้างใหญ่ **อโนปาร์** จะได้มีฝั่งปากโพ้นเห็นปรากฏหามีได้ ถึงฝูงสัตว์จะไป อยู่ในพระนิพพานควาลัยสักเท่าใด **น บรูเรติ** ก็มีได้รู้เต็มจุมหาสมุทรอันใหญ่นั้น **อัย คุโณ** อันว่าคุณแห่งมหาสมุทรนี้ **ทุดิโย** เป็นคำรบ ๒ **ปุน จ ปร** อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **อัย มหาสมุทโท** อันว่ามหาสมุทรอันใหญ่นี้ **อาวาโส** เป็นที่อยู่ **มหนต์** แห่งสัตว์ทั้งหลายเป็นอันมาก **ยถา** มีครุวนาฉันใด **นิพพาน** อันว่าพระนิพพาน **อาวาโส** เป็นที่อยู่สุขสำราญ **ชีณาสวาน** แห่งพระชีณาสพเจ้าทั้งหลายอันมีวสี **เอว** เมาะ **ตถา** มีอุปไมยเหมือนดั่งนั้น **อัย คุโณ** อันว่าคุณแห่งมหาสมุทรนี้ **ตติโย** เป็นคำรบ ๓ **ปุน จ ปร** อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **มหาสมุทโท** อันว่ามหาสมุทรอันใหญ่ ย่อมจวนเจือไปด้วยชาติบุปผาลดาดอกไม้ มีกลิ่นหอมบริสุทธิมีประการเป็น เอนกนานา **ยถา** มีครุวนาฉันใด **นิพพาน** อันว่าพระนิพพาน ก็เจือไปด้วยดอกไม้มีเสาวคนธชาติอันหอมบริสุทธิ กล่าวคือพระวิมุตติธรรมอันไพบุลย์บริสุทธิมีประการต่าง ๆ ทรงพระบวรคุณจะนับมิได้ **เอว** เมาะ **ตถา** มีอุปไมยดุจพระมหาสมุทร อันเจือไปด้วยสุมาลัยอันบริสุทธินั้น **อัย คุโณ** อันว่าคุณแห่งพระมหาสมุทรนี้ **จตุตถโถ** เป็นคำรบ ๔ เปรียบด้วยคุณแห่งพระนิพพาน

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าคุณแห่งโภชนาหารมีอยู่ ๕ ประการนั้น ฉันใดเล่า

พระนาคเสนเจ้าจึงวิสัชนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าคุณแห่งโภชนาหาร ๕ ประการนั้น **อายุวฑฺฒน** คือเลี้ยงไว้ซึ่งอายุสัตว์ให้วัฒนาการจำเริญไป ประการ ๑ **พลวฑฺฒน** คือให้จำเริญกำลังแรงแห่งสัตว์ทั้งหลายประการ ๑ **วณฺณชนน** คือให้เกิดสีสนพรรณประการ ๑ **ทรณูปสมน** คือดับเสียซึ่งความกระวนกระวายประการ ๑ **ชัชจนา** **ทพฺพลปฏิวิโนทน** คือบรรเทาเสียซึ่งความอยากข้าวประการ ๑ **สิริเป็นคุณ** ๕ ประการด้วยกัน **ยถา** มีครุวนาฉันใดก็ดี อันว่าพระนิพพานนี้ สัตว์จำพวกใดกระทำให้แจ้ง ก็ทรงสัตว์นั้นเลี้ยง สัตว์นั้นไว้มิให้ฉิบหายด้วยชราและมรณะ คือไม่ให้แก่ไม่ให้ตายนั้นประการ ๑ **อิทธิพลวฑฺฒน** จะให้จำเริญฤทธิพละประการ ๑ **สีลวณฺณชนน** เพื่อจะให้เกิดวรรณะ กล่าวคือศีลประการ ๑ **สพฺพกิเลสทรณูปสมน** คือจะระงับดับเสียซึ่งกระวนกระวาย คือ กิเลสทั้งหลายประการ ๑ จะบรรเทาเสียซึ่งความอยากหิวโหย คือกองทุกข์ทั้งสิ้นประการ ๑ **สิริเป็นคุณ** ๕ ประการ มีครุวนาดุจโภชนาหารอันมีคุณ ๕ ประการนั้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าคุณอากาศ ๑๐ ประการนั้น คือประการใดบ้าง

พระนาคเสนจึงวิสาขนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าคุณอากาศ ๑๐ ประการนั้น **น ชียติ** คือไม่รู้แก่ประการ ๑ **น มียติ** คือไม่รู้ตายประการ ๑ **น จวติ** ไม่รู้จุดประการ ๑ **น อุบฺปชฺชติ** มิได้เวียนเกิดอีกประการ ๑ **อุบฺปสยฺหิ** หาผู้จะช่มเหงมิได้ประการ ๑ **อโจรคทณฺยิ** หาโจรจะฉกฉลักช่วงชิงมิได้ประการ ๑ **อนิสฺสิตํ** ไม่มีที่อาศัยประการ ๑ **วิหฺงคคมนํ** จะไปได้แต่่นกและคนมีฤทธิ์ และเทวดาและยักษ์มีฤทธิ์ประการ ๑ **นिरารณํ** หาสิ่งจะกั้นมิได้ประการ ๑ **อนนฺตํ** กว้างยาวหาที่สุดมิได้ประการ ๑ สิริเป็นคุณ ๑๐ นี้ **ยถา** ครุณานันใด **นิพฺพานํ** อันว่าพระนิพพานนี้ ก็ประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการ **น ชียติ** คือไม่รู้แก่ประการ ๑ **น มียติ** ไม่รู้ตายประการ ๑ **น จวติ** ไม่รู้จุดประการ ๑ **น อุบฺปชฺชติ** มิได้เวียนเกิดประการ ๑ **อุบฺปสยฺหิ** หาผู้จะช่มเหงมิได้ประการ ๑ **อโจรคทณฺยิ** หาโจรจะปล้นชิงฉกฉลักมิได้ประการ ๑ **อนิสฺสิตํ** หากิเลสอาศัยมิได้ประการ ๑ **อริยคมนํ** เป็นที่ไปแห่งพระอริยเจ้าประการ ๑ **นिरารณํ** หาสิ่งจะกั้นมิได้ประการ ๑ **อนนฺตํ** หาที่สุดมิได้ประการ ๑ เปรียบเหมือนอากาศฉะนั้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าคุณแห่งมณีรัตนะ ๓ ประการนั้นดังฤาเล่า

พระนาคเสนวิสุทธิอรหันต์เจ้าวิสาขนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **มณฺีรัตนํ** อันว่าคุณแห่งแก้วมณี ๓ ประการนั้นหรือ คือแก้วมณีให้สำเร็จความปรารถนาประการ ๑ คือกระทำให้นิบัติประการ ๑ คือกระทำให้ปลื้มใจสว่างใจประการ ๑ สิริเป็นคุณ ๓ ประการฉะนี้ **ยถา** มีครุณานันใด อันว่าพระนิพพานนี้ ก็ให้สำเร็จความปรารถนาประการ ๑ กระทำให้ชื่นใจประการ ๑ **อุชฺชิตฺตฺกุจฺจกรณํ** กระทำให้ปลื้มใจรุ่งเรืองขึ้นประการ ๑ มีอุปไมยเหมือนดังแก้วมณีนั้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าคุณจันท์แดง ๓ ประการนั้นอย่างไรเล่า

พระนาคเสนเจ้าจึงแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **โลหิตจฺนุทฺทํ** ชื่อว่าจันท์แดงมีคุณ ๓ ประการนั้นคือ **ทูลลภํ** หาได้เป็นอันยาก ประการ ๑ **อสมํ สฺกนฺธํ** มีกลิ่นหอมหาที่จะเปรียบมิได้ประการ ๑ **สพฺพชนปสฺสจฺจํ** อันคนทั้งสิ้นหากสรรเสริญประการ ๑ สิริเป็นคุณจันท์แดง ๓ ประการเท่านี้ **ยถา** มีครุณานันใด พระนิพพานนี้ไซ้ **ทูลลภตฺรํ** กว่าจะได้นี้ยากนักประการ ๑ **อสมํ สฺกนฺธํ** มีกลิ่นหอมหาที่จะเปรียบมิได้ประการ ๑ **อริยปสฺสจฺจํ** เป็นที่พระอริยเจ้าสรรเสริญประการ ๑ สิริเป็นคุณ ๓ ประการเหมือนหนึ่งจันท์แดงนั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าคุณสัปปีชน ๓ ประการนั้นอย่างไร คือประการใดบ้าง

พระนาคเสนแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าคุณ ๓ ประการแห่งสัปปีชนนั้นหรือคือ สัปปีชนมีสี่อันงามประการ ๑ มีรสอันเลิศประการ ๑ ประกอบด้วยกลิ่นเสาวคนธ์อันหอมประการ ๑ สิริคุณสัปปีชน ๓ ประการเท่านั้น **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระนิพพานประกอบไปด้วยวรรณะ คือ อนันตคุณประการ ๑ ประกอบด้วยรสคืออมตะประการ ๑ ประกอบด้วยกลิ่นคือศีลประการ ๑ สิริเป็น ๓ เหมือนคุณแห่งสัปปีชนนั้น

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าคุณแห่งยอดคีรีมี ๕ ประการนั้นฉันใด

พระนาคเสนจึงวิสาขนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าคุณยอดคีรี ๕ ประการนั้นหรือ คือยอดคีรีนั้นสูงประการ ๑ คือยอดคีรีนั้นมิได้รู้หวั่นไหวประการ ๑ คือ ยอดคีรีนั้นไม่มีใครจะขึ้นได้ประการ ๑ คือยอดคีรีนั้นหาพืชจะงอกมิได้ประการ ๑ **อนุนยปฏิขวิปยุตต์** คือยอดคีรีนั้นปราศจากความรักความชังประการ ๑ ยอดคีรีมีคุณ ๕ ประการฉะนี้ **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระนิพพานนั้นไซ้ก็มีคุณ ๕ ประการเหมือนกัน คือสูงประการ ๑ มิได้หวั่นไหวประการ ๑ บุคคลจะได้โดยยากประการ ๑ กิเลสทั้งหลายงอกขึ้นมิได้ประการ ๑ ปราศจากความรักและความชังประการ ๑ สิริเป็นคุณ ๕ ประการ เปรียบดุจจอมคีรีนั้น บพิตรผู้ทรงธรรมิกราชจงทราบในคุณพระนิพพานก็มี ในกาลบัดนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า **สาธุ ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **สมปฏิจฺฉามิ** โยมจะรับคำไว้ พระผู้เป็นเจ้าวิสาขนาไฟเราะะนักหนา

นิพพานปัญหา คำรบ ๕ จบเพียงนี้

นิพพานลัจฉิกรณปัญหา ที่ ๖

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิปไตยมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **ตุมฺเห ภณฺถ** พระผู้เป็นเจ้าเจรจาไว้กับโยมว่า พระนิพพานนั้น **น อติตํ** ใช้ออดีตล่วงไป **น อนาคตํ** ใช้ออนาคตจะมาเบื้องหน้า **น ปจฺจุปฺปนํ** ใช้อปัจจุบัน **น อุปฺปาตฺตนิยํ** ใช้อสิ่งอันใคร ๆ จะให้เกิดขึ้นได้ **โย โภจํ บุคฺคโล** อันว่าบุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง **อิธ สาสเน** ในพระศาสนานี้ แม้ว่าปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติแล้ว กระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน **โส บุคฺคโล** อันว่าบุคคลที่ปฏิบัติกระทำให้แจ้งซึ่งทางพระนิพพานนั้น ได้ชื่อว่ากระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน อันยังมีได้บังเกิด หรือได้ชื่อว่ายังพระนิพพานให้บังเกิดแล้ว จึงกระทำให้แจ้ง

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บุคคลที่ปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานนั้น ทำให้แจ้งพระนิพพานที่เกิดแล้วก็ได้ ที่ยังมีได้บังเกิดก็ได้ หรือจะว่า ให้พระนิพพานบังเกิดขึ้นแล้ว จึงกระทำให้แจ้งก็ได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิปไตยมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ที่พระผู้เป็นเจ้าว่านี้ ยังเคลือบแคลงกำบังอยู่ โยมนี้อุตส่าห์ถามเพื่อจะให้นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าวิสันนาให้เข้าใจตามที่ได้ศึกษามา ด้วยชนทั้งหลายนี้ประกอบไปด้วยวิมตติสงสัยไหลหลง จงวิสันนาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนวิสันนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **เอสา นิพฺพานธาคู** อันว่านิพพานธาตุนี้อยู่ **สุขา ปณฺธิตา** มีสุขประณีตและละเอียดยิ่งนัก **สมฺมาปฏฺิปนโน** อันว่าบุคคลปฏิบัติดี **สงฺขารเ** **สมฺมสนฺโต** เมื่อพิจารณาซึ่งสังขารธรรม **ชินานุสฺสุจฺจยา** ตามคำสมเด็จพระชินสีห์สั่งสอนมา **ปญฺญา** ก็จะกระทำให้แจ้งได้ด้วยปัญญา เปรียบอุปมาดุจศิษย์ที่เรียนวิชาในสำนักอาจารย์เชื่อถือตามที่อาจารย์สั่งสอนมา **วิชฺขํ ปญฺญา** ก็กระทำวิชาให้แจ้งได้ด้วยปัญญา **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ความเปรียบประการนี้ **ยถา** มีครุณาฉันใดก็ดี พระโยคาวจรบุคคลที่ปฏิบัติตามกระแสพระพุทธรฎีกาเป็นสัมมาปฏิบัติ สำเร็จธรรมวิเศษแล้ว ก็กระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานธาตุนั้น **เอวเมว** ก็มีอุปไมยเหมือนศิษย์ที่เชื่อถือตามที่อาจารย์สั่งสอนมาแล้ว กระทำวิชาให้แจ้งด้วยปัญญานั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการถามว่า ก็พระนิพพานนั้น จะพึงเห็นได้อย่างไรเล่า พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ พระนิพพานนั้นเป็น

ที่ปราศจากทุกข์ หาอุปัทวันตรายมิได้ พึงเห็นได้โดยลักษณะที่เป็นของละเอียดและเกษม
 สำราญจิตสนิทประณีตสะอาดและเยือกเย็นนัก เปรียบปานดุจบุรุษผู้หนึ่งอยู่ใกล้กองเพลิงร้อน
 ด้วยเพลิงอันติดอยู่ที่กองเพลิงนั้น บุรุษผู้นั้นก็หลีกออกไปให้พ้นกองเพลิงนั้น ไปอยู่เสียในที่อื่น
 อันปราศจากเพลิงอันร้อน บุรุษผู้นั้นก็อยู่เป็นสุขสำราญ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตร
 พระราชสมภาร ความเปรียบประการนี้ **ยถา** มีครุวนาฉันได พระโยคาวจรเจ้าร้อนอยู่ด้วย
 เพลิงทั้ง ๓ กอง คือราคะโทสะโมหะหากเผาผลาญอยู่ เมื่อปฏิบัติชอบตามพระพุทธานุญาตด้วย
 โยนิโสมนสิการแล้ว ก็ออกห่างจากเพลิง ๓ กองนั้นได้ ไปอยู่ในโอกาสอันเป็นที่เย็นสบาย ดับ
 เสียซึ่งเพลิงเหล่านั้น อันนี้ได้แก่พระอรหัต ชื่อว่ากระทำพระนิพพานให้แจ้ง มีอุปไมยเหมือน
 บุรุษร้อนไฟ หลีกเข้าไปสู่ที่อันสบายฉะนั้น

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อีกประการหนึ่ง เปรียบเหมือนบุรุษ
 อันป่วยหน้าเข้าสู่ป่า เพื่อจะแสวงหาพินมาเผาซากศพแห่งงูสุนัขและมนุษย์ บุรุษผู้นั้นเมื่อเผา
 ศพนั้นร้อนรนด้วยเปลวไฟที่เผาศพ ครั้นว่าเผาศพแล้วหลีกจากที่นั้นมาสู่โอกาสแห่งหนึ่ง ก็
 เป็นสุขสำราญ ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ซากศพนั้นได้แก่เบญจกามคุณ บุรุษผู้
 เผาศพนั้น ได้แก่พระโยคาวจรเจ้าปฏิบัติ และกิริยาที่หลีกจากที่นั้นมาสู่ที่โอกาสแห่งหนึ่ง อัน
 เป็นสุขสำราญนั้น ได้แก่พระนิพพานอันเป็นเอกันตบรมสุข นะพระราชสมภาร

มหาราช ขอถวายพระพร สมเด็จพระบรมบพิตรจงทรงสวณาการอุปมาอีกสถานหนึ่งให้
 ยิ่งขึ้นไป **เอโก บุริโส** ยังมีบุรุษผู้หนึ่งอยู่ในที่อันประกอบไปด้วยภัย มีจิตหวาดไหวเป็นนิรันดร
 จึงหลีกจากสถานนั้นเข้าสู่ที่อันหาภัยมิได้ บุรุษผู้นั้นก็เป็นสุขสำราญ ได้แก่พระโยคาวจรเจ้า
 ท่านกล่าวซึ่งทุกข์ ๔ กองคือชาติทุกข์ ชราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ ก็หลีกออกจากที่อัน
 ประกอบด้วยภัยคือทุกข์ทั้ง ๔ นั้นมาสู่พระนิพพานอันปราศจากทุกข์ทั้งปวงนั้น

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่ง เปรียบปานดุจบุรุษอัน
 สัตว์จรไป ในที่อันมีเลนตมเดินลำบาก บุรุษผู้นั้นเพียรหลีกออกจากที่นั้น มาสู่ที่อันดอนบริสุทธิ
 อันสะอาดก็เดินสำราญ ความประการนี้ มีครุวนาฉันได ขอถวายพระพร ได้แก่พระโยคาวจรเจ้า
 เมื่อแรกนั้นยังเดินในทางอันมีเลนตมกล่าวคือกิเลส ครั้นหลีกออกได้ ลิ่นอาสวะแล้วก็เข้าสู่ที่อัน
 แฝวคือที่ดอน เดินเล่นเย็นสำราญกล่าวคือพระนิพพานนั้น บพิตรจงทราบโดยอุปมาอุปไมยดังนี้
 ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนเต นาคเสน** ข้า
 แต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **กินดี สจฉิกโรติ** ก็พระโยคาวจรเจ้าปฏิบัติอย่างไร จึงชื่อว่าได้กระทำ
 พระนิพพานให้แจ้งเล่า

พระผู้เป็นเจ้าของพระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดุรณะบพิตรผู้ประเสริฐ พระโยคาวจรเจ้ามาพิจารณาซึ่งสังขารโดยจำเพาะเจาะจง ก็เห็นกองทุกข์ทั้ง ๔ คือชาติทุกข์ ชราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ แต่ยังไม่เห็นสุขเจืออยู่เล็กน้อย ในเบื้องต้นบ้าง ในท่ามกลางบ้าง ในที่สุดบ้าง ที่นั่นจิตก็งวยงไป ไม่รู้ว่าจะจับเอาที่ตรงไหน เปรียบปานดุจดั่งบุรุษอันไม่เห็น เบื้องต้นและท่ามกลางและที่สุดแห่งก้อนเหล็กแดงที่ลุกเป็นไฟโชนอยู่ตลอดวันอันรุ่งเรืองร้อนร่าयนัก ไม่รู้ที่ว่าจะดับตรงไหนได้ **ยถา** ความที่ว่านี้ มีครุณาฉันใด พระโยคาวจรเจ้านั้น ถึงเห็นชาติชราพยาธิมรณะในกองสังขารก็ดี แต่ไม่แน่นอนตามเป็นจริงอย่างไร ยังเห็นมีสุขเจืออยู่บ้างใน เบื้องต้นและท่ามกลางและที่สุด อันนั้นทำให้งวยงไป ไม่เห็นศุญท์ที่จะจับตรงไหน จึงจะกระทำพระนิพพานให้แจ้งได้ ก็มีอุปไมยฉันนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตของพระโยคาวจรเจ้านั้นก็ไม่มี ความยินดี จะปรกตีหามิได้ กายก็เร่าร้อน เป็นผู้หาที่พึ่งพำนักอาศัยมิได้ ขณะนั้น ก็เบือนหน้าในภพทั้ง ๓ คือกามภพ รูปภพ อรูปภพ หมดความยินดีที่จะเวียนว่ายตายเกิดต่อไป ดังหนึ่งว่าบุรุษที่เข้าไปอยู่ในกองเพลิงฉะนั้น ตกว่าบุรุษที่เข้าไปอยู่ในกองเพลิงที่ลุกรุ่งเรืองร้อนร่าयนั้น เป็นผู้ไม่มี อาลัยในกองเพลิง เบือนหน้าอยากจะทำหนีให้พ้นกองเพลิงฉันใด พระโยคาวจรก็ไม่มีอาลัย เบือนหน้าต่อภพทั้ง ๓ ฉะนั้น เมื่อพระโยคาวจรนั้นมีความเบือนหน้าเช่นนี้ก็มิได้ประคองจิตอย่างไร ปล่อยไปตามลำพัง ที่นั่นความเห็นแจ้งก็เกิดประจักษ์แก่ท่านว่าจิตนี้เกิด ๆ ดับ ๆ ต่อเนื่องกัน ไปเป็นตัวปฏิสนธิ นำให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ทุกชาติทุกภพ มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก สิ่งทีละเอียดยประณัตนั้น ก็คือความระงับดับสังขารทั้งหลายสละกิเลสและค้นหาให้สิ้นเชิง ดับเสียซึ่งราคะทั้งปวง อันได้แก่พระอมตมทานุภาพนั่นเอง เมื่อพระโยคาวจรเจ้ารำพึงการเห็นฉะนี้ จิตก็เสื่อมใสยินดีร่าเริงว่า ได้ที่พึ่งที่อาศัย ดีใจที่สุด เหมือนบุรุษอันหลงทางไม่รู้ว่าจะไปแห่งหนตำบลใด เทียวเสาะแสวงไฟพบทางเข้าก็ยินดีว่า ได้พบทางแล้วฉะนั้น ครั้นท่านบำเพ็ญเพียร เป็นสัมมาปฏิบัติต่อไป ประคองสติและวิริยะให้มั่นคง เมื่อได้บรรลุพระนิพพานมณสิการไป ๆ มา ๆ มิซ้าก็ล่วงโลกียภูมิ อย่างชั้นสูงโลกุตระภูมิ บรรลุธรรมวิเศษคือพระอรหัตผล อันไม่เป็นที่ทำให้เวียนวนในสงสารวัฏต่อไป **มหาราช** ดุรณะบพิตรผู้ประเสริฐ พระโยคาวจรปฏิบัติดังถวาย วิสัยชานานี้แล ท่านกล่าวว่า ได้ทำพระนิพพานให้แจ้ง ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร ได้ทรงสวนการก็สิ้นสงสัยทรงสาธุการว่า **สาธุ ภาณุต** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ซึ่งพระผู้เป็นเจ้าของวิสัยชานี้ไพเราะนักหนา **สมปฏิบัติงาม** โยมจะรับไว้ปฏิบัติสืบไปในกาลบัดนี้

นิพพานสังคิกรณปัญหา คำรบ ๖ จบเพียงนี้

นิพนธ์สน ปัญฐานปัญหา ที่ ๗

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชธิบตีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **นิพนธ์** อันว่าพระนฤพาน **สนฺนิจิตฺ** ตั้งอยู่ในสถานที่ใด จะเป็นทิศไหน เป็นบูรพทิศหรือทักษิณทิศ ปัจฉิมทิศ อุตฺรทิศ หรือเบื้องสูงเบื้องต่ำเบื้องขวางเป็นประการใด พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

พระนาคเสนจึงวิสัยชานาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร บพิตรจงตั้งจิตสวณาการ **นิพนธ์** อันว่าพระนิพนธ์นั้น จะตั้งอยู่ในที่แห่งหนตำบลใดหาไม่ได้ นะบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชธิบตีจึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ถ้าแม้ว่าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ที่ตั้งที่อยู่แห่งพระนิพนธ์นั้นไม่มีแล้ว พระนิพนธ์มีไม่มีหรือ คำที่ว่ากระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพนธ์นี้ก็ผิด **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้วิจิตรด้วยปัญญา เหมือนภูมิจานไร่นานี้ย่อมจะเป็นที่ตั้งแห่งพืชข้าวเปลือกทั้งสิ้น ดอกไม้ย่อมเป็นที่ยึดแห่งกลิ่นเสาวคนธ์ รุกขชาติเป็นที่ยึดแห่งผลมีมากที่สุด มหาสมุทรเป็นที่ยึดแห่งนานาชนิดแก้ว เมื่อคนทั้งปวงต้องการแล้วไปสู่นั้น ๆ นำมาได้ แม้พระนิพนธ์นี้ ไชร์มีมั่นคงจริงกระนั้นก็มีที่สำคัญโอกาสที่อาศัย เหมือนหนึ่งสิ่งของที่วานั้น แต่ก็หาไม่ เพราะฉะนั้นโยมจึงว่า พระนิพนธ์ไม่มี และที่กล่าวว่กระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพนธ์นั้น คำนี้ก็ผิด

พระนาคเสนจึงวิสัยชานาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ **นิพนธ์สน** โอกาส อันว่าโอกาสเป็นที่ยึดแห่งพระนิพนธ์นี้ จะได้มีเหมือนสิ่งทั้งหลายหาได้ พระนิพนธ์นี้ไชร์ พระโยคาวจรเจ้าพิจารณาไปเห็นซึ่งอุทฺทวยะ คือที่เกิดและที่ดับแห่งสังขารแล้ว จึงเห็นแจ้งได้ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ธรรมดาว่าอัคคีจะดับ บังเกิดขึ้นโดยมีที่อยู่ปรากฏหาได้ เมื่อบุคคลต้องการ จะเอาไม้แม่ไฟมาใส่เข้าก็เกิดเพลิงขึ้น **ยถา** มีครุวนาฉนฺใด พระโยคาวจรเจ้าที่ตั้งใจปรารถนาพระนิพนธ์นั้นพิจารณาซึ่งอุทฺทวยะคือที่เกิดที่ดับแห่งสังขารธรรมแล้ว พระโยคาวจรนั้นก็กระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพนธ์ ดุจเอาไม้แม่ไฟใส่เข้าแล้วได้ไฟฉะนั้น

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่งอันว่าแก้ว ๗ ประการ แห่งสมเด็จพระบรมจักรนั้น **เสยฺยถิทฺ** คือสิ่งใด **จกฺกรตฺนํ** คือจักรแก้ว **หตฺถิรตฺนํ** คือข้างแก้ว **อสุสรตฺนํ** คือม้าแก้ว **มณฺิรตฺนํ** คือแก้วมณี **อิตฺถิรตฺนํ** คือนางแก้ว **คหปติรตฺนํ** คือคหบดีแก้ว **ปรินายกรตฺนํ** คือขุนพลแก้ว อันว่าแก้ว ๗ ประการนี้ จะได้มีโอกาสอยู่เป็นนิตย์ คือเก็บไว้ในประเทศที่ใดหาได้ เมื่อบุญแห่งบรมจักรถึงแล้ว อันว่าแก้ว ๗ ประการนั้นก็มาสู่สำนักบรม-

จักรพรรดิกษัตริราช ยถา ฉนใด พระโยคาวจรเจ้าเมื่อเห็นอุททวยะเกิดที่ดับแห่งสังขารแล้ว ก็กระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน พระนิพพานนั้นก็มาถึงเข้าเอง เปรียบดังแก้ว ๗ ประการ อัน มาสู่สำนักบรมจักรพรรดิราชเองฉะนั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา พระผู้เป็นเจ้าของพระนิพพานนั้นหาอยู่ที่อยู่ไม่ แต่ฐานะที่จะได้พระนิพพาน นั้นมีอยู่ ถ้าบุคคลผู้ปฏิบัตินั้น ตั้งอยู่ในฐานะอันควรจะได้แล้ว บุคคลผู้นั้นก็กระทำให้แจ้งซึ่งพระ นิพพานได้ อย่างนั้นหรือ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า เอกภระนั้นแหละซิ พระราชสมภาร **จํา** อันว่าฐานะที่จะ ได้นิพพานนั้นมีอยู่ โยคาวจรเจ้าผู้ใดตั้งอยู่ในฐานะอันควรจะได้แล้ว ก็จะทำให้แจ้งซึ่งพระ นิพพานนั้น ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่ พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าฐานะนั้นมีอธิบายเป็นประการใด พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยชญาให้แจ้งก่อน

พระนาคเสนวิสัยชญาแก้ไขว่า **สีลํ มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ ประเสริฐ อันว่าฐานะนั้นคือศีลอันเลิศ พระโยคาวจรนักปราชญ์ผู้ประเสริฐอันสถิตให้ศีลนั้น กระ ทำมณสิการโดยแยบคายแล้ว จะตั้งอยู่ที่ใดก็ตาม ย่อมกระทำพระนิพพานให้แจ้งได้ เปรียบดัง บุคคลอันสถิตอยู่ที่ป่าสกายวันก็ดี อลสันทนครก็ดี กาสีโกศลนครก็ดี กัสมิรนครก็ดี คันธารนครก็ดี บนยอดเขากก็ดี ในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสก็ดี ย่อมจะเห็นอากาศเหมือนกันทั้งนั้น ความนี้ เปรียบฉนใด บุคคลตั้งอยู่ในศีลนั้น กระทำมณสิการโดยแยบคายแล้ว จะสถิตอยู่ในที่ใดก็ดี ย่อมจะทำพระนิพพานให้แจ้งได้ ฉนนันแล

ประการหนึ่ง ซึ่งว่าบุคคลอยู่ในป่าสกายวันบุรพทิศก็ปรากฏ บุคคลจะอยู่ในเมืองทั้ง หลายมีเมืองอลสันทนะเป็นต้นก็ดี และในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสก็ดี บุรพทิศก็ปรากฏเหมือนกัน **ยถา** มีครุวนาฉนใด บุคคลตั้งอยู่ในศีลแล้ว ก็คงจะกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน เปรียบเหมือน บุคคลซึ่งอยู่ในป่าสกายวันเป็นอาทิ บุรพทิศก็ย่อมปรากฏเหมือนกันฉะนั้น นี้แหละบพิตร พระราชสมภาร ฟังทรงพระสันนิษฐานเข้าพระทัยเถิด ว่าศีลนี้ประเสริฐยิ่ง ผู้ใดตั้งอยู่ในศีลนั้น ศีลก็เป็นฐานะเป็นประธานที่จะให้ผู้นั้นเห็นแจ้งซึ่งทางพระนิพพานเป็นเที่ยงแท้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากรตรัสสรรเสริญว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาค- เสนผู้ปรีชา พระผู้เป็นเจ้าของมาประดิษฐานไว้ซึ่งธรรมธชะ ธงชัยคือธรรมให้เป็นที่สำคัญอันวิเศษ อันได้แก่ศีลซึ่งเป็นฐานะ เป็นบุรพทิศเป็นประธานที่จะเห็นแจ้งซึ่งพระนิพพานนี้ โยมยินตินักหนา

สมปฏิจฉามิ โยมจะรับถ้อยคำจำไว้เป็นผลเป็นคุณแก่กุลบุตรอันจะเกิดข้างหน้าในกาลบัดนี้

นิพพานัสส ปฏฺฐานปัญฺหา คํารบ ๗ จบเพียงเท่านี้

อนุมานปัญหา ที่ ๘^(๑)

อด โข ในกาลนั้นแท้จริง **โส มลินโท ราชา** อันว่าสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ มีพระราชโองการตรัสปราศรัยถ้อยคำเป็นสาราณียกถา กับด้วยพระนาคเสนผู้จอมปราชญ์แล้ว มีพระหฤทัยใคร่จะทรงทราบสิ่งที่ยังไม่ทรงทราบและเพื่อทรงจำไว้กระทำให้แจ่ม เห็นแสงสว่าง แห่งญาณทำลายอวิชชา ยังปัญญาให้เกิดขึ้น ก้าวล่วงกระแสแห่งสงสารและตัดกระแสแห่ง ตัณหา ตี๋มซึ่งน้ำอมฤตรสคือพระนิพพาน จึงทรงตั้งพระฉันทอัธยาศัยและพระวายามปัญญา อุตสาหะตั้งสติสัมปชัญญะให้มั่นคงเป็นอันดีแล้ว ตรัสถามพระนาคเสนต่อไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **พทุโธ** อันว่าองค์สมเด็จพระพุทธเจ้านั้น **ตยา ทิฏฺโฐ** อันพระผู้เป็น เจ้าได้เห็นหรือประการใด

พระนาคเสนวิสัยเห็นว่า **มหาราช** ดูรณะบพิตรพระราชสมภาร อาตมาจะได้ทัศนากการ เห็นหามิได้

(๑) คัมภีร์มิลินทปัญหานี้ ตอนอารัมภกถาแบ่งปัญหาไว้เป็นประเภทใหญ่ ๕ ประเภท คือประเภทที่ ๑ มิลินทปัญหา ประเภทที่ ๒ เมณฑกปัญหา ประเภทที่ ๓ อนุมานปัญหา ประเภทที่ ๔ ลักษณะปัญหา ประเภทที่ ๕ อุปมาถาปัญหา แต่มาในตอนทีแบ่งปัญหาประเภทใหญ่ออกเป็นวรรคดีเป็นเรื่อง ประเภทที่ ๓ ที ๔ หายไป ชื่ออนุมานปัญหายังปรากฏอยู่ แต่เอาบวกเข้าเป็นเรื่องที่ ๔ ในวรรคที่ ๙ ของเมณฑกปัญหา สังเกต ดูรูปความ เห็นว่าเป็นอนุมานปัญหาประเภทใหญ่นั้นเอง แต่หากไม่ได้แบ่งเป็นวรรคเป็นเรื่อง ผู้รวมเรื่องใน ชั้นเดิมจึงจัดเอาเป็นปัญหาหนึ่ง รวมเข้าเสียในเมณฑกปัญหา ที่ถูกคงเป็นปัญหาประเภทใหญ่ที่ ๓ นั้นเอง จึงแยกออกพิมพ์เป็นประเภท ๑ ต่างหาก คงแต่คำว่าวรรคและเรียงจำนวนเลขไว้ตามบาลี บอกไว้สำหรับ พิจารณาเท่านั้น ส่วนปัญหาประเภทใหญ่ที่ ๔ คือลักษณะปัญหานั้นหายสูญชื่อไปทีเดียว แต่เมื่อตรวจดู รูปความ เห็นว่าธุดงค์ปัญหาเรื่องที่ ๙ ต่อจากอนุมานปัญหานี้แหละเป็นลักษณะปัญหา เพราะกล่าวลักษณะ ต่าง ๆ มาก แต่เนื้อเรื่องกล่าวด้วยธุดงค์ ผู้ให้ชื่อจึงเขียนลงไว้ว่าธุดงค์ปัญหา ได้พิมพ์แยกไว้เป็นแผนกหนึ่ง เหมือนกัน จะผิดถูกอย่างไรแล้วแต่นักปราชญ์จะวินิจฉัย

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิปไตยมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **พทุโธ** อันว่าสมเด็จพระพุทธสัมพันธคุณ พระผู้เป็นเจ้าไม่เห็น ก็อาจารย์ของพระผู้เป็นเจ้าเห็นหรือไม่เล่า

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ดูฐานะบพิตรพระราชสมภาร อาจารย์ของอาตมาก็ไม่เห็น

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิปไตยมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา โยมคิดว่าตัวพระผู้เป็นเจ้าไม่เห็น อาจารย์ของพระผู้เป็นเจ้าจะเห็น นี้อาจารย์ก็หาเห็นไม่ ถ้าเช่นนั้นพระพุทธเจ้าก็ไม่มี เพราะไม่มีใครเห็นปรากฏ จะมีอย่างไรได้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร พระมหากษัตริย์ที่เป็นต้นพระวงศ์ของพระองค์มีอยู่หรือ มหาบพิตรพระราชสมภาร

พระเจ้ามิลินท์จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระผู้เป็นเจ้าสงสัยอะไร พระมหากษัตริย์ที่เป็นต้นพระวงศ์ของโยมนี มีชื่ พระผู้เป็นเจ้า

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาถามว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร กษัตริย์ที่เป็นต้นพระวงศ์ของมหาบพิตรนั้น มหาบพิตรได้เห็นหรือ

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิปไตยมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา พระมหากษัตริย์ที่เป็นต้นพระวงศ์ของโยม โยมไม่เห็น

พระนาคเสนมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร บุโรหิตผู้เฒ่า เสนาบดีผู้เฒ่าได้เห็นหรือ หรือว่าหามีได้ประการใด

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ตรัสว่า หามีได้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อาตมานี้มาใส่ใจว่ากษัตริย์ที่เป็นต้นพระวงศ์นั้น มหาบพิตรไม่เห็นกับพระเนตรของมหาบพิตร เสนาบดีและบุโรหิตผู้เฒ่าท่านจะเห็นบ้าง นี้อาจารย์เห็นไม่ เออจะเอาอะไรเป็นที่อ้างเล่า นี้อาจารย์ที่เป็นต้นพระวงศ์ก็เปล่าไป ไม่มีนั่นชื่ บพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรธิปไตยมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา กษัตริย์ที่เป็นต้นพระวงศ์มีถึง ๕ พระองค์ แม้ดับสูญไปแล้วก็จริงแล แต่ทว่าเครื่องราชกกุธภัณฑ์ยังมีเป็นที่อ้าง อีกหลายสิ่งหลายอัน **เสยฺยถิทฺติ** คือสิ่งอะไรบ้าง

เสตฉตตี คือเศวตฉัตร ๑ **อณูทิสั** คือพระมงกุฏ ๑ **วาลวิชนี** คือพัดวาลวิชนี ๑ **มหารทานิ**
สนยานิ คือพระแท่นที่บรรทม มีราคามากครามครัน ๑ **ชคคณฺจ** คือพระขรรค์แก้ว ๑ นี้แหละ
โยมเห็นเครื่องทรงเข้าแล้ว ก็รู้ว่ากษัตริย์ที่เป็นต้นพระวงศ์มี เพราะของต่าง ๆ นั้นเป็นพยาน

พระนาคเสนจึงมีพระเถรวาจาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ซึ่งพระองค์สมเด็จพระ
ศรีสุคตทศพลญาณนั้น อาตมาก็ไม่เห็น อาจารย์ของอาตมาก็ไม่เห็น แต่อาตมาเห็นเครื่องทรง
ที่สมเด็จพระพุทธองค์เจ้าประดิษฐานไว้ยังมีอยู่ สาวกทั้งปวงผู้รู้ผู้เห็นได้รับประทานต่อ ๆ มา
เสยฺยถิทํ คือสิ่งไรบ้าง **จตุตตารโ** **สติปฏฺจนา** คือพระสติปัญญาทั้ง ๔ **จตุตตารโ** **สมมฺปปธานา**
คือพระสัมมัปปธาน ๔ **จตุตตารโ** **อิทธิปาทา** คือพระอิทธิบาท ๔ **ปณฺจจินฺตฺริยานิ** คืออินทรีย์ ๕
ปณฺจ พฺลานิ คือพลัง ๕ **สตุต** **โพชฌณฺคา** คือพระโพชฌงค์ ๗ **อฏฺฐจฺจกโก** **มคฺโค** คือพระ
อัฐจั้งคิกมรรค ๘ ประการอันอุดม อาตมาก็ประนมมืออภิวาทไหว้ด้วยน้ำใจเชื่อแท้ ด้วยเห็น
ธรรมประจักษ์แก่ตา ก็รู้ด้วยอนุमानปัญญาว่า **อตฺถิ โส ภควา** สมเด็จพระศาสดาผู้ทรงพระ
ภาคเป็นอันงามนี้มีจริง ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปีนประชากรมีสุนทรราชโองการดำรัสตรัสว่า **ภนฺต นาคเสน**
ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **อุปมํ** **กโรทิ** พระผู้เป็นเจ้าของกระทำซึ่งอุปมาอุปไมยให้แจ่มก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหาราช** ดุกรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดัง **นคร-**
วฑฺฒกิ นายช่างพระนครผู้หนึ่ง ประรณนาจะสร้างพระนคร จึงพิจารณาดูซึ่งที่ชัยภูมิแห่งหนึ่งซึ่ง
เสมอเป็นอันดี จะได้มีก้อนกรวดและแผ่นศิลาหามิได้ เป็นภูมิภาคน่าร่มรื่นขึ้นบาน ปราศจาก
อันตรายและโทษซึ่งจะเกิดขึ้นทางใจ **ปสฺสิตฺวา** ครั้นพิจารณาดูซึ่งสิ่งทั้งปวงนั้นแล้ว **วิสมํ** **สมํ**
การาเปตฺวา จึงใช้ให้คนทั้งหลายทำที่ที่ไม่เสมอให้เสมอ ให้ชำระซึ่งหลักต่อไม้หนามแล้ว จึง
สร้างเมืองงามควรจะทัศนากการเล็งแลดูในที่นั้น **วิภชฺชิตํ** เมืองนั้นอันนายช่างจำแนกดีแล้ว
โอยฺกณฺณปริกุขํ รอบนอกมีคูกัน **ปาการทพฺพิทํ** ในคูกำแพงมีหอรบเชิงเทินอันมั่นคง **จตุกุกณฺณสนฺธิ**
มีที่ต่อตามมุมกำแพงทั้ง ๔ มีถนน ๔ แฉก ถนน ๓ แฉกและถนนหลวง ร้านตลาดทั้ง
ปวงและสวนหลวงอุทยานสำราญใจ สระน้อยสระใหญ่ สระโบกขรณีและท่อน้ำ แล้วจึงทำเป็น
นิเวศน์วังใน ประกอบไปด้วยราชเรือนหลวงปราสาทราชมนเทียรทั้งปวงทั้งคลังและฉางต่าง ๆ
สร้างเป็นเรือนกระทำด้วยหญ้าไว้ให้คนอาศัย **ตํ นครํ** พระนครนั้นไซ้รั นีราศทุกข์แสน
สุขสบายหาอันตรายมิได้ ประกอบด้วยสุขสโมสร **โส วฑฺฒกิ** นายช่างนั้นครั้งสร้างนครลงแล้ว
หาอยู่ไม่ **อณฺณํ** **ปเทสํ** **คจฺเจยฺย** ก็ไปสู่ประเทศที่อื่นตามปรารณา **อปเรน** **สมเยน** โดยสมัยอื่น
ตํ นครํ อันว่าพระนครนั้น **สุภิกุขํ** ชาวภูทกไม่มีผล สารพัดอาหารเลี้ยงชนมีทุกสิ่ง **สุเขมํ**

เป็นเมืองยิ่งเกษมศานต์ **สุสมิทร์ ลิว** มั่งคั่งเย็นสำราญแสนสบาย **อนิตกั นิรุบททว** มิได้
 ปราศจากระเบียบกฎหมายและหาอุปัทวันตรายมิได้ **นานาชนสมากุล** อากุลมูลไปด้วย
 ไพร่ฟ้าประชากรอยู่อื้ออึง คือกษัตริย์และพราหมณ์ และพ่อค้า ชาวนา และพ่อครัว นายช่าง
 นายม้า นายรถ บทจรเดินเท้า และนายขมังธนู หมู่บัณฑิตะกั และกระเทย และลูกหลวง
 ลูกอำมาตย์ราชเสนา และทหารโยธา สมควรจะวิ่งเต้นเช่นฆ่าหมู่อรินท์ทั้งหลายให้พินาศ อนึ่ง
 ประกอบด้วยบุตรทาส บุตรคนมั่งมีและบุตรคนปล้ำคนมวยต่าง ๆ มีทั้งช่างถมช่างประสะ
 ช่างเขียนทุกสิ่งสรรพ ช่างกระทำจุนจันท์ ช่างทองคำ ช่างเงิน ช่างตีบุก ช่างทองแดงทองเหลือง
 ช่างแก้ว ช่างเจียรระโน ช่างไม้ ช่างหม้อ ช่างทอ ช่างปั้น ช่างเกลา ช่างพระขรรค์ ช่างทำดาบ
 หอกน้อยหอกใหญ่ ช่างไม้ ช่างกระบี่ ช่างประดับประดา ช่างทำดินทำทราย ช่างคราม ช่างครึ่ง
 ช่างปิ้งมังสัง ช่างทำสำหรับกับข้าว สารพัดจะมีทุกสิ่งไป สิ่งไรที่จะไม่มีในพระนครนั้นเป็นว่าหามิได้
 ประกอบไปด้วยตลาดพิศาลโรงงานเรียงราย ผุ่ฆมนุชย์นิกรหญิงชายผู้ใดเที่ยวไป ได้เห็นพระ
 นครอันเป็นสุขสนุกสำราญดั่งนั้น ก็ชมด้วยอนุมานปัญญาว่า ช่างผู้นี้ฉลาดนักหนามาสร้าง
 พระนครไว้ ยถา มีครุณาอุปมาฉันใด **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **โส ภควา**
 อันว่าสมเด็จพระศาสตาดจารย์ ผู้ทรงพระภาคนั้น **อสมสโม** บุคคลผู้ใดจะเปรียบเสมอพระองค์
 หามิได้ ทรงพระพุทฺธคุณและพระบารมีคุณจะนับมิได้ **อนนุตเตโซ** มีเดชจะนับมิได้ **อนนุตพล**
 มีพระกำลังจะนับมิได้ ทรงไว้ซึ่งพระพุทฺธพลบารมีกิริยาอันถึงที่สุดจะนับมิได้ **อนนุตวิโร** มี
 เพียรจะนับมิได้ **อนนุตพลมาร** **นิหริตวา** พระองค์มากำจัดเสียซึ่งมารอันจะนับมิได้ ยังมาร
 กับเสนาให้อัปราชัย พระองค์มาทำลายเสียซึ่งชายคือทิจิให้กระจัดกระจาย ทำลายเสียซึ่ง
 อวิชาและกามตัณหาอันข้องอยู่ ยังวิชาให้บังเกิดแล้ว ทรงไว้ซึ่งพระธรรมจักรอันประเสริฐ
 สำเร็จแก่พระสัพพัญญุตญาณ **วิชิตสงคาโม** มีสงครามกับมารอันชนะแล้ว **ธมฺมนคร** มาเบสิ
 พระองค์ก็มาตบแต่งธรรมนครสร้างธรรมนครลงไว้ เหมือนนายช่างสร้างนครขึ้นไว้ในกาลนั้น
ภควโต โข มหาราช ธมฺมนคร ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าธรรมนคร
 ของสมเด็จพระพุทฺธองค์เจ้าผู้ทรงพระภาคเป็นอันงามนั้น **สีลปาการ** มีศีลเป็นกำแพง **ทริ-**
ปริกข มีละอายบาปเป็นคู **สติทวาริก** มีสติเป็นนายประตู **ฉานทวารโกฏจก** มีพระญาณ
 เป็นขุมประตู **วิริยอฎฎาลก** มีเพียรเป็นหอรบ **สทฺธาอิสก** มีศรัทธาเป็นยอดปราสาท
ปญฺญาปาสาท มีปัญญาเป็นตัวปราสาท **สุตฺตุนตฺตปจฺจร** มีพระสุตตันตปิฎกเป็นถนนหลวง
อภิธมฺมสิงฆาฎก มีพระอภิธรรมเป็นตะแลงแกงถนนสามแฉง **วินยวินิจฺฉย** มีพระวินัยเป็นโรง
 ราชวินิจฉัย **สติปญฺจจานวิถิก** มีพระสติปัญญาเป็นถนนใหญ่อันสำราญ **มหาราช** ขอถวาย
 พระพรบพิตรพระราชสมภาร ลำดับถนนมีร้านตลาดต่าง ๆ **เสยฺยถิท** คือสิ่งไรบ้าง **ปฺปฺพสาปณ**
 คือร้านตลาดดอกไม้ **คนฺธาปณ** ร้านตลาดของหอม **ผลาปณ** ร้านตลาดผลไม้ **อคทาปณ**

ร้านตลาดยาตบพิษฐ **โอสถาปน** ร้านตลาดยาต่าง ๆ **อมตาปน** ร้านตลาดน้ำอมฤตอันหวาน
รัตนาปน ร้านขายแก้ว **สพฺพาปน** ร้านตลาดของเบ็ดเตล็ดสารพัดมี สิริเป็น ๘ ตลาดด้วยกัน
ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบตีมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน**
ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **ปฺปฺพวาปน** อันว่าร้านตลาดดอกไม้ นั้นประการใด

พระนาคเสนวิสัยนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่า
ร้านตลาดดอกไม้ นั้น ได้แก่อสุภสัญญา อันสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ ผู้รู้เห็นเป็น
องค์พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าวางไว้ชาย สัญญาทั้งหลายคือ อนิจจสัญญา ทุกขสัญญา
อนัตตสัญญา มรณสัญญา อสุภสัญญา อาทีนวสัญญา ปหानสัญญา วิราคสัญญา นิโรธสัญญา
สัพพะโลเก อนภิตสัญญา สัพพะสังขารेषุ อนิจจสัญญา อัญญิกสัญญา ปุญฺจสัญญา วินีลคสัญญา
วิจนิททคสัญญา วิปฺพพคสัญญา อุทฺธมาตคสัญญา วิชชายิตคสัญญา หตวิกขิตตคสัญญา
โลหิตคสัญญา และพระเมตตาสัญญา กรุณาสัญญา มุทิตาสัญญา อุเปกขาสัญญา อานาปานสติ
มรณานุสสติ กายคตาสติ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **อิมา สญฺญา**
อันว่าสัญญาทั้งหลายนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเทศนาไว้ว่า เป็นตลาดขายดอกไม้
โยคาวจรเจ้าทั้งหลายถือเอาสัญญาเป็นอารมณ์แล้ว จะพ้นจากราคะโทสะโมหะมานะทิฐิ จะ
ข้ามพ้นสงสาร ห้ามเสียซึ่งกระแสตัณหา จะตัดเสียซึ่งความสงสัย จะกำจัดเสียซึ่งกิเลส จะประ
เวศเข้าสู่พระนครนิพพาน **นคฺคฺคตม** เป็นพระนครอันอุดมบรมล้ำเลิศประเสริฐกว่านครทั้งปวง
เมื่อนิพพานนั้นล่วงเสียซึ่งภัย ประกอบไปด้วยสุขปรีดาโดยสภาวะแท้ **อชาต อชรี อมรณ** ไม่รู้เกิด
ไม่รู้แก่ ไม่รู้ตาย ประเสริฐเป็นนิจสินปราศจากราคะมลทิน **มหาราช** ขอถวายพระพร นี้แหละ
เป็นร้านตลาดดอกไม้ของสมเด็จพระบรมศาสดา ยุติด้วยกระแสพระพุทฺธฎีกาว่า บุคคลถือเอา
บริการอันเป็นมูลค่าเข้ามาร้านตลาด ชื่อเอาอารมณ์อันเป็นเพียงดังดอกไม้ ย่อมจะรื่นรมย์
หอมชื่นเบิกบานใจ ด้วยวิมุตติธรรมอันประเสริฐดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบตี จึงมีพระราชโองการว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่
พระนาคเสนผู้ปรีชา **กลฺโลสิ** ผู้เป็นเจ้าวิสัยนา นี้สมควรนักหนาดังนี้ แล้วตรัสถามต่อไปว่า
คณฺธาปน อันว่าร้านตลาดของหอมได้แก่สิ่งไร

พระนาคเสนวิสัยนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร
ร้านตลาดของหอมได้แก่ศีล ธรรมดาว่าสมณพราหมณ์สาวุสฺตบุรุษผู้ใดถือศีลมั่น ศีลนั้น
เหียรย่อมจะมีกลิ่นฟุ้งไป ตลอดมนุษยโลกและเทวโลก ทั้งทิศน้อยทิศใหญ่ ธรรมดาว่ากลิ่นดอกไม้
ย่อมจะหอมไปได้แต่ตามลม กลิ่นศีลนี้ไซ้ หอมไปตามลมก็ได้ ทวนลมก็ได้ ศีลนั้นคือ

ไตรสรณคมน์ และศีล ๕ ประการ ศีล ๘ ประการ ศีล ๑๐ ประการ ศีลที่นับเนื่องในอุทเทส
ทั้ง ๕ และปาติโมกขสังวรศีล ศีลทั้งปวงนี้ **มหาราช** ขอถวายพระพร นี้แหละเป็นร้านตลาดของ
หอมของสมเด็จพระบรมศาสดา ยุติด้วยกระแสพระพุทธรูฏีกา อันสมเด็จพระมหากรุณาผู้เป็น
เทวดาอันประเสริฐกว่าเทวดาทั้งหลาย ตรัสพระสัทธรรมเทศนาไว้ว่า **จนฺทน์ ตครี** อันว่า
จันทร์และกฤษณาอันหอมน้กหนา **มลฺลิกา** คือดอกไม้มีมะลิเป็นต้น และกลิ่นอุบลบุปผาที่
ว่ากลิ่นหอม ประเสริฐกว่าคันธชาติทั้งปวงนั้น จะมีกลิ่นหอมไปได้ก็แต่ตามลม จะหอมทวนลม
และหอมไปทั่วทิศเหมือนกลิ่นศีลนี้หามิได้ กลิ่นศีลนี้ไซ้ **เทเวสุ อุตฺตโม** อุดมกว่าทิพยสุคนธ์ใน
เทวโลก ล้าเสศน้กหนาดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปีนประชากรมีพระราชโองการตรัสว่า ผู้เป็นเจ้าของวิสัยสนมควรร
น้กหนา แล้วตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าร้านตลาดผลไม้ได้
แก่สิ่งไรเล่า พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงเข้าใจว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าผลไม้
ที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสดาจารย์ตั้งร้านวางไว้ **เสยฺยถิ** คือสิ่งใด **โสตาปตฺติผล**
คือพระโสตาปตฺติผล **สกิทาคามิผล** คือ พระสกิทาคามิผล **อนาคามิผล** คือพระอนาคามิผล
อรหตฺตผล คือพระอรหตฺตผล **สุญฺญตผล** คือสุญฺญตผล **สมาปตฺติผล** คือสมาปตฺติผล **อนิมิตฺต-**
ผลสมาปตฺติ คืออนิมิตตผลสมาปตฺติ **อปฺปณฺนิหิตผลสมาปตฺติ** คืออัปฺปณฺนิหิตผลสมาปตฺติ **อเนญฺช-**
ผลสมาปตฺติ คืออเนญฺชผลสมาปตฺติ **อุเบกฺขาผลสมาปตฺติ** คืออุเบกฺขาผลสมาปตฺติ
จัดเป็นร้านตลาดผลไม้ ผู้ใดปรารถนาพึงกระทำการบุญ ชื่อว่าให้มูลค่าก็จะได้ซึ่งผลตาม
ปรารถนา **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ปานดังบุรุษผู้หนึ่ง มีมะม่วงทรงผล
อยู่เป็นน้กนดร์ บุรุษผู้นั้นก็ตกแต่ง หวังว่าจะขายแก่คนทั้งหลายอันมาซื้อ เมื่อใครเอาราคา
ผลมะม่วงมาให้แล้วก็เลือกเอาได้โดยสมควรแก่ราคา สุดแต่จะรักแก่อ่อนเข้าไคลประการใด
ให้มูลค่าสมควรเลือกเอาได้ตามปรารถนา ตกว่าผลมะม่วงนั้นจะรู้สิ้นสุดไปนั้นหามิได้ ด้วยว่า
มีผลไปทั่วหน้าตาปี **ยถา** มีครุวนาฉันใด อันว่าร้านตลาดผลไม้ ที่สมเด็จพระบรมไตรโลก-
นาถพระราชทานไว้ บุคคลผู้ใดให้มูลค่า กล่าวคือบำเพ็ญเพียรบริกรรมภาวนาก็จะได้ผลไม่มี
โสตาปตฺติผลเป็นต้น สมดังความปรารถนา มีอุปไมยเหมือนต้นมะม่วงอันมีผลเป็นนิตย์ ฉะนั้น
มหาราช ขอถวายพระพร นี้แหละเป็นร้านตลาดผลไม้ของสมเด็จพระบรมศาสดา ยุติด้วย
กระแสพระพุทธรูฏีกาว่า คนทั้งหลายมาให้มูลค่า กล่าวคือบริกรรมภาวนาแล้ว ย่อมซื้อเอาได้ซึ่ง
อมตผล ผู้ที่ซื้ออมตผลด้วยบริกรรมภาวนานั้น ย่อมเป็นผู้รู้ถึงซึ่งความสุขในโลกดั่งนี้
ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากร จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **กลฺโลสิ** พระผู้เป็นเจ้าของนี้ฉลาดนักหนา ซึ่งวิสัยชานี้ไพบเราะนักรดนี้ แล้วตรัสถามต่อไปว่า **อคทาปนํ** อันว่าร้านตลาดยาดับพิษงูนั้น ได้แก่กรรมสิ่งใดเล่า

พระนาคเสนจึงวิสัยชานว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ร้านตลาดยาดับพิษงู ของสมเด็จพระบรมครูนั้น คือกรรมอันดับกิเลส ที่พระองค์ตรัสพระสังฆกรรมเทศนาไว้ได้แก่ นวังคสัตถุศาสนานา คือคำสั่งสอนมีองค์เก้า คือสุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทานะ อิติวุตตกะ ชาตกะ อัပ္พุตถัมมะ เวทลละ ถ้าผู้ใดให้มูลค่า กล่าวคือ อุตสาหะสดับฟังพระสังฆกรรมเทศนาเล่าเรียนจำเรณูภาวนาไปในนวังคสัตถุศาสนานั้น ไม่ช้าก็จะดับพิษกิเลสประเวศเข้าสู่นิพพาน จะพ้นจากทุกขกันดาร คือชาติชราพยาธิและมรณทุกข์ และโสกะปริเทวะ สะอื้นอาลัย และความทุกข์โทมนัสและความคับแค้นอันเป็นพิษใหญ่ สมด้วยพระพุทธรูปิกาทิตรัสพระสังฆกรรมเทศนาไว้ว่า **ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลาย ยาสังใดสิ่งหนึ่งที่จะดับพิษกิเลสร้ายจะประเสริฐเสมอพระธรรมนั้นไม่มี ท่านจงชวนชวยดีซึ่งยาพระธรรมนั้นเถิด นี้แหละสมเด็จพระสัมพันธุญผู้ประเสริฐตรัสไว้จะนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ซึ่งวิสัยชานี้ควรอยู่ ก็ร้านตลาดยารักษาโรค ของสมเด็จพระบรมครูตั้งไว้ได้แก่กรรมสิ่งใดเล่าพระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงวิสัยชาน่าแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์ทรงรักษาโรค คือราคาทิกิเลส แห่งมนุษย์นิกรอมเรศร์ทั้งหลาย ให้เบาบางห่างหายด้วยธรรมทั้งหลายสิ่งใด อันว่าธรรมนั้นไซ้ไรไซ้อื่นไซ้ไกล **จตุตทาโร สติปฏฺฐานา** คือพระสติปัฏฐาน ๔ **จตุตทาโร สมมฺปฺปธานา** คือพระสัมมัปปธาน ๔ **จตุตทาโร อิทฺธิปาทา** คือพระอิทธิบาท ๔ **ปญฺจ อินฺทฺรียานิ** คืออินทรีย์ ๕ **ปญฺจ พฺลานิ** คือผละ ๕ **สตุต โปชณฺงคา** คือโพชฌงค์ ๗ **อญฺจงคิโก มคฺโค** คืออัญจังกิกรมรรคอันอุดม สิริเป็นโพธิปักขิยธรรม ๓๗ นี้ เป็นยารักษาโรคแห่งสัตว์มนุษย์นิกรเทวดาทั้งหลาย อันเป็นมิจฉาทิจูเห็นผิด มิจฉาสังกับปะ ดำริผิด มิจฉาวาจา กล่าววาจาผิด มิจฉากัมมันตะ ประกอบการผิด มิจฉาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตผิด มิจฉาวายามะ เพียรผิด มิจฉาสติ ตั้งสติผิด มิจฉาสมาธิ ตั้งสมาธิผิด เรียกว่าเป็นโรค คือปฏิบัติผิดนั้น ให้ปฏิบัติเสียให้ชอบที่ สมเด็จพระชินสีห์เจ้ายังเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายให้พ้นจากภัยอันตราย แล้วให้คลี่คลายเสียซึ่งบ่วงห่วงใยให้พ้นไปจากทุกข์จากกันดารแล้ว ยังจิตให้โสมนัสการในโพธิปักขิยธรรม ดังวิสัยชานี้แล เรียกว่าร้านตลาดยาอันวิเศษของสมเด็จพระศาสดา ยุติด้วยกระแสพระพุทธรูปิกาทิตรัสไว้ดังนี้ว่า **ภิกฺขเว** ดูรานะภิกษุ

ทั้งหลาย **เย เกจิ โอสถา** อันว่ายาวิเศษขนานใดขนานหนึ่ง ซึ่งจะประเสริฐดุจยาคือธรรมของ
ตถาคต มีพระสติปัญญาเป็นต้นตลอดจนถึงพระอัญญาจักริกมรรคหามีได้ เธอทั้งหลายจงดื่มกิน
ซึ่งยาคือธรรมนั้นดังนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชินดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่
พระนาคเสนผู้ปรีชา **โอสถาปณิ** อันว่าร้ายตลาดยา **สุบฺสาริตฺ** สมเด็จพระมหากรุณาตั้งไว้
เปิดไว้เป็นอันดีแล้ว แต่ว่ายาคือธรรมนี้ บุคคลผู้ใดได้บริโภคแล้วอาจดับกิเลสให้สิ้นไปได้ด้วย
ประการใด

พระนาคเสนจึงวิสาขนาแซ้ว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร
สุตฺตบุพฺพ พระองค์จะไม่ได้ทรงพระสวณาการฟังมาบ้างหรือว่า ครั้งหนึ่งมนุษย์ทั้งหลายทูลถาม
สมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นสามายิกนิมิต คือคิดกันถามปัญหาพระองค์ด้วยความคิดของตน
สมเด็จพระทศพลก็ทรงวิสาขนา อันสมเด็จพระมหากรุณาแล้ว ใครถามปัญหา พระองค์วิสาขนา
ได้สิ้นปัญหานี้บพิตรจะไม่เคยได้ยินหรือ พระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชินดี มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่
พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ **สุตฺตบุพฺพ** โยมได้เคยสวณาการฟังมาแต่ก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **เอเต**
จณฺเวย ชนเหล่านั้นเทวดาทั้งหลายอื่นมาทูลถามปัญหา สมเด็จพระทศพลญาณก็ทรงแก้ไข
เข้าใจ **ธมฺโมสถิ ปิวิตวาน** มนุษย์นิกรเทวดาทั้งหลายเหล่านั้น ได้ดูดีมีธรรมโมสถนั้นแล้ว ก็ดับ
กิเลสเข้าพระนิพพาน ดับเสียซึ่งชาติกันดาร ชรากันดาร พยาธิกันดาร มรณกันดาร สุขเกษม
ศานต์เป็นเอกนตบรมสุข

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชินดี จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **กลฺโลสิ** อันร้านตลาด
ทั้งหลายผู้เป็นเจ้าของปรีชาอันสมควรอยู่ **อมตฺาปณิ** อันว่าร้ายตลาดน้ำอมฤตกินไม่รู้ตายนั้น
ได้แก่ธรรมสิ่งไรเล่า พระเจ้าข้า

พระนาคเสนจึงถวายวิสขนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **อมตฺาปณิ**
อันว่าร้านตลาดน้ำอมฤตนั้นได้แก่กายคตาสติ กายคตาสตินี้ ถ้าบุคคลผู้ใดจำเริญ ภาวนาแล้ว
ได้ชื่อว่าบริโภคซึ่งรสพระนิพพาน จะดับเสียซึ่งชาติชราพยาธิมรณะ โสภปริเทวทุกขโทมนัส-
สุปายาสทั้งหลาย แม้ยังจะเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร ยังไม่ถึงพระนิพพานก่อน บุคคลผู้นั้น
บ่อนอนจะได้ไปสู่อสุราบาย มีแต่จะไปเกิดในสุคติอันดี สมด้วยกระแสพระพุทธรูปที่ตรัสพระ
ลัทธธรรมเทศนาไว้ว่า **ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลาย หมู่สัตว์ทั้งหลายเหล่าใด ได้ดื่มกินกายคตาสติ

หมุ่สัตว์เหล่านั้นได้ชื่อว่าตี๋มกินซึ่งน้ำอมฤตไม่รู้ตาย ละลวงเสียได้ซึ่งทุกตติวินิบาตและนรกดิรัจฉาน ทั้งปวงดั่งนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปีนประชากรมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ซึ่งวิสัยชานี้สมควรแล้ว ก็ร้านตลาดแก้วของสมเด็จพระบรมครูนั้น ได้แก่ธรรมสิ่งไรเล่า ผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงวิสัยชานี้แก้ไขว่ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าร้านตลาดแก้วนั้น ได้แก่ ศิลรัตนะ สมาริรัตนะ ปัญญารัตนะ วิมุติรัตนะ วิมุติญาณทัสสนะ ปฎิสังฆิการัตนะ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าศิลรัตนะนั้น สมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้ามีพระพุทธรูปกาโปรดประทานไว้ว่า ได้แก่ พระปาติโมกข์สังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล ปัจจยสันนิสิตศีล จุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล มัคคศีล ผลศีล **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ **เทวมนุสสุสา** เทวดามนุษย์ทั้งหลาย ในมนุษย์โลกกับเทวโลกพรหมโลก และสมณพราหมณาจารย์ทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญซึ่งบุคคลอันประดับแก้ว กล่าวแล้วคือศิลรัตนะ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร พระภิกษุทั้งหลายทรงไว้ซึ่งศิลรัตนะนั้น รุ่งเรืองงามไปทั่วทิศเหนือทิศใต้ทิศตะวันตกตะวันออก และทิศใหญ่ย่อยทั้งหลาย ทิศเบื้องต่ำเบื้องบนตลอดถึงภวคพรหม อุดมกว่าแก้วทั้งหลาย ในไตรโลกนี้ สมด้วยพระพุทธรูปที่สมเด็จพระเทวาทิตเเวะ ตรัสพระสัทธรรมเทศนาว่า ความสงสัยได้มีแก่เราว่า ศิลประเสริฐกว่าหรือสุตะประเสริฐกว่าดั่งนี้ ศิลนั้นแหละประเสริฐกว่าสุตะ ความสงสัยมิได้แก่เราแล้ว ศิลเห็นปานนี้อยู่ในร้านตลาดของเรา ท่านทั้งหลายจงซื้อศิลรัตนะนั้นด้วยการปฏิบัติ กล่าวคืออุตสาหะรักษาศิลให้มั่น แล้วจงเอาศิลรัตนะนั้นไปประดับเถิด

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าสมาริรัตนะนั้น ได้แก่ธรรมสิ่งไร อันว่าสมาริรัตนะนั้นได้แก่ สวิตกกสวจารสมาธิ อวิตกกอวจารสมาธิ สุญญุตสมาธิ อนิมิตตสมาธิ อปัณนิหิตสมาธิ โยคาวจรภิกษุรูปใดทรงไว้ซึ่งสมาริรัตนะดั่งนี้แล้ว ก็จะทำมเสียและแผ้วเสียซึ่งกามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก และมานอุทัจจทิจฐิวิจิกิจฉาวิตกและวิตกด้วยกิเลสทั้งหลายอันมีประเภทต่าง ๆ มิให้เป็นมลทินอยู่ เพราะสมาธิเป็นธรรมบริสุทธิ์ปราศจากมลทินโทษเป็นธรรมดา **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมาริรัตนะเห็นปานนี้แหละเป็นร้านตลาดรัตนะของสมเด็จพระบรมศาสดา ยุติด้วยกระแสพระพุทธรูปที่ตรัสไว้ว่า สมาริรัตนะนี้ มิให้วิตกอันร้ายกาจเกิดได้ และมีให้ชดทอดไปซึ่งจิต **เอตํ ตุมเท** ท่านทั้งหลายจงประดับซึ่งแก้วอันกล่าวแล้ว คือสมาริรัตนะนั้น

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าปัญญารัตนะได้แก่ธรรมสิ่งไร ปัญญารัตนะนั้นได้แก่พระอริยสาวก ผู้รู้ว่าสิ่งนี้เป็นโทษ สิ่งนี้เป็นคุณ สิ่งนี้ควรเสพ สิ่งนี้ไม่ควร เสพ สิ่งนี้เลว สิ่งนี้ประณีต สิ่งนี้ดำ สิ่งนี้ขาว สิ่งนี้ทั้งดำทั้งขาว **ยถาภูตํ ปชานาติ** ย่อมรู้ได้โดยแท้ว่าสิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้เป็นทุกขสมุทัย สิ่งนี้เป็นทุกขนิโรธ สิ่งนี้เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ปัญญารัตนะเห็นปานนี้แหละ เป็นร้านตลาด ปัญญารัตนะของสมเด็จพระบรมศาสดา ยุติด้วยกระแสพระพุทธรูฎีกาที่ตรัสไว้ว่า บุคคลประดับ ปัญญารัตนะนี้แล้ว ย่อมเวียนว่ายอยู่ในภพอีกไม่นาน ก็พลันที่จะบรรลุมตมทานิพพาน ไม่ ยินดีในภพต่อไป คือไม่ปรารถนาจะเกิดอีก

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าวิมุตติรัตนะนั้นได้แก่ธรรม สิ่งไร อันว่าวิมุตติรัตนะนั้นได้แก่พระอรหันต์ โยคาวจรเจ้าที่สำเร็จพระอรหันต์นั้น ได้ชื่อว่า ประดับซึ่งวิมุตติรัตนะ ดุจบุรุษผู้หนึ่งทรงอาภรณ์ประดับมุกดาหารและแก้วมณี และแก้ว ประพาฬและชโลมทาด้วยเครื่องทา คือ กฤษณา ชะลูด ขอนดอก กระจะเจจันท์ อันมีกลิ่นหอม วิเศษ และประดับด้วยดอกไม้ทั้งหลายซึ่งมีคันธชาติอันหอม คือ พิกุล บุนนาค สายหยุด พุทธชาติ เบญจมาศ มะลิซ้อน มะลิลา กรรณิกา จำปา กาหลง มหาหง ชงโค ทั้งสิ้น และ ดอกอุบลอันมีกลิ่นหอมไปได้เจ็ดวัน และดอกไม้อันมีกลิ่นหอมไปได้ถึงเดือนนั้น ก็รุ่งเรือง เป็นทองงามแสงอร่ามครอบงำเสียซึ่งมาลาภรณ์ และ คันธภรณ์ทั้งหลายนั้น **ยถา** มีครุวานัน ใด

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าพระชีณาสวเจ้า **อรหตฺตํ ปตฺโต** สำเร็จพระอรหันต์แล้ว ได้ชื่อว่าประดับวิมุตติรัตนะเป็นแก้วอันมีรัศมีอร่าม กิ่งามเป็นสง่ากว่า ปุณฺชน ภิกษุทั้งหลาย อุปไมยเหมือนบุรุษอันแต่งตัวอย่างยิ่งนั้น เพราะเหตุไร เพราะเครื่องประดับคือ วิมุตตินี้เป็นเครื่องประดับอันเลิศกว่าวิมุตติทั้งหลาย

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร วิมุตติรัตนะเห็นปานนี้แหละ เป็นร้านตลาดวิมุตติรัตนะของสมเด็จพระบรมศาสดา ยุติด้วยกระแสพระพุทธรูฎีกาที่ว่า สมเด็จพระบรมกษัตริย์ทรงเครื่องประดับเป็นวิการแห่ง แก้วมณีแล้ว ย่อมเป็นที่เล็งแลของมหาชนันใด พระอริยสาวกที่ประดับด้วยวิมุตติรัตนะนี้ ก็ เป็นที่เล็งแลของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายฉนั้น

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าร้านตลาดแก้วอันกล่าวแล้ว คือ วิมุตติญาณทัสสนรัตนะนั้นได้แก่ธรรมสิ่งใด **ปัจจุเวกฺขณญาณํ** **มหาราช** ขอถวายพระพร อันว่า วิมุตติญาณทัสสนรัตนะนั้น ได้แก่ปัจจุเวกขณญาณ คือปัญญาที่พระอริยสาวกยังเห็นซึ่งมรรค ผลและนิพพานกับทั้งกิเลสที่ละได้แล้ว และกิเลสที่เหลืออยู่ และญาณที่เป็นเหตุให้พระอริย- สาวกตรัสรู้หรือริยสัง สมด้วยกระแสพระพุทธรูฎีกา ที่พระบรมศาสดาตรัสไว้ว่า พระภิกษุเหล่า

พุทธชินนรสี พึงพยายามเพียรไป เพื่อได้ซึ่งรัตนะ คือสังจญาณ กิจจญาณ กตญาณ ดังนี้

มหาราช ขอถวายพระพรบรรพตพรพระราชาสมภาร อันว่าปฏิสัมภิตารัตนะนั้น ได้แก่ ธรรมสิ่งไร ปฏิสัมภิตารัตนะนั้น ได้แก่ปฏิสัมภิตา ๔ คือ อตถปฏิสัมภิตา ๑ ธรรมปฏิสัมภิตา ๑ นิรุตติปฏิสัมภิตา ๑ ปฏิภาณปฏิสัมภิตา ๑ พระภิกษุซึ่งได้พระปฏิสัมภิตา ๔ นั้น แม้ว่าจะเข้าสู่ท่ามกลางบริษัท ๔ คือ ชัตติยบริษัท และพราหมณบริษัท และคฤหบดีบริษัท และสมณบริษัท ก็ดี **วิสาร์โท** จะองอาจแกล้งกล้า **อมงกุ ภูโต** มิได้นั่งก้มหน้าอยู่ **อนุตตราโส** มิได้มีจิตสะดุ้ง **อจณมภิโต** มิได้ตกใจกลัว **อกมภิโต** มิได้หวาดหวั่นกลัวใคร **อภุจโน** มิได้นึกหาที่ตั้ง **อปริภาสนุโต** มิได้นึกท่องสังวัธยาย **วิคตโลมห์โส** มีชนพองอันปราศจากแล้ว **ทาสยนุโต** มีใจชื่น **วิสสุจโ** เป็นผู้มีท่าทางสนิทสนมมีสง่า ในกาลเมื่อจะเข้าไปสู่ท่ามกลางบริษัททั้ง ๔

มหาราช ขอถวายพระพร ธรรมดว่าบุรุษอันแกล้งกล้าในสงครามก็ได้เข็ดขามคร้ามกลัว แต่งตัวผูกสอดเข้าซึ่งอาวุธ ๕ ประการแล้ว บุรุษผู้นั้นนึกห้าวหาญในใจว่า ถ้าแม่หมูฆ่าศึกมาใกล้ **อุสุณาปาดยิสสามิ** อาตมาจะยิงให้ล้มลง แม้ว่ายิงผิดไปจะตรงเข้ามา อาตมาจะพุ่งด้วยหอกน้อย จะโบยด้วยกฤษ จะแทงด้วยหอกใหญ่บุรุษผู้นั้นคิดในใจจะนี้ก็ไม่มีความกลัวจึงแต่งตัวเข้าสู่สงคราม ความนี้ก็เหมือนพระภิกษุอันได้พระปฏิสัมภิตาทั้ง ๔ จะเข้าสู่บริษัท ๔ ก็องอาจไม่สะดุ้งตกใจนั้น แท้จริงอันว่าพระภิกษุได้พระปฏิสัมภิตา ๔ นึกในใจว่า ถ้าบริษัทถามอาตมาโดยอรรถ ก็จะได้แก้ โดยอรรถ ถ้าถามอาตมาโดยปัจจัยก็จะแก้โดยปัจจัย ถ้าถามอาตมาโดยเหตุ ก็จะได้แก้โดยเหตุ ถ้าถามอาตมาโดยนัย ก็จะได้แก้โดยนัย จะกระทำให้สิ้นสงสัยในปัญหาที่ถามนั้น ๆ ประการหนึ่ง **โย โภจิ บุคคโล** อันว่าบุคคลทั้งปวงแม้จะถามซึ่งปัญหาในธรรมปฏิสัมภิตา ถ้าถามอาตมาโดยธรรม อาตมาจะแก้โดยธรรม ถ้าถามโดยอรรถธรรม จะแก้โดยอรรถธรรม ถ้าถามโดยอสังขตธรรม และแก้โดยอสังขตธรรม ถ้าถามโดยพระนิพพานธรรม และแก้โดยพระนิพพานธรรม ถ้าถามโดยสุญญตธรรม จะแก้โดยสุญญตธรรม ตามโดยอนิมิตธรรม จะแก้โดยอนิมิตธรรม ถ้าถามโดยอัปปณิหิตธรรม จะแก้โดยอัปปณิหิตธรรม ถ้าถามโดยอเนญชธรรม จะแก้โดยอเนญชธรรม ถ้าถามโดยอุเบกขาธรรม จะแก้โดยอุเบกขาธรรม ถ้าถามโดยธรรมสิ่งไร อาตมาจะแก้ให้สิ้นสงสัยโดยธรรมนั้น ๆ ประการหนึ่ง บุคคลผู้ใดจะถามปัญหาโดยนิรุตติปฏิสัมภิตา อาตมาจะวิสัชนาโดยนิรุตติปฏิสัมภิตา ถ้าถามโดยบท จะแก้โดยบท ถ้าถามโดยอนุบท จะแก้โดยอนุบท ถ้าถามโดยอักขระ จะแก้โดยอักขระ ถ้าถามโดยสนธิ จะแก้โดยสนธิ ถ้าถามโดยพยัญชนะ จะแก้โดยพยัญชนะ ถ้าถามโดยอนุพยัญชนะ จะแก้โดยอนุพยัญชนะ ถ้าถามโดยวรรณะ จะแก้โดยวรรณะ ถ้าถามโดยสระ จะแก้โดยสระ ถ้าถามโดยบัญญัติ จะแก้โดยบัญญัติ ถ้าถามโดยโวหาร จะแก้โดยโวหาร อาตมาจะแก้ให้สิ้นสงสัย ประการหนึ่ง **โย โภจิ** บุคคลทั้งปวงจักถามปัญหาในปฏิภาณปฏิสัมภิตา คือถามโดยปฏิภาณ จะแก้โดย

ปฏิภาณ ถามโดยอุปมา จะแก้โดยอุปมา ถามโดยรส จะแก้โดยรส ถามโดยลักษณะ จะแก้โดยลักษณะ อาตมาจะเปลื้องเสียให้สิ้นวิมตีสงสัยในกาลนั้น **มหาราช** ขอถวายพระพรบรรพิตพระราชาสมภาร ปฏิสัมภีทาร์ตนะดังกล่าวมานี้ เป็นร้านตลาดปฏิสัมภีทาร์ตนะของสมเด็จพระบรมศาสดา ยุติด้วยกระแสพระพุทธรูปที่ประทานพระสังฆกรรมเทศนาไว้ว่า ภิกษุซื้อปฏิสัมภีทาร์ตนะทั้งหลายได้แล้วพึงถูกต้องด้วยญาณ กล่าวคือเชี่ยวชาญด้วยปัญญา ไม่ต้องเป็นผู้หวาดเสียวครันคร้าม งามไพโรจน์ลวงเสียซึ่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายดังนี้

มหาราช ขอถวายพระพรบรรพิตพระราชาสมภาร อันร้านตลาดแก้วคือโพชฌงค์นั้น เป็นประการใด **มหาราช** ขอถวายพระพร พระโยคาวจรผู้ใดประดับไปด้วยโพชฌงค์ตนะ ๗ ประการ คือสติสัมโพชฌงค์ตนะ ปีติสัมโพชฌงค์ตนะ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ตนะ สมาธิสัมโพชฌงค์ตนะ พระโยคาวจรนั้นก็จะมีโอกาสให้เกิดความงามรุ่งโรจน์โชตินาการไป ครอบงำเสียซึ่งมนุษย์โลกและเทวโลก

มหาราช ขอถวายพระพร นี้แหละสมเด็จพระบรมศาสดามีพระพุทธรูปตรัสว่าร้านตลาดคือสัมโพชฌงค์ตนะ ยุติด้วยพระพุทธรูปว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมเล็งแลดูผู้ที่ประดับด้วยโพชฌงค์ตนะ แม้ท่านทั้งหลายก็จงซื้อโพชฌงค์ตนะเหล่านั้นด้วยการบริกรรมเจริญภาวนาเอามาประดับดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปีนประชากรมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **สพฺพปาปณฺ** อันว่าร้านตลาดของเบ็ดเสร็จทั้งสิ้นของสมเด็จพระมุนินทร์ สัพพัญญุนั้น ได้แก่ธรรมสิ่งใด

พระนาคเสนจึงวิสันนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบรรพิตพระราชาสมภาร อันว่าร้านตลาดของเบ็ดเสร็จ ได้แก่นวังกสัตตคุณา คือ คำสั่งสอนของพระศาสดามิ่งค์ ๙ ประการ และพระสารีริกธาตุบริโภคเจดีย สัมภัตตนะในร้านตลาดเหล่านี้ ย่อมมีของวางขาย เกื่อนตลาด คือชาติสมบัติก็มี โภคสมบัติก็มี และอายุสมบัติก็มี อาโรคย์สมบัติ วัฒนสมบัติ ปัญญาสมบัติ มานุสิกสมบัติ ทิพยสมบัติ นิพพานสมบัติ สารพัดจะมีขาย บุคคลทั้งหลาย ปรารถนาแล้วพึงให้มูลค่า กล่าวคือตั้งใจปฏิบัติตามนวังกสัตตคุณาเป็นต้นนั้น ก็จะได้สมความปรารถนา มีอุปมาเหมือนของในตลาดธรรมดา คือ ถั่วงาสาคุและข้าวสารทั้งหลาย เขาย่อมซื้อกันได้ ด้วยให้ราคาสม ๆ กัน **ยถา** มีครุวนาฉันใด ในร้านตลาดของเบ็ดเสร็จแห่งสมเด็จพระบรมศาสดานั้น บุคคลนั้นหลายย่อมจะซื้อเอาสมบัติต่าง ๆ ได้ด้วยสมาทานศีลและรักษาอุโบสถ หรือแม้ด้วยการกระทำกุศลกรรมเพียงเล็กน้อย มีอุปมาฉันนั้น นี้แหละเป็นร้านตลาดของเบ็ดเสร็จแห่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ยุติด้วยกระแสพระพุทธรูปที่ตรัส

พระสังฆกรรมเทศนาไว้ว่า ในร้านตลาดของเบ็ดเสร็จนั้น มีทุกสิ่งสรรพ คือมีทั้งความมีอายุยืน และความเป็นผู้ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน และความเป็นผู้มีสีกายผ่องใสและความเกิดในสวรรค์ และเกิดในตระกูลสูง และนิพพานอมตธรรม ชนทั้งปวงมีความปรารถนา ย่อมซื้อหาได้ด้วยมูลค่า คือ คีล ทาน ภาวนา อุตสาหะจำเริญไป ก็จะได้สมตามปรารถนา ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงซื้อด้วยมูลค่า คือ ศรัทธาแล้วจงปฏิบัติให้ไพบุลย์เถิด ก็จะได้บรรลุโลกุตระธรรมสมดังปรารถนา

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่ง **พหู ชนา** อันว่าคนทั้งหลายมากมายนักหนา **วสนติ** ย่อมอยู่สนุกสบายในธรรมนครสโมสรม **ธมฺมกถิกา** คือพระธรรมกถึก **วินยธรา** คือท่านผู้ทรงพระวินัย **สุตตฺตนิกา** คือท่านผู้ทรงพระสูตร **อภิธมฺมิกา** คือท่านผู้ทรงพระอภิธรรม และท่านผู้กล่าวซึ่งพุทธวจนะอันมีองค์ ๙ คือ สุตตะและเคยยะ และเวทยากรณะและคาถา และอุทานะและอิติวุตตกะ และชาติกะและอัพภูตธัมมะ และเวทลละ และภิกษุทั้งหลายอันทรงซึ่งชาดก ทรงซึ่งทีฆนิกาย ทรงซึ่งมัชฌิมนิกาย ทรงซึ่งสังยุตตนิกาย ทรงซึ่งอังคุตตรนิกาย ทรงซึ่งขุททกนิกาย และพระภิกษุทั้งหลายอันประกอบด้วยศีลและสมณะ และภิกษุที่เป็นเวไนย คือควรจะเป็นสาวกและภิกษุที่รู้วินัย และภิกษุทั้งหลายอันเจริญในโพชฌงคภาวนาและอนุสสติ และพระภิกษุอันเรียนซึ่งวิปัสสนาและภิกษุทั้งหลายอันถือไสยานิกธุดงค์และถือบังสกุล และถือยถาสันถติกธุดงค์ และถืออัพโภกาสิกธุดงค์ อรัญญิกธุดงค์ รุกขมูลิกธุดงค์ และถือเนลัชชิกธุดงค์ และพระภิกษุผู้ปฏิบัติอยู่ในผล และพระภิกษุผู้เป็นเสข-ผลสมังคี และพระภิกษุผู้ได้พระโสดา และพระภิกษุผู้ได้พระสกิทาคา พระภิกษุได้พระอนาคา พระภิกษุผู้ได้อรหัต และพระภิกษุผู้ได้ไตรวิชชา พระภิกษุได้อภิญญา ๖ พระภิกษุมิฤทธิ์ พระภิกษุมิปัญญาบารมีอันบริบูรณ์ และพระภิกษุจำเริญพระสติปัญญา ๔ และพระภิกษุจำเริญพระสัมมัปปธาน ๔ และพระภิกษุจำเริญอิทธิบาท ๔ พระภิกษุจำเริญอินทรีย์ ๕ พระภิกษุจำเริญพละ ๕ พระภิกษุจำเริญโพชฌงค์ ๗ พระภิกษุจำเริญอัฐจังกิมรรค ๘ พระภิกษุจำเริญฌาน พระภิกษุมีความสำคัญมั่นหมายในรูปและใช้รูปหลุดพ้นแล้ว และพระภิกษุมีธรรมเครื่องอยู่เป็นสุข พระภิกษุได้สุญญตธรรม พระภิกษุได้อนิมิตตธรรม พระภิกษุได้อัปปนิหิตธรรม และพระภิกษุได้อเนญชอุเบกขาผลสมบัติ ย่อมอยู่ในธรรมนครนั้น **นพวนสรวนิ** อันว่าป่าไม้้อและป่าสนอันสล้างไปด้วยต้น้อต้นสนต่าง ๆ นานา ป่าทั้งสองนี้อาเกียรอากุลแอ้อดมัวมูล ชับซ้อนกันไปยถา มีอุปมาฉนั้นใด ธรรมนครนี้ ก็แอ้อดไปด้วยพระอรหันต์ทั้งหลาย มีอุปมาดังป่า้อป่าสนนั้น ขอถวายพระพร

ในที่นี่พระคันถรจนาคารยประพันธ์คาถา พรรณนาความข้างต้นนั้นได้มีใจความว่า

ท่านทั้งหลายที่เป็นวีตราคะ และท่านทั้งหลายที่เป็นวีตโทสะ และท่านทั้งหลายที่เป็น
 วีตโมหะ และท่านทั้งหลายที่เป็นวีตตัณหา และท่านที่หาอุปาทานมิได้นั้น **วสันติ** ย่อมอยู่
ธมฺมนคร ในธรรมนคร และภิกษุทั้งหลายอันได้ซึ่งวิมุตติฉาน พระภิกษุทั้งหลายถือ
 อรัญญิกะ พระภิกษุถือเนลัชชิกะ พระภิกษุถือโสสานิกะ พระภิกษุถือจงกรม ถือบังสกุลจีวร
 คือติจีวริกะ คือธรรมชั้นนี้เป็นคัมภ ๔ และพระภิกษุทั้งหลายเป็นผู้รู้ธรรมเป็นอย่างดี
วสันติ ย่อมอยู่ **ธมฺมนคร** ในธรรมนคร และพระภิกษุทั้งหลายเป็นอัมปิจฉา และพระภิกษุ
 ทั้งหลายเป็นธุดงค์สมาจาร และพระภิกษุเป็นสัลลหุกวุตติ และพระภิกษุสันโดษเป็นลาภ **วสันติ**
 ย่อมอยู่ **ธมฺมนคร** ในธรรมนคร ประการหนึ่งท่านทั้งหลาย ฌายี อันได้ฉาน ฌานรตา
 ยินดีในฉาน ธีรา มีปัญญา สนฺตจิตฺตา มีจิตระงับบาป สมาธิตา มีจิตตั้งมั่นเป็นอันดี อากิญจณฺณ
 ปฏฺยมานา บรรณานาจะเข้าสู่อกิญจณฺณายตนสมาบัติ บรรดาภิกษุทั้งหลายอันมีฤทธิ์ และ
 หาฤทธิ์มิได้นั้น **วสันติ** ย่อมอยู่ **ธมฺมนคร** ในธรรมนคร ประการหนึ่ง พระภิกษุปฏิบัติ
 เพื่อผล พระภิกษุเป็นเสกขผลสมังคี และพระภิกษุผู้หวังประโยชน์อันอุดม **วสันติ** ย่อมอยู่
ธมฺมนคร ในธรรมนคร พระภิกษุเป็นพระโสตาบันอันปราศจากมลทินโทษและเป็นพระสภิกขา-
 คามี และเป็นพระอนาคามี และเป็นพระอรหันต์ **วสันติ** ย่อมอยู่ **ธมฺมนคร** ในธรรมนคร
 พระภิกษุผู้ฉลาดในพระสติปัฏฐานและพระภิกษุผู้ยินดีในโพชฌงคภาวนา และพระภิกษุผู้เจริญ
 วิปัสสนา พระภิกษุทั้งหลายทั้งหมด **วสันติ** ย่อมอยู่ **ธมฺมนคร** ในธรรมนคร พระภิกษุ
 ผู้ฉลาดในอิทธิบาท และพระภิกษุผู้ยินดีในสมาธิภาวนา และพระภิกษุผู้ประกอบในสัมมัปปธาน
วสันติ ย่อมอยู่ **ธมฺมนคร** ในธรรมนคร พระภิกษุผู้บรรลุอุภยธรรม และพระภิกษุผู้
 ประกอบด้วยปีติและพระภิกษุผู้เที่ยวในอากาศอันแจ่ม **วสันติ** ย่อมอยู่ **ธมฺมนคร** ในธรรมนคร
 พระภิกษุผู้มีตาทอดลง ผู้พูดพอประมาณ ผู้ระวังรักษาสารวมทวารด้วยดี ผู้มีธรรมอันอุดมฝึกดี
 แล้ว ผู้ได้วิชา ๓ ได้ปัญญา ๖ ผู้มีฤทธิ์บารมี ผู้มีปัญญาบารมี **วสันติ** ย่อมอยู่ **ธมฺมนคร** ใน
 ธรรมนคร พระคันถรจนจารย์ประพันธ์คาถาไว้ มีใจความดังนี้

ในลำดับนั้น พระนาคเสนเถระจึงถวายวิสัชนาต่อไปว่า **มหาราช** ขอถวายพระ
 พรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ อันว่าพระภิกษุทั้งหลาย ผู้ทรงไว้ซึ่งบัญญัติอันเลิศจะนับมิได้
 และพระภิกษุผู้หาธรรมเครื่องข้องมิได้ ไม่เอนเอียงเป็นเพียงธรรม และพระภิกษุผู้ทรงไว้ซึ่ง
 คุณยศ พระภิกษุผู้ทรงไว้ซึ่งคุณสิริ ทรงไว้ซึ่งกำลัง ทรงไว้ซึ่งความคิดอันรวดเร็ว ทรงไว้ซึ่งฤทธิ์
 ทรงไว้ซึ่งรัศมี ทรงไว้ซึ่งอธิบาย ทรงไว้ซึ่งวิมุตติ ทรงไว้ซึ่งธรรมจักร และพระภิกษุผู้รวบรวมซึ่ง
 ปัญญาบารมี ภิกษุเหล่านี้ท่านกล่าวว่าเป็นธรรมเสนาบดี อยู่ในธรรมนครของสมเด็จพระผู้มี
 พระภาคเจ้า

ประการหนึ่ง **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าภิกษุผู้เป็นพุทธ-
บุตรสำเร็จซึ่งที่สุดแห่งฤทธิ์และที่ได้ซึ่งปฏิสัมภินา ๔ มีจิตเวสารัชชคุณ ประกอบด้วยอภินิหาร
มือนิฏฐานฤทธิ์ อันไม่กำเริบ อาจเหาะไปจับต้องพระจันทร์พระอาทิตย์ อาจไปในสาครและ
ข้ามแดนดินไปได้ด้วยฤทธิ์ จัดเป็นบุโรหิตสถิตอยู่ในธรรมนครนั้น

ประการหนึ่ง พระภิกษุอันถือธุดงค์ ปฏิบัติมักน้อยสันโดษเกลียดซึ่งวิญญูติและอนาสนะ
และถือบิณฑบาตเป็นสพทานจาริก รักษาอินทรีย์มิได้ยินดีในรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะ มีกิริยา
เหมือนแมลงภู่เคล้าคิ่งแต่เกสรดอกไม้ มิได้ปรารถนาให้ทายกลิ่นเปลือง และท่านที่ปฏิบัติ
มิได้เอื้อเพื่อแก้ร่างกายและชีวิต และท่านทั้งหลายได้พระอรหัต มิได้เอื้อเพื่อด้วยลาภสักการะ
ทั้งหลายอันมิได้รู้มิรู้เบื้อในธุดงค์ปฏิบัติ จัดเป็น **อกขทสสา** เป็นลูกขุนศาสนาและขุนศาล และ
ผู้ว่ากล่าวผู้น้อยผู้ใหญ่อยู่ในธรรมนคร

ประการหนึ่ง จัดสรรพระภิกษุทั้งหลายอันบริสุทธิ์จากมลทินกิเลส ประกอบไปด้วย
ฌานฤทธิ์ อันจะไปสู่ที่อันไกลและสู่ที่อันกว้างก็ดี ก็รวดเร็วด้วยฌานฤทธิ์ ทรงไว้ซึ่งสมณะและ
มรรคเป็นทิพยจักขุ ให้เป็นผู้นั่งยามตามไฟ ตรวจตราไปในธรรมนคร

ประการหนึ่ง จัดสรรภิกษุทั้งหลาย **พหุสุตา** เป็นพหุสูตรทรงไตรปิฎก **อาคตาคมา** ทรง
ไว้ซึ่งประชุมนิกาย **ธมมธรา** ทรงไว้ซึ่งพระธรรม **วินยธรา** ทรงไว้ซึ่งพระวินัย **มาติกาธรา** ทรงไว้
ซึ่งมาติกา และพระภิกษุทั้งหลายอันฉลาดในอักขระน้อยใหญ่ซึ่งเป็นที่มาเป็นรัสสะเป็นสิทธิ
เป็นธนิต และทรงไว้ซึ่งนวัคสัตตศาสนา ให้เป็น **ธมมรक्षा** ผู้รักษาธรรมในธรรมนคร

ประการหนึ่ง พระภิกษุทั้งหลายเป็น **วินยญญู** รู้พระวินัย **วินยโกวิทา** ฉลาดในพระ
วินัย ฉลาดในพระสูตร และพระภิกษุผู้รู้ว่าการทำสิ่งนี้เป็นอาบัติ สิ่งนี้หาเป็นอาบัติมิได้ สิ่งนี้
เป็นครุกาบัติ สิ่งนี้เป็นลหุกาบัติ และรู้ว่าควรจะเยียวยาได้และเยียวยามิได้ และฉลาดในพฤติ
อาเทศลบลองอาคม ขณะเมื่อจะสวดเปลี่ยน จัดเป็น **รูปทกษา** คือเป็นคนทายลักษณะในธรรมนคร

ประการหนึ่ง จัดพระภิกษุทั้งหลายอันทรงซึ่งวิมุตติ **วรกุสมมาลพนุธา** กล่าวคือตัด
ทรงซึ่งดอกไม้อันงามสะอาดกล่าวคือพระอรหัตผลอันประเสริฐ ทรงไว้ซึ่งศีลอันยิ่งอันล้ำเลิศ
เป็นที่พึงแห่งบุคคลทั้งหลาย ตั้งไว้เป็น **ปุปผาปณิกา** คือชาวร้านขายดอกไม้ในธรรมนคร
ของสมเด็จพระบรมศาสดา

ประการหนึ่ง พระภิกษุที่เป็นจตุลัจจาภิสมัย ปฏิบัติเพื่อจะรู้พระอริยสัจ ๔ ปฏิบัติตาม
เห็นตามได้สดับในพระสามัญผลทั้ง ๔ อันประเสริฐ ได้ซึ่งธรรมอันตัดเสียซึ่งสงสัยในพุทธโฆษา

ขาดอาสวะ เป็นที่จำเริญผลแก่สาธุชนทายกทั้งหลายอันจะทำบุญให้ทาน จัดเป็น **ผลาปณิกา** คือชาวร้านขายผลไม้ในธรรมนคร

ประการหนึ่ง จัดเอาพระภิกษุทั้งหลาย อันทรงซึ่งของหอมลูบไล้ภายนอกภายใน กล่าวคือทรงไว้ซึ่งกลิ่นศีล ทรงไว้ซึ่งคุณศีลอันมาก กำจัดกลิ่นอันร้าย คือ กิเลสมิได้มี จัดเอาพระภิกษุจำพวกนี้เป็น **คนธูปณิกา** คือชาวร้านขายของหอมในธรรมนคร

ประการหนึ่ง จัดเอาภิกษุทั้งหลายอันปรารภนาธรรมมีแต่จะปรีดาปราโมทย์ในธรรม และพระวินัย และพระภิกษุทั้งหลาย **อรณฺฆคตา** ผู้อยู่ในไพรสณฑ์ประเทศราวป่า **รุกขมูลคตา** ผู้อยู่ที่โคนไม้ และพระภิกษุทั้งหลายที่เป็น **เอกาสนิกา** ถือเอกาสนิกฐงค์ และเป็น **คคณคตา** อยู่อัปโภกาส และเป็น **สุณฺฎาคารคตา** อยู่ในที่อันสงัด และผู้ที่ดื่มกินรส คือคุณธรรมอันเลิศ ปฏิบัติตามธรรมอันน้อยใหญ่ และกายวาจาและจิต และเป็น **อบปิจฺจนกา** กล่าวชมแต่ทางมักน้อย **สนตฺตฺตฺจกกา** กล่าวชมแต่สันโดษ **ปวิเวกกกา** กล่าวชมแต่ที่ราวป่าอันสงัดเงียบ **อัสสคฺคกกา** กล่าวเปรียบที่จะมิได้ระคนปนอยู่ในหมู่คณะ **วิริยารมฺภกกา** กล่าวชมชื่นซึ่งความอุตสาหะมีเพียร **สีลกกา** กล่าวชมผลศีล **สมาธิกกา** กล่าวสรรเสริญพระสมาธิ **ปญฺญาภา** กล่าวสรรเสริญชมชื่นคุณปัญญา **วิมุตฺติกกา** กล่าวสรรเสริญพระอรหัตตมรรค **วิมุตฺติวาน-ทสฺสนกกา** กล่าวสรรเสริญพระอรหัตตผลญาณ พระภิกษุทั้งหลายกล่าวคำดังนี้ ได้ชื่อว่าดื่มกินซึ่งกถาอันกล่าวสรรเสริญต่าง ๆ นี้จัดเป็น **ธมฺมโสณฺทา** นักเลงธรรม และเป็น **ปิปาสาโสณฺทา** นักเลงอันดื่มกินซึ่งของควรจะดื่มกินในธรรมนคร ของสมเด็จพระสัมพันธูปัญญาบรมศาสดา

ประการหนึ่ง จัดพระภิกษุทั้งหลายอันมีอิริยาบถนั่งและยืน และเดินจงกรมในราตรี ปฐมยาม มัชฌิมยาม ปัจฉิมยาม และแสวงหาซึ่งประโยชน์แห่งตนในความเป็นผู้ตื่นอยู่ **กิเลสปฏิพาหนาย** เพื่อจะห้ามเสียซึ่งกิเลสทั้งหลาย พระภิกษุจำพวกนี้จัดเป็น **นคฺรารกฺษา** คือคนรักษาพระนครในธรรมนครของสมเด็จพระสัมพันธูปัญญาเจ้าผู้เป็นบรมศาสดา

ประการหนึ่ง จัดเอาพระภิกษุทั้งหลายอันสอนธรรม และสั่งวิธยายเล่าเรียนซึ่งพระพุทฺธวจนะ โดยอรรถ โดยนัย โดยพยัญชนะ โดยเหตุ โดยผล โดยอุทาหรณ์น้อยใหญ่ เป็นชาวร้านธรรมอันประเสริฐ ในธรรมนครของสมเด็จพระศาสดาจารย์

ประการหนึ่ง จัดเอาพระภิกษุทั้งหลายอันนับว่ามีทรัพย์ด้วยบริโภคซึ่งธรรมรัตนะ และบริโภคซึ่งพระไตรปิฎก คือ นิกายพระปริตรและพระสูตร อันรู้ลักษณะแห่งสระและพยัญชนะ เป็นธรรมเศรษฐีในธรรมนครของสมเด็จพระศาสดาจารย์

ประการหนึ่ง จัดเอาพระภิกษุอันทรงบารมีคุณ รู้ซึ่งธรรมเทศนาอันโอฬารของสมเด็จพระ

พระศาสตราจารย์ และผู้สังสมปฏิเวธธรรมเป็นอารมณ และศึกษาจำแนกแจกนิเทศ เป็นคนรู้
อิสธรรม คือ เป็นอาลักษณ์ และราชบัณฑิต สถิตอยู่ในธรรมนคร

ขอถวายพระพร **ตัมครี** อันว่าธรรมนครนั้น ประกอบด้วยพิทักษ์รักษาเป็นมั่นคง
บ่หอนมีข้าศึกกระทำอันตราย เป็นสุขสบายเกษมศานต์ สมเด็จพระสังฆพัณฺฑูประดิษฐานได้
แล้วเสด็จเข้าสู่ศิवालย์ คือนิพพานล่วงไป แต่ธรรมนครอันใหญ่ของพระพุทธองค์ ยังดำรงปรากฏ
อยู่ อาตมาก็รู้ด้วยอนุมานปัญญาว่า **โส ภควา** สมเด็จพระผู้ทรงสิริสวัสดิภาคอันยิ่งได้ตรัส
เป็นพระสังฆพัณฺฑูจริงในโลกนี้ ขอถวายพระพร

ในที่นี้ท่านผู้รจนาคัมภีร์ผูกคาถาแสดงความข้างต้นไว้ มีใจความว่า **นครวฑฺฒกั**
นายช่างที่สร้างซึ่งโลกียนครไว้ สร้างแล้วไปสู่ประเทศตามพาสูกสบายใจ ครั้นสิ้นอายุแล้วก็
กระทำกาลกิริยาตาย คนทั้งหลายบอกเล่ากันต่อ ๆ กันมาว่า นครโลกียะนี้นายช่างที่ตายสร้าง
ไว้ **ยถา** มีครุวนาฉันใดก็ดี อันว่าธรรมนครนี้มีเหมือนกัน สมเด็จพระสังฆพัณฺฑูเจ้าทรง
ประดิษฐานไว้ เพื่อจะให้ถาวรตั้งมั่นถาวร ๕,๐๐๐ พรรษา ถึงว่าสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสตา-
จารย์เจ้า เข้าสู่พระนิพพานไปแล้วนานช้า บุพพจารย์เป็นต้นย่อมรู้ได้โดยบาลีที่เล่าเรียนและ
สั่งสอนสืบต่อกันมามีอุปมาอุปไมยฉนั้นนั้น สารุสัตบุรุษพึงทราบโดยอุปมาอุปไมยฉะนี้

ตทา กาลครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทรมหากษัตริย์มีพระราชโองการตรัสว่า
ภนฺเต นาคเสน ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าธรรมนครนี้ ภิกษุทั้งหลายเหล่าอื่นที่
ประกอบด้วยกำลังปรีชาเชี่ยวชาญเช่นพระผู้เป็นเจ้า ก็อาจสามารถจะสร้างคุมกันเข้าได้ ด้วย
เหตุนี้จึงยากที่จะให้โยมเชื่อว่า สมเด็จพระมหากรุณามีปรากฏในโลกนี้เป็นมั่นคง นิมนต์พระ
ผู้เป็นเจ้าจงอุปมาให้ภิกษุโยภาวะยิ่งขึ้นไปอีกก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรว่า **มหाराช** ดูกอบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่งธรรมดาคว่า
มหาสมุทรอันใหญ่ **อนุพุพคฺมภีโร** ลึกล้ำคัมภีร์ภาพพันพิสัยเป็นลำดับไป **อปริมิตพาลุก-**
ขลโร ทรงไว้ซึ่งทรายและชลชาติจะนับมิได้ **ติมิติมิงคฺลมาภูโล** อากุลมูลมั่วด้วยปลาตัวใหญ่ชื่อ
ติมิติมิงคฺลมัจฉา เป็นที่ไปมาอาศัยอยู่แห่งหมู่ นาคครุฑและผีเสื้อน้ำ บรรดาสัตว์ทั้งหลาย
ย่อมพากันเที่ยวแหวกว่ายแสวงหาอาหารท่องแถวชลธารนั้น ก็กำเร็บด้วยหมู่สุรคิกคะนอง
อนึ่งเสียงเมฆกิกก้องสะเทือนท้องน้ำกัมปนาท ฟังดังเหมือนเสียงพิณพาทย์ฆ้องกลองดุริยางค์
ดนตรีเกรีสวรรณค์ สมุทรวารีนั้นมีเกาะเกิดเป็นเขอันงามหลากนับได้มากกว่าหมื่นแสน มี
หมู่อมรมแมนเฝ้าแหนสิงสถิตทุกยอดเขา เทพเจ้าย่อมเสวยทิพยสมบัติโสมนัสบันเทิงใจ โดย
อาศัยสมัครสโมสรแต่ก่อนมา อนึ่งประกอบด้วยมหานาวาสลุกกำปั่นสำเภา อันเหล่านิกรวานิข
แล่นไปมากระทำการค้า อนึ่งประกอบด้วยสิ่งทั้งหลาย คือฟองและระลอก คลื่นพัดพื้นอยู่ทุกคำเช้า

มีคุ้งและปากอ่าวอเนกนานา มีบ่อน้ำจืดอยู่ใกล้ เป็นที่อาศัยแห่งหมู่สัตว์และนิกรชนประกอบ ด้วยวังวนและบาดาล ย่อมเป็นอัศจรรย์แปลกประหลาด อนึ่ง วิจิตรโอภาสด้วยแก้วเกิดอเนกา มีหมู่ปลาและเต่าอาศัยอยู่เป็นอันมาก และดาตาศด้วยเกาะและทำอันราบรื่นสุดที่จะคณนา **เอวรูปา มจฺฉา** อันว่าปลาทั้งหลายเห็นปานดังนี้ คือปลาเค้า ปลาตะเพียน ปลาสลาด ปลาฉลาม ช้างน้ำ ม้าน้ำ และเงือกเป็นต้น และปลาเหล่านี้เป็นอันมากกว่ามาก **ปฏิวสนฺติ** ย่อมอาศัย อยู่ที่สมุทรนั้น **เอโก มหามจฺฉโ** ครั้งนั้นยังมีปลาใหญ่ตัวหนึ่ง จะใคร่ลองดูกำลังของตน จึงโดด ขึ้นไป กระทำให้มหาสมุทรกำเริบเป็นระลอกใหญ่ ชัดไปที่ริมฝั่ง **สมุทฺทติรมนุคฺตา ชนา** อัน ว่ามนุษย์นิกรซึ่งสัญจรไปที่ริมฝั่งสมุทรนั้น เห็นคลื่นใหญ่ก็เข้าใจว่าปลาใหญ่มีอยู่มั่นคง คำที่ว่ามานี้ **ยถา** มีครวนาฉนฺได **อโยปี โลกสมุทฺโท** อันว่าโลกสมุทรนี้ มีอุปไมยเหมือนมหาสมุทรนั้น อันว่า โลกสมุทรนี้ **อนุพุพฺพคมฺภีโร** ลึกเป็นอันดับกัน ทรงไว้ซึ่งน้ำคือ ราคะโทสะโมหะจะนับมิได้ **พาลปฺฤชฺชนสมากุโล** อากุลด้วยพาลปฺฤชฺชน มีแพ คือกิเลส สกกลอยอยู่ แวดวงด้วยข่ายคือ มิจฉาทิจฺฐิ มีกระแสคือตณฺหาไหลไป มีธงชัยคือมานะหากยกขึ้นไว้ ร้อนด้วยไฟคือราคะโทสะ โมหะเป็นอันมาก ประกอบด้วย มีด คือปราศจากปัญญา **ลฺุทฺทสาทลฺิโก** มีความสาหัสไปด้วยโลก เจตนาเป็นที่สุด โลกสมุทรนั้น ผู้มีสติปัญญาถ้วนนี้สุดที่จะเปรียบ ประดุจ มีตาข้างเดียว จะเที่ยวไป ก็ดี จะนั่งอยู่ก็ดี มีแต่ว่าจะรักษาจักขุของตนเป็นที่สุด อันว่าโลกสมุทรนี้ เป็นที่อยู่แห่งคนตามืด คือผู้ที่ประกอบด้วยมิจฉาทิจฺฐิทั้งหลาย และเป็นที่ยอาศัยของมนุษย์หญิงชายที่เป็นฝ่ายกุศล และอกุศล คนที่มียศหยาตฺมมิได้ มีบุญหาบุญมิได้ คนที่มีเดชหาเดชมิได้ คนที่มีคุณวิเศษและหา คุณวิเศษมิได้ จำเริญและหาความจำเริญมิได้ คนที่มีปัญญาและหาปัญญามิได้ คนที่รู้และมิได้รู้ และสัตว์ทั้งหลายที่ยอาศัยอยู่ในโลกสมุทรนี้ไซ้ จะมีแต่เท่านั้นหามิได้ กษัตริย์และพราหมณ์ พ่อค้า และชาวนา พ่อครัวและอาชีวก คนนุ่งขาวและปริพพาชก และพระพุทฺธสาวก และคนขอทาน และคนถือทิจฺฐินอนกับพื้นแผ่นดินปฐพีภาค และคนถือนอนข้างเดียว คนไม่อาบน้ำ คนถือหมัก เหยื่อหมักโคล และชีเปลือยเปล่งกาย และพระดาบสทั้งหลายเป็นอันมากย่อมอยู่ใน โลกสมุทรนี้เกลื่อนกลาด

ประการหนึ่ง อันว่าสัตว์จตุบาทมีอเนกนานา คืออูฐ ลา แพะ แกะ และสัตว์สี่เท้า ทั้งหมดเหล่านี้ มากมายเหลือที่จะกล่าว และสัตว์สองเท้าเป็นต้นว่า นกจากพราว นกแก้ว นกสาธิกา นกกระเหว่า นกพิราบ เหลือที่จะพรรณนา สัตว์มีเท้ามากและหาเท้ามิได้ ย่อมสถิต อาศัยอยู่ในโลกสมุทรนี้สิ้น ปางเมื่อสมเด็จพระพุทฺธสัพพัญญูผู้ทรงพระภาคเป็นอันงามเลิศ พระองค์บังเกิดในโลกนี้ ยังพื้นพิภพปฐพีทั่วหมีนโลกธาตุให้หวาดไหว ได้ตรัสแก่พระปรมาภิเชก สำเร็จพระพุทฺธสัพพัญญุตญาณแล้ว ยังมนุษย์โลกกับเทวโลกให้กำเริบด้วยพระสัทธรรม แล้วก็

ปักแพ้วไว้ซึ่งธงชัย คือ ธรรมอันเลิศ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ
 สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เจ้ายังโลกให้กำเริบด้วยระลอกคลื่น กล่าวคือตรัสสรรเสริญเทศนาสั่งสอนสัตว์
 ตักเตือนสัตว์เปลื้องสัตว์ทั้งหลาย ให้พ้นจากทุกคติภพและภัยอันตรายประทานน้ำอมฤตให้แก่
 สัตว์ทั้งหลายทั่วประเทศ ประทานยาดับพิษดับโรค คือกิเลสให้แก่สัตว์ ในประเทศทั้งหลาย
 แล้วก็บ่าหน้าเข้าสู่เขมภูมิอันเกษมคานต์ คือนิพพานอันเป็นเอกนัตบรมสุขวินัย **อมล กโรติ**
 กระทำให้หามลทินมิได้ **วิมล กโรติ** กระทำให้ปราศจากมลทิน **นิมล กโรติ** กระทำให้หมดมลทิน
 ลีนมลทินชาวบริสุทธ์ผ่องใส ยังสัตว์ทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในพระปฏิสัมภทา ยังสัตว์ให้ตั้งอยู่ในพระ
 วิโมกข์ ยังสัตว์ให้ตั้งอยู่ในพระอรหัตภูมิอันสำราญ ตรัสประทานพระสรรเสริญเทศนาซึ่งพระ
 จตุราริยสังกรรม ยังเทวโลกกับมนุษย์โลกให้กำเริบด้วยระลอกคลื่นคือพระจตุราริยสังกรรม ๔
 ประการ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร หม่อมมนุษย์และเทวดาได้สวนาการฟัง
 ซึ่งกำลัง ระลอกคลื่นคือพระจตุราริยสังกรรมนี้ บางพวกก็ตั้งอยู่ในโสดา บางพวกก็ตั้งอยู่ในสกี-
 ทาคา บางพวกก็ตั้งอยู่ในอนาคา บางพวกก็ตั้งอยู่ในอรหัต บางพวกสมาทานศีล บางพวกสมา-
 ทานพระไตรสรณคมน์ ตั้งอยู่ในภูมิเป็นอุบาสกเป็นอุบาสิกา มีศรัทธาเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัย
 ครั้งเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จพระพุทธรูปเสด็จขึ้นไปตรัสพระสรรเสริญเทศนา ณ
 เมืองดาวดึงส์สวรรค์นั้น เสด็จทรงนั่งเหนือบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์แล้ว ตรัสพระสรรเสริญ
 เทศนาพระทุกขสังข เทวดา ๔๐ โภกวิโสมนัสปราโมทย์ชื่นชมยินดีในกระแสนธรรม ก็ได้ธรรมจักขุ
 บรรลุคุณวิเศษคือมีจักขุปัญญาปรากฏ เห็นไปด้วยบพว่า **ยงกิญจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนตํ**
นิโรธธมฺมํ สิ่งอันใดอันหนึ่ง มีความเกิดเป็นธรรมดา สิ่งอันนั้นทั้งหมดก็มีความดับเป็นธรรมดา
 ดังนี้ เทพเจ้าทั้งหลายเห็นกระแสคลื่น กล่าวคือพิจารณาเห็นซึ่งทุกขสังขก็ปลง ปัญญาเห็นซึ่ง
 นิโรธธรรม สำเร็จธรรมอันวิเศษ อนึ่ง สมเด็จพระโลกเชษฐเสด็จประทับ ณ ปาสาณเจดีย์ ตรัส
 พระสรรเสริญเทศนาสมุทัยสังข หมูชนทั้งหลายได้สดับแล้วก็ปราโมทย์ยินดีในพระสรรเสริญ-
 เทศนา ได้บรรลุมรรคผลมากมาย นับจำนวนได้ ๑๔ โภกวิโส อนึ่งโสด ครั้งเมื่อเสด็จลงมาจาก
 ดาวดึงส์พิภพ สมเด็จพระนราสพก็ได้ตรัสพระสรรเสริญเทศนาซึ่งนิโรธสังข นิกรชนทั้งหลาย
 ได้สดับแล้วหมดความสอดแค้นไว้ในพระพุทธรูป บรรลุมรรคผลมากล้นเหลือหลาย ประมาณได้
 ๓๐ โภกวิโส พระสรรเสริญเทศนาที่พระมหามุนีโปรดประทานนั้น ปานประหนึ่งว่าคลื่นระลอก
 อันซัดกระฉอกกำเริบหวั่นไหวอยู่ในโลกสมุทรอันสุดกว้าง กระทำให้พระสาวกทั้งหลาย ตัดเสีย
 ได้ซึ่งเครื่องจำจองอันมอมงมูอยู่ในสันดาน ปรากฏเสียซึ่งราคะโทสะโมหะให้หมดสิ้น มีจิต
 บริสุทธ์ผ่องใสจากกิเลสบาปธรรม บรรลุถึงพระอรหัตผล เป็นอริยบุคคลอันโอฬาร กระทำ
 พระนิพพานให้แจ้งชัดเป็นปรมัตถธรรม ด้วยสามารถแห่งคลื่นใหญ่อันไพศาล กล่าวคือพระ
 สรรเสริญเทศนาปรากฏมาจนทุกวันนี้ **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร อาตมาได้ทัศน

การทราบชัดดังนี้ จึงอนุমানด้วยปัญญา เชื่อว่า **โส ภควา อตถิ** สมเด็จพระพุทธองค์ผู้ทรงบุญราศีนั้น มีอยู่เป็นมั่งคั่ง ขอถวายพระพร

ในที่นี่ พระคันถรจนจารย์ประพันธ์คาถาแสดงความข้างต้นไว้มีใจความว่า มหาชนทั้งหลายได้เห็นคลื่นใหญ่กำเริบปรากฏอยู่ในมหาสมุทร ก็อนุমানกำหนดได้ว่า ในมหาสมุทรนี้มีปลาใหญ่เป็นแมนมัน **ยถา** มีครุวนาฉนไค บัณฑิตผู้มีปัญญาได้เห็นคลื่นคือพระสังฆธรรมอันโอฬาร ของพระบรมโลกุตตมาจารย์ผู้ประหาณเสียซึ่งความโศก มิได้รู้แพ้ผู้ใดทั่วไปในโลกธาตุองอาจล่วงเสียดังตันทา ปลดเปลื้องเหล่าประชาให้พ้นจากภพก็ทราบชัดในใจได้ว่า **อคฺโค พุทฺโธ ภวิสฺสตี** สมเด็จพระมุณีพุทธเจ้า ผู้เลิศกว่าสรรพสัตว์ทั้งหลาย มีอยู่เป็นมั่งคั่งดังนี้ **ตถาเอว** มีอุปไมยฉนนัน ขอถวายพระพร

ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา โยมได้ฟังคำเล่ากันมาแต่ก่อนว่า พระฤๅษีภายนอกพระพุทธศาสนานั้นย่อมยังมนุษย์ทั้งปวงให้กัมปนาทหวาดไหวได้ โยมกลัวแต่ว่า สมเด็จพระพุทธเจ้านั้นก็จะเป็นฤๅษีนั่นเอง เหตุนี้จึงยากที่จะเชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีอยู่ นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าจงกระทำอุปมาให้ยิ่งกว่านี้ก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรอุปมาว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **หิมวา ปพฺพตราชา** อันว่าพระยาเขาคิมพานต์นั้น ประกอบด้วยระเบียบแห่งเงื่อมเขายอดเขาแล้วไปด้วยศิลา ย่อมสถิตอยู่ในประเทศชื่ออัชชปะถะ สังคุปะถะ อลปะถะ และปัตตปะถะ เป็นที่อยู่แห่งคเชนทรฉัททันต์ ประกอบด้วยไม้และเครื่องลาดอันปกคลุม เป็นสุขุมตันทพฤกษา ประดับด้วยไตรกตรอกชอกธารเหวท่า ผุงคนธรรพ์นิกรกินนรวิชาธร ลัญจกรเที่ยวเล่นสำราญ อันหนึ่งเขาคิมพานต์ นั้นเป็นที่อยู่แห่งสุบรรณครุฑนาคอสูรกุมภภัณฑ์และยักษ์ทั้งหลาย เหล่าอสรพิษร้ายก็อาศัยอยู่ ประกอบด้วยโอสถยาสารพัดจะมีแวดล้อมด้วยยอดศิรีทั้งหลายคือ **ตรีภูฏ** คือไกรลาสภูฏ คือสุมนภูฏ จิตตภูฏ คือยุคนธรรภูฏ แลดูขึ้นไปนั้นสูงสุดเมฆอันเป็นชั้น ๆ และยอดเขาคิมพานต์นั้น และคูมีสีดุกเมฆเมื่อวันแรม ถ้ามิฉะนั้นดูจกด้วยดอกอัญชันอันมีสีเขียวดูเป็นสีครามสีม่วงสีหม่นทั้งหลาย บ้างก็คล้ายเหมือนสีในกายแห่งนาคราชอันเขียวดำ ถ้ามิฉะนั้นดูเหมือนหยับแดดเดือน ๕ มนุษย์ทั้งหลายเห็นยอดเขานั้นแต่ไกล ก็เข้าไปด้วยอนุমানปัญญาว่า นั้นเป็นยอดแห่งพระยาเขาคิมพานต์ เขาคิมพานต์บรรพตนี้มีอยู่ ความเปรียบประการนี้ **ยถา** มีครุวนาฉนไค **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ธรรมบรรพตภูเขาคือธรรมของสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์เจ้านั้น ก็เหมือนกัน อันว่าธรรมบรรพตนั้น **อเนกชฺฌานธมฺมผลอารมฺมณวินทุโธ** พัวพันไปด้วยอารมณคือฌานและธรรมและผลเป็นอเนก **สุญฺญตอนิมิตฺตตอปฺปณฺหิตกฺกุป-**

ปพฺพการมาลโย ประดับไปด้วยยอดและเงื่อม กล่าวคือสัญญาตะและอนิมิตตะและอัปปณิหิต-
วิโมกข์ ธมฺมกถิกวินยธรรสฺตุนฺตีกอภิธมฺมิกาทิผลโ มีทางขึ้นกล่าวคือท่านผู้มีปัญญาเป็นธรรม-
 กถิกและท่านผู้ทรงพระสูตร ทรงพระวินัย ทรงพระอภิธรรม **อรทตฺตกุสลนิเกโต** เป็นที่สถิต
 อาศัยอยู่แห่งท่านผู้ได้พระอรหัต เป็นที่เที่ยวไปแห่งท่านผู้ปฏิบัติเพื่อมรรคผล และท่านผู้ได้
 มรรคผล และเสขบุคคล และผลสมังคีบุคคล และท่านผู้ปฏิบัติเพื่อไสดาปัตติผล และท่านผู้ทรง
 ลูขจีวรและถือบิณฑบาติกฐงค์ และเป็นอัปปิจจามักน้อย และเป็นธุดงค์สมาทานย่อมสุข
 สำราญ ส้องเสพสถิตอยู่เป็นอนเนกา อันว่าพระธรรมบรรพตนี้ ย่อมเป็นที่อยู่แห่งท่านผู้ได้
 ไตรวิชชาและอภิญา ๖ และท่านผู้ได้พระปฏิสัมภิตาและท่านผู้ได้จตุเวสารัชชะและท่านผู้
 สำเร็จในบารมีญาณ และธรรมบรรพตนั้นไซร้ย่อมอาภีรณไปด้วย **อคทา** คือยาอันดับเสียซึ่ง
 พิษร้าย และอาภีรณไปด้วยโอสถทั้งหลายอันจะดับโรคทั้งปวง และรักษาอายุให้จำเรียด
 ประกอบไปด้วยจันท์คือศีล ยาคือสมณะ กฤษณาคือปัญญา กลิ่นคือสันโดษอันบริสุทธิ อนึ่ง
 เชาธรรมบรรพตนั้น มีเขาทั้งหลายเป็นบริวาร คือพระสติปัญฐานทั้ง ๔ พระสัมมปปธาน ๔
 อธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการ และพระอัญจังกิम्मรรค มียอดอันสูงนัก
 สุดที่อันตรายจะล้างผลาญได้ กล่าวคือพระนิพพานอันดับเสียซึ่งความอยากและกระวนกระวาย
 ถอนเสียซึ่งความอาลัย ให้สิ้นไปซึ่งความยินดีคือราคะ ให้สิ้นไปซึ่งโทสะโมหะตัณหา มีสภาวะ
 เย็นเป็นสุข คือไม่รู้เกิดไม่รู้แก่ไม่รู้ตาย อันว่าบรรพตนี้สูงปรากฏ จะครอบงำเสียซึ่งปรับ
 ปวาท คือคำที่กล่าวว่า องค์พระพุทธรเจ้าไม่มี อันว่าธรรมบรรพตอันสูงนี้เป็นที่ไหว้ที่บูชา
 แห่งมนุษย์นิกรเทวดาทั้งหลาย เหตุดังนี้ อาตมภาพจึงรู้ด้วยอนุमानปัญญา จึงเชื่อว่า **ภควา**
อรหํ สมมาสมพุทฺโธ สมเด็จพระพุทธรองค์ทรงพระนามว่า **ภควา** ทรงพระนามว่า **อรหํ**
 ทรงพระนามว่า **สมมาสมพุทฺโธ** มีจริงไม่สงสัย ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร

ในที่นี่พระคณกรจนจารย์ประพันธ์คาถา แสดงข้อความที่พระนาคเสนถวายวิสัยนามา
 แล้วในเบื้องต้น มีใจความว่าภูเขาคิมพานต์อัศจรรย์คตบรรพตสูงปรากฏตระหง่านตา บุคคลได้
 เห็นแต่ไกล ก็อนุमानเข้าใจว่า เขาคิมพานต์นั้นมีอยู่ **ยถา** ความเปรียบนี้มีครุวนาฉันใด พระ
 ธรรมบรรพตของพระบรมไตรโลกนาถ เป็นของเย็นปราศจากกิเลส มีรู้สะท้อนสะท้อนหวั่นไหว
 ตั้งอยู่ได้เป็นอันดี บัณฑิตผู้มีปัญญาได้เห็นแจ้งแก่ใจก็อนุमानได้ว่า **อคโค พุทฺโธ ภวิสฺสตี**
 สมเด็จพระมหามุนีพุทธรเจ้าผู้จอมปราชญ์ ประเสริฐเลิศกว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายมีอยู่เป็นแม่นมั่น
ตถา เอว มีอุปไมยฉันนั้นแล

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชบิดี มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน**
 ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ในภายนอกพระพุทธศาสนา ก็มีศาสดาครณาจารย์ทั้งหลาย แสดง

โลกสมุทรและธรรมศิริได้ดมไป ด้วยเหตุนี้ จึงยากที่จะให้โยมเชื่อว่า พระพุทธเจ้านั้น มีอยู่ พระผู้เป็นเจ้าของกระทำอุปมาอุปไมยให้ยิ่งไปกว่านี้ จะได้เป็นที่เชื่อถือต่อไป

พระนาคเสนจึงอุปมาอุปไมยว่า **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ยังมิมหาเมฆอันชื่อว่าจตุที่ปกมหาเมฆเมื่อจะตั้งขึ้นให้ฝนตกนั้น มีนิมิตบังเกิดเป็นสำคัญคือ เบื้องบนอากาศนั้น เป็นกลุ่มเป็นก้อนห้อยย้อยดุจร้อยสังวาล มีดอกไม้สวรรค์บันดาลตกลงมา มีมหาวาตาค่อยพัดมาเรื่อย ๆ เย็นเฉื่อยชื่นสบาย มนุษย์นิกรทั้งหลายก็สโมสรมยินดี อนึ่ง มีเสียงอึงมี่ด้วยหัตถ์ไปตกอัสสโปตกทั้งสองร้องโกญจนาท สกุนชาติก็มาร่อนราปราโมทย์ยินดี มีสายอสนีฟ้าแลบทั่วทิศทั้งหลาย มีกลีบเมฆมากมายกว่าหมื่นกว่าพัน มีสีสันต่าง ๆ บ้างเขียวบ้าง เหลืองบ้างแดงบ้างขาว บ้างเป็นสีหงสบาท และมีสีอ่อนแซมซ้อนสลับกัน อ้ออึงมี่ก้องไปด้วยเสียงฆ้องกลองสวรรค์ บังเกิดเป็นมหันต์นิมิตตอเนกจะนับมิได้ จะเข้าใจซึ่งจตุที่ปกมหาเมฆนั้น แต่ท่านผู้ใดมาน เมื่อจตุที่ปกมหาเมฆบันดาลตกลงมา ฝ่ายว่ามนุษย์นิกรทั้งหลายทั่วโลกาเห็น ฝนตกลงมาที่ไตรภวตรอกชอกธาร ละหานห้วยหนองคลองบึงบางบ่อและสระเปี่ยมได้ด้วยน้ำ และแผ่นดินชุ่มคร่ำไป ต้นหญ้าใหญ่น้อยเขียวชอุ่มเป็นคราบอยู่ หมู่มหาชนก็รู้ด้วยอนุमान ปัญญาว่าฝนนี้เป็นฝนท่าใหญ่ ยถา มีครุวนาฉนใด อันว่าธรรมเมฆของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสดาจารย์เจ้านั้น เมื่อจะให้ตกลงก็เหมือนกัน พระองค์เจ้ายังโลกสวรรค์และมนุษย์นั้น ให้อิมเกษมศานต์ ด้วยท่าฝนคืออภิตถธรรม เพื่อยังน้ำจิตแห่งท่านผู้สถิตในที่จะได้มรรควิถี และท่านเป็นผลสมังคีให้ชื่นชมโสมนัส ก็สำแดงซึ่งวิรัชธรรมอันประเสริฐ กำจัดเสียซึ่งราคะ โทสะโมหะมานะทิฐิ พระองค์กำจัดเสียซึ่งเครื่องลดา กล่าวคือความยินดีในกามคุณ ๕ ประการ ให้พินาศขาดจากสันดาน บรรลุถึงพระนิพพาน ด้วยธรรมเมฆอันประเสริฐ และท่านผู้ปฏิบัติดีบรรดาที่ได้ชื่นชมได้ด้วยธรรมเมฆนั้น บางหมู่ได้ตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์ และศีล ๕ ประการ ศีล ๘ ประการ ศีล ๑๐ ประการ และบวชเป็นภิกษุภาพทรงพระปาติโมกขสังวรศีล บางหมู่ได้พระโสดา บางหมู่ได้พระสกิทาคา บางหมู่ได้พระอนาคา บางหมู่ได้พระอรหัต บางหมู่ได้ชื่นชมยินดีจะบริจาทาน บางหมู่ขึ้นบานที่จะจำเริญซึ่งเมตตาทาภาวนา บางหมู่ยินดีในที่จะบูชาพระรัตนตรัย ปรารภนาเพื่อจะให้ได้พระนิพพาน มีจิตปลันนาการไหว่นบเคารพเป็นอันดี อาตมาเห็นซึ่งท่านทั้งหลายปฏิบัติตามวิสัยชานานี้ เหตุชื่นชมยินดีในธรรมเมฆอันตกลง กล่าวคือที่พระองค์เจ้า ตรัสพระสัทธรรมเทศนาไว้ ก็เข้าใจด้วยอนุमानปัญญาว่า **โอฬารโ ส ภาควา** พระพุทธองค์ผู้ทรงพระภาคเป็นอันงาม ทรงพระคุณอันยังมีพระนามชื่อว่า **อรทสมมาสมพุทโ** ได้ตรัสรู้จริงในโลก ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร

ในที่นี้ พระคันถรจนอาจารย์ประพันธ์คาถาพรรณนาความซ้ำ ที่พระนาคเสนวิสัยชานา

แล้วข้างต้น เป็นใจความว่ามหาเมฆตกลงมา กระทำให้ประชาชนเย็นรื่นบรรเทาร้อนแล้วอนุมาณ ได้ว่ามหาเมฆตกฉันใด มหาเมฆของพระบรมสुकตเจ้าก็กระทำให้เหล่านิกรสัตว์ว่าเรียงันเทิงใจ อนุมาณได้ว่า พระบรมศาสดาให้มหาเมฆ คือพระธรรมตกลงมา ฉะนั้น

ราชา สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ได้ทรงสวนการฟังดังนี้ ก็ทรงโสมนัสสาการยินดีชื่นชม ว่า **สาธุ ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ปัญหานี้เปรียบด้วยธรรมเมฆของพระ พุทธเจ้าตกลงมาชำระเสียซึ่งอวิชชาการในสันดานสัตว์ทั้งหลาย อุปมาธิบายจะนี้ดีนักหนา นิมนต์ผู้เป็นเจ้าของวิสัยซึ่งพระกำลังแห่งสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาให้ภิกษุโยภาวะยิ่งขึ้นไป โดยเหตุโดยปัจจัย ในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาอุปมาต่อไปว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชา- สมภาร **คชราชา** ยังมีพระยาคชสารตัวหนึ่ง **ปวโร** ประเสริฐยิ่งกว่าช้างทั้งหลาย **สตตุพเพโธ** มีกายสูงได้ ๗ ศอก **นวยายโม** ยาวได้ ๙ ศอก **ทศปริณาโท** มีเครื่องประดับผูกสอด ๑๐ ประการ **ธณิกณโก** เป็นเจ้าแห่งฝูงช้างทั้งหลายอันมีในธรรณี **เสตกุโข** มีตาขาว **เสตวาโล** มีหางสีขาว **เสตนขสีโร** มีปลายเล็บนั้นก็ขาว ช้างนั้นขาวดุจสีหมอก และเศวตฉัตร และวิมาน อันขาว มีกายนั้นเต็มดุจบ่ออันมิได้พร่อง มีอายุตนะบริบูรณ์ไพศาล ดูนั่งงามดุจจอมคีรีอันมิมี หนุ่ม ๆ สูงส้างต่าง ๆ ชนิด และพระยาช้างนั้น อาจจะทำจัดเสียซึ่งปัจจามิตรข้าศึกทั้งปวงได้ **มตงโค** มีสีรกายนั้นใหญ่โต **อิสาทนโต** มีงามอนงามด้วยสิริวิลาส ดังงอนไถ มีกำลัง อาจจะทำจัดเสียซึ่งปัจจามิตร มีฤทธิ์อันห้าวหาญ เชี่ยวชาญในการที่จะโทษเที่ยวในทิศต่าง ๆ พระยาช้างยังหนุ่มมีกำลังมากมายยิ่งนักหนา **สกมालย์** **ขทิตวา** ละเสียซึ่งที่อยู่ของอาตมา **โคจราย** **อนุกจณฺโต** เที่ยวไปเพื่อจะแสวงหาอาหารในไพรสณฑ์ประเทศกินหญ้าใบไม้และ จับถอนขึ้นมากั้ราก ถกด้วยบาทา โนม่น้าวด้วยวง ยังไม้ทั้งปวงให้วินาศไปในที่ทั้งสองข้าง มรรคา สัตว์จรเที่ยวมาตามลำเนาห้วยธารละหานเขาลำเนาป่า มีรอยบาทาปรากฏที่ธรณีอัน อ่อน ๆ มนุษย์นิกรสัตว์จรเที่ยวไป **ทิสวาน** ครั้นได้เห็นรอยพระยาคชสารตัวประเสริฐ วิจิตรไป ด้วยบุญลักษณะอันต้องด้วยแบบอย่าง เมื่อมนุษย์เห็นรอยบาทาแห่งพระยาเชนทรชาติฉัท- ทนต์แล้ว ก็สำคัญเข้าใจด้วยอนุมาณปัญญาว่า **อมฺโห** ดูกรชาวเราเอ๋ย พระยาช้างใหญ่มีที่ในป่า นี้เป็นมั่นคง จึงมีรอยบาทาปรากฏอยู่เป็นพยาน ความประการนี้ **ยถา** มีอุปมาฉันใด **โส ภควา** อันว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ **ตถา นาโค** ประเสริฐเหมือนช้างนั้นโดยวิเศษ ด้วยเหตุ ว่ารอยพระพุทธรบาทมีลักษณะวิลาส ๑๐๘ ประการ ทรงประดิษฐานได้เป็นสำคัญเหมือนกุณฺชจร ฉัททนต์ฉะนั้น **ตถา สีโ** ถ้าเปรียบด้วยพระยาไกรสรราชสีห์ ก็เหมือนกัน **ตถา นิสโก** ถ้าจะ เปรียบด้วยสิ่งทีประเสริฐ พระองค์ก็ประเสริฐเหมือนกัน **ตถา ทนฺโต** ถ้าจะว่าด้วยบุคคลที่

ทรมานอินทรีย์ พระองค์ก็เหมือนกัน ถ้าจะว่าด้วยบุคคลระงับบาป พระองค์ก็เหมือนดั่งนั้น
 และบุคคลประกอบด้วยอธิษฐาน มีเพียรอุตสาหะมีปัญญารุ่งเรืองมีพระญาณ มีวสีชำนาญดี
 มีฤทธิ์รุ่งเรืองมียศมีเดช มีวิมุตติพ้นจากภัย เป็นสงฆ์ เป็นหมู่ เป็นฤๅษี เป็นนักปราชญ์ เป็นครู
 เป็นพระยา เป็นเทวดา เป็นอินทร์ เป็นท้าวสักกะ เป็นพรหม และจะว่าประกอบ
 ด้วยสรรพธรรมและสรรพคุณและเป็นที่ยิ่งที่อาศัยที่ซ่อนที่เร้นและประกอบด้วยพระพุทธรธรรม
 และกรุณาอเนกขสมชาติ และให้สำเร็จปรารถนา และฉลาดเหล่านี้ สมเด็จพระบรมโลกนาถก็
 เหมือนดั่งนั้น **ภควา** อันว่าสมเด็จพระภควัตบพิตร เมื่อพระองค์เป็นบรมกษัตริย์ **กบิลวัตถุ**
ฉทฺยิตฺวา พระองค์มาละเสียแล้วซึ่งกรุงแก้วกบิลพัสดุ์ **ปุรวร** เป็นเมืองกษัตริย์อันเลิศด้วย
 วงศ์มหาสมมุติ ละเสียซึ่งพระราชบุตรอันพึงจะประสูติในวันนั้น กับสมบัติอันประกอบด้วย
 สัตตวรรตนะ ๗ ประการ และทั้งเศวตฉัตร พระองค์ก็ตัดอาลัยไม่ยินดี เสด็จหนีออกสู่มหาภิเนษ-
 กรมณ์ อยู่ในไพรสณฑ์อันสงัด แสวงหาซึ่งวิชฌญาณอันประเสริฐ เมื่อพระองค์จะกำจัดเสียซึ่ง
 ละอองธุลี กล่าวคือกิเลสราคะ พระองค์จะพรากรเสียซึ่งโมหะและมานะอุทัจจะคือมัวเมาและ
 กระด้างและสงสัย จะถอนเสียซึ่งเถาลดาคือทิวี่อันร้ายกาจ ทำลายเสียซึ่งเครื่องวัลย์คือความยินดี
 จะตัดเสียซึ่งโลภะโทสะทั้งหลายจะห้ามเสียซึ่งความเวียนว่ายอยู่ในกระแสตัณหาและตัดเสียซึ่งวิตก
 จะห้ามเสียซึ่งทิวี่อันลามกเป็นมิจฉา และปิดเสียซึ่งมรรคาอันผิด จะเปิดออกซึ่งมรรคาหนทาง
 แห่งอมตมทานครนิพพาน เปลื้องสัตว์ให้พ้นจากสงสาร สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์
 จึงเสด็จคมนาคมการโดยมรรคา หนทางคือพระอัษฎางคิกมรรค ก็ถึงซึ่งธรรมนครสำเร็จแก่สร-
 เพชฌดาญาณ พระองค์จึงทรงประดิษฐานไว้ซึ่งโพชฌงค์วราท ๗ ประการ อันว่าโพชฌงค์
 วราทของสมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้านั้น มีอายตนะอันกว้างขวางประกอบด้วยลักษณะอัน
 วิจิตรโสภา **ทสฺสนิยานิ** ควรจะเล็งแลดู **เปมฺนิยานิ** ควรจะยินดี **เวทฺนิยานิ** ควรจะเสวยอารมณ์
 โสมนัส **นฺนุทฺนิยานิ** ควรจะปริดา **โสตุถิกรณิยานิ** ควรจะกระทำซึ่งความเกษม **อภยกรณิยานิ**
 ควรจะกระทำให้หาภัยมิได้ **อสุสาสกรณิยานิ** ควรจะนำมาซึ่งความหายใจออกสบาย **อปฺริ-**
ยาสกรณิยานิ ควรจะกระทำมิให้สะดุ้งตกใจ **ปิตฺติกรณิยานิ** ควรจะกระทำให้ปิติ **ปาโมชฺช-**
กรณิยานิ ควรจะกระทำให้ปริดาปราโมทย์ **เอกคฺคกรณิยานิ** ควรจะทำให้มีอารมณ์แน่วแน่
ภาวนิยานิ ควรจะจำเรณู **สุภาวนิยานิ** ควรจะจำเรณูด้วยดี **สุขททานิ** จะให้สุข **สิตททานิ**
 จะให้เย็น **ยสททานิ** จะให้ยศ **พลททานิ** จะให้กำลัง **วณฺณททานิ** จะให้มีสีสน์พรรณงาม
โภคททานิ จะให้มีโภคสมบัติ **กามททานิ** จะให้สำเร็จความใคร่ **ปตฺถิตททานิ** จะให้
 สำเร็จความปรารถนาที่ตั้งไว้ **สพฺพททานิ** จะให้สมบัติทั้งปวง **พฺพุทธสฺส ปทานิ** อันว่าพระบาท
 แห่งสมเด็จพระพุทธสัมพันธัญญ์ผู้ประเสริฐนั้น จะครอบงำเสียซึ่งลัทธิแห่งเดียรฉิย **สตุฏฺฐปทานิ**
 ซึ่งรอยแห่งศาสดาครูสอนทั้งหลาย **สีหปทานิ** ซึ่งรอยเท้าแห่งราชสีห์ทั้งหลาย **นาคปทานิ** ซึ่ง

รอยเท้าแห่งนาคทั้งหลาย **อุสุภทานิ** ซึ่งรอยเท้าอุสุภราชทั้งหลาย **วสภทานิ** ซึ่งรอยเท้าแห่งโคทั้งหลาย **ยภขทานิ** ซึ่งรอยเท้ายักษ์ทั้งหลาย **ราชทานิ** ซึ่งรอยเท้าแห่งพระยาทั้งหลาย **อินททานิ** ซึ่งรอยเท้าพระอินทร์ทั้งหลาย **เวททานิ** ซึ่งรอยเท้าของผู้มีเวททั้งหลาย **สกุภทานิ** ซึ่งรอยเท้าแห่งท้าวสักกะทั้งหลาย **ปุรินททานิ** ซึ่งรอยเท้าแห่งท้าวปุนิตะทั้งหลาย **พฺรหฺมทานิ** ซึ่งรอยเท้าแห่งพหฺมทั้งหลาย **สนตทานิ** ซึ่งรอยเท้าแห่งผู้ระงับแล้วทั้งหลาย **คณทานิ** ซึ่งรอยเท้าแห่งหมู่ทั้งหลาย **อิสิปทานิ** ซึ่งรอยเท้าแห่งฤๅษีทั้งหลาย **มุณีทานิ** ซึ่งรอยเท้าแห่งมุณีทั้งหลาย **ชินทานิ** ซึ่งรอยเท้าแห่งผู้ชนะทั้งหลาย **วรบทานิ** ซึ่งรอยเท้าแห่งผู้ประเสริฐทั้งหลาย **อฺุตตมทานิ** ซึ่งรอยเท้าทั้งหลายอันอุดม **อคฺคทานิ** ซึ่งรอยเท้าทั้งหลายอันเลิศ และรอยพระวรบาทแห่งสมเด็จพระสัพพัญญูนี้ **เชฏฺฐทานิ** เป็นรอยเท้าอันประเสริฐโดยวิเศษกว่ารอยเท้าทั้งหลาย **วิมุตฺตทานิ** เป็นรอยเท้าจะถึงซึ่งวิมุตติ **อรหนตทานิ** เป็นรอยเท้าจะบรรลู่พระอรหัต อันทรงไว้ซึ่งอรหาคิคุณ **พุทฺธทานิ** อันว่ารอยพระบาทแห่งสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์เจ้าของเราทั้งหลายนี้ **สพฺพพุทฺธทานิ** ย่อมแสดงรอยพระบาทแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหลายแต่ก่อน **มหาราช** ดูกรบพิตรผู้ประเสริฐ อาตมาเห็นแจ้งประจักษ์ใจฉะนี้ ก็รู้ด้วยอนุमानปัญญาว่า **อุฬารโ ส ภควา** สมเด็จพระภควันตบพิตรผู้โอฬารยิ่งนั้น ได้ตรัสรู้จริง ๆ ในโลกนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี ได้ทรงสนวนการดังนี้ จึงตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา **ยานิ ปทานิ** อันว่ารอยเท้าแห่งสัตว์ทั้งหลายใด มีรอยกฤษณะชาติเป็นต้นนั้น **น จิรํ ติฏฺฐนฺติ** มิได้สถิตอยู่ยาวนาน ถึงมาตรว่าจะสถิตอยู่ยาวนานประมาณ ๕ เดือน ๖ เดือนเท่านั้น **ตโต ปรี** เคลื่อนจากนั้นแล้ว **วินสฺสนนฺติ** ก็สูญหายไป **ภควโต ปทานิ** อันว่ารอยพระบาทของพระองค์ คือพระโพชฌงค์ทั้งหลาย ๗ นี้ โลกยังมิได้ฉิบหายด้วยเพลิงประลัยโลกตราบใด พระโพชฌงค์บาทนี้จะสถิตไปได้ตราบนั้น เป็นอัศจรรย์นักหนา นิมนต์ผู้เป็นเจ้าสำแดงซึ่งพุทธพลาณภาพ ให้ภิญโญยิ่งกว่านี้อีกก่อน

พระนาคเสนถวายพระพรอุปมาว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร **สีโท** อันว่าพระยาสิหราช **วิคตภยเการโว** มิได้กลัวภัยอันพิลึก **อจฺฉมฺภิ** มิได้สะดุ้ง **อนพฺภิตโต** มิได้หวาดเสียว **วิคตโลมฺหฺโส** มีขนพองอันปราศจากไป **ปรปฺปานโลหิตมคฺคกฺโข** มีโลหิตแห่งสัตว์อื่นและเนื้อบริโภคเป็นภักษา **อุปฺวิปฺลนฺนิพฺพตฺตคฺคโต** มีกายอันเกิดไพบูลย์บวรยิ่ง มีสร้อยเกสรเป็นแถวตามคอ มีขนลายพร้อยเป็นวงเวียนทักษิณาวฏ์ เกิดมาเป็นอภิชาติ สัตว์ทั้งหลายมีอาจจะประทุษร้ายได้ และเป็นมฤคาธิบดี หมู่มฤคิ์ทั้งหลายใหญ่และน้อย เห็นซึ่งรอยเท้าแห่งราชสีห์ มีอาจจะปลาสนาการหนีไปได้ ก็สลับชบเซาอยู่กับที่ ราชสีห์นั้นประกอบด้วยกำลัง ประกอบด้วยอุตสาหะ

หาสัตว์อื่นจะเสมอมิได้ ย่อมอาศัยอยู่ในป่าอันสงบ เสพซึ่งมฤคชาติเป็นอาหาร ยามเมื่อ
 สายัณห์สมัยเพลายืนย่ำสนธยา ราชสีห์ก็ลีลาออกจากที่อาศัยเหลียวมาแลไปทั้ง ๔ ทิศ เข้า
 ไปแอบอยู่ในที่กำบังอันใหญ่ **ปรปาลน์ วิหะยนุโต** เมื่อจะเบียดเบียนฆ่าเสียซึ่งสัตว์อื่น หรือยัง
 พิจารณาดลและพวกแห่งตนให้รำเรงยินดี **สีหนาท ภิณฑติ** ราชสีห์นั้นก็บันลือซึ่งสัททะสำเนียง
 คือสีหนาทรินเรงบันเทิงใจ ขณะเมื่อราชสีห์บันลือสีหนาทออกไปนั้น สัตว์ทั้งหลายอันอยู่ในป่า
 ในคูหาถ้าทั้งหลายนั้นก็สะดุ้งตกใจวันหวาด แม้เป็นนกบินมาบนอากาศก็ตกลง เป็นสัตว์
 จักดูบาทก็ล้มลงกับที่ คนทั้งหลายเห็นฤทธิ์ราชสีห์แล้ว ก็เข้าใจราชสีห์นั้นมีกำลังอำนาจ
 มากยิ่งนักหนา **ยถา มีครุวนาฉันโด มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร สมเด็จพระ
 พระศาสตราจารย์ผู้ทรงพระภาคเป็นอันงามนี้ **วิคตภยเภาโว** มีภัยอันพิลึกปราศจากพระพุท
 ุทธภัย **อณมฤตพุกิตโลมทิส** มิได้บังเกิดตกพระทัยกลัวและโลมามีได้ชั้นวันไหวประกอบไป
 ด้วยพระบารมีคุณอันอดุลล้ำเลิศ หากสิ่งจะชั่งให้เท่าพระคุณบารมีของพระองค์เจ้ามิได้ พระองค์
 สั่งสอนสัตว์ให้ตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์เป็นอาทิ และพระองค์ถึงแก่พระวิมุตติเศวตฉัตรครอง
 สัพพัญญุตราชสมบัติในโลกุตตราไชศวรรย์ มีพระกายอันประกอบด้วยลักษณะอันวิจิตร คือ
 สติสสันโดษเร้นซ่อนอยู่ในสุญญตวิโมกข์และอัปปณิหิตวิโมกข์และพระนิโรธธรรม มีปรกติ
 สันโดษเร้นซ่อนอยู่ในป่าอันชฎ คือพระองค์สถิตในป่าอันสงบเงียบ **อดตโน พุทธาสยา**
อภินิภขมิตวา เสด็จออกจากพระพุทธานุคัยประกอบไปด้วยพระญาณอันองอาจ บันลือซึ่งสัททะ
 สำเนียงเสียงพระพุทธานุคัย กกล่าวคือประธานธรรมเทศนาโปรดมนุษย์นิกเรเทวดา จำพวกใด
ปรปภกมานสา มีใจประกอบด้วยปัญญาบารมีแก่กล้า **วิสุทธจิตตา** มีจิตผ่องใสบริสุทธิ์ **พชฌิสสนติ**
 ก็สำเร็จรู้ซึ่งไฉนธรรมของสมเด็จพระพุทธานุคัยผู้ประเสริฐ **เย ปน มนุสสา** มนุษย์ผู้
 ใดเกิดมา **กุกุฏจิมนุคตา** ถือมิจฉาทิฐิ ๖๒ คือ สัสสตทิฐิ และอุจเฉททิฐิ เป็นต้นอันร้ายกาจ
 ครั้นได้ฟังพระพุทธานุคัยก็ละเสียได้ซึ่งทิฐิอันร้ายนั้น ส่วนพวกที่มิจฉาทิฐิอันมั่นคงแรงกล้า
 ตั้งอาตมาเป็นครูหมู่ทั้ง ๖ คน คือ ปุรณกัสสปะ และมักขลิโคสาละ อชิตเกสกัมพละ ปกุกุ
 ักจยานะ สันญชยะเวฬุฐฐบุตร นิคันถนาฏบุตร อันตั้งตัวว่าเป็นศาสดา และคนทั้งหลายที่เป็น
 มิจฉาทิฐิอื่นนั้น ครั้นได้ฟังพระพุทธานุคัยบันลือออกซึ่งพระสัทธรรมเทศนา มิอาจสามารถที่
 จะตอบโต้พระพุทธานุคัยได้ ก็หลบเร้นซ่อนอยู่ ส่วนสาวกของสมเด็จพระบรมครูเจ้านั้น
 ครั้นฟังเสียงบันลือพุทธานุคัย ก็บังเกิดประสาทมืดมัว เหตุได้ซึ่งดอกไม้อันหอม คือพระ
 วิมุตติธรรมอันล้ำเลิศ **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภาร อาตมาได้เรียนรู้พระพุทธานุคัย
 อันประเสริฐ ที่สมเด็จพระพุทธานุคัยทรงพระอิริยาบถไว้ ก็สำคัญเข้าใจด้วยอนุमानปัญญาว่า
 สมเด็จพระพุทธานุคัยเจ้านั้น **อนนตปารมิตโต** เป็นผู้ถึงซึ่งพระบารมีคุณจะนับมิได้ ขอถวาย
 พระพร

ในที่นี้พระคันถรจนจารย์ประพันธ์คาถา แสดงข้อความที่พระนาคเสนถวายวิไลชนา แล้วนั้นได้ เป็นใจความว่า หม่อมฤคชาติและสกุณปักษีทั้งหลาย ได้ยินเสียงพระยาราชสีห์อัน เปล่งสรุสีหนาทแล้ว ย่อมพากันหวาดหวั่นครั่นคร้ามสยดสยอง ซึ่งเป็นเหตุให้มหาชนอนุমানรู้ ได้ว่านาทราชสีห์ พระยาราชสีห์ได้เปล่งสรุสีหนาท ฉนใด สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ก็ทรง เปล่งพระพุทธรสีหนาท ให้เหล่าเดียรถีย์ผู้เป็นมิจฉาปฏิฐิตทั้งหลายขยันครั่นคร้ามเป็นเหตุให้อนุমান รู้ได้ว่า สมเด็จพระธรรมราชาได้ประกาศพระธรรมเทศนาไว้ มีอุปไมยฉนนัน

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ มีพระราชโองการตรัสรับคำพระนาคเสนว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระ ผู้เป็นเจ้าของ พระผู้เป็นเจ้าของอุปมา อันว่าเดียรถีย์ทั้งหลายพวกมิจฉา ครั้นว่าได้ฟังซึ่งพระพุทธร สีหนาทแล้ว มีอาจจะโต้ตอบได้เป็นไปตราบเท่าจนทุกวันนี้ **ภียโย พุทฺธพลํ ทีเปหิ นิมนต์** พระผู้เป็นเจ้าของอุปมาอุปไมย โดยเหตุโดยปัจจัย ให้ภียโยภาวะยิ่งขึ้นไปกว่านี้อีกก่อน พระเจ้าข้า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภารอันว่าคงคาทั้งหลาย ย่อมไหลมาแต่ป่าหิมพานต์แล้วและไหลหลั่งลงสู่มหาสมุทรอันใหญ่ **ยถา** มีอุปมาฉนใด อัน ว่ามหาเมฆอันใหญ่บันดาลที่ตกลงมาท่วมบ่อสระในหิมวา เป็นน้ำป่าพัดขอนไม้ใหญ่น้อย และ รากใบเป็นสวะลอยไป ลัดจตุบาทน้อยใหญ่ คือแมลงปอง ตะขาบ งู พังพอน สุนัข กระต่าย และเสือป่าเป็นต้น ก็พากันหนีขึ้นไปอาศัยอยู่บนดอน ที่มีกำลังอ่อนหนีไม่พ้น น้ำฝนก็ท่วมตาย ไหลพัดพาไปสู่มหาสมุทร ไซ้แต่เท่านั้น อุทกชั้นร้งยังพัดพาเอาสิ่งโสโครกบรรดามีให้ไหลไปสิ้น ชำระปฐพีให้สะอาดหมดลามาก และน้ำก็ไหลไปสู่มหาสมุทรจนแห้งไม่เหลือเลย **อปเรณ สมเยน** ครั้นต่อมา ณ สมัยเป็นอุปภาค มหาชนทั้งหลายเหล่าอื่นลัญจรมาดูเห็นคราบน้ำป่าม เปือกติดอยู่ตามกอหญ้า และยอดไม้และรวงรังที่สัตว์เคยอยู่พื้นดิน ขึ้นไปทำเป็นที่เป็นที่อาศัย ตามซุ่มเชิงอันเป็นที่สุด **อนุमानเนน ชานนฺติ** ก็อนุমানเข้าใจได้ว่า **มหา วต โภ อุทฺทราสี** นั้นแน่ ที่นี้เคยมีห้วงใหญ่ไหลมาท่วม ดูซิคราบบนไปอยู่ที่ยอดไม้ ข้อความเปรียบนี้ **ยถา** มีครุณา ฉนใด **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรผู้ประเสริฐ อันว่าธรรมที่อันเลิศ ของสมเด็จพระ สัพพัญญูก็เหมือนกัน **อนุพุทฺเพน สนฺทมานา** เมื่อไหลมาโดยลำดับกัน ขณะนั้นก็ไหลสู่สาคร ปากอ่าวอันกล่าวคือพระนิพพาน **อสงฺขตํ** อันหาปัจจัยการประชุมตกแต่งมิได้ **อชรา- อมรณสุขิตภาวํ** ไม่รู้แก่ไม่รู้ตาย มีสภาวะเป็นสุขสบายยิ่งนักหนา เหตุว่าสมเด็จพระสัพพัญญูเจ้า ออกจากมหากรุณาสมบัติ ยังโพธิโยกสัตว์ คือสัตว์อันสร้างบารมีมาแก้กล้าให้รู้ธรรมวิเศษ ยัง โลกมนุษย์และเทเวศร์ให้อิ่มไปด้วยธรรมเมฆเป็นอันมาก ให้จำกัดเสียซึ่ง ราคะ โทสะ โมหะ มานะ และมักขะ คือความกระด้างและหลู่คุณท่านผู้อื่นว่าตนดีกว่า และพระองค์เจ้าก็กำจัดเสียซึ่งเถา ลดาวลัย คือความยินดีอันกล้าและสักกายะ อุทัจจะ วิจิกิจฉาและต้นหาอันรกชัฏใช้น้อย

ให้ลอยเสียซึ่งอเนสนธรรม บาปกรรมอันพิลึกต่าง ๆ ให้ล่วงเสียซึ่งเปือกตม คือ โมหะ และเลน คือมานะ และเปือกตมกล่าวคือลาภสักการะ และให้ย่ำยีเสียซึ่งสุภนิमितและความเกียจคร้าน การทะเลาะวิวาททั้งปวง และจะระงับเสียซึ่งอำนาจโกรธและกิริยาที่ยกโทษใส่ท่านลบหลู่คุณ ท่าน และจะนำเสียซึ่งโทษสาธารณะทั่วไป เปลื้องเสียให้พ้นจากอกุศล โปรดให้พ้นถึงพระอรหัตต์ ยังสัตว์ให้ไหลไปสู่พระนิพพานสาคร **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ อันว่าธรรมสาครอันเลิศของสมเด็จพระพุทธสัมมาสัมพุทธเจ้านี้กว้างใหญ่ มีฝั่งที่ สุดมิได้ มีลูกจะลอกจะนับนั้นมิได้ คือพระสัทธรรมจะพร่องหรือเต็มก็มีได้ปรากฏ อาตมาเข้าใจด้วย ปัญญา ดังนี้ จึงรู้ว่า **อปฺปเมยโย โส ภควา** สมเด็จพระภควันตบพิตรทรงพระคุณจะนับจะประมาณ มิได้ ขอถวายพระพร

ในที่นี้พระคันถรจนจารย์ประพันธ์คาถา แสดงข้อความที่พระนาคเสนถวายวิสัชนามา แล้วข้างต้นนั้นไว้ว่า บุคคลเห็นซึ่งแผ่นดิน อันเป็นคราบน้ำและปุมเปือกอันติดหญาอยู่ ก็รู้ ด้วยอนุमानปัญญาว่า ฝนตกลงมา มีอุทกวาริห้วงน้ำฝนมาก ด้วยเห็นว่าได้เห็นคราบน้ำฝนนั้น ติดหยอมหญา มากยิ่งนักหนา **ยถา** มีครุวนาฉันใด บัณฑิตเห็นสัตว์ลอยอยู่กระแสนธรรม ก็เข้าใจ สำคัญว่าพระธรรมชั้นนี้ ใหญ่ดุจห้วงแห่งอุทกในสาคร ก็มีอุไมยฉันนั้น นะพระราชสมภาร

สมเด็จพระมิลินท์ปิ่นกษัตริย์ มีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ธรรมนทีนี้สมเด็จพระมหามุนี ทรงบัญญัติไว้เพื่อให้ลอยกิเลสหรือ พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาว่า **อาม มหาราช** ขอถวายพระพร ธรรมนทีนี้สมเด็จพระมหามุนีทรงบัญญัติไว้ให้ลอยกิเลส

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **เตนฺทิ** ถ้ากระนั้น นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าแสดงพระพุทธานุชาลให้ภิกษุโยภาวะยิ่งขึ้นไปโดยเหตุโดยปัจจัยอีกก่อน

พระนาคเสนจึงถวายพระพรอุปมาว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรพระราชสมภารผู้เป็นมหิสราธิบดี ธรรมดว่าหน้าฤดูดอกไม้ทั้งหลายอันมีเสาวคนธรสอันหอมวิเศษ คือพิกุลบุษนาค จำปา การะเกดอันวิเศษอุดม ย่อมมีกลิ่นหอมระรื่นใจไปตามลม ผุ้งชนไม้ได้เด็ดดม แต่หอมกลิ่นอันมาตามลมนั้น ก็สำคัญด้วยอนุमानปัญญาว่า กลิ่นบุปผาสुकนธาอันมีอยู่เหนือลมฉันใด อันว่ากลิ่นคือ ศิลที่บุคคลสมาทาน ก็หอมเหมือนดอกไม้ นั้น ศิลอันประเสริฐ อุดมนี้มีพระไตรสรณคมน์เป็นที่ตั้ง คือศิล ๕ ศิล ๘ และพระปาติโมกขปริยาปนนศิล และอุเทศปริยาปนนศิลและจาริตวาริตศิล กลิ่นศิลนี้หอมไปในมนุษยโลกและเทวโลก กลิ่นศิลนี้ ดุจดอกไม้มีกลิ่นอันหอม เหตุดังนี้ อาตมาจึงรู้ด้วยอนุमानปัญญาว่า **อตฺถิ โส ภควา** สมเด็จพระ

พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงพระคุณอันยิ่ง มีอยู่ในโลกนี้ ขอถวายพระพร

ในที่นี่พระคันถรจนอาจารย์ก็ประพันธ์คาถากล่าวความซ้ำกับที่พระนาคเสนถวายวิสัยนาอุปมาข้างต้นนั้น มีใจความเปรียบกลิ้งคือกับกลิ้งดอกไม้ที่หอมระรื่นตามลมมา อันเป็นเหตุให้รู้เพราะได้สดุดมจึงทราบได้ว่ามีอยู่ ดุจนายที่กล่าวแล้วในหนหลัง

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าจะประมาณซึ่งกำลังแห่งพระพุทฺธคุณ โดยเหตุโดยปัจจัยและโดยนัยนับเป็นพัน ๆ นั้น อาตมาไม่อาจแสดงได้ อาตมานี้เปรียบดั่งนายมาลาการอันเข้าไปในสวนอุทยาน ซึ่งประกอบด้วยดอกไม้ต่าง ๆ แล้วเก็บดอกไม้มาร้อยกรองให้วิจิตรงดงามตามที่อาจารย์สั่งสอนมาโดยควรแก่กำลังนั้น อาตมาก็ปานกันกับนายมาลาการฉะนี้ บพิตรจงโสมนัสปรีดาในพระพุทฺธคุณที่อาตมาวิสัยนามาในกาลบัดนี้

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี ได้สวนการพระนาคเสนวิสัยนา ดั่งนั้น ก็มีน้ำพระทัยโสมนัสตรัสสรรเสริญว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ผู้เป็นเจ้านำซึ่งอุปมาอุปไมยมาเปรียบเทียบให้เห็นว่า พระพุทฺธคุณานุภาพยังไม่สาบสูญ บริบูรณ์เป็นอันดี ที่โยมคิดถามก็สำเร็จความปรารถนาปัญหานี้จะได้เป็นที่ทำลายเสียซึ่งคำเดิรถีย์ทั้งปวงสืบต่อไปนี้

อนุมาณปัญหา คำรบ ๘ จบเพียงนี้

ธุดงค์ปัญหาที่ ๙ (๑)

อันดับนั้น สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี จึงจินตนาการหาอรรถปัญหาที่จะได้ถามพระนาคเสนต่อไป ก็เกิดวิมตติกังขาสงสัยอันใหญ่ขึ้นในข้อที่พระภิกษุถือธุดงค์ อยู่ในอรัญญิกประเทศและคฤหัสถ์ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติ ก็สามารถจะได้บรรลุมรรคผลคุณวิเศษได้เหมือนกันว่า พิแลว่าคฤหัสถ์ย่อมตรัสรู้ธรรมวิเศษได้เหมือนภิกษุที่ถือธุดงค์แล้วไซ้ ธุดงค์คุณที่ภิกษุถืออยู่นั้น จะไม่มีประโยชน์อะไร เป็นอันไร้ผล ถือไปให้ลำบากเปล่า ๆ อาตมาจักถามปัญหาข้อนี้จะพระนาคเสน ผู้ทรงพระไตรปิฎก ผู้ฉลาดในการที่จะสาธกเปรียบเทียบแก้ปัญหา และมีวาจาไพเราะอันประเสริฐ ท่านจะได้บรรเทาความสงสัยของเราให้เสื่อมสิ้น คลี่คลายหายไป ที่นั้น สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ก็ทรงยินดีที่จะถามปัญหาข้อนั้น ทรงว่าเรื่งบันเทิงพระหฤทัยยิ่งนัก **โคโณ วีย**

(๑) น่าจะเป็นลักขณปัญหา ดูอธิบายเชิงอรรถหน้าที่ ๔๖๔

บิบาลีโต ประดุจดั่งโคอันอยากน้ำเป็นที่สุดแล้วเข้มนชะมกที่จะไปหาน้ำ **ฉาโต** **วีย** **บุริโส** ประการหนึ่ง **ดุจบุรุษที่หิวข้าวแล้วเที่ยวเสาะแสวงหาโภชนาหาร** **ปณฺจโก** **วีย** **สตถํ** **ปฏิมานิ** ถ้ามีฉะนั้น **ดุจคนที่จะเดินทางไปในหนทางเปลี่ยวกันดาร** **อํงงอนงอ** **อพิง** **พวก** **เกวียน** **เป็นเพื่อนไป** **อาตุโร** **วีย** **ภิสกํ** ถ้ามีฉะนั้น **ดุจคนใช้อันเที่ยวหาหมอให้เยียวยา** **อรโน** **วีย** **นิธิ** ถ้ามีฉะนั้น **ดุจคนขัดสนจนอยากอันเที่ยวเสาะแสวงหาชุมทรัพย์** **ปารตฺรโน** **วีย** **นาวํ** ถ้ามีฉะนั้น **ดุจคนอันจะข้ามฝั่งอยากจะได้ซึ่งนาวาเป็นพาหนะข้ามไป** **กามโก** **วีย** **ปิยสมาคมํ** ถ้ามีฉะนั้น **ดุจคนที่มีอํธยาศัยใคร่อยู่ในกาม** **มีความปรารถนาจะสมาคมกับด้วยคนอันเป็นที่รัก** **วาทีโต** **วีย** **วิสทฺทกาโม** ถ้ามีฉะนั้น **ดุจคนเป่าปี่อันปรารถนาจะให้เสียงแหบหวนไพเราะแปลกหูเป็นที่เชิดชูใจแห่งผู้สดับ** **ภีโต** **วีย** **สรณํ** ถ้ามีฉะนั้น **ดุจคนฉลาดประสบลสิ่งซึ่งอันพึงกลัว** **แล้วแสวงหาที่พึ่งพาอาศัย** **ชินฺปุโต** **วีย** **วิมุตติกาโม** ถ้ามีฉะนั้น **ดุจพระภิกษุพุทธชิโนรสอันทรมาณอินทรีย์ปรารถนาพระวิมุตติธรรม** **สมเด็จพระเจ้ามิลินท์มีความบังเหิงพระทัยใคร่จะถามอุตงค์ปัญหาแก่พระนาคเสน** **เถระฉะนี้** **จึงรีบเข้มนชะมกเข้าไปหาพระนาคเสนโดยพลัน**

ในที่นี้ ท่านผู้แต่งคัมภีร์ผูกคาถาแสดงกิริยาความใคร่ของสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ที่ปรารถนาจะถามปัญหาไว้ โดยข้ออุปมาไม้ใจความเหมือนกับที่เปรียบมาข้างต้นทุกประการ

เอวํ **มิลินฺโท** **ราชา** **เมื่อสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีจรลีเข้มนชะมกเข้าไปยังสำนักพระนาคเสนแล้ว** **จึงตรัสปฏิสันถารเป็นสาราณียกถา** **กับด้วยพระนาคโดยสมควร** **ทสฺวิธํ** **คุณวารี** **สมนุสฺสสุติวา** **มาทรงพิจารณารำพึงเห็นว่า** **เมื่ออาตมาถามปัญหาพระนาคแล้วจะได้รับคำวิสัชนา** **บรรเทาความสงสัยได้ประการ ๑** **จะมีน้ำใจส่องใสบริสุทธิ์ประการ ๑** **จะไม่ต้องแสวงหาโอวาทแล้ว** **ๆ** **เล่า** **ๆ** **ประการ ๑** **ที่วิตกผิตจะได้กลับจิตให้วิตกชอบประการ ๑** **อาตมาจะถึงซึ่งกระแสนธรรมแล้วจะได้ปัญญาจักขุประการ ๑** **อาตมาเข้าไปสำนักอาจารย์แล้ว** **จะได้เคารพนบนอบประการ ๑** **อาตมาจะได้ตั้งอยู่ในกุศลธรรมแล้ว** **จะเป็นผู้นิรวารณไม่มีกรรมเครื่องกั้นใจประการ ๑** **อาตมาจะได้ชวนชวายเป็นพระโลกุตรธรรมเนื่อง** **ๆ** **ประการ ๑** **อาตมาจะมีต้องสะดุ้งกลัวต่อภพทั้ง ๓** **ประการ ๑** **อาตมาเข้าไปสู่ท่ามกลางบริษัท** **จะเข้าใจในทางธรรมได้เร็วพลันประการ ๑** **สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี** **ทรงดำริเห็นคุณ** **๑๐** **ประการ** **ฉะนี้** **จึงมีพระราชโองการตรัสถามพระนาคเสนว่า** **ภนฺเต** **นาคเสน** **ข้าแต่พระนาคเสน** **ผู้ปรีชา** **คฤหัสถ์มีเหย้าเรือนเคหาเป็นอาคาริกบุคคล** **บริโภคกามคุณทั้ง ๓** **หลับนอนคลุกคลีคับคั่งไปด้วยบุตรและภรรยา** **จะนุ่งห่มก็ล้วนแต่ผ้าอันดีมีผ้ากาลิกพัสตร์เป็นต้น** **และยินดีอยู่ในเสาวคนธรมีกลิ่นอันหอม** **ย่อมประกระแจะจันทน์ทรงไว้ซึ่งดอกไม้และเครื่องลูบไล้อันหอมรื่น** **และยังชมชื่นยินดีด้วยเงินและทอง** **ผูกเกล้าไมลืประดับด้วยแก้วมณีแล้วมุกดาและทองคำงาม**

รุ่งเรือง ถ้าปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติ จะบรรลุมรรคและผลกระทำพระนิพพานให้แจ้งได้หรือประการใด

พระนาคเสนจึงถวายวิสัชนาแก่ไขว่ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ซึ่งว่าคฤหัสถ์ปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติได้บรรลุมรรคผล กระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานนั้นจะมีอยู่น้อยเพียงร้อย ๑ หรือ ๒ ร้อย พัน ๑ หรือแสน ๑ โกฎิ ๑ เท่านั้น ทา มิได้ มีอยู่มากมายเหลือที่จะนับจะประมาณ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา คฤหัสถ์ปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติ ประกอบความเพียรโดยปรียายเป็นไฉนจึงจะได้บรรลุมรรคผล นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าวิสัชนาในกาลบัดนี้ให้โยมแจ้งก่อน

พระนาคเสนจึงมีเถรวาจาถวายวิสัชนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร อาตมาจะถวายวิสัชนาคำนวณนับคฤหัสถ์ที่ปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติแล้วได้บรรลุมรรคผลแล้ว ด้วยร้อยหรือ พัน แสนหรือกฎิ ร้อยกฎิหรือพันกฎิไม่ได้ แต่ข้อปฏิบัติคือสัลเลขิตาจาร หรือชฺงดงคฺคุณอันประเสริฐในพระพุทฺธศาสนา อันมีองค์ ๙ ประการนี้ ย่อมรวมอยู่ในเหตุที่จะให้บรรลุมรรคผลทั้งสิ้น **มหาราช** ขอถวายพระพร **อภิวุจฺ อุกกั** อันว่าน้ำฝนอันตกลงมา โดยทิวาศาภาคประเทศทั้งหลายจะเป็นที่ลุ่มหรือดอน เสมอหรือไม่เสมอ บนบกหรือในน้ำ ก็ตามที่ **ตโต นิวตติตฺวา** ย่อมจะไหลไปประชุมรวมลงในมหาสมุทรสิ้น **ยถา** ความเปรียบนั้น มีครุวนาฉันใด **สมฺปาทเก สติ** เมื่อเหตุที่จะให้บรรลุมรรคผล คือสัมมาปฏิบัติมีอยู่ ข้อปฏิบัติคือสัลเลขิตาจาร และชฺงดงคฺคุณอันประเสริฐในพระพุทฺธศาสนาอันมีองค์ ๙ ประการ ก็ประชุมรวมลงในเหตุนั้นสิ้น **เอวเมว โข** มีอุปไมยฉนั้นแล **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ด้วยเหตุที่อาตมาเป็นผู้ฉลาดรอบ ในที่นี้อาตมาจกัรวมถวายวิสัชนาเหตุที่ให้เจริญบรรลุมรรคผลนั้น เนื้อความจึงจำแนกให้วิจิตรด้วยดีบริบูรณ์เต็มที่ได้ **มหาราช** ขอถวายพระพร **กุสโล เลขาจริโย** อันว่าอาจารย์สอนเลขผู้ฉลาด จะสอนเลข ตั้งจำนวนเลขลงไว้ แล้วบวกลบคูณหารไป ยังจำนวนเลขให้ลงตัวได้ แล้วจดตัวเลขไว้ แสดงเหตุแห่งความเจริญแห่งวิชาเลขต่อไป ด้วยความเป็นผู้ฉลาดรอบของตน **ยถา** ความเปรียบนี้ มีครุวนาฉันใด อาตมาก็จกัรวมวิสัชนาเหตุที่ให้เจริญบรรลุมรรคผล ให้เนื้อความวิจิตรบริบูรณ์เต็มที มีอุปไมยฉนั้น **มหาราช** ขอถวายพระพร **ปณฺจโกฏิมตฺตา อริยสาวกา** อันว่าพระอริยสาวกของสมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้า อยู่ในเมืองสาวัตถินั้น ๕ โกฎิ และอุบาสกอุบาสิกาสี่สำเร็จแก่พระอนาคามีมรรค พระอนาคามีผลได้ ๓ แสน ๕ หมื่น ๗ พัน และอุบาสกอุบาสิกานั้น ไซ้จะสำเร็จในบรรพชิตทา มิได้ ได้สำเร็จธรรมวิเศษแต่เป็นฆราวาสอยู่สิ้น ไซ้แต่เท่านั้น ครั้นเมื่อพระองค์กระทำพระปาฏิหาริย์ได้ไม้คณ-

ทามพฤษ์นั้น **วิสติ ปาณโกฏิโย** มนุษย์และเทวดาพันทุกซ์กำหนดได้ ๒๐ โกฏิเป็นประมาณ
 ไซ้แต่เท่านั้น ครั้งเมื่อสมเด็จพระสังฆพัณณุตร์สพระสังฆธรรมเทศนาราหุโลวาทสูตร และครั้งเมื่อ
 เทศนามหามงคลสูตร และครั้งเมื่อเทศนามหาสมจิตตปริยายสูตรและครั้งเมื่อเทศนาปรา-
 ภาวสูตร และครั้งเมื่อเทศนาจุลสุกัททสูตร และครั้งเมื่อเทศนากลหิวาทสูตร และครั้งเมื่อ
 เทศนาจุลพยุหสูตร มหาพยุหสูตร ตวฏกสูตร เทวดาทั้งหลายได้รับประทานฟังพระสังฆธรรม-
 เทศนา ก็ได้สำเร็จธรรมวิเศษไป จะนับด้วยปัญญาพระสารีบุตรก็สุดที่จะนับได้ ไซ้แต่เท่านั้น ใน
 กรุงราชคฤห์นั้นก็มิพระอริยบุคคลกำหนดได้ ๕๐ แสนกับ ๓ หมื่น ครั้งเมื่อพระองค์
 สำแดงพระธรรมเทศนา เมื่อครั้งทรมานธนपालหัตถินั้น มนุษย์ก็พันทุกซ์ถึง ๙ หมื่น **อินท-**
ศาลคูหาย ครั้งเมื่อตรัสเทศนาที่ถ้ำชื่ออินทศาลคูหา เทวดาทั้งหลายฟังพระสังฆธรรมสำเร็จ
 ธรรมวิเศษ ๘๐ โกฏิ ครั้งเมื่อพระสังฆพัณณเจ้าเสด็จอยู่ในนาฬิกายนคร ตรัสเทศนาพระปฐม-
 เทศนา เทวดาได้พันทุกซ์ ๑๘ โกฏิกับ ๕๙๕ องค์ เมื่อครั้งสมเด็จพระสังฆพัณณเจ้าตรัสพระ
 สังฆธรรมเทศนาที่ป่าสาณกเจดีย์ ครั้งนั้น เทวดาพันทุกซ์ ๑๘ โกฏิ ครั้งเมื่อเทศนาด้วยนายมาลา-
 การกระทำสักการบูชา นั้น บุคคลพันทุกซ์ ๘ หมื่น ๔ พัน และเมื่อเทศนาอื่น ๆ ก็มีเทวดาและ
 มนุษย์ได้ตรัสรู้ธรรมวิเศษเป็นอันมากที่สุดที่จะพรรณนาให้สิ้นได้ **มหाराช** ขอถวายพระพร
 สมเด็จพระมพิตรเจ้าผู้ประเสริฐ **ยตถ** สมเด็จพระพุทธเจ้าเมื่อพระองค์ยังมีพระชนม์อยู่ พระองค์
 เสด็จเที่ยวตรัสพระสังฆธรรมเทศนาโปรดไปในที่ใด ๆ อันมีใน ๑๖ ชนบทนั้น เทวดาและ
 มนุษย์ประชาชนได้พันทุกซ์ถึงธรรมวิเศษสำเร็จไปคราวละ ๒ บ้าง ๓ บ้าง ๔ บ้าง ๕ บ้าง ๑๐ บ้าง
 ๑๐๐ บ้าง ๑,๐๐๐ บ้าง ๑๐๐,๐๐๐ บ้าง กระทำให้แจ้งซึ่งพระปรมัตถธรรมบรรลุถึงพระนิพพาน
 เทวดาเหล่านั้นก็มากกว่าแสนโกฏิ จะเป็นบรรพชิตหามิได้ ย่อมเป็นฆราวาสบริโภคกามคุณ
 หลับนอนกับบริจาริกา ประดับประดาด้วยอาภรณ์ ชะโลมทาด้วยดอกไม้ของหอม พร้อมด้วย
 ความยินดีในสุวรรณรัชตมณีนรัตนัญญาเกล้าเมาลีประดับด้วยแก้วและทองสิ้น ยังกระทำให้แจ้งซึ่ง
 พระนิพพานได้ **มหाराช** ขอถวายพระพร ซึ่งว่ากระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานนั้น ไซ้จะกระทำให้
 แจ้งได้แต่บรรพชิตฝ่ายเดียวหามิได้ เทพยดาทั้งนั้นก็ดี มนุษย์อันเป็นฆราวาสก็ดี ก็กระทำได้
 ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี จึงมีพระราชโองการตรัสว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้า
 แต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ถ้าว่าพระผู้เป็นเจ้าของคฤหัสถ์ผู้สมาปฏิบัติ กระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน
 เหมือนกันกับพระภิกษุได้แล้ว พระภิกษุจะกระทำกิจในอุคตงค์ ๑๓ ประการ ให้สำเร็จประโยชน์
 สิ่งใดเล่า อุปมาเหมือนคนเป็นโรคพยาธิเบียดเบียน ถ้าใคร ๆ ก็รักษาได้ จะหาหยุดยาและ
 หมอมาร้องการอะไร หนึ่งถ้ารบเข้าศึกด้วยกำมือเปล่าได้ ก็จะต้องการอะไรที่จะหาหอกดาบและ

ธนูหน้าไม้ ถ้ามีฉะนั้น ดุจไม้เป็นปมเปาและเป็นโพรงทั้งโก่งทั้งลั่น เมื่อเอามาใช้เป็นพะองได้ จะต้องการอะไรด้วยหาไม้ยาวทำพะองเล่า หนึ่ง ถ้านั่งนอนที่แผ่นดินต่างผูกหมอนได้ จะหาเสื่อและที่นอนต้องการอะไร หนึ่ง จะไปทางกันดารไม่กลัวภัยต้องการอะไรที่จะหาเพื่อนและศีศตราวุธไปด้วย หนึ่ง จะข้ามแม่น้ำน้อยใหญ่ด้วยใช้กำลังแขนทั้งสองวายไปได้ จะต้องการสะพานและนาวาข้ามด้วยเรื่องอะไร ประการหนึ่ง ฝ้านุ่งผ้าห่มและข้าวปลาของตัวมีอยู่แล้ว ต้องการอะไรที่จะไปเที่ยวขอเขา ประการหนึ่ง สระและบ่อมีอยู่แล้ว ต้องการอะไรที่จะต้องชุดใหม่ **ภนุเตนาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา อันว่าคฤหัสถ์เป็นกามโมคิยินดีด้วยเงินและทองทุกประการ ถ้ากระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานได้แล้ว จะประโยชน์อะไรด้วยเป็นบรรพชิตรักษาธุดงค์คุณเล่า นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของวิสัยนาให้แจ้ง ในกาลบัดนี้

พระนาคเสนจึงถวายวิสัยนาว่า **อฏฺฐวิสติ โข ปน มหาราช อิมะ ธุดงค์คุณา** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าธุดงค์คุณนั้น มี ๒๘ ประการ สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ ทรงชวนชวายเป็นแสงหา ก็ธุดงค์คุณ ๒๘ ประการนั้น **สุทธาชีวิ** คือจะให้เลี้ยงชีวิตเป็นสุทธาชีวะบริสุทธิ์ด้วยดีประการ ๑ **สุขผล** ให้ผลเป็นสุขประการ ๑ **อนวัชช** เป็นกิจอันหาโทษมิได้ประการ ๑ **ปรสส** ทุกขบพฺพทนฺ มีกิริยาจะบรรเทาเสียซึ่งทุกข์ของผู้อื่นประการ ๑ **อภย** หาภัยมิได้ประการ ๑ **อปีฬิ** หาสิ่งจะเบียดเบียนมิได้ประการ ๑ **เอกนตวุฑฺฒิอปริทานิ** มีแต่จะให้เจริญมิเสื่อมถอยประการ ๑ **อมาย** ปราศจากมายาประการ ๑ **อนาวิล** มิได้ชุ่มมัวประการ ๑ **อารกข** เป็นที่ป้องกันรักษาประการ ๑ **ปตฺถิต** เป็นคุณที่ชนทั้งหลายปรารถนาประการ ๑ **ทนต์** สำหรับจะได้ทรมานตนประการ ๑ **สพฺพสตุถฺตฺตฺต** เป็นเครื่องกำจัดเสียซึ่งศีศตราทั้งปวงประการ ๑ **สํวรทิต** เป็นที่เกื้อกูลแก่สังวรประการ ๑ **ปฏฺฐิ** เป็นกิจควรที่จะปฏิบัติประการ ๑ **อดิสนต** ทำให้สงบระงับยิ่งประการ ๑ **วิปฺปมุตต** จะให้พ้นจากกิเลสประการ ๑ **ราคกฺขย** เป็นที่สิ้นแห่งราคะประการ ๑ **โทสวูปสมน** เป็นเครื่องปราบเสียซึ่งโทสะประการ ๑ **โมหวินาสน** เป็นเครื่องทำให้โมหะฉิบหายไปจากสันดานประการ ๑ **มานปวาทน** มีกิริยาลอยเสียซึ่งมานะประการ ๑ **กฺุวิตกฺกเฑทการณ** เป็นเหตุที่จะตัดเสียซึ่งวิตกอันชั่วประการ ๑ **กงฺขาวิตรณ** เป็นเครื่องข้ามเสียซึ่งความสงสัยประการ ๑ **โกสขชวิธ** มีกิริยาจะกำจัดเสียซึ่งความเกียจคร้านประการ ๑ **อรติปวาทน** จะลอยเสียซึ่งความกระสันประการ ๑ **ขมน** มีกิริยาจะให้อดทนประการ ๑ **อตฺตลอปฺปมาณ** หากุณที่จะซึ่งจะประมาณให้เท่ามิได้ประการ ๑ **สพฺพทุกฺขยคามิน** มีปรกตียังทุกข์ทั้งปวงให้สิ้นไปประการ ๑ สิริเข้ากันเป็นคุณ ๒๘ ประการด้วยกัน

มหาราช ดูฐานะบพิตรพระราชสมภาร อนึ่ง พระโยคาวจรเจ้าที่สมาทานซึ่งธุดงค์นั้น

ย่อมเป็นผู้ประกอบไปด้วยคุณ ๑๘ ประการ **อาจาโร เตสํ สุวิสุทธิ** คือ มีมรรยาทบริสุทธิ์ด้วยดี ประการ ๑ **ปฏิบัติ สุจริตา** คือมีความปฏิบัติเป็นสุจริตประการ ๑ **กายิกวาจลิกํ สุรกษิตํ** คือรักษากรรมที่เป็นไปทางกายและวาจาได้ดีประการ ๑ **มโน สุวิสุทธิ** คือมีจิตผ่องใสบริสุทธิ์ ประการ ๑ **วิริยํ สุปคคหิตํ** คือประคองซึ่งความเพียรอุทสาหะเป็นอันดีประการ ๑ **ภยํ อุปสนตํ** จะระงับได้ซึ่งความกลัวประการ ๑ **อตตานุนวาททิกุญฺญปตตตา** จะสละเสียได้ซึ่งอตตานุนวาททิกุญฺญ ประการ ๑ **อาฆาฏู อุปสนโต** จะระงับเสียซึ่งอาฆาตจองเวรประการ ๑ **เมตตา อุပ္ภูจिता** จะได้เข้าตั้งไว้ซึ่งเมตตาจิตประการ ๑ **อาหาโร ปริคคหิตอ** จะกำหนดอาหารที่บริโภคได้ประการ ๑ **สพฺพสตุตตานํ ครุกโต** จะมีจิตนอบน้อมเคารพแก่สัตว์ทั้งปวงประการ ๑ **โกชเน มตฺตณฺณตา** จะรู้ประมาณในการที่จะฉันจันทนประการ ๑ **ชาคริยานุโยโค** จะเป็นผู้ประกอบความเพียรในอันตื่นอยู่ประการ ๑ **อนิเกโต** จะเป็นผู้ไม่มีอาลัยในที่อยู่ประการ ๑ **ยตถ ฆาสฺส ตตถ วิหารี** ที่ไหนเป็นสุขสำราญจะได้อยู่ในที่นั้นประการ ๑ **ปาปเชคฺจุโณ** จะเป็นผู้เกลียดชังบาปประการ ๑ **วิเวการาโม** จะได้ยินดีในที่วิเวกประการ ๑ **สตตํ อบุปมาโท** จะเป็นผู้ไม่ประมาทเนื่อง ๆ ประการ ๑ สิริเป็น ๑๘ ประการฉะนี้

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่ง บุคคลที่จะสมควรรักษาธุดงค์นั้น มี ๑๐ ประการ **สทฺโธ** คือมีศรัทธาประการ ๑ **หิริมา** มีหิริประการ ๑ **ธิตีมา** มีปัญญาประการ ๑ **อกุโท** มิใช่คนคดโกงประการ ๑ **อตถวสี** ชำนาญอยู่ในประโยชน์ประการ ๑ **อโลโล** มิใช่คนโลเลประการ ๑ **สิขุขากาโม** เป็นคนใคร่ต่อการศึกษาประการ ๑ **ทพฺพสมาทาโน** มีสมาทานมั่นคงประการ ๑ **อนุชฌมานพฺพุโล** ไม่มากด้วยคอยยกโทษเขาประการ ๑ **เมตตาวินทริ** อยู่ในเมตตาพรหมวิหารประการ ๑ สิริเป็นคุณ ๑๐ ประการด้วยกัน บุคคลผู้ประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการนี้ สมควรสมาทานธุดงค์ได้

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ขรวาาสผู้ประกอบการเป็นกามโกศียินดีอยู่ในกามคุณทั้ง ๕ คลุกเคล้าไปด้วยบุตรและภรรยา และยินดีในหิรัญสุวรรณแก้วเก้าเงินทอง ทัดทาดอกไม้ของหอม พริกพร้อมด้วยอาภรณ์ผ้านุ่งผ้าห่ม ไข่มวยผมประดับด้วยแก้วมณีเกล้าเป็นเมาสีสีมีผ้าโพกและใส่หมวก คฤหัสถ์จำพวกนี้รักษาธุดงค์มาแต่ในชาติก่อนคุ่นเคยอยู่แล้ว จึงสำเร็จธรรมวิเศษกระทำให้งั่งทางพระนิพพานได้ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ธรรมดาว่านายขมังธนู หัดยิงธนูไว้จนชำนาญแล้ว ครั้นไปสู่พระราชฐานยังถวายพระบรมกษัตริย์ ก็แม่นยำหมาย ได้รับพระราชทานรางวัลเป็นต้นว่า ช้างม้าทาสี ทาสานาภิรรรยา และคามนิคมบ้านส่วยร่ำรวยทรัพย์มากมาย อาศัยได้เคยสำเหนียกยิงแม่นมาแต่ก่อนนั้น **ยถา** ความเปรียบนี้ฉันใด บพิตรพระราชสมภารขรวาาสที่ถึงธรรมวิเศษ

กระทำให้แจ้งพระนิพพานนั้น ก็อาศัยเหตุที่ตนได้ปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติในอุตงคคุณมาแต่บุรพชาติจึงสำเร็จได้ เหมือนนายขมังธนูที่ยิงแม่นฉะนี้

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บุคคลที่ไม่ได้รักษาอุตงคไว้แต่ในบุรพชาตินั้น จะได้พระอรหัตผลกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานเป็นอันว่าหามิได้ ที่สุดแต่เพียงภูมิพระโสดา บุคคลจะได้ก็ต้องอาศัยเพียรและวัตรปฏิบัติอันยิ่ง จึงกระทำให้แจ้งได้ เปรียบดูบุคคลเป็นหมอยารักษาโรค แต่แรกต้องไปร่ำเรียนในสำนักอาจารย์ใหญ่ ท่านแนะนำบอกให้จนได้ความรู้ ภายหลังหมอนั้นก็เที่ยวรักษา ได้ขวัญข้าวและค่ายาเป็นบำเหน็จ เหตุได้ตั้งความเพียรร่ำเรียนในสำนักอาจารย์มาก่อน **ยถา** มีครุณาฉันได บุคคลที่เป็นฆราวาสได้สำเร็จแก่ธรรมวิเศษกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานนี้ ก็อาศัยที่ได้รักษาอุตงคไว้แต่ชาติก่อน ดูหมอซึ่งได้เรียนวิชามาก่อนฉะนั้น

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่ง บุคคลที่มีได้รักษาอุตงคไว้แต่ชาติก่อน จะได้สำเร็จธรรมวิเศษกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานนี้ ไม่ได้เป็นอันขาด ต่อเมื่อได้รักษาอุตงคไว้แต่ชาติก่อน จึงจะถึงธรรมวิเศษกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานสมดังความปรารถนา เปรียบดูคนที่กระทำกาลกิริยาตายจะบ่ายหน้าไปสู่สุคติได้ ก็เพราะได้บำเพ็ญกุศลไว้ **ยถา** มีครุณาฉันได ฆราวาสที่สำเร็จแก่ธรรมวิเศษกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานนี้ ก็อาศัยรักษาอุตงคไว้เป็นอุปนิสัยติดมาแต่ชาติก่อนเหมือนดังนั้น

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ประการหนึ่ง อันว่าอุตงคคุณนี้ **ปจวิสมั** เปรียบปานประหนึ่งว่าพื้นปฐพี ด้วยอรรถว่าเป็นที่อาศัยแห่งบุคคลผู้ใคร่จะบริสุทธิ์ **อาโปสมั** ประการหนึ่ง เปรียบประดุจดั่งน้ำ ด้วยอรรถว่าเป็นเครื่องชำระล้างซึ่งสรรพกิเลส **เตโชสมั** ประการหนึ่ง เปรียบดังไฟอันมีเดช ด้วยอรรถว่าเป็นเครื่องเผากิเลสให้หมดสิ้น **วาโยสมั** ประการหนึ่ง เปรียบดังลม ด้วยอรรถว่าเป็นเครื่องพัดเอามลทินคือกิเลสไป **อคตสมั** ประการหนึ่ง เปรียบดังยา ด้วยอรรถว่าเป็นเครื่องรักษาพยาธิคือกิเลสให้เสื่อมคลาย **อมตสมั** ประการหนึ่ง เปรียบดังน้ำอมฤต ด้วยอรรถว่าเป็นเครื่องบำบัดกิเลสทั้งปวงให้สูญหายไป **เขตตสมั** ประการหนึ่ง เปรียบดังนา ด้วยอรรถว่าเป็นที่ออกงามแห่งสรรพกุศลบุญทั้งหลาย **มโนทสมั** ประการหนึ่ง เปรียบดังแก้วมโนหรจินดา ด้วยอรรถว่าจะให้สำเร็จทิพยสมบัติ ๓ ประการ คือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ อีกประการหนึ่ง อันว่าอุตงคคุณนี้ เปรียบดังนาวาเป็นที่ซึ่งข้ามกระแสน้ำถึงฝั่งแห่งอมตมทานิพพาน ประการหนึ่ง เปรียบดังที่อันพันภัย ย่อมจะให้เป็นที่พักพาอาศัยหายใจสบายแห่งคนอันกลัวอันตราย คือชราทุกข์และมรณทุกข์ทั้งหลายในวัฏสงสาร ประการหนึ่ง อันว่าอุตงคคุณนี้ **มาตุสมั** เสมือนหนึ่งมารดา

เหตุว่าจะเลี้ยงรักษากำจัดเสียซึ่งทุกขเวทนา คือกิเลสแห่งบุคคลอันปรารถนาซึ่งวิสุทธิและจะกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ประการหนึ่ง **ปิตุสม์** เสมือนบิดา เหตุว่าจะให้เกิดซึ่งสามัญผลแก่บุคคลผู้ปรารถนาเพื่อให้บริสุทธิ์ **มิตุสม์** **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่ง อันว่าธุดงค์คุณนี้ เหมือนหนึ่งว่ามิตรร่วมใจ จะให้สำเร็จพระสามัญผลแก่บุคคลผู้ปรารถนาเพื่อจะให้บริสุทธิ์ **ปทุมสม์** **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าธุดงค์คุณนี้ เปรียบดุจปทุมชาติบัวหลวงอันมิได้ติดต่องไปด้วยอุทกัณฐ์ คือกิเลสทั้งปวง **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **ธุดงค์คุณ** อันว่าธุดงค์คุณ **จตุชาติวารคณสม์** เปรียบดุจคันธชาติ ๔ ประการอันหอมประเสริฐ อันจะกำจัดเสียซึ่งกิเลสมลทินกลิ่นร้ายสาธารณ์ **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **ธุดงค์คุณ** อันว่าธุดงค์คุณนี้ **สินธุสม์** เปรียบดุจหนึ่งว่าสินธุคีรีราช บ่มิได้หวาดไหวด้วยลมโลกธรรม หากกิเลสจะครอบงำย่ำยีมิได้ มีประจำอยู่ในสันดานแห่งบุคคลผู้ปรารถนาจะให้บริสุทธิ์ถึงพระนิพพาน ประการหนึ่งเล่า ขอถวายพระพร **ธุดงค์คุณ** อันว่าธุดงค์คุณ **อากาศสม์** เหมือนด้วยอากาศกว้างใหญ่ไม่มีที่สุด คือหาคัดธุหมุกิเลสกระทำร้ายมิได้ มีแก่บุคคลที่ปรารถนาจะให้บริสุทธิ์จากสงสาร **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **ธุดงค์คุณ** อันว่าธุดงค์คุณ **นขุโขสม์** เปรียบดุจแม่น้ำอันกว้าง จะล้างเสียซึ่งมลทินคือกิเลสทั้งปวง แห่งบุคคลอันปรารถนาจะให้บริสุทธิ์จากวัฏสงสาร **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าธุดงค์คุณนี้ **เทสภสม์** เสมือนหนึ่งบุคคลจะนำทางจะให้เยื้องย่างไปสู่ทางตรง มิให้หลงไปตามทางอันทุเรศคือทิจฐิอาสาวิกิเลสอันร้ายกาจ แห่งบุคคลอันปรารถนาจะให้บริสุทธิ์เข้าสู่พระนิพพานพ้นจากวัฏสงสาร **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **ธุดงค์คุณ** อันว่าธุดงค์คุณนี้ **สตถุวาหสม์** เสมือนหนึ่งพ่อค้าเกวียนผู้ใหญ่ เหตุจะนำไปซึ่งบุคคลผู้ปรารถนาจะให้บริสุทธิ์จากวัฏสงสาร **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าธุดงค์คุณนี้ **อาทาสสม์** เปรียบดุจแวนอันบริสุทธิ์ผ่องใส เหตุจะส่องให้เห็นซึ่งสงสารเป็นอนิจจังไม่เที่ยงแท้แก่บุคคลอันปรารถนาจะให้บริสุทธิ์จากวัฏสงสาร **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าธุดงค์คุณนี้ เปรียบดุจแผ่นกระดานเป็นที่จะคลี่คลายซึ่งกิเลส แห่งบุคคลผู้ปรารถนาบริสุทธิ์ยังกิเลสเป็นกลุ่มเป็นก้อนให้อันตรธาน **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าธุดงค์คุณนี้ **จนุทสม์** เหมือนหนึ่งพระจันทร์มีรัศมีเป็นที่จะประโลมใจให้ระงับกิเลส เหตุว่าจะประกอบใจให้บริสุทธิ์อาจหาญ **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าธุดงค์คุณนี้ **สุริยสม์** เปรียบดุจสุริยรังสี อันกำจัดเสียซึ่งมืดหมอกคือตัวอวิชชา แห่งบุคคลอันปรารถนาจะให้บริสุทธิ์ถึงซึ่งพระนิพพานอันเป็นที่สุขสำราญ **มหाराช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าธุดงค์คุณนี้ **พหุปการิ** มีคุณอุปการะมาก **ทิตกริ** กระทำให้

เป็นคุณ **โยคกริ** กระทำให้ประกอบซึ่งอุตสาหะในปฏิบัติ **ปิยกริ** กระทำให้เป็นที่รักด้วยดี **อวชชกริ** กระทำให้หาโทษมิได้ **วทิกกริ** กระทำให้ไปจากบาป **ปตัญจิตติ** เป็นที่ตั้งอาศัย **ยสาวหิ** **สุขาหริ** จะนำมาซึ่งยศและสุข **สุขวิปากิ** ให้ผลเป็นสุข **คุณราสิ** เป็นกองแห่งคุณ **คุณปุณฺช** เป็นกลุ่มแห่งคุณ **วิปริमितตวรตติ** มีสภาวะประเสริฐจะนับมิได้ **สพฺพตถ** **ปวรคฺคฺญจฺจํ** เป็นที่ตั้งแห่งคุณอันประเสริฐและประโยชน์อันเลิศในที่ทั้งปวง **ภยานุท** จะกำจัดเสียซึ่งภัยอันใหญ่หลวง **โสภณุท** จะกำจัดเสียซึ่งโศก **ทุกฺขณุท** จะกำจัดเสียซึ่งทุกข์ **ทรณุท** จะกำจัดเสียซึ่งร้อนรน **ปริพาหนุท** จะกำจัดเสียซึ่งกระวนกระวาย หนึ่ง จะกำจัดเสียซึ่ง อริวิภาคทั้งหลาย และหลักต่อเสี้ยนหนาม และจะกำจัดเสียซึ่งภพทั้งสามมิได้บังเกิดต่อไป หนึ่ง จะกำจัดเสียซึ่งมานะทิฐิสรรพอกุศลธรรมทั้งปวง เปรียบฉันใด **นบพิตรพระราชสมภาร** เปรียบปานดุจบุรุษอันส่องแสงซึ่งโภชนาหาร หวังจะให้อุปถัมภ์เป็นกำลังแก่ชีวิตของตน บุคคลบริโศกเภลัชยาทั้งปวงหวังจะให้โรคบรรเทาหาย บุคคลคบมิตรสหายหวังจะป้องกันซึ่งอันตรายต่าง ๆ บุคคลมีนาวาหวังจะไปทางน้ำแถวชลมารค บุคคลแสวงค้นธชาติมีกลิ่นวิเศษ เหตุพอใจหอม บุคคลย่อมคบกนกกล้าเหตุว่ากลัวภัย บุคคลอาศัยพื้นธรณีเหตุว่าเป็นที่ทรงดำรง อาตมา บุคคลแสวงหาอาจารย์เหตุว่าอยากได้ศิลปศาสตร์ บุคคลเป็นข้าเฝ้าพระมหากษัตราธิราชอาศัยปรารธนายศ บุคคลแสวงหามณีเหตุว่าเป็นที่จะให้สำเร็จความปรารธนา **ยถา** มีครุวนาฉันใด **อริยา** อันว่าพระอริยเจ้าทั้งหลาย แสวงหาและรักใคร่ซึ่งธุดงค์ ๑๓ เหตุ ความปรารธนาซึ่งพระสามัญผลนั้น **เอวเมว** เหมือนกันกับที่เปรียบมาข้างต้นนั้น

มหाराช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **อุทกั** **พิชวิภูหนิ** ถ้ามิฉะนั้น ดุจน้ำ เป็นที่จะรดสาดพืชพรรณทั้งปวงให้เจริญ และดุจเพลิงเป็นที่สำหรับหุ้มต้มเผาจี และดุจอาหาร อันเป็นเครื่องนำมาซึ่งกำลัง **ลตาทนุหนิ** ถ้ามิฉะนั้นเปรียบเหมือนเรือเขาเถาว์ลย์เป็นเครื่อง ผูกพันธนา **สตถิ** **เจทนิ** ดุจมีดอันเป็นที่ฆ่า ถ้ามิฉะนั้น ดุจอุทกัเป็นที่ห้ามเสียซึ่งความ ออยากน้ำ ถ้ามิฉะนั้น ดุจขุมทรัพย์อันเป็นเครื่องกระทำความปลื้ม ถ้ามิฉะนั้น ดุจนาวาเป็นที่ จะ ชีข้าม และดุจยาอันห้ามเสียซึ่งพยาธิ และดุจยานคานหามเป็นที่ห้ามเสียซึ่งความทุรณทุราย นังนอนไปสบายในมรรคา ประการหนึ่ง ดุจเสพคบกนกกล้าหวังจะให้คุ้มภัยข้างหน้า และดุจ บุคคลเป็นข้าท้าวบ่าวพระยาถือเป็นที่พึ่ง ดุจหนึ่งบุคคลถือซึ่งโล่เชนเป็นที่ป้องกันเสียซึ่งปืน ผาหน้าไม้อาวุธทุกประการ ดุจอาจารย์เป็นที่สอนศิษย์ให้รู้วิชา หนึ่ง ดุจมารดาเป็นที่ จะ รักษาซึ่งบุตรอันเกิดแต่อก ดุจกระจกเป็นที่ส่องดูหน้า ดุจเครื่องประดับประดาจะพาโฉมให้ งามดุจผ้าถุงที่จะห้ามเสียซึ่งความละอายใจ ดุจอ้อมจันทร์บันไดอันได้เป็นที่อาศัยขึ้นเคหา ดุจลู่ ไล่ของนานา เหตุว่าเป็นที่ไว้ของทั้งหลาย ดุจธูมนต์ที่ดีเป็นที่ร้ายตามลัทธิที่เรียนมา ดุจอาวุธ

คัสตราเป็นที่จะเจียดเนื้อคุกคาม ดุจประทีปเป็นที่จะตามในราตรี ดุจเสพนารีเป็นที่จะทำซึ่ง
 ความลิเนหา ดุจมีศิลปศาสตร์วิชาที่หวังว่าจะเลี้ยงชีวิต ดุจแสงหาญพิฆหวังจะป้องกันรักษา
 ชีวิตของอาตมา ดุจแก้วอันเป็นที่ประดับประดา ดุจราชอาณาตั้งไว้หวังจะมีให้ผู้ใดล่วงกฎหมาย
 ดุจอิสริยยศจะให้คนทั้งปวงเป็นไปในอำนาจนอบน้อมมา **ยถา** มีอุปมาฉันใด ขอถวายพระ
 พรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ อันว่าธุดงค์คุณอันเลิศนี้ ก็เหมือนกัน **สามัญณพีชรุหนีย**
 เป็นที่จำเริญซึ่งสามัญณผล **กิเลสฌาปนีย** เป็นที่บรรเทาเสียซึ่งกิเลส **สีลวตตมาหรั** ควรจะนำ
 มาซึ่งศีลวัตร **วิวิธสมคฺคกรณ** เป็นเหตุจะให้พร้อมเพรียงด้วยธรรมต่าง ๆ **วิมตฺวิจิกิจฉาสล-**
วิโนทณ จะกำจัดเสียซึ่งลูกศรคือสงสัยสนเท่ห์ **ตณฺหาปิปาสวินย** จะนำเสียซึ่งความอยากคือ
 ความปรารถนา **อภิสมยอสฺสาทกร** จะกระทำให้นิยติในอภิสมย คือธรรมวิเศษ และจะดับซึ่ง
 ชาติชรามรณะ **โสภปริเทวทุกขโทมนัสสุปายาสภย** อันควรจะสะดุ้งตกใจกลัว **สามัญณคุณ-**
ปริรกฺขณ เป็นที่รักษาไว้รอบคอบซึ่งสามัญณคุณ **กุวิตกกฺกิลสฺปวาหน** จะลดยเสียซึ่งกิเลส
 คือวิตกอันร้ายชั่วช้า **เกวลสกลสามัญณมนุสฺสาน** เป็นที่สั่งสอนให้ได้ซึ่งสามัญณผลทั้งปวงสิ้น
 เสร็จ อันหนึ่ง เป็นคุณอันงามเป็นที่โลกจะสรรเสริญ เหตุจะให้เห็นซึ่งสามัญณผลอันประเสริฐ คือ
 สมถวิปัสสนามรรคผลและพระนิพพาน **สพฺพปาบายปิทหน** จะปิดประตูจตุรabayทั้งปวงเสียได้
 อหนึ่ง อันว่าธุดงค์คุณนี้ เป็นที่จะให้เจริญงอกเป็นยอดเป็นเงื่อม เป็นจอมเสลาคืออรรถประโยชน์
 แห่งพระสามัญณผล เป็นที่กำจัดเสียซึ่งสิ่งอันชั่วอันบุคคลสร้างมาแต่ปางก่อน ตวาดคุกคาม
 เสียซึ่งกิเลสอันร้อนกระวนกระวายและกองอวิชชาอันมีตมมมาน และจะดับเสียซึ่งเพลิง ๓
 ประการ และเป็นเหตุจะให้ถึงธรรมอันสุขุมละเอียดเป็นที่ให้สำเร็จแก่จตุสัจจากภิสมย ตรีสรู้
 ซึ่งพระอริยสัจ ๔ ประการ อหนึ่ง จะให้บริบูรณ์ด้วยพระสมันตศีลสมณผลทั้งปวง **ฉฬภิกฺขุฉวาร-**
คฺคณานุปฺปาทณ มีกิริยาจะให้เกิดคุณวิเศษคือ อภิญญา ๖ มีสภาวะให้ผลรวดเร็ว และพระ
 ธุดงค์นั้นสุขุมละเอียดบริบูรณ์ประณีตนัก เหตุจะให้สำเร็จที่ปรารถนาคือพ้นจากอาบัติ และจะ
 ให้อริยธรรมเป็นไปเพื่อได้สามัญณผลสิ้นเสร็จทุกประการ **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรผู้
 ประเสริฐ อันว่าธุดงค์คุณแห่งบุคคลผู้มีคุณสมควรแก่ธุดงค์ทั้ง ๑๐ ประการนั้น แต่ละอย่าง ๆ
 ล้วนเป็นคุณประเสริฐ หากสิ่งใดที่จะมาซึ่งมาประมาณเปรียบเทียบให้เสมอมิได้สิ้น

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร **โย บุคฺคโล** อันว่าบุคคลผู้ใด **ปาปิจฺโฉ**
 มีความปรารถนาลามก **อิฉฺฉาปกโต** มีจิตริษยาท่าน **กุทโก** เป็นคนปดโป้โกหก **กฺุฑฺโท** เป็นคน
 โลกร้ายลามก **โอทริโก** คิดแต่จะให้เข้าปากเข้าท้อง **ลาภกาโม** ปรารถนาจะได้ลาภ **ยสเหตุ**
 มุ่งหมายแต่ยศ **กิตติกาโม** อยากจะได้ชื่อเสียง บุคคลจำพวกเหล่านี้ ไม่ควรแก่ธุดงค์ แม้ว่า

สมาทานเข้าใจก็จะขาดสมาทาน และเมื่อสมาทานจะมีโทษ ๒ ประการ คือโทษเห็นประจักษ์ในปัจจุบัน และอนาคต โทษมีว่าจะมีในปัจจุบันนั้น คือ กุทีพิน ฎกดูหมิ่น ขีลนั กเล่าวช้อนนินทา ครหนั ดิเตียน อูปผณฺทณั เย้ยหยัน ขิปนั ทอดทิ้ง อสมฺโภาคั ไม่มีใครคบหาสมาคม นิสฺสรณั ไม่มีที่พึ่งอาศัย นิจุจณณั ฎกว่าเป็นนิตยั ปวาทณั ลอยอยู่คนเดียวแลเหลือวไม่เห็นใคร ปวชฺชนั คนทั้งหลายยอมช้อนขอต่าง ๆ นานา ลภติ นี้แหละ บุคคลมีความปรารถนาไม่บริสุทธิ์ สมาทานธุดงค์ ย่อมได้โทษเห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ดังถวายเป็นวิสัยนามาจะนี้ ส่วนโทษที่เป็นลัมปรายิกภพ จะมีไปในชาติหน้านั้น คือกระทำกาลกิริยาตายลงจะไปเสวยทุกขเวทนา หมกไหม้อยู่ในอเวจันรกขุมใหญ่ จะกลิ้งเกลือกเสือกไป ไฟไหม้ทั้งเบื้องบนและเบื้องต่ำ แต่ทนทุกข์อยู่นั้นมากกว่าพันปีแสนปี ครั้นตายจากอเวจีแล้วจะมาบังเกิดเป็นนิชฌามัตถกเปรต มีกายอันโตใหญ่ มีรูปมิได้บริสุทธิ์ มีกายเป็นช่องปรุโปร่งไป แต่เบื้องหน้าถึงเบื้องหลัง มีหูอันยาวยาน มีตาสีมเหลืองลาน อดอาหารข้าวปลาน้ำทำหายาดหนึ่งก็มิได้ตกลงคอ อดอยากเหลือประมาณ มีไฟลุกขึ้นในกาย มีเปลวออกทางปากอันปฏิภูมเหมือนปากสุนัขที่ตาย มีหนังหุ้มกระดูก อาเกียรณด้วยหนอนบ่อนอยู่ทั้งกาย ปราศจากที่พึ่งพา มีกายมิได้เป็นที่พึ่งใจ ก็เที่ยวร้องครางไปในประเทศเปรตวิสัยนั้น

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร เปรียบปานดุจบุคคลที่เป็นหินชาติต่ำ ตระกูลบุญน้อยนักหนา จะเอามาราชภิเชกเป็นเจ้าของดิน บุคคลผู้นั้นก็มีอาจครอบครองราชสมบัติได้ กลับจะถูกต้องกรรมกรรมเป็นต้นว่าต้องตัดตีนสินมือ มีภัยเป็นอันมากฉันทใดก็ดี บุคคลใจบาปหยาบช้า ไม่สมควรที่จะรักษาธุดงค์ ครั้นรักษาเข้า ก็ขาดจากสมาทาน ตายไปไหม้อยู่ในอเวจีมากกว่าแสนปี แล้วเกิดเป็นนิชฌามัตถกเปรต เปรียบประดุจบุคคลต่ำตระกูลบุญน้อย ได้ราชสมบัติถอยจากราชสมบัติ ต้องถูกฆ่าฟันตายจะนั้น

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ส่วนว่าโยคาวจรภิกษุรูปใดมักน้อย สันโดษ มีเพียรอุตสาหะมิได้เกียจคร้านมา ยา ปรารถนาจะเปลื้องปลดอาตมาออกจากชาติทุกข์ ชราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ สทฺธราย ปพฺพชิตฺโต บวชด้วยศรัทธาปรารถนาจะยกย่องขึ้นซึ่งพระศาสนา ธุดงคฺคุณั สมานทิยติ สมาทานซึ่งธุดงคฺคุณมั่งคั่ง พระโยคาวจรนั้นย่อมจะได้คุณานิสงส์ ๒ ประการ คือเป็นที่รักแก่เทพามนุษย์นิกรทั้งปวง ประดุจดอกไม้อันมีกลิ่นหอมขจร มีมะลิซ้อนมะลิลาเป็นต้น เป็นที่ยินดีแห่งมหาชนอันมีประโยชน์จะทัศนา และดุจโภชนาหารอันประณีต เป็นที่ปรารถนาแห่งบุคคลอันอดทิวมา และดุจอุทกธาราอันเย็น เป็นที่จะอาบกินแห่งคนอันร้อนรอนกระหายทิวมา มิฉะนั้น โอสถั วิย ดุจยาหอมเป็นที่ปรารถนาแห่งมหาชน อันร้อนรอนด้วยโรคภัย ถ้ามิฉะนั้น ดุจราชรถทั้งหลาย อันเทียมพาชีอาชาไนย ย่อมเป็นที่พอใจแห่งคน

เดินทางเมื่อยล้า ถ้ามีฉะนั้น ดุจยานอันรวดเร็วฉนั้น ย่อมเป็นที่รักแห่งบุคคลอันรีบเร่งทุเรศ ร้อน
 ในทางไกล ถ้ามีฉะนั้นไซ้ **มโนธรรมนิรตน วิย** ดุจดวงมณีรัตนมะโนหรจินดาเป็นที่ปรารถนา
 แห่งแสนสาธุชน ถ้ามีฉะนั้น ดุจดุริยดนตรีเตรสั้งข์ เป็นที่ควรจะฟังฟังแห่งบุรุษนารี ผู้นิยม
 ยินดีด้วยสัททวารมณอันสุนทร ถ้ามีฉะนั้น ดุจคนพื่อน ย่อมเป็นที่สโมสรแห่งชนอันยินดีปรีดา
 ด้วยรูปารมณรีนเริงกำหนด ถ้ามีฉะนั้น ดุจมณฑลเศวตฉัตร เป็นที่โสมนัสแห่งบรมชัตติยาธิบ-
 ดินทรวเรศร์ราชมนุษย์ ถ้ามีฉะนั้น ดุจพระอรหัตผลอันบริสุทธิ์ เป็นที่ปรารถนาแห่งสาธุชนอัน
 ยินดีในธรรม ดังนี้ประการ ๑ คือพระชินศาสนาจะอำนวยให้สำเร็จผล คือยศและสุขอันเลิศ
 และพระสติปัญญาทั้ง ๔ ก็ย่อมจะบริบูรณ์เต็มที แก่ท่านผู้ถือทรงจุดงค์มั่งคั่งไม่ประมาณ ใช้แต่
 เท่านั้น พระอิทธิบาท ๔ สัมมปปธาน ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อัญจังกิกรมรรค ๘
 ประการ และสมถวิปัสสนากรรมฐาน ปฏิเวธธรรม และพระสามัญผล ๔ พระปฏิสัมภทา ๓
 วิชชา ๓ อภิญญา ๖ อันว่าสมณธรรมทั้งสิ้นก็ย่อมจะเป็นที่สำเร็จแก่ท่านผู้ถือจุดงค์อันมั่นคง
 นั้นทุกประการ มิชามินานก็จะได้มณฑลวิมุตติเศวตฉัตร กล่าวคือสำเร็จแก่พระอรหัตตักกิเลส
 เป็นสมุจเฉทประหาม เข้าสู่กรุงแก้วกล่าวแล้วคือพระนิพพานอันเลิศ ดังนี้ประการ ๑ เป็น
 คุณานิสงส์ ๒ ประการฉะนี้

มหाराช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ เปรียบดุจราชกุมารอันเกิด
 ในมหาสมมติวงศ์องค์อภิชาติ ครั้นได้ราชสมบัติแล้ว ก็จัดแจงตั้งแต่ข้าราชการที่ดีมีสติปัญญา
 ให้รักษานิคมคามเขตฉันทสัมาฉนคังดีไม่มีภัย พระบรมกษัตริย์นั้นก็มีเดชานุกภาพแผ่ไป ได้
 เป็นใหญ่ในทิศทั้งปวงโดยรอบนั้น **ยถา** มีครุวนาฉนไค พระโยคาวจรเจ้าที่ใจศรัทธานั้น ก็
 เหมือนกันถือมั่นในจุดงค์สมาทาน ย่อมจะได้ผลพิเศษต่าง ๆ ดังถวายวิสัยชามาแล้วข้างต้นนั้น
 ขอถวายพระพร

มหाराช ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ ประการหนึ่ง จุดงค์คุณ ๑๓ นี้ บุคคลกระทำให้
 บริสุทธิ์แล้ว จะพาเข้าสู่นิพพานสาคร เล่นเพลิตเพลินเจริญใจด้วยธรรมกีฬาเป็นอันมาก มีอันได้
 บรรลุสมบัติเป็นต้น และอภิญญา ๖ อันวิเศษจุดงค์ทางเรือผู้มีทรัพย์เที่ยวทอดเทเพื่อแผ่ไว้
 เป็นอันมาก ครั้นพ้อค่านั้นจากเคทาลงนาวาไปสู่นานาประเทศ คือเมืองสุวรรณภูมิและเมือง
 อื่น ๆ ทั้งหลาย ก็ซื้อขายขายคล่องได้สำเร็จดังเจตนา **ยถา** มีครุวนาฉนไค พระโยคาวจรตั้งอยู่
 ในจุดงค์ ๑๓ นั้น จุดงค์ย่อมพาไปให้บรรลุคุณพิเศษต่าง ๆ มีอาสวัคชยญาณเป็นที่สุดได้ฉนั้น
 ขอถวายพระพร

มหाराช ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ อันว่าจุดงค์ ๑๓ นั้น คืออรัญญิกจุดงค์ ๑ บิณฑ-
 ปาติกจุดงค์ ๑ เตจิวริกจุดงค์ ๑ สप्तทานจาริกจุดงค์ ๑ ชลุปัจฉากัตติกจุดงค์ ๑ ปัตตปิณ-

ทิกธุดงค์ ๑ เอกาสนิกธุดงค์ ๑ เนลัชชิกธุดงค์ ๑ ยถาสันถติกธุดงค์ ๑ รุกขมุสิกธุดงค์ ๑
อัปโภกาลีธุดงค์ ๑ โสสานิกธุดงค์ ๑ ปังสกุสิกธุดงค์ ๑ สิริเป็น ๑๓ ด้วยกัน

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่าธุดงค์ ๑๓ ประการนี้ เป็นที่
ครอบครองสั่งเสพแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ให้สบายเกิดสันตสุขสมบัติสืบมาแต่
กาลก่อน และบัณฑิตชาติย่อมสโมสรสังวาสสำราญแต่กาลอดีตมา ดุจชวานาย่อมชำระหลัก
ตอกกอไม้ แล้วก็ไถหว่านลงซึ่งธัญพืชในที่อันปราศจากหลักตอกนั้น ครั้นนานมาก็ได้ธัญพืชมาก
เหตุเมื่อเดิมกระทำดี ยถา มีครุวนาฉน์ใด บัณฑิตยชาติที่ได้รับการธุดงค์ไว้ในชาติก่อนก็เหมือนกัน
ดังนั้น ก็ได้สันตสุขสมบัติง่าย ๆ ในชาตินี้ดุจชวานานั้น

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ประการหนึ่ง เปรียบปานอุบาสก-
ภคตริย์ได้ครองราชสมบัติอาศัยแก่ตระกูลวงศ์เคยครอบครองราชสมบัติมา จึงได้เป็นใหญ่เป็น
อิสราภาพยิ่ง ๆ ขึ้นไปในแผ่นดินปฏิยถา มีครุวนาฉน์ใด พระโยคาวจรเจ้าเป็นใหญ่ในพระศาสนา
ของสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดา สิบวงศาพระชินอรสต่อไป อุปไมยเหมือนบรมกษัตริย์สืบ
สมบัติตามวงศ์นั้น องค์พระโยคาวจรนั้นได้บรรลุสำเร็จแก่วิชชาจรณะได้เป็นอิสระในพระศาสนา
ก็อาศัยเพราะได้รับการธุดงค์ไว้มั่นคงเหมือนฉะนั้น

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร บพิตรจะไม่เคยได้สวณาการทรงฟัง
บ้างหรือ พระอุปเสนเถรองค์หนึ่งมีศีลบริสุทธิ์ เป็นบุตรแห่งวังคันทพราหมณ์ ท่านปฏิบัติเป็น
ลัลเลขธุดงค์สมังคี ท่านไปยังกรุงสาวัตถี มิได้เอื้อเพื่ออาลัยในชอกติกาของพระสงฆ์ทั้งหลาย
พากันขุบริษัทศิษย์ของตนเข้าไปสู่สำนักพระพุทธรองค์ผู้ทรงพระภาค ในเวลาเสด็จเข้าที่เรือนอัน
สงัด ถวายนมัสการโดยเคารพแล้วก็นั่งอยู่ในที่ควรข้างหนึ่ง

ภควา จ ต์ สุวินิต์ ปริสั โอลอกยิตฺวา ส่วนว่าองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาค ทอดพระเนตร
ดูภิกษุพาทีของภิกษุผู้เป็นบริษัทศิษย์พระอุปเสนนั้น ดูนี้เป็นแบบเดียวพิมพ์เดียวกันมี
พระพุทธรุทนต์หรรษา **สทฺธิ สลฺลาปี สลฺลปิ ตฺวา** สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดา ก็ตรัส
สนทนาปราศรัยด้วยบริษัทของพระอุปเสนนั้น แล้วมีพระพุทธรุทนต์ว่า ดูฐานะอุปเสน สงฆ์
บริษัทศิษย์ของเธอนี้ ดูสุจริตภิกษุชาติเป็นพิมพ์เดียวกัน ดูฐานะอุปเสน บริษัทศิษย์ของเธอนั้น
สั่งสอนกันด้วยอุบายประการใด

พระอุปเสนได้ฟังพระพุทธรุทนต์ถาม จึงประนมมือมอภิวาทวันทนาการกราบทูลว่า
ภนฺเต ภควา ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระภาคเป็นอันงาม **โย โภจิ** บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งเข้ามาสู่สำนัก
กระหม่อมฉันแล้วขอบรพชาก็ดี ขอนิสัยก็ดี กระหม่อมฉันจึงว่า รูปนี้ถืออรัญญิกธุดงค์
เตจิวริกธุดงค์ และปังสกุสิกธุดงค์ ถ้าแม่ท่านถือได้จตุรรูปนี้ รูปจะบวชให้และจะให้นิสัย ถ้าว่า

กระทำไม่ได้ รูปจะบวชให้และให้นิสัยไม่ได้ กระทบมฉันว่ากล่าวดังนี้ บริษัทศิษย์ของกระทบมฉัน จึงพร้อมกันปฏิบัติเป็นอย่างเดียวกัน

มหาราช ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร พระโยคาวจร ที่สมათานธุดงค์นั้น ได้เป็นใหญ่ในพระบวรพุทธศาสนา และเป็นทีโลมนัสยินดี ย่อมมีแต่สันตสุขสมบัติดังนี้

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อีกประการหนึ่ง ปานดุจประทุมชาติบัวหลวง ธรรมดาว่าประทุมชาติบัวหลวงนั้น ย่อมมีคุณถึง ๑๐ ประการ เหตุว่าเป็นพืชชาติอันสูงบริสุทธิ์ประเสริฐ เกิดเป็นดอกไม้อันเลิศในโลกนี้เป็นประเพณีนิยมมา กตเม ทส อันว่าคุณแห่งประทุมชาติ ๑๐ ประการนั้น คือสิ่งไร **สินิทุมุฑู** คือประทุมชาตินั้นเป็นของอ่อนนุ่มสนิทประการ ๑ **สุภนิย์** เป็นที่ตั้งแห่งความงามประการ ๑ **สุคนธ์** มีกลิ่นหอมประการ ๑ **ปิย** อันชนทั้งหลายสรรเสริญประการ ๑ **ชลกทุมอนุปลิตต์** จะได้มีอุทกัหรือเปือกตมชิมซาบชุ่มชื่นเปียกปนอยู่หามิได้ประการ ๑ **อนุปลิตต์เกสรกณณิกาทิ มณฺฑิต** ประดับไปด้วยใบอ่อนเกสรและกลีบประการ ๑ **ภมรคณเสวิต** มีหมู่แห่งแมลงภู่และแมลงผึ้งบินโฉบฉาบคาบเกสรประการ ๑ **สิตลลิลล์วฑู** เจริญขึ้นแต่ในน้ำอันใสสะอาดบริสุทธิ์ประการ ๑ ลีริเป็น ๑๐ ประการเท่านั้น อันว่าประทุมชาติเป็นของประเสริฐประกอบไปด้วยคุณ ๑๐ ประการนี้ **ยถา** มีครวนาฉันใด

มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร พระโยคาวจรที่ส่องแสงพสมათานในธุดงค์คุณมั่นคงนั้น ก็ประกอบด้วยคุณ ๓๐ ประการ **สินิทุมุฑูทวเมตตจิตโต** คือ จะมีเมตตาจิตอ่อนสนิทในสรรพสัตว์ทั่วไปประการ ๑ **ฆาฎิตทตวิคคตทิกเลโส** มีกิเลสอันพิฆาตฆ่ากำจัดให้ปราศจากไปประการ ๑ **นิทมานทิกุโจ** เป็นผู้กำจัดเสียซึ่งมานะและทิฐิประการ ๑ **อจลทพฺทนิวิญจนินพฺเพมตีสทโร** มีศรัทธาอันมั่นมิได้หวั่นไหวปราศจากสอດแล้วสงสัยประการ ๑ **ปริบุญณวินิตปทฺทจสุภนิโย** มีจิตงามเบิกบานในที่ซึ่งฝึกหัดให้บริบูรณ์ประการ ๑ **นิตสนุตสุขสมาปตฺติโย** มีสันตสุขสมบัติบังเกิดเป็นอันเที่ยงประการ ๑ **อจลสิลสุจิกนฺธ-ปริภาวิท** อบรมไปด้วยศีลอันมิได้หวั่นไหวมีกลิ่นสะอาดหอมฟุ้งไปประการ ๑ **เทวมนุสฺसानํ ปิโย** เป็นที่รักแห่งเทพาและมนุษย์ทั้งหลายประการ ๑ **ชินาสวพลวนตี** มีกำลังในที่ซึ่งให้สิ้นอาสวะประการ ๑ **อริยบุคคลชินสาสนปตฺติโต** เป็นที่ปรารภนาแห่งพระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในชินศาสนาประการ ๑ **ภูวี จ ทวี จ เทวมนุสฺसानํ** เป็นที่สรรเสริญชื่นชมแห่งเทพาและมนุษย์ทั้งหลายประการ ๑ **อสุรานํ วนทิตปสฺทจมนคฺขชนานํ ฐวณปิตโณมิตปสฺทโจ** เป็นที่ไหว้และสรรเสริญแห่งหมู่สัตว์และเป็นที่ยื่นชมโณมนาการแห่งมารทั้งหลายประการ ๑ **โลกมนุปลิตโต**

มิได้ระคนปนเจือไปด้วยโลกประการ ๑ **อบุโปกัม อนุวชชภยทสสาวิ** มีปรกติเห็นซึ่งโทษและภัย แม้แต่เพียงเล็กน้อยประการ ๑ **มคคผลปวตถสาธโก** ให้สำเร็จซึ่งประโยชน์คือมรรคและผล อันประเสริฐแก่ชนทั้งหลายผู้ปรารถนาจะพ้นทุกข์ประการ ๑ **อายาจิตวิบุลปณิตปจฺจยภาคี** สมควรที่จะอาราธนาถวายจตุปัจจัยอันไพบูรณ์และประณีตประการ ๑ **อนิเกตสยนกามี** เป็นผู้ปรารถนาอนในที่ทำอาลัยมิได้ประการ ๑ **ฉานชฌายิกปวรวิหารี** มีปรกติเพ่งฉานและมี วิหารธรรมอันประเสริฐประการ ๑ **วิชฎิตชาลกิเลสวตถุวิธิตภคโค** เป็นผู้กำจัดและหักรานเสีย ซึ่งวัตถุแห่งกิเลสซึ่งเป็นดั่งข้ายอันรกชัฏให้ขาดสูญประการ ๑ **สงกุกิตสยณนคตินิวารโณ** จะ ห้ามเสียซึ่งคติอันดาตาศไปด้วยความคดเคี้ยวที่จะให้เวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารประการ ๑ **อกุปฺปรมมอกินิวาโส** จะตั้งอยู่ในอกุปฺปธรรมนั้นประการ ๑ **อนวชชิตโกคี** จะบริโภคซึ่งสิ่งอัน ปราศจากโทษประการ ๑ **โอดินณสพฺพวิจิกจโณ** จะข้ามเสียซึ่งความสงสัยทั้งปวงประการ ๑ **วิมุตติฌายิตตโต** จะมีจิตเพ่งเล็งซึ่งวิมุตติประการ ๑ **ทิกฺขจรมเม อจลพฺทภิรุตมนุสฺสโค** จะมี จิตมั่นมิได้โลเลกลัวภัยในทิกฺขจรรวมประการ ๑ **อนุนยสมฺมุจฺฉินโน** จะตัดเสียซึ่งความยินดีตาม ประการ ๑ **สพฺพาสวกฺขยบฺบตโต** จะถึงซึ่งอัสวักขัยประการ ๑ **สนตฺสมาปตฺติ ปฏิลภติ** จะได้ ซึ่งสันตสุขสมบัติประการ ๑ **สมณคุณสมุสฺสโค** ประกอบไปด้วยคุณแห่งสมณะประการ ๑ **สิริเป็นคุณ ๓๐** ประการฉะนี้

มหाराช ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร มหาบพิตรย่อมจะทรงทราบพระ ญาณอยู่ว่า พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเจ้า เป็นอัครบุรุษในหมื่นโลกธาตฺย กบรัมสมเด็จเจ้าพระบรม- โลกนาถเจ้าเสียแล้ว ใครจะเทียมมันหามิได้ และพระผู้เป็นเจ้ามีกุศลได้สร้างสมอบรมมาช้านาน ประมาณสองอสงไขยหนึ่งกับแสนกัลป์ ครั้นศาสนาสมเด็จเจ้าพระสัมพันธวงศ์ผู้ประเสริฐ จึง ได้มาเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล เหนื่อยหน่ายกามคุณอันเป็นสังกิเลสลามกมลทิน ละ เสียสิ้นซึ่งสมบัติพัสดานภรรยาและศฤงคารนานา **ชินสาสเน ปพฺพชิตฺวา** พระสารีบุตรเจ้าก็ บวชในพระชินศาสนา **กายวจิจิตฺตํ ทมยิตฺวา** ทรมานกายทรมานวาจาจิตรักษาจิตรุดงค์ พร้อมด้วยองค์ ๑๓ ประการนั้นบริบูรณ์ ทรงไว้ซึ่งอนันตคุณสามารถเทศนาพระธัมมจักกัปป- วัตตนสูตรได้คล้ายสมเด็จเจ้าพระบรมศาสดา แม้สมเด็จเจ้าพระเทวาติเตวาจารย์เจ้าของเรานี้ ก็ได้มี พระพุทธภิภาสสรเสริญไว้ในอังคุตตรนิกายว่า **ภิกฺขเว** ดูรานะภิกษุทั้งหลาย **อหิ** อันว่าพระ ตถาคตมิได้รำพึงเห็นสาวกอื่นที่จะเป็นเอกบุคคผลเหมือนธรรมเสนาบดีสารีบุตร อันพระธรรม- เสนาบดีสารีบุตรนี้ เทศนาพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตรได้เหมือนตถาคต เป็นเอกบุคคผลผู้เดียว อันภิกษุอื่นจะเหมือนมันหามิได้ นี่แหละบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ อันว่าบุคคผลผู้ทรงซึ่ง รุดงค์นี้ให้ซึ่งอนันตคุณแก่ผู้อื่นได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากรเป็นใหญ่ในสาครราชธานีได้ทรงสวนนาการ ฟังพระ
 นาคเสน ท่านสำแดงซึ่งธุดงค์คุณนี้ ก็ชื่นชมยินยอมยินดีว่า **สาธุ ภาณเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาค-
 เสนผู้ปรีชา ปัญหานี้ล้ำเลิศประเสริฐนักหนา วิจิตรด้วยอุปมาอุปไมยไพศาล พระผู้เป็นเจ้าของ
 ชักเอาพระพุทธรวณะและพระโลกุตรธรรม นำมาสะสมประชุมไว้ในธุดงค์ ๑๓ ประการนี้ได้หมด
 ปราบกฎแจ่มแจ้งกระจ่างใจ หมดมลทินสิ้นสุดสงสัย โยมจะรับประทานจำไว้เป็นข้อวัตรปฏิบัติ
 สืบต่อไปในกาลบัดนี้

ธุดงค์ปัญหา คำรบ ๙ ในนวมวรรคจบเพียงนี้

เมณฑกปณโท นิฎจโต สมตโต เมณฑกปัญหาจบเท่านี้ ^(๑)

(๑) ที่มาบอกจบเมณฑกปัญหาตรงนี้เข้าใจว่าคงคลาดเคลื่อน ที่ถูกน่าจะเป็นจบลักษณะปัญหา ดู
 อธิบายเชิงอรรถ ที่อนุมาณปัญหา หน้า ๔๖๔

อุปมาถาบัญญัติ

บทมัตถิกา

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์มหาศาลจึงมีพระราชโองการถามพระนาคเสนสืบต่อไปว่า
ภนฺเต นาคเสน ข้าแต่พระนาคเสนพระผู้เป็นเจ้าผู้มีปรีชาญาณ พระภิกษุซึ่งท่านสำเร็จพระ
 อรหัตถ์นั้น **กตฺติหฺงเคหิ** ประกอบด้วยองค์กี่ประการ

พระนาคเสนจึงวิสัชนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร อันว่า
 ลักษณะพระโยคาวจรเจ้าจะกระทำให้แจ้งซึ่งพระอรหัตถ์นั้น ฟังถือเอาองค์อัน ๑ แห่งลาซึ่งมี
 เสียงอันพิลึก ลำดับนั้นฟังถือเอาองค์ ๕ แห่งไก่ และองค์อัน ๑ แห่งกระแต และองค์อัน ๑
 แห่งแม่เสือเหลือง และองค์ ๒ แห่งพ่อเสือเหลือง และองค์ ๕ แห่งเต่า และองค์อัน ๑ แห่งบี
 และองค์อัน ๑ แห่งแหล่งปิ่น และองค์ ๒ แห่งกา และองค์ ๒ แห่งวานร นี่เป็นวรรคที่ ๑

ประการหนึ่ง พระโยคาวจรเจ้านั้น ฟังถือเอาองค์แห่งน้ำเต้าอันมีประการ ๑ และองค์
 แห่งประทุมชาติมี ๓ ประการ และองค์แห่งพีชมี ๒ ประการ และองค์แห่งไม้ชานางมีประการ ๑
 และองค์แห่งนาวามี ๓ ประการ และองค์แห่งนาวาที่ติดไสโครกอยู่ ๒ ประการ และองค์แห่ง
 เสากระโดงมีประการ ๑ และองค์แห่งลำดาดันหนมี ๓ ประการ และองค์แห่งคนทำกรางานมี
 ประการ ๑ และองค์แห่งมหาสมุทรมี ๕ ประการ นี่เป็นวรรคที่ ๒

ประการหนึ่ง พระโยคาวจรเจ้านั้น ฟังถือเอาองค์แห่งแผ่นดิน ๕ ประการ องค์แห่งน้ำ ๕
 ประการ องค์แห่งเพลิง ๕ ประการ องค์แห่งลม ๕ ประการ องค์แห่งภูเขาค ๕ ประการ องค์
 แห่งอากาศ ๕ ประการ องค์แห่งพระจันทร์ ๕ ประการ องค์แห่งพระอาทิตย์ ๗ ประการ องค์
 แห่งพระอินทร์ ๓ ประการ องค์แห่งพระเจ้าจักรพรรดิ ๔ ประการ นี่เป็นวรรคที่ ๓

ประการหนึ่ง พระโยคาวจรเจ้านั้น ฟังถือเอาองค์แห่งปลวกประการ ๑ องค์แห่งแมว ๒
 ประการ องค์แห่งหนูประการ ๑ องค์แห่งแมงป่องประการ ๑ องค์แห่งพังพอนประการ ๑ องค์
 แห่งสุนัขจิ้งจอก ๒ ประการ องค์แห่งเนื้อ ๓ ประการ องค์แห่งโค ๔ ประการ องค์แห่งสุกรเถื่อน
 ๒ ประการ องค์แห่งช้าง ๕ ประการ นี่เป็นวรรคที่ ๔

ประการหนึ่ง พระโยคาวจรเจ้านั้น ฟังถือเอาองค์แห่งราชสีห์ ๗ องค์แห่งนกจากพราภ
 ๓ องค์แห่งนกเงือก ๒ องค์แห่งนกกระจอก ๑ องค์แห่งนกเค้า ๒ องค์แห่งตะขาบ ๑ องค์
 แห่งค่างคาว ๒ องค์แห่งปลิง ๑ องค์แห่งงูสามัญ ๓ องค์แห่งงูเหลือม ๑ นี่เป็นวรรคที่ ๕

ประการหนึ่ง พระโยคาวจรเจ้านั้น ฟังถือเอาองค์แห่งแมงมุมอยู่ริมทาง ๑ องค์แห่ง

ทหารที่ดูดนมมารดา ๑ องค์แห่งเต่าเหลือง ๑ องค์แห่งป่า ๕ องค์แห่งต้นไม้ ๓ องค์แห่งเมฆ ๕
องค์แห่งแก้วมณี ๓ องค์แห่งพรานเนื้อ ๔ องค์แห่งพรานเบ็ด ๒ องค์แห่งช่างถาก ๑ นี้เป็น
วรรคที่ ๖

ประการหนึ่ง พระโยคาวจรเจ้านั้น ฟังถือเอาองค์แห่งหม้อ ๑ องค์แห่งกัลกน้ำ ๒
องค์แห่งฉัตร ๓ องค์แห่งนา ๓ องค์แห่งยาดับพิษขุ ๒ องค์แห่งโกชนะ ๓ องค์แห่งนายขมังธนู
๔ องค์แห่งพระราชชา ๔ องค์แห่งนายประตุ ๒ องค์แห่งหินบด ๑ นี้เป็นวรรคที่ ๗

ประการหนึ่ง พระโยคาวจรเจ้านั้น ฟังถือเอาองค์แห่งประทีป ๒ องค์แห่งนกยูง ๒
องค์แห่งโคอุสุภราช ๒ องค์แห่งม้า ๒ องค์แห่งบ่อน้ำ ๒ องค์แห่งเขื่อน ๒ องค์แห่งคันชั่ง ๒
องค์แห่งพระขรรค์ ๒ องค์แห่งชาวประมง ๒ องค์แห่งกู่หนี่ ๑ นี้เป็นวรรคที่ ๘

ประการหนึ่ง พระโยคาวจรเจ้านั้น ฟังถือเอาองค์แห่งคนอันเป็นพยาธิ ๒ องค์แห่ง
หนทาง ๒ องค์แห่งแม่น้ำ ๒ องค์แห่งมหรสพ ๑ องค์แห่งบาตร ๓ องค์แห่งซองเสวย ๑ องค์
แห่งโจร ๓ องค์แห่งเหยี่ยวนกเขา ๑ องค์แห่งสุนัข ๑ องค์แห่งคนรักษาโรค ๓ องค์แห่งหญิง
มีครรภ์ ๒ นี้เป็นวรรคที่ ๙

ประการหนึ่ง พระโยคาวจรเจ้านั้น ฟังถือเอาองค์แห่งนกจามรี ๑ องค์แห่งนกกระต่าย
ตีวิด ๒ องค์แห่งนกพิราบ ๒ องค์แห่งนกตาข้างเดียว ๒ องค์แห่งคนไถนา ๓ องค์แห่งสุนัข
จิ้งจอกชาติชมพูกะ ๑ องค์แห่งผ้ากรองต่าง ๒ องค์แห่งทัพพี ๑ องค์แห่งคนใช้หนี้แล้ว ๓ องค์
แห่งอวีจินิกะ ๑ นี้เป็นวรรคที่ ๑๐

ประการหนึ่ง พระโยคาวจรเจ้านั้น ฟังถือเอาองค์แห่งนายสารถี ๒ องค์แห่งช่างหูก ๑
องค์แห่งมัตถยิกะ ๑ องค์แห่งโกชกะ ๒ องค์แห่งช่างขุ ๑ องค์แห่งนายเรือ ๑ องค์แห่งแมลงภู ๒
นี้เป็นวรรคที่ ๑๑

จบบทมาติกา คือแม่บทแต่เพียงนี้

โฆรสวรรค ที่ ๑

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑรณี มีพระราชโองการตรัสถามพระนาคเสนต่อไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ที่พระผู้เป็นเจ้าขององค์แห่งลามิเสียงพิลึกอย่าง ๑ นั้นเป็นประการใด

พระนาคเสนจึงวิสันนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ธรรมดาว่าลานั้นมิได้เลือกที่นอน จะเป็นกองแห่งหยากเยือกก็ดี เป็นถนน ๔ แพร่งก็ดี เป็นหัว ตะแลงแกงก็ดี ที่ประตูก็ดี กองแกลบก็ดี ที่ใด ๆ ไม่ว่า ลานนอนได้สิ้น และลานั้นไม่นอน มากนักและนานนักด้วย **ยถา** มีครุณาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าก็มีได้เลือกที่นอนเหมือนกัน จะเป็นหม้อลาด ใบไม้ลาดและเพียงตั้งอย่างไรไม่ว่า **จมฺมกฺขนฺธํ ปตฺถริตฺวา** ลาดลงซึ่งจัมมกัขนัธ แล้วก็จำวัดมิได้เลือก **มหาราช** ขอถวายพระพร นี้แหละเป็นองค์อัน ๑ แห่งลา ยุติด้วยพระ พุทธฎีกาที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสไว้ว่า

กลิงฺครูปมา ภิกฺขเว เอตฺรทึ มม สวากา วิหฺรตฺติ อปฺปมตฺตา อาตาปิโน ปธานสมฺมึ ดังนี้

มีใจความว่า ดูฐานะภิกษุทั้งหลาย อันว่าสาวกแห่งตถาคตนี้ทำกายดุจท่อนไม้ท่อนพิน มิได้ประมาท เพียรที่จะบรรเทาโรคให้ขาดจากสันดานดังนี้ อนึ่ง พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรก็ได้กล่าวไว้ว่า

ปลฺลนฺเกน นิสินฺนสฺส

ชณฺณเก นาภิ ภวิสฺสติ

อลฺลํ ผาสฺสูหาราย

ปหิตตฺตสฺส ภิกฺขุโน

ความว่า ธรรมดาพระโยคาวจรภิกษุ จะต้องคู้บัลลังก์นั่งขัดสมาธิมีสะดือจดเข้าอยู่ ไม่ควรจะเห็นแก่ความสบาย ตั้งปากเพียรทำจิตให้เป็นสมาธิ ดังนี้ ขอถวายพระพร

พระเจ้ามิลินท์ปิณฑรณีจึงถามพระนาคเสนว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ปรีชา ที่พระผู้เป็นเจ้าของ องค์แห่งไก่ ๕ ประการนั้น เป็นดังฤาเล่า

พระนาคเสนจึงวิสันนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ธรรมดาไก่ ยังเข้ามิดอยู่ ย่อมไม่ ลงดินกินอาหาร ฉันใด พระโยคาวจรก็เอาเยี่ยงไก่อ้นั้น รุ่งเช้าก็กวาดลานพระเจดีย์ ตั้งไว้ซึ่งน้ำใช้ และน้ำฉันแล้ว อาบน้ำชำระซึ่งกายให้บริสุทธิ์แล้ว บูชาไหว้นบเคารพพระเจดีย์ และเที่ยวไหว้ พระภิกษุที่เป็นผู้เฒ่าแล้วก็กลับเข้าสู่ที่สงัด นี้จัดเป็นองค์แห่งไก่เป็นปฐม

ปุณ จ ปรี ประการหนึ่ง ครั้นรุ่งสว่างแล้ว ไก่ก็ลงดินเที่ยวหากินฉันใด พระโยคาวจร

เจ้าก็ทำฉันนั้น เทียวโคจรบิณฑบาตในโคจรความเป็นบ้านที่ตนเคยไปก็ดี มิเคยไปก็ดี ดุจไก่อัน
เทียวหากินนั้น นี้จัดเป็นองค์แห่งไก่คำรบ ๒

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่ง **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ไก่นั้นจะกิน
อาหาร ย่อมใช้ตีนเขี่ยแล้วจิกกิน ฉันใด พระโยคาวจรเจ้าก็ทำดุจไก่ จะฉันจึงหันยอมพิจารณา
เสียก่อนทุกคำด้วยบทว่า **เนว ทวาย น มทายน น มณฺฑนายน น วิภูสนาย ๗เปฯ ผาสฺสุวิหาโร จาติ**
ดังนี้

มีความว่า บิณฑบาตนี้ เรามิได้ฉันเพื่อจะเล่นจะมัวเมาและประดับร่างกายให้อ้วนพี
สวยงาม ฉันเพียงจะให้กายอันนี้ดำรงตั้งอยู่ จะได้ประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป และจะบรรเทา
เวทนาเก่าเสีย มิให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น และให้กายเป็นไปได้นานเท่านั้น ดังนี้ นี้แหละเป็นองค์
แห่งไก่คำรบ ๓ ยุติด้วยพระพุทธรูปที่สมเด็จพระบรมโลกกุตตมาจารย์ผู้ประเสริฐตรัสไว้ว่า

กนฺตารเ ปุตุตมํสํ

อกุขสฺสพฺภณฺชนํ ยถา

เอวํ อาทริ อาทารํ

ยาปนตถนฺนมุจฺฉโต

มีใจความว่า พระโยคาวจรภิกษุ ย่อมพิจารณาเห็นปรากฏเหมือนบุคคลที่บริโภคเนื้อ
แห่งบุตรในทางกันดาร และเห็นดุจหนึ่งว่าน้ำมันสำหรับหยอดเพลลา ไม่เป็นผู้มัวเมา ฉันบิณฑบาต
เพื่อจะให้กายดำรงอยู่สืบชีวิตต่อไปดังนี้ ขอถวายพระพร

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร **กุกุกุโฏ**
อันว่าไก่ **สจกุกุโก** ถึงจะประกอบด้วยจักขุอันส่องใสสว่าง แลดูในกลางวันเห็นได้ถนัด
แต่ครั้นถึงเวลารাত্রีมืดค้ำลง ไก่นั้นก็วงงมีตาฝ้ามืดไปดุจตาบอด **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระ
โยคาวจรเจ้า ก็พึงทำเป็นตามืดดุจไก่นั้น จะอยู่ในป่าก็ดี จะเทียวไปในโคจรคาม คือเทียวบิณฑบาต
นั้นก็ดี พึงสำรวมอินทรีย์ อย่าได้ยินดีในรูปเสียงกลิ่นรสและสัมผัส อันเป็นที่ตั้งแห่งความ
กำหนดยินดี พึงประพฤติดุจตามืดหูหนวกและคนใบ้ ไม่พึงถือนิมิต ไม่พึงถืออนุพยัญชนะในรูป
เป็นต้น ว่างามว่าดี **มหาราช** ขอถวายพระพร นี้จัดเป็นองค์แห่งไก่คำรบ ๔ ยุติด้วยคาถา
ภาษิตที่พระกัจจายนเถระกล่าวไว้ว่า

จกฺขุมสฺส ยถา อนฺโธ

โสตวา พธิโร ยถา

ชีวฺหมสฺส ยถา มฺุโค

พลวา ทุพฺพโลริว

อถ อตฺถเถ สมฺบุปฺนเน

สเยถ ปุตุตสายิกํ

มีความว่า ธรรมดาพระโยคาวจรเจ้า มีจักขุอันเห็นก็พึงเป็นตาบอดตามืด มีหูอันได้ยินก็พึงทำกิริยาเหมือนคนหูหนวก มีลิ้นเจรจาได้พึงทำดุจเป็นใบ้ มีกำลังเรียวแรงก็พึงทำกิริยาเหมือนคนทุพพลภาพ ครั้นมีเรื่องราวบังเกิดขึ้นก็พึงนอนเสียดังหนึ่งว่ามารดาอันกกกลูกให้นอน ฉะนั้น ดังนี้ ขอถวายพระพร

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ธรรมดาไก่ ถึงบุคคลจะปราชว้างด้วยไม้ค้อนก่อนดินประการใด จะมีให้ไก่นั้นเข้ารัง ให้ลืมรังเสีย ไก่นั้นจะได้ทิ้งรังของตนหามีได้ พระโยคาวจรเจ้าก็เหมือนกัน จะทำซึ่งจิวรกรรมก็ดี ทำซึ่ง นวกรรมก็ดี สำแดงซึ่งอุทเทสและปริปุจฉา คือเรียนบาลีและอรรถกถาก็ดี **โยนิโสมนสิกาโร น วิชชหิตพโพ** กระทำไว้ในใจเนื่อง ๆ นั้น ท่านไม่พึงละทิ้งวางเลย ดุจไก่อันบุคคลขว้างด้วยไม้ค้อนก่อนดิน ก็ได้ลืมละซึ่งรังของตนนั้น **มหाराช** ขอถวายพระพร นี้แหละเป็นองค์แห่งไก่ คำรบ ๕ ยุติด้วยพระพุทธรูปที่สมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์ผู้ประเสริฐ ตรัสพระสัทธรรมเทศนาได้ว่า

โกจิ ภิกขเว ภิกขุโน โคจโร สโก เมตติโก วิสโย ยทิตฺถ จตฺตารุ สติปฏฺฐานา

มีความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นโคจรเป็นที่อยู่ของตน และเป็น อารมณ์ของภิกษุผู้เป็นโยคาวจร ก็คือสติปฏฺฐานทั้ง ๔ ประการดังนี้

อนึ่งแล พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรก็กล่าวไว้ว่า

ยถา สมมโต กุกกุฏ	สกเคหิ น ชหติ
ภกฺขามภกฺขิ วิชานาติ	อตฺตโน วุตฺติกปฺปนํ
ตเถว พุทฺธปฺตฺเตน	อปฺปมตฺเตน สาสนํ
กทาจิ น วิชชหิตพฺพํ	มนสิการวตฺตนํ

มีความว่า ธรรมดาไก่ยอมไม่ทิ้งรังตามวิสัยถือเป็นมั่นคง และไก่นั้นรู้จักสิ่งที่เป็นอาหารและมีใช้อาหารเลี้ยงชีวิตของตน ยถา มีครุวนาฉันใด อันว่าพุทฺธบุตรแห่งพระโลกุตตมาจารย์ก็มีได้ประมาทซึ่งพระศาสนา ที่มีพระพุทฺธฎีกาตรัสไว้ และจะได้ละเสียลืมเสียซึ่ง มนสิการนั้นหามีได้ **ตถาเอว** มีอุปมาเหมือนไก่อันมิได้ลืมรังนั้นดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการตรัสถามต่อไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้เป็นเจ้าผู้ปรีชาเฉลิมปราชญ์ ที่พระผู้เป็นเจ้าว่า องค์แห่งกระแตอย่าง ๑ นั้นเป็นประการใด

พระนาคเสนจึงวิสันนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ธรรมดาว่ากระแต เมื่อเห็น คัตรูมาก็พองหางของอาตมาให้ใหญ่สู้รบกับคัตรูนั้นไม่ถอยหนี **ยถา** มีครุวนาฉันได พระโยคาวจรเจ้า เมื่อเขาใกล้ซึ่งกิเลส ก็พองพองหางกระทำให้ใหญ่กว้าง คือตั้งไว้ซึ่งพระสติปัญญา ๔ สู้รบด้วยกิเลสทั้งปวง **เอวเอว** มีอุปไมยเหมือนกระแตฉะนั้น **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร นี่แหละเป็นองค์อัน ๑ แห่งกระแต ยุติด้วยกระแสเทศนาที่พระจุลป็นถกเถรเจ้า กล่าวไว้ว่า

**ยถา กิเลส อุปคเต
สติปัญญานนงกุญเจน**

**สามณณคุณวิธัสเน
หณณติ โส ปุนปฺปุน**

มีความว่า เมื่อใดกิเลส อันเป็นเครื่องกำจัดสามัญคุณเข้ามาใกล้ พระพุทธบุตรผู้โยคาวจรเจ้า ย่อมสู้รบขับไล่กิเลสเหล่านั้นแล้ว ๆ เล่า ๆ ด้วยหางกล่าวคือพระสติปัญญา ดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ป็นประชากร มีพระราชโองการตรัสถามต่อไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ที่พระผู้เป็นเจ้าขององค์แห่งแม่เสือเหลืองอัน ๑ นั้นเป็นประการใด

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้มีศักดิ์อัครกษัตริย์อันประเสริฐ ธรรมดาแม่เสือเหลืองนั้น ย่อมมีครรรภ์แต่หนเดียว จะมีบ่อย ๆ นั้นหาไม่ได้ **ยถา** มีครุวนาฉันได พระโยคาวจรเจ้า ก็กลัวภัยในวัฏสงสาร ไม่ปรารถนาที่จะเกิดต่อไป ตั้งใจมนสิการว่า จะไม่ถือปฏิสนธิในภพอื่นอีกดังนี้ **มหาราช** ขอถวายพระพร นี่แหละเป็นองค์อัน ๑ แห่งแม่เสือเหลือง ยุติด้วยกระแสพระพุทธรูฎีกาที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในธนิยโคपालกสูตร ในสุดตนิบาตว่า

**อุสโภริว เจตฺวา พนฺธนานิ
นาโค ปุตฺติลตํ ปทาลยิตฺวา
นาหํ ปุน อุเปสฺสํ คพฺภเสยฺยํ
อถ เจ ปตฺถยสิ วสฺสเทว**

มีความว่า ธรรมดาโคอุสุภราชอันบุคคลผูกไว้ ทำลายเถาวัลย์ที่ผูกไว้ให้ขาดหนีไปได้แล้ว มิได้ปรารถนาจะมาสู่ที่ผูกนั้นอีกเล่า มีครุวนาฉันได เราก็ทำลายกิเลสที่เป็นเครื่องผูกมัดได้แล้ว ก็ได้เข้าบังเกิดในครรรภ์อีกเลย ดูกรวัสสเทวะ ถ้าท่านปรารถนา ก็จะได้สำเร็จตั้งมโนรดดังนี้ ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปีนประชากร มีพระราชโองการตรัสถามต่อไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ ที่พระผู้เป็นเจ้าของค์แห่งพ่อเสือเหลือง ๒ ประการนั้น เป็นอย่างไรเล่า พระผู้เป็นเจ้าของ

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรผู้ประเสริฐ ธรรมดาพ่อเสือเหลืองนั้น เ็นช่อนอยู่ในที่ลับคอยจับกินซึ่งหมู่นื้อ **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าก็พึงส่องเสพอยู่ในอรัญญิกประเทศรุกขมูลเสนาสนะชอกคีรีคูหา และพุ่มไม้สุสานประเทศป่าช้า กอหญ้ากองฟางและในอัฟโภกาสอันแจ่งอันสังกัด เป็นที่ปราศจากเสียงสกุนนิกร บำเพ็ญภาวนาไปจนได้ซึ่งวสีมีความชำนาญในภิญญา ๖ **เอวเมว** มีอุปไมยดังพ่อเสือเหลืองอันเร็นช่อนอยู่ในที่ลับคอยจับกินซึ่งนื้อนั้น **มหาราช** ขอถวายพระพร นี้แหละเป็นองค์อัน ๑ แห่งพ่อเสือเหลือง ยุติด้วยคำอันพระธัมมสังคากเถรเจ้าทั้งหลายกล่าวไว้ว่า

ยถาปิ ทิปโก นาม	นินยิตวา คณฺหติ มิเค
ตถเวายํ พุทฺธบุตฺโต	ยุตฺตโยโค วิปสฺสโก
อรณฺณํ ปวฺลิตฺวาน	คณฺหาติ ผลมุตฺตมํ

มีความว่า อันว่าพ่อเสือเหลืองช่อนเร็นอยู่ในที่ลับคอยจับนื้อกินเป็นภักษา **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระพุทธบุตรผู้ประกอบความเพียรเรียนวิปัสสนา เข้าไปสู่ป่าแล้ว ย่อมถือเอาซึ่งผลอันล้ำเลิศอุดมได้ **ตถา เอว** มีอุปไมยเหมือนพ่อเสือเหลืองนั้นดั่งนี้ ขอถวายพระพร

ปุณ จ ปรี มหาราช ดุรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ประการหนึ่ง ธรรมดาว่าพ่อเสือเหลืองนั้น เมื่อจับนื้อ ถ้าแลนื้อนั้นลัมลงข้างซ้าย ย่อมไม่กิน **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าก็มีได้บริโภคอาหารอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เกิดด้วยกายวิญญูติอันจัดเป็นมิจฉาชีวะ ซึ่งสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาตรัสติเตียน และเกิดแต่อเนสนกรรมต่าง ๆ **เอวเมว** มีอุปไมยดังพ่อเสือเหลืองไม่กินนื้อที่ลัมข้างซ้ายฉะนั้น **มหาราช** ขอถวายพระพร นี้แหละเป็นองค์แห่งพ่อเสือเหลือง เป็นคำรบ ๒ ยุติด้วยคำอันพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถรเจ้ากล่าวไว้ว่า

วจฺฉิวิญญตฺตวิปฺพารา	อุปฺปนฺนํ มธฺุบายสํ
สเจ ภูตฺโต ภเวยฺยาหํ	อาชีโว ครทฺโต มม
ยทิปิ เม อนฺตคฺคุณํ	นิกฺขมิตฺวา พทฺธิ จเร
เนว ภินฺทเยยฺมาชีวํ	จชมาโนปิ ชีวิตํ

มีความว่า ข้าพเจ้าจะได้ฉันทรูปายาสที่เกิดขึ้นเพราะเปล่งวจีวิญญูตินั้น หามิได้ เพราะถ้าว่าจะฉันท พึงเป็นผู้มีอาชีวะอันบัณฑิตพึงติเตียน ถึงมาตรว่าไล่จะไหลออกมาภายนอก ข้าพเจ้าก็จะสูญเสียละชีวิต จะไม่ทำลายอาชีวะให้เสียไปเป็นอันขาด ดังนี้

อนึ่ง พระอุปเสนวังคันทบุตรก็ได้กล่าวไว้ว่า

ยทิปิ เม อนุตคุณิ

เนว ภินุเทยุมมาชีวิ

นิกุขมิตวา พหิ จเร

จเรยยาหิ อนเสนิ

มีความว่า แม้มาตรว่าไล่ของข้าพเจ้าจะไหลออกมาภายนอก ข้าพเจ้าจะได้ประพฤติอเนสนกรรมทำลายอาชีวะนั้น เป็นอันว่าหามิได้ ดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑระชากร มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนุเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ที่พระผู้เป็นเจ้าว่า องค์แห่งเต่ามี ๕ ประการนั้น เป็นอย่างไรเล่า

พระนาคเสนจึงถวายวิสัชนาแก้ไขว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ผู้เป็นเอกอัครกษัตริย์อันประเสริฐ ธรรมดาเต่านั้นย่อมอาศัยอยู่แต่ในน้ำ **ยถา** มีครุวนาฉันท พระโยคาวจรเจ้าก็แผ่เมตตาจิตอันเยือกเย็น ตั้งใจให้เป็นประโยชน์แก่สัตว์โลกทั้งปวง มิได้มีพยาบาทอาฆาตจองเวร สถิตอยู่ในพรหมวิหาร ปานดังเต่าอันอาศัยอยู่ในน้ำนั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งเต่าเป็นปฐม

ปุณ จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ธรรมดาเต่านั้น จมอยู่ในน้ำ โพล่ศีรษะขึ้นมา ถ้าเป็นอะไรเข้า ก็กลับจมลงไป ด้วยคิดจะมีให้ใครเห็นตน **ยถา** มีครุวนาฉันท พระโยคาวจรเจ้า เมื่อกิเลสเข้าใกล้แล้ว ก็พึงจมลงในกลางสระ คืออารมณ์ ด้วยคิดจะมีให้กิเลสเห็นอาตมา **เอวเมว** มีอุปไมยเหมือนเต่าอันกลัวคนจะเห็นฉะนั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งเต่า ค่ำรบ ๒

ปุณ จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพร อันว่าเต่านั้น ครั้นขึ้นมาจากน้ำแล้ว ไม่เห็นสัตว์อะไรก็ตากกายอยู่ที่ชายตลิ่งลาด **ยถา** มีครุวนาฉันท พระโยคาวจรเจ้า ก็พืงนำจิตออกจากอิริยาบถนั่งนอนและเดินแล้วตากไว้ในพระสัมมัปปธาน ปานดุจเต่าตากตัวที่ตลิ่งลาดนั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งเต่า ค่ำรบ ๓

ปุณ จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ธรรมดาเต่าย่อมขุดแผ่นดินลงมุดซ่อนอยู่ในที่อันสงัด **ยถา** มีครุวนาฉันท พระโยคาวจรเจ้า ก็พืงละเสียซึ่งลาภสักการะ และคำสรรเสริญ แล้วพืงเข้าไปอยู่ในป่าและคีรีคูหาหุบห้วย อันเงียบสงัดเป็นที่วิเวก ปานดุจ

เต่าขุดดินซ่อนตัวอยู่ฉะนั้น นี่แหละเป็นองค์แห่งเต่าคำรบ ๔ ยุติด้วยคำที่พระอุปเสนวังคันท-
บุตรกล่าวไว้ว่า

วิเวคํ อปฺปนิกฺโข

เสเว เสนาสนํ ภิกฺขุ

พาลมคฺนิเสวิตํ

ปฏิสฺสลาณการณา

มีความว่า ภิกษุผู้เป็นโยคาวจร ฟังเสพเสนาสนะอันสงัดปราศจากเสียงกึกก้อง เป็นที่
อยู่อาศัยแห่งพาลมฤคทั้งหลาย เพราะมุ่งหมายจะหลีกออกเร้น ดังนี้

ปุน จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ธรรมดาเต่าเมื่อเที่ยวไปได้
เห็นมนุษย์และสัตว์เหล่าใด หรือได้ยินเสียงอันใดอันหนึ่ง ก็หดเข้าซึ่งอวัยวะทั้ง ๕ คือเท้า ๔
และศีรษะ ๑ **สเก กปาเล** ในกระดองของตน มีความขวนขวายน้อย หยุดนิ่งอยู่รักษากายของ
อาตมา **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าก็นิ่งอยู่ไม่กระทบกระทั่งอารมณ์ทั้ง ๖ ประการ คือ
รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ อันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดยินดี ส้ารวมระวัง
ทวารทั้ง ๖ และสะกดไว้ซึ่งใจมีสติสัมปชัญญะรักษาสมณธรรมของอาตมาอยู่ ปานดังเต่าอัน
รักษากายหดอวัยวะเข้านั้น นี่แหละเป็นองค์แห่งเต่าคำรบ ๕ ยุติด้วยกระแสพระพุทธรูฎีกา ที่
สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสไว้ในกัมมุปมสูตร สังกยุตตนิกายว่า

กมุโฆว องฺคามิ สเก กปาเล

สโมทหํ ภิกฺขุ มโน วิตกฺเก

อนิสฺสิโต อณฺณมเทจยาโน

ปรินิพฺพุโต นฺูปวเทยฺย กณฺจิ

มีความว่า ภิกษุผู้เป็นพระโยคาวจร ฟังระคองซึ่งใจมิให้ตกอยู่ในวิตก และเป็นผู้ไม่ติด
ไปด้วยตัณหาและทิจฺฐิ มิได้เบียดเบียนผู้อื่น เป็นผู้ดับสนิท ไม่กล่าวซ่อนขอตติเตียนใคร ปานดัง
เต่าอันรักษาตัวหดหัวและเท้าอยู่ในกระดองของตนนั้นดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการตรัสถามต่อไปว่า **ภนฺเต นาคเสน**
ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ ที่พระผู้เป็นเจ้าว่า องค์แห่งปีประการ ๑ นั้น เป็นอย่างไรเล่า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ ธรรมดาปีย่อม
อนุโลมไปตามลมปากที่บุคคลเป่า มิได้แตกแพร่ไปในที่อื่น **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้า
ก็ปฏิบัติอนุโลมตามนวังคสัตถุศาสนานา ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพุทธเจ้าตรัสไว้ ตั้งอยู่ใน

อนวัชกรรมอันสมควร แสงทาสมณธรรม ปานดังเสียงปี่อันมิได้แตกไปจะนั้น นี้แหละเป็นองค์อัน ๑ แห่งปี ยุติด้วยคำที่พระราหุลเถรเจ้ากล่าวไว้ว่า

นางุเค ชินวจน
กบปิเย อนวชชสมิ

อนุโลมยิตวาน สพพทา
จตุวา วายมถุตริ

มีความว่า ภิกษุผู้โยคาวจร ฟังอนุโลมพระพุทธรวณะเมืองค์ ๙ ประการ อย่าให้แตกออกไปทุกวันทุกเวลา ตั้งอยู่แต่ในอนวัชกรรมอันเป็นกบปิยะสมควรหาโทษมิได้ กระทำ ความเพียรให้ภิกษุโยภาวะยิ่งขึ้นไป ดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นประชากร มีพระราชโองการตรัสถามต่อไปว่า ภาณุเต นาคเสน ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชาญาณ ที่พระผู้เป็นเจ้าขององค์แห่งแหล่งปิ่นประการ ๑ นั้น เป็นอย่างไรเล่า

พระนาคเสนจึงถวายวิสัชนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ธรรมดาว่าแหล่งปิ่นคือรางปิ่นนั้น ย่อมอนุโลมตามลำปิ่น トラบเท่าที่สุดปลายปิ่น มิได้ขัดขวางแนบเนียนดี **ยถา** มีครุณาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าก็พึงปฏิบัติเคารพต่อกัน ตามที่เป็นพระเถระและภิกษุใหม่หรือปานกลาง เร่งคารวะเคารพอย่าให้กระด้างกระเดื่อง เคื่องแค้น ฟังอนุโลมดูจรางปิ่นอันอนุโลมตามลำปิ่นนั้น นี้แหละเป็นองค์อัน ๑ แห่งแหล่งปิ่น ยุติด้วยพระพุทธรูฎิกา ที่สมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้าตรัสไว้ ในวิฐรปุณณกชาดกว่า

จาไปว นูน เม ธิโร
ปฏิโลมัม น วตเตยย

วิโสว อนุโลมยัม
สโรว ชาตี วเส

มีความว่า วงศ์ของเราเป็นปราชญ์ ประพฤติเป็นอนุโลมเที่ยงตรงมาดูจรางปิ่น จะได้ ประพฤติเป็นปฏิโลมหามิได้ ดูจลูกปิ่นอันเล่นตรงไปตามรางปิ่นจะนั้น ดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นกษัตริย์ มีพระราชโองการตรัสถามต่อไปว่า ภาณุเต นาคเสน ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ที่พระผู้เป็นเจ้าขององค์แห่งกามี ๒ ประการนั้น เป็นอย่างไร

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรผู้ประเสริฐ ธรรมดาว่ากาย่อมจะจับอยู่ที่เดียว เหลียวแลไปแลมามีความรังเกียจไปรอบตัวกลัวภัย **ยถา** มีครุณาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าพึงมีสติสำรวมอินทรีย์ รักษาทวารทั้ง ๖ ตั้งใจระวังตัวกลัวภัย อย่าให้กิเลสเกิดใน ทวารทั้ง ๖ ได้ มีสติรักษาใจกลัวภัยโดยรอบคอบดูจกาดจะนั้น นี้เป็นองค์แห่งกาเป็นปฐม

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ธรรมดาภาเมื่อได้ของกิน สิ่งใดไว้ **กุนปี** วา คือซากศพก็ดี **อุจฉิฏฐ** วา คือ อาหารอันเป็นเดนก็ดี ย่อมร้องเรียกญาติ ของตนให้มากิน **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าเมื่อได้ลาภสักการะอันเป็นธรรมดา **อนุต-มโส** โดยอย่างต่ำแต่พอบาตรของตนนั้น ก็พึงแจกไปแก่เพื่อนพรหมจารีอันมีศีล ดุจกาอันร้อง เรียกญาติของอาตมาฉะนั้น นี่แหละเป็นองค์แห่งกาจารย์ ๒ ยุติด้วยคำอันพระธรรมเสนาบดี สารีบุตรเถรเจ้า กล่าวไว้ว่า

สเจ เม อุปนาเมนติ

สพเพล์ วิภชชิตวาน

ยถาสทฺถํ ตปสฺสีโน

ตโต ภูณฺเขมิ โภชนํ

มีใจความว่า ถ้าแลมีทายกทายิกาผู้ประกอบด้วยศรัทธาจะนำเอาอาหารมาถวายแก่ข้า สารีบุตร ผู้ประพฤดิธรรมนี้ ข้าผู้ชื่อว่าสารีบุตรนี้ ก็จะแบ่งซึ่งอาหารนั้น แจกจ่ายถวายในแก่ผู้มี ศีลให้ทั่วกัน แล้วจึงจะบริโภคอาหารต่อภายหลัง ดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสถามต่อไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา ที่พระผู้เป็นเจ้าว่า องค์แห่งวานรมี ๒ ประการนั้น เป็นอย่างไร

พระนาคเสนจึงถวายวิสัชนาว่า **มหาราช** ขอถวายพระพรบพิตรพระราชสมภาร ผู้เป็น อัครกษัตริย์อันประเสริฐ ธรรมดาวานรจะอาศัยอยู่ในที่ใด ก็ย่อมอยู่ที่โอกาสต้นไม้ใหญ่ ประกอบด้วยกิ่งก้านสาขาที่อาจเรือนซ้อนอยู่ได้ เพราะวานรนั้นกลัวภัย **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระ โยคาวจรเจ้าจะอยู่ที่ใดก็พึงดูสพรหมจารี ประเพณีที่มีกุศลเจตนามีหิริ มีศีลและกัลยาณธรรม เป็นพหูสูต ทรงธรรม กล่าวคำพิงรัก ควรจะเคารพตามถ้อยคำควรจะรู้ด้วยดี และชักชวนให้ เกิดอุตสาหะ นี่แหละพระโยคาวจรเจ้าคบหาซึ่งกัลยาณมิตรดังนี้ ได้แล้วจึงอาศัยอยู่ ดุจวานรอัน อาศัยอยู่ที่ไม้ใหญ่ฉะนั้น นี่แหละเป็นองค์แห่งวานรเป็นปฐม

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า วานรจะเที่ยวไปในไม้อันใด จะเข้าอยู่ในที่ไม้อันใด ครั้น สนธยาย่าราตรีแล้ว วานรก็นอนอยู่ที่ประเทศต้นไม้ที่นั้น **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้า เมื่อเที่ยวเข้าไปในป่าอันใด ครั้นย่ำสนธยาราตรีแล้ว พึงยืนและเดินจงกรมนั่งนอนจำวัดที่ป่าที่นั้น และได้วางเสียซึ่งพระสติปัญญา นี่แหละเป็นองค์แห่งวานร เป็นคำรบ ๒ ยุติด้วยคำที่พระ ธรรมเสนาบดีสารีบุตรเจ้ากล่าวไว้ว่า

จงกมนฺโตปิ ติฏฺฐนฺโต

ปวเน โสภติ ภิกฺขุ

นิสขฺชํ สยเนน วา

ปวณฺนเตว วณฺณิโต

มีความว่า พระโยคาวจรเจ้า จะยืนก็ดี จะเดินจงกรมก็ดี หรือนั่งนอนก็ดี ในปากกว้าง
ย่อมงามนักหนา ภิกษุควรจะชื่นชมยินดีปากกว้างนั้น ดังนี้ ขอถวายพระพร

จบโมรสรวรรคที่ ๑ แต่เพียงนี้

ในที่สุดวรรคนี้ พระคันถรจนาคารยัดผูกอุทยานคาถากล่าวหัวข้อบทมาติกา ที่แสดง
มาแล้วข้างต้นนั้นไว้ว่า

โมรสรโร จ กุกกุฏโฏ

กุมโม วิโส จ จาโป จ

กลนุทโท ทิปีนี ทิปีโก

วายโส อถ มกุกกุฏ

มีใจความว่า องค์แห่งลามี่เสียงอันพิลึก องค์แห่งไก่ องค์แห่งกระแต องค์แห่งแม่เสือ
เหลือง องค์แห่งพ่อเสือเหลือง องค์แห่งเต่า องค์แห่งปี องค์แห่งแหล่งปิ่น องค์แห่งกา องค์แห่ง
วานร เหล่านี้ ท่านจัดเป็นวรรคอันหนึ่ง ดังนี้แล

ลาวัลตาวรรค ที่ ๒

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิณฑกษัตราธิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสถามด้วยองค์แห่งน้ำเต้าต่อไป
ว่า องค์อัน ๑ แห่งน้ำเต้านั้นอย่างไรเล่า

พระนาคเสนเถรเจ้าจึงถวายพระพรว่า **มหाराช** ดูกุรบรมบพิตรผู้ประเสริฐ ธรรมดา
เถาน้ำเต้าย่อมเลื่อยไป เอาจวงพันเหนียวหน่วงซึ่งห่อมหญ้าและไม้แห้ง แล้วเลื่อยผ่านไปใน
เบื่องบนงอกงามอยู่ ณ เบื่องบนนั้น ยถา มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าพึงกระทำอารมณ์ให้
เหมือนเถาน้ำเต้าอันมีงวง หน่วงเอาพระอรหัตต์ด้วยใจ ให้จำเรณูอยู่ในพระอรหัตต์นั้น **มหाराช**
ดูกุรบรมบพิตรผู้มีศักดิ์ เป็นอัครกษัตริย์อันประเสริฐ นี้แหละเป็นองค์อัน ๑ แห่งน้ำเต้า ยุติ
ด้วยคำที่พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเจ้ากล่าวไว้

ยถา ลาวัลตา นาม

อาลมพิตวา โสณทิกาทิ

ตเถว พุทฺธปฺตฺเตน

อารมฺมเถ อาลมพิตวา

ติเณ กฏฺเจ ลตาย วา

ตโต วทฺตติ รุหติ

อรหตฺตผลกามินา

วทฺตติพฺพํ อเสขผลํ

มีความว่า ธรรมดาเก่าน้ำเต้าย่อมเองวงเหี่ยวเลื่อยไปบนหญ้าและไม้แห้งหรือเถาวัลย์ เจริญงอกงามอยู่บนสิ่งเหล่านั้นฉันใด พระพุทธบุตรผู้ใคร่จะบรรลุพระอรหัตผล ก็พึงหวัง อารมณ์เจริญพระอเสขผลฉันนั้น ดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระมกษัตราธิบดี ทรงพระนามชื่อว่ามิลินท์ป็นสาครราชธานี จึงมีพระราชโองการ ตรัสถามด้วยองค์แห่งประทุมชาติสืบต่อไปว่า องค์แห่งประทุมชาติ ๓ ประการนั้น อย่างไรเล่า

พระนาคเสนเถรเจ้าจึงถวายวิสัชนาว่า ธรรมดาว่าประทุมชาติบัวหลวงเกิดเนื่องเจริญ ขึ้นด้วยอาศัยซึ่งอุทกั และมิได้ติดไปด้วยอุทกั ยถา มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้ามิได้ ยินดีด้วยตระกูลและหมู่คณะ และลาภยศศักดิ์และการบูชานับถือ และจตุปัจจัยที่บริโภค และ จะต้องมีอารมณ์ติดไปด้วยสรรพกิเลสหามิได้ ดุจประทุมชาติอันมิได้ติดด้วยอุทกันั้น นี้เป็นองค์ แห่งประทุมชาติเป็นปฐม

มหาราช ขอถวายพระพร อีกประการหนึ่งเล่า ประทุมชาตินั้น ย่อมลอยน้ำอยู่เสมอ มิรู้จม ยถา มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าก็ครอบงำเสียได้ซึ่งสรรพภัยและความโศกกลอย อยู่ในโลกุตรธรรมเหมือนประทุมชาติฉะนั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งประทุมชาติเป็นคัมภ ๒

มหาราช ดูกรบรมบพิตรผู้เป็นอัครกษัตริย์อันประเสริฐ ประการหนึ่งเล่า ประทุมชาติ นั้น อันลมมีประมาณน้อยพัดถูกต้องแล้ว ก็สะเทือนหวั่นไหว ยถา มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจร เจ้าก็พึงสำรวมในกิเลส แม้มีประมาณน้อย และมีปรกติเห็นภัยทั้งปวงย่อมหวั่นไหวต่อกิเลสภัย เหมือนประทุมชาตินั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งประทุมชาติที่คัมภ ๓ สมด้วยพระพุทธฎีกาที่ สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าโปรดประทานไว้ว่า

อนุมตเตสุ วขุเชสุ ภยทสฺสาวี สมากาย ลิกฺขติ ลิกฺขาปเทสุ.

มีความว่า อันว่าพระโยคาวจรเจ้านั้น ถึงโทษจะน้อยก็กลัวนัก ย่อมสมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระมกษัตราธิบดี ทรงพระนามว่ามิลินท์ป็นสาครราชธานี จึงมีพระราชโองการ ตรัสถามพระนาคเสน ด้วยองค์แห่งพีชสืบต่อไปว่า องค์แห่งพีช ๒ ประการนั้น อย่างไรเล่า

พระนาคเสนเถรเจ้าจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูกรบรมบพิตรผู้ประเสริฐ **พีช** นาม ขึ้นชื่อว่าพีชพรรณขาว **อปฺปมตฺติกมฺปิ** แม้มีประมาณน้อยอันบุคคลหว่านลงแล้วในเนื่อนา อันดี ทั้งฝนก็ชุกชุมชุ่มรากและใบ พีชที่หว่านลงนั้นไซ้ร ก็ให้ผลมากนักหนา ยถา มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าก็พึงพิจารณาดูศีลที่มีโทษอันน้อย มิให้ต่างพร้อย เป็นสามัญผล แล้วก็พึง ปฏิบัติให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป นี้แหละเป็นองค์แห่งพีชเป็นปฐม

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่ง **มหाराช** ดูรณะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ธรรมดาว่าพืชอันบุคคลหว่านลงในเนื้อนาที่เขาชำระดีแล้ว คือตากถางพรวนดินไว้เป็นอันดี ย่อมงอกงามเจริญโดยเร็ว **ยถา** มีครุวนาฉนใด พระโยคาวจรเจ้าพึงกระทำน้ำใจให้ดี อยู่ในที่สงัด แล้วหว่านลงซึ่งจิตนั้นในพระสติปัญญาอันเป็นเนื้อนาอันเลิศ ก็จะทำให้เกิดผลเจริญงอกงามโดยเร็ว พลันฉนนั้น นี้แหละเป็นองค์ที่ ๒ แห่งพืช ยุติด้วยคำอันพระอนุรุทธเถระผู้เป็นเจ้ากล่าว ไว้ว่า

ยถาปิ เขตเต ปริสุทฺธ

พืชณฺจสฺส ปตฺถุจิตํ

โทติ วิปลํ ผลนฺตสฺส

ปริโตเสติ กสฺสโก

ตถเว โยคินา จิตฺตํ

สุณฺณาการเว วิโสชิตํ

สติปัญญาเนเขตฺตวเร

ชิปปเมว วิรุทฺติ

มีความว่า พืชที่หว่านลงในเนื้อนาอันดีบริสุทธิ์เป็นทั้งงอกงาม ย่อมมีเมล็ดผลไพบูลย์ ให้เจ้าของนาชื่นชมยินดี ฉนใด พระโยคาวจรเจ้าก็ชำระจิตให้สะอาดในที่อันสงัดแล้ว ย่อมเจริญงอกงามในเนื้อนาอันประเสริฐ คือพระสติปัญญาโดยเร็วพลันดุชพืชนั้น ดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามพระนาคเสนต่อไปว่า องค์ ๑ แห่งไม้ขานางนั้น อย่างไรเล่า

พระนาคเสนจึงถวายวิสัชนาว่า **มหाराช** ดูกรบรมบพิตรผู้มีศักดิ์เป็นอัครกษัตริย์อันประเสริฐ ธรรมดาว่าไม้ขานางนั้น ย่อมเจริญในภายในแผ่นดิน งอกขึ้นได้ประมาณ ๑๐๐ ศอก **ยถา** มีครุวนาฉนใด พระโยคาวจรเจ้าก็แสวงหาพระสามัญผล ๔ พระปฏิสัมภิตา ๔ พระอภิญญา ๖ และสมณธรรมทั้งปวงในเรือนอันสงัด (คือในป่าอันสงัด) ย่อมเจริญขึ้น ดุจต้นขานางคุดอยู่ที่ใต้ดิน เกิดขึ้นได้ประมาณ ๑๐๐ ศอกฉนนั้น นี้เป็นองค์อัน ๑ แห่งไม้ขานาง ยุติด้วย คำที่พระราหูเถระเจ้ากล่าวไว้ว่า

สาलगฺลยาณิกา นาม

ปาทโป ธรณิรุโ

อนฺโตปจฺวิยฺเยว

สตฺตฺตเถ ปวทฺตฺตติ

ยถา กาลมฺหิ สมฺปตฺเต

ปริปาเกน โส ทฺโม

อุพฺพิชฺชิตฺวาน เอกาหํ

สตฺตฺตเถ ปวทฺตฺตติ

เอวเมวโช มหาวิโร

สาलगฺลยาณิกา วิย

อพฺภนฺตเร สุณฺณาการเว

ธมฺมโต อภิวทฺตฺตติ

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรผู้ประเสริฐ ธรรมด่าว่านาวา ที่ติดโศโครกอยู่ในมหาสมุทรนั้น ย่อมจะกระทบไปด้วยคลื่นและระลอกเป็นอันมาก นาวานั้นติดแน่นมิหลุดแล่นไปสู่ที่อื่นได้ **ยถา** มีครุวนาฉนไต พระโยคาวจรเจ้าพึงยังจิตที่จะให้ช้องอยู่ในสภาวะที่จะประทอนซึ่งมหาวิตกอันมาก และระคะโทสะโมหะมิให้เกิดในสันดานได้ เร่งรักษาจิตไว้อย่าให้เตรไปในที่อื่นได้ ดุจนาวาอันติดในโศโครกช้องอยู่ในมหาสมุทร มิได้ไปในที่อื่นนั้นนี้แหละเป็นองค์แห่งนาวาเป็นปฐม

มหาราช ดุรานะบพิตรผู้เป็นจอมกษัตริย์อันประเสริฐ องค์แห่งนาวาช้องอยู่ในมหาสมุทร อีกอย่างหนึ่งนั้น คือนาวามีได้ห้วนไหววมดิ่งลงอยู่ในน้ำลึกแล้วมิได้เลื่อนไปอื่น จมอยู่ที่เดียว **ยถา** มีครุวนาฉนไต พระโยคาวจรเจ้ามิได้จมอยู่ในลาภสักการะ และที่เคารพนบนอบ นับถือพึ่งหาเลี้ยงชีวิตพอเป็นยาปนมัด ตั้งจิตไว้แน่วแน่ตั้งอยู่ ดุจนาวาจมอยู่ในน้ำ นี้แหละเป็นองค์แห่งนาวาอันช้องอยู่ในมหาสมุทรที่คำรบ ๒ ยุติด้วยคำอันพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเจ้ากล่าวไว้ว่า

ยถา สมุทฺเท ลคฺคนกา

น ปลวติ วิสีทติ

ตถา ลากสกุกาเรน

มา ลคฺเคถ ปลีทถ

มีความว่า นาวาเมื่อจมลงในมหาสมุทร มิได้ห้วนไหวและตั้งอยู่ที่เดียวฉนไต พระโยคาวจรเจ้าก็ได้จมอยู่ในลาภและสักการะ ดุจนาวาอันติดอยู่ในมหาสมุทรนั้นนั้น ดังนี้ ขอถวายพระพร

พระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสถามด้วยองค์แห่งเสากระโดงสี่ไปว่า องค์ ๑ แห่งเสากระโดงนั้นอย่างไรเล่า

พระนาคเสนเถรเจ้าวิสัยชนาว่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรผู้มีศักดิ์เป็นอัครกษัตริย์อันประเสริฐ **ภูโป นาม** ชื่ออันว่าเสากระโดง ย่อมทรงไว้ซึ่งใบและเชือกและรอกได้ฉนไต พระโยคาวจรเจ้าพึงประกอบทรงไว้ซึ่งสติสัมปชัญญะรื้อรอบคอบ คือ ในเวลาจะเดิน ยืน นั่ง นอนก็ดี ในเวลาก้าวไปถอยหลังกลับก็ดี ในเวลาเหลียวไปและมาก็ดี ในเวลาคุ้เข้าเหยียดออกก็ดี ในเวลาห่มผ้าสังฆาฏิหรือจีวรหรืออุ้มบาตรก็ดี ในเวลานั้นหรือเคี้ยวและลิ้มรสก็ดี ในเวลาถ่ายอุจจาระปัสสาวะก็ดี ในเวลาเดินไปและนั่งอยู่ยืนอยู่นอนอยู่ตื่นอยู่พูดอยู่นิ่งอยู่ก็ดี พึงมีสติสัมปชัญญะประจำอยู่ทุกเมื่อ ดุจเสากระโดงอันทรงไว้ซึ่งใบและรอกและเชือกนั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งเสากระโดงประการ ๑ ยุติด้วยพระพุทธรูฎีกาที่พระมหากรุณาเจ้าหากตรัสพระสัทธรรมเทศนาไว้ว่า

สโต ภิกฺขเว ภิกฺขุ วิหเรยฺย สมฺปชาโน อโย ตุมหากํ อนุสาสนี

มีความว่า **ภิกษเว** ดูกรท่านทั้งหลาย ภิกษุพึงมีสติสัมปชัญญะแล้ว จงบำเพ็ญสมณธรรม อยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ นี่เป็นอนุสาสนีคำสั่งสอนที่เราให้ท่านทั้งหลาย ดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี จึงมีพระราชโองการตรัสถามซึ่งองค์ ๓ แห่งลำดับ ต้นหนสืบไป

พระนาคเสนจึงวิสัยชานว่า **มหาราช** ดูรณะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ **นิยามโก นาม** ชื่ออันว่าต้นหนย่อมนิมิตติ มัธยัสถ์ตั้งอยู่ทั้งกลางวันกลางคืนคอยดูสำเภา ยถา มีครุวนา ฉันไค พระโยคาวจรเจ้าฟังกระทำเหมือนต้นหนนั้น อย่าประมาททั้งกลางวันกลางคืน พึงรักษา จิตของอาตมาด้วยโยนิโสมนสิการปัญญาเหมือนฉันนั้น นี้แหละเป็นองค์อันหนึ่งแห่งต้นหน จัด เป็นปฐม **มหาราช** ขอถวายพระพร สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้มีพระพุทธรูปปฏิภาตรัสไว้ใน พระธรรมบทว่า

อปฺปมาทตา โทถ

สจิตฺตมนุรกุชถ

ทุคฺคา อุตฺตรถตุตฺตานํ

ปงฺเก สนฺโนว กุณฺชโร

มีความว่า ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาท รักษาไว้ซึ่งจิตของตน เพียรที่จะให้พ้นกิเลส ดุจพระยาบุญชรอันติดอยู่ในเปลือกตม อันเพียรจะขึ้นจากเปลือกตมฉะนั้น

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ธรรมดาว่าต้นหนย่อมรู้ว่า ที่ นั้นเป็นโลโครก ที่นั้นไปสวัสดิโนนทีทางสมุทร ยถา มีครุวนาฉันไค พระโยคาวจรเจ้าก็กำหนดไว้ ว่า ธรรมสิ่งนี้เป็นโทษ ธรรมสิ่งนี้หาโทษมิได้ สิ่งนี้ควรเสพ สิ่งนี้ไม่ควรเสพ สิ่งนี้แล้ว สิ่งนี้ประณีต สิ่งนี้ดำเป็นกัณห์ปักษ์ สิ่งนี้ขาวเป็นสุกปักษ์ มีอุปไมยเหมือนต้นหนนั้น นี้แหละเป็นองค์ แห่งต้นหนที่คำรบ ๒

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ธรรมดาว่าต้นหนย่อมตั้งเข็ม ด้วยตนเอง มิให้ผู้อื่นถูกต้อง ระวางเรือมิให้เป็นอันตราย ยถา มีครุวนาฉันไคพระโยคาวจรก็พึง ตั้งเข็มคือความสำรวมจิตเป็นอันดี ระวางมิให้ตริกไปในอกุศลวิตกอันลามกเหมือนฉันนั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งต้นหนที่คำรบ ๓ ยุติด้วยพระพุทธรูปปฏิภาตรัสไว้ในสังยุตตนิกายว่า

มา ภิกฺขเว ปาปเก อกุสฺสเล วิตกฺกเถ เสยฺยถิทํ กามวิตกฺกํ พยาบาทวิตกฺกํ วิทิสาวิตกฺกํ

มีความว่า **ภิกษเว** ดูรณะภิกษุทั้งหลาย ท่านอย่าได้วิตกถึงอกุศลอันเป็นบาป อกุศลที่เป็นบาปคือสิ่งใด คือกามวิตกประการ ๑ พยาบาทวิตกประการ ๑ วิทิสาวิตกประการ ๑ ดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดีจึงตรัสถามด้วยองค์แห่งคนทำงานต่อไปนี้ องค์ ๑ แห่งคนทำงานนั้น อย่างไรเล่า

พระนาคนเสนจึงวิสัยชานว่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรผู้ประเสริฐ บุคคลกระทำการงานนั้น คิดตั้งนี้ว่า **อหิ** อันว่าอาตมา **ภคตโก** จะกระทำการจ้างท่านด้วยหวังว่าจะได้ค่าจ้างมาก ที่นี้ อาตมาไม่ประมาทแล้วจะกระทำให้ได้การงานความนี้เปรียบฉันใด พระโยคาวจรเจ้าฟังคิด ตั้งนี้ว่า **อหิ** อันว่าอาตมาจะพิจารณาซึ่งมหาภูตกายทั้ง ๔ คือ พิจารณากายเป็นปฐพี อาโป เตโช วาโย ให้เนือง ๆ ไม่ประมาท ให้จิตเป็นเอกัคคตา มีสติสัมปชัญญะรื้อรอบคอบ อาตมาก็จะ พ้นจากชาติชราพยาธิมรณะ โสภปริเทวทุกขโทมนัสอุปายาส ที่นี้อาตมาไม่ประมาทแล้ว ฟังคิด เหมือนกันกับคนกระทำกตกรรมฉะนี้ นี่แหละเป็นองค์แห่งคนกระทำการงานอัน ๑ ยุติด้วย คำที่พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเจ้ากล่าวไว้ดังนี้

กายํ อิมํ สมมสถ

ปริชานาถ ปุณฺณปุณฺ

กายเ สภาวํ วิทิตวา

ทุกขสฺสन्दํ กริสฺสถ

มีความว่า ท่านทั้งหลายจงพิจารณากำหนดซึ่งกายของอาตมานี้เนือง ๆ ท่านทั้งหลาย รู้ความเป็นจริงในกายนี้แล้ว จักกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ากรุงมิลินท์ภูมินทรราชิบดีจึงตรัสถามด้วยองค์แห่งสมุทรรตอไปว่า องค์ แห่งมหาสมุทรร ๕ นั้น คืออะไรบ้าง

พระนาคนเสนจึงถวายพระพรว่า **มหाराช** ดูกรานะบพิตรผู้มีศักดิ์เป็นอัครกษัตริย์อัน ประเสริฐ ธรรมดาว่ามหาสมุทรรนั้นมิได้มีซากศพติดอยู่ **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้า มิได้ติดอยู่ด้วย ราคะ โทสะ โมหะ มานะ มัถชะ คือ ลบหลู่คุณท่านละตระหนี่ ริษยา มายา สาไถย ใจบมิโกง โภทก ทุจริต มลทิน กิเลส ดูพระมหาสมุทรรอันมิได้เจือไปด้วยอสุภ ฉะนั้น นี่แหละ เป็นองค์อัน ๑ แห่งมหาสมุทรร จัดเป็นปฐม

ปุณ จ ปรี **มหाराช** ดูกรานะบพิตรผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ อีกประการหนึ่งเล่า มหาสมุทรรทรงไว้ซึ่งแก้วมุกดาแก้วไพฑูรย์แก้วประพาฬ แก้วพลีก็มีประการต่าง ๆ มิได้เรียราย ไปในภายนอก **ยถา** มีอุปมาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าได้แล้วมรรคและผล วิโมกข์สมาธิสมาบัติ และพระวิปัสสนาพระอภิญญา ๖ ซึ่งจัดเป็นแก้วอันเลิศต่าง ๆ ก็พึงรักษาไว้ภายในจิต มิได้ ให้แพร่ไปภายนอก ดูมหาสมุทรรทรงไว้ซึ่งแก้วต่าง ๆ นั้น นี่แหละเป็นองค์ที่คำรบ ๒ แห่ง มหาสมุทรร

ขุน จ ปรี่ มหาราช ดุรานะบพิตรผู้มีศักดิ์เป็นอัครกษัตริย์อันประเสริฐ ธรรมดาว่ามหาสมุทร ย่อมเป็นที่อยู่แห่งมหาภูตเป็นอันมากฉันใด พระโยคาวจรเจ้าพึงเข้าไปใกล้แล้วซึ่งพรหมจารีเป็นกัลยาณมิตร **อบปิจณฺ์ สนฺตฺภูจฺ์** อันมักน้อยสันโดษ และกล่าวสรรเสริญซึ่งธุดงค์และประพาสลิลเลขความขัดเกลา และประกอบด้วยมารยาทเป็นลัทธิภิกษุ มีศีลเป็นที่รักควรจะเคารพควรจะสรรเสริญ เป็นผู้อดตามถ้อยคำ มีใจหนักแน่น และตักเตือนให้รู้ ตีเตือนคนบาปให้โอวาทความสั่งสอน ชักชวนให้รู้ ให้สมาทาน ว่าให้เกิดอุตสาหะ สรรเสริญซึ่งใจเป็นกุศล ดุจมหาสมุทรอันเป็นที่อยู่แห่งมหาภูตทั้งหลายฉันนั้น นี่แหละเป็นองค์ที่คำรบ ๓ แห่งมหาสมุทร

ขุน จ ปรี่ มหาราช ดุรานะบพิตรผู้ประเสริฐ ประการหนึ่ง สมุทรย่อมเต็มไปด้วยน้ำอันไหลมาแต่แม่น้ำทั้งหลาย คือคงคา ยมุนา อจิรวดี สรรภู มหิ และน้ำในอากาศเป็นอันมากฉันใด พระโยคาวจรเจ้าก็ได้ล่วงเสียดซึ่งสิกขาบท เพราะยินดีซึ่งลาภสักการะ และการสรรเสริญ และนับถือไหว้นบบูชา แม้เหตุเลื่องชีวิต พึงทรงสิกขาบทไว้ให้บริบูรณ์ ดุจสมุทรอันเต็มไปด้วยน้ำ ฉะนั้น นี่แหละเป็นองค์ที่คำรบ ๔ แห่งมหาสมุทร ยุติด้วยพระพุทธรูปที่สมเด็จพระมหากรุณาโปรดประทานไว้ดังนี้

เสยฺยถาปี มหาราช สมุทฺโท จิตฺตมฺโฆ เวลฺล์ นาติกกมฺติ เอวเมวโข มหาราช ยํ มยา สวากานํ สิกขาบทํ ปณฺณตฺตํ ตํ มม สวากา ชีวิตเหตุปี นาติกกมนฺติ.

พระพุทธรูปนี้ตรัสแก่บรมกษัตริย์องค์หนึ่ง มีนามมิได้ปรากฏมีใจความว่า **มหาราช** ขอถวายพระพร ธรรมดาว่าสมุทรเต็มด้วยน้ำ ยังมิได้ลดทอดถอยน้อยแห่งเหือดไป **ยถาปี** แม้ฉันใด อันว่าสิกขาบทอันใดที่ตถาคตบัญญัติไว้แก่สาวกทั้งหลาย สาวกของตถาคตจะได้ละวางหา มิได้ แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต สิกขาบทบมิได้ต่างพร้อมถอยไปได้ ดุจสมุทรอันเปี่ยมด้วยน้ำดังนี้ ขอถวายพระพร

ขุน จ ปรี่ อีกประการหนึ่ง สมุทรไม่รู้เต็มด้วยน้ำอันไหลมาแต่แม่น้ำทั้งปวง คือคงคา ยมุนา อจิรวดี สรรภู มหิ และน้ำอันตกจากอากาศด้วยฉันใดก็ดี พระโยคาวจรเจ้าจะได้เปื้อนหน่ายในที่จะฟังซึ่งอรรถกถาบาลี และพระอภิธรรม พระวินัย พระสูตรเป็นบทวิคคหะ และเป็นบทวิภัติและสั่งสอนของสมเด็จพระมหากรุณามิ่งองค์ ๙ ประการนั้น หามิได้ ดุจสมุทรมิได้รู้เต็มด้วยน้ำฉะนั้น นี่แหละเป็นองค์แห่งมหาสมุทร คำรบยุติด้วยพระพุทธรูปที่สมเด็จพระมหากรุณาเจ้าตรัสไว้ในมหาสุตตโสสมชาดกว่า

**อคฺคิ ยถา ตินฺนภูจฺ์ ทหนฺโต
น ตปฺปติ สาคโร วา น นทีหิ**

เอวปี เว ปณฺทิตา ราชเสฏฺจ

ธมฺมํ สุตฺวา น ตปฺปนฺติ สุภาสิตน

มีใจความว่า **ราชเสฏฺจ** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ธรรมดาว่าเพลิงไหม้หญ้าแห้งแล้วมิได้รู้ไหม และสมุทรอันใหญ่มิรู้เต็มด้วยน้ำ **ยถา** มีครุวนาฉนฺได พระโยคาวจรเจ้าก็มิได้อิ่มด้วยสุภาสิต ดุจเพลิงและสมุทรฉนนันดั่งนี้ ขอถวายพระพร

จบลาุลตาวรรคที่ ๒ แต่เท่านี้

ในที่สุดวรรคนี้ พระคันถรจนาจารย์เจ้า ผูกอุทานคาถากล่าวหัวข้อบทมาติกา ที่แสดงมาข้างต้นไว้ว่า

ลาุลตา จ ปทุมํ

พีชํ สาลกฺลยาณิกา

นาวา จ นาวาลคฺคนํ

กุโบ นียามิโก ตถา

กมฺมกาโร สมฺพุทฺโธ จ

วคฺโค เตน ปวฺจจติ

มีใจความว่า องค์แห่งน้ำเต้า องค์แห่งประทุม องค์แห่งพีช องค์แห่งไม้ขนาน องค์แห่งเรือ องค์แห่งเรือที่ติดไสโครก องค์แห่งเสากระโดง องค์แห่งต้นหน องค์แห่งคนทำการงาน องค์แห่งสมุทร เหล่านี้ท่านจัดเป็นวรรคอันหนึ่ง ดั่งนี้แล

จักกวัตตวรรค ที่ ๓

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ปิ่นสาครราช จึงมีพระราชโองการประภาษถามในองค์ ๕ แห่งปฐมปิยะพระนาคเสนสืบต่อไป

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า องค์แห่งปฐมพินัน บุคคลจะเรียรายลงซึ่งของพึงใจ และได้พึงใจ คือเสมหะและน้ำมูกน้ำลาย ถ้ายอจจาระปัสสาวะลงก็ดี ปฐมพินันได้ยินดียินร้าย **ยถา** มีครุวนาฉนฺได พระโยคาวจรเจ้านั้น จะได้ลาภอันพึงใจไม่พึงใจก็ดี จะมียศหรือความเลื่อมยศก็ดี จะได้สรรเสริญนินทาสุขทุกข์สิ่งใด ๆ ก็ดี ก็มีอารมณ์เป็นอุเบกขาคือคงที่ไม่หวั่นไหว ดุจปฐมพินัน นี้เป็นองค์แห่งปฐมพินันปฐม

อนึ่ง องค์แห่งปฐมปีที่ ๒ คือ ธรรมดาแผ่นดินท่อนถึงความประดัดด้วยเครื่องประดับและ
ลูปไล้ ต้องอบด้วยกลิ่นของอาตมา ยถา มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าย่อมประดับประดาคือ
นุ่งหมกาสายะ อย่าได้ละเสียซึ่งกลิ่นแห่งตน กล่าวคือพระจตุปารีสุทธิศีล และปาฏิโมกขสังวรศีล
และปัจจยสันนิสิตศีล และอินทริยสังวรศีล มีอุปมาดังนั้น นี่เป็นองค์แห่งปฐมปีที่ คำรบ ๒

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ
ธรรมดาว่าปฐมที่ย่อมตัน มิได้เป็นโพรง เป็นแท่งเดียวฉันใดก็ดี พระโยคาวจรเจ้าพึงรักษาศีล
บริสุทธิ์เป็นแท่งเดียว มิได้ต่างพร้อยเป็นช่องเป็นโพรงดุจปฐมปีที่ฉะนั้น นี่เป็นองค์แห่งปฐมปีที่
คำรบ ๓

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ
แผ่นดินที่ทรงไว้ซึ่งคามนิคมชนบท พฤษาบรรพตแนวหน้าที่ สระโบกขรณิมฤคปักษีรณาริ มิได้
รู้เบื้อหน่ายเกียจคร้าน ยถา มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าย่อมให้อิวาทความสั่งสอน ยัง
สัตว์ให้รู้กระแสนธรรม ตักเตือนให้อุตสาหะอาจหาญ และมีได้รู้เบื้อที่จะพึงพระสัทธรรมเทศนา
ดุจแห่งดินฉันนั้น นี้แหละเป็นองค์ที่ ๔ แห่งปฐมปี

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้มีศักดิ์เป็น
อัครกษัตริย์อันประเสริฐ แผ่นดินนั้นที่จะคิดร้ายเบียดเบียนสัตว์หามิได้ หรือจะยินดีต่อผู้ใดก็หา
มิได้ฉันใด พระโยคาวจรเจ้าก็พึงปราศจากความยินดีและความยินร้าย ดุจพื้นพสุธาฉะนั้น นี่
เป็นองค์คำรบ ๕ แห่งปฐมปี ยุติด้วยคำอันอุบาสิกาชื่อว่า จุลสุภัททากล่าวไว้ว่า

เอกณฺจปาหํ วาสฺยา

คจฺเจ กมฺบิตฺมานโส

เอกณฺจปาหํ คนฺธเณ

อาลิมฺเบยฺย ปโมทิต

อหฺมสฺสทฺธิ ปฏฺฐิมนฺตฺถิ

ราโค อสฺสมิ น วิชฺชติ

ปจฺจวิสมํ จิตฺตํ ตว

ตาทิสฺสา สมณฺา มม

มีความว่า แต่ก่อนเข้าได้มีใจกำเริบ ฆ่าสัตว์ด้วยอาวุธมีดพร้าอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง
เข้าลูบทาของหอมแล้วชื่นชมยินดี บัดนี้จิตเข้าไม่มีปฏิฆะโทสะและราคะอัสสมิมานะ จิตของท่าน
เป็นดุจหนึ่งพื้นพสุธา สมณะของข้าก็เช่นนั้น ดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรราชิบดี มีพระราชโองการตรัสถามองค์ ๕ แห่งน้ำสือบไป

พระนาคนเสนาจึงถวายพระพรว่า **มหाराช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ
ธรรมดาน้ำที่ไม่ขุ่นไม่มัว ไสอยู่เป็นปรกติ บริสุทธ์นักฉันใด พระโยคาวจรเจ้าก็ได้พูดจา

อุบายแยบคายจะหาลาภ มีจิตบริสุทธิ์เป็นอันดี ดุจน้ำอันบริสุทธิ์ฉะนั้น นี่แหละเป็นองค์แห่งน้ำ เป็นปฐม

ขุน จ ปรี่ ประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ธรรมดาว่าน้ำแล้ว เย็นอยู่เป็นปกติ **ยถา** มีครุวนาฉน์ใด พระโยคาวจรเจ้าประกอบด้วยขันตี เมตตา มิได้มีวิหิงสา คิดกรุณาสัตว์ มีจิตเมตตาจริง ๆ ดุจน้ำอันเย็นฉน์นั้น นี่แหละเป็นองค์ แห่งน้ำที่คำรบ ๒

ขุน จ ปรี่ อีกประการหนึ่งเล่า **อภัย อาโอบ** อันว่าน้ำนี้มีชาติอันสะอาด สิ่งใดเป็นมลทิน ก็ชักล้างให้สะอาดได้ฉน์ใด พระโยคาวจรเจ้า จะเข้าไปปากก็ดี จะเข้าไปบ้านก็ดี ก็พึงกระทำ มิให้ มีโทษในอุปัชฌาย์และอาจารย์ หมดมลทินดุจน้ำฉน์นั้น นี่เป็นองค์แห่งน้ำที่คำรบ ๓

ขุน จ ปรี่ อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ผู้เป็นอัคร กษัตริย์อันประเสริฐ **อภัย อาโอบ** อันว่าน้ำนี้เป็นที่ปรารถนาแห่งคนเป็นอันมาก **ยถา** มีครุวนาฉน์ใด พระโยคาวจรเจ้าพึงยังจิตให้สลเลขสันโดษ ก็จะเป็นที่ปรารถนาทำบุญแห่งมนุษย์นิกรและเทวา ทั้งปวง ดุจน้ำอันเป็นที่ปรารถนาแห่งคนเป็นอันมากฉน์นั้น นี่เป็นองค์แห่งน้ำคำรบ ๔

ขุน จ ปรี่ อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ **อภัย อาโอบ** อันว่าน้ำนี้ยอมให้สำเร็จประโยชน์แก่คนทั้งปวงอันเต็มกิน **ยถา** มีครุวนาฉน์ใด พระ โยคาวจรเจ้าจะได้ทะเลาะวิวาทและจะได้ประมาทด้วยกายวาจาใจ แก่บุคคลผู้อื่นนั้นหามิได้ มีแต่ จะให้สัตว์เป็นสุข ดุจน้ำอันเป็นประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายฉน์นั้น นี่เป็นองค์แห่งน้ำที่คำรบ ๕ ยุติด้วยพระพุทธรูปที่สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้า ตรัสไว้ในกัณฑ์ชาดกว่า

วรณฺเจ เม อโท สกฺก

สพฺพญตฺตานมิสฺสร

น มโน วา สรโร วา

มํ กเต สกฺก กสฺสจ

กทาจิ อฺปทณฺเฑตถ

เอตํ สกฺก วโร วเร

มีความว่า ข้าแต่สมเด็จพระมรินทราธิบดินทร์อันมีนามว่าสักกะ ผู้เป็นอิสระเลิศยิ่งใหญ่มากว่า สรรพสัตว์ ถ้าแล้ว พระองค์จะพระราชทานพรแก่ข้าพระบาทแล้วไซ้ ข้าพระบาทจะขอเลือก เอาพรนี้ คือข้าพระบาทมีความปรารถนา มิให้ผู้ใดผู้หนึ่งรบกวนใจให้เดือดร้อน และเบียด เบียนร่างกายให้เจ็บป่วยเวทนา แม้ในเวลาบางคราวบางสมัย ขอพระองค์จงประสาทประสิทธิ ปรอันนี้ ให้แก่ข้าพระบาทตามประสงค์ดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดินทร์ มีพระราชโองการตรัสถามว่า องค์ ๕ แห่งเพลงนั้น คืออะไรบ้าง

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ อันว่าองค์แห่งเพลิงเป็นปฐมนั้น คือ ธรรมดาว่าเพลิงย่อมเผาเอาซึ่งสิ่งทั้งปวง เป็นต้นว่า หญ้าแห่งนั้นให้ไหม้ได้ฉับใด พระโยคาวจรเจ้าพึงเผาเสียซึ่งกิเลสอันเป็นภายในและภายนอก อันเป็นอิฏฐารมณฺ์และอนิฏฐารมณฺ์ ด้วยเพลิงคือเมตตาญาณฉับนั้น นี้เป็นองค์แห่งเพลิงเป็นปฐม

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้เป็นอัครกษัตริย์อันประเสริฐ **เตโช** อันว่าเพลิงนี้ **นิทริโย อการุณิโก** จะได้กรุณารักใคร่เชื้อหญ้าและไม้ผู้ทั้งหลายหามิได้ **ยถา** มีครุวนาฉับใด พระโยคาวจรเจ้าก็มีได้รักใคร่มิได้เอ็นดูกรุณาต่อกิเลสทั้งปวง **ดุจไฟฉับนั้น** นี้เป็นองค์แห่งเพลิงที่คำรบ ๒

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้มีศักดิ์เป็นอัครกษัตริย์อันประเสริฐ **เตโช** นั้นห้ามเสียซึ่งหนาวได้ **ยถา** มีครุวนาฉับใด พระโยคาวจรเจ้า ก็พึงทำให้ร้อน คือ กระทำความเพียรฆ่าเสียซึ่งกิเลส **ดุจเพลิงอันห้ามเย็นและหนาวฉับนั้น** นี้เป็นองค์แห่งเพลิงที่คำรบ ๓

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ **เตโช** อันว่าเพลิงนั้น มีแต่จะพลุ่งไปให้ร้อนให้อุ่น **ยถา** มีครุวนาฉับใด พระโยคาวจรเจ้าอย่าพึงคิดมัวเมาและเบียดเบียนผู้ใด พึงกระทำใจดุจเพลิงอันร้อนทำให้อุ่นฉับนั้น นี้เป็นองค์แห่งเพลิงที่คำรบ ๔

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ องค์แห่งเพลิงเป็นคำรบ ๕ นั้น ได้แก่แสงเพลิงอันสว่าง กำจัดเสียซึ่งมืดมนอนธการ **ยถา** มีครุวนาฉับใด พระโยคาวจรเจ้าพึงสำแดงซึ่งญาณาลोक กำจัดเสียซึ่งอวิชชานธการ คือกองอวิชชาอันมืดฉับนั้น นี้เป็นองค์แห่งเพลิงที่คำรบ ๕ ยุติด้วยพระพุทธรูปที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธภควันตบพิตร ตรัสโปรดประทานสั่งสอนพระบวรพุทธปิโยรสราหุลเถระ ด้วยบาลีว่า

เตโชสมํ ราชูล ภวานํ ภาวะหิ เตโชสมํ หิ เต ราชูล ภวากรํ ภายโต เย อุบุบุนา กุสลา ตสฺส จิตฺตํ น ปริยาทาย จสฺสตี

พระพุทธรูปที่สมเด็จพระมหากรุณาธิคุณสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธภควันตบพิตรตรัสโปรดว่า ดูกรราชูล ภาวนาเสมอด้วยเตโช เธอจงจำเรณูภาวนากระทำจิตของอาตมาให้เหมือนเตโช เมื่อเธอเจริญภาวนาดังนี้ จะเกิดมีแต่กุศล อกุศลก็จะไม่ครอบงำจิตของเธอ ดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้ปรีชาเฉลิมปราชญ์ องค์ ๕ แห่งวาโยนั้นอย่างไร

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้มีศักดิ์เป็น
อัครกษัตริย์อันประเสริฐ ธรรมดาว่าวาโยย่อมพัดหอบหวนกลิ้งดอกไม้ในแถวแนวป่าให้
หอมหวนเฟื่องฟูไป **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าพึงยินดีในราวป่ามีดอกไม้อันหอม
บริสุทธิ์ คือพระวิมุตติธรรม ดูจวาโยพัดไปในป่าฉันนั้น นี่เป็นองค์แห่งวาโยเป็นปฐม

บุณ จ ปร **มหาราช** อีกประการหนึ่ง ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้มีศักดิ์อันประเสริฐ
วาโย อันว่าลมย่อมพัดหุ้มไม้ทั้งปวงให้วินาศ ทำให้โคนได้หมดตลอดถึงรากแก้วฉันใด พระ
โยคาวจรเจ้าก็พึงพิจารณาไปในราวป่าคือสังขารธรรม แล้วพึงกำจัดเสียซึ่งกิเลส ทำให้พินาศ
หลุดถอนจากสันดานดูจวาโยฉันนั้น นี่เป็นองค์แห่งวาโยที่คำรบ ๒

บุณ จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้มีศักดิ์เป็นอัครกษัตริย์
อันประเสริฐ ธรรมดาว่าวาโยย่อมพัดไปในอากาศฉันใด พระโยคาวจรเจ้าพึงกระทำจิตให้เที่ยว
ไปในโลกุตระธรรม ดูจลมอันพัดไปในอากาศฉันนั้น นี่เป็นองค์แห่งวาโยที่คำรบ ๓

บุณ จ ปร ประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ **วาโย**
อันว่าลมย่อมพัดพากลิ้งฟูไปฉันใด พระโยคาวจรเจ้าก็พึงเสพกลิ้งศีลแห่งตน ดูจลมอันหอบ
หวนให้กลิ้งฟูไปฉันนั้น นี่แหละเป็นองค์แห่งวาโยที่คำรบ ๔

บุณ จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **วาโย** อันว่าลม **นิรालโย** ปราศจากที่อยู่หาอาลัยมิได้
มิได้ปรากฏว่าอยู่ที่ไหน **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้ามิได้อาลัยด้วยที่อยู่ พ้นจากสันถวะ
รักใคร่ท่านผู้ใด ดูจวาโยฉันนั้น นี่เป็นองค์แห่งวาโยที่คำรบ ๕ ยุติด้วยพระพุทธรูฎีกา ที่สมเด็จพระ
พระมหากษัตริย์คุณเจ้า ตรัสไว้ในสุดตนิบาตว่า

สนถวโต ภย ชาด

อนิเกตมสนถว

นิเกตา ชายเต รโช

เอว เว มุนิสสน

มีความว่า เมื่อไม่มีที่อยู่ ไม่มีสันถวะคือรักใคร่แล้ว ความกลัวและธุลีก็หาไม่มี นี่เป็น
ความเห็นของนักปราชญ์ทั้งหลาย ดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดีจึงมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระเจ้า
เป็นเจ้าผู้ปรีชาเฉลิมปราชญ์ องค์ ๕ แห่งบรรพตนั้นอย่างไร

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้มีศักดิ์เป็น
อัครกษัตริย์อันประเสริฐ ธรรมดาว่าภูเขาเป็นของไม่หวั่นไหว ไม่โยกคลอน ตั้งอยู่คงที่แม้จะถูก
ลมพัดสักเท่าใด ๆ ก็ไม่สะเทือนได้ **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าพึงเป็นผู้คงที่ ไม่หวั่น

ไหวในความนับถือและไม่นับถือ ในความทำดีและทำชั่ว ความเคารพและไม่เคารพ ในยศและ
ความเสื่อมยศ ความนินทาสรรเสริญและทุกข์สุข และรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะ อันบุคคลพึง
ปรารถนาและไม่ปรารถนาไม่กำหนดในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด ไม่ขัดเคืองใน
อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง ไม่ลุ่มหลงในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความลุ่มหลง เป็นผู้คงที่
ดุจภูเขาฉนั้นนั้น นี้เป็นองค์แห่งบรรพตเป็นปฐม สมเด็จพระพุทธปฏิมา อันสมเด็จพระมหากษัตริย์
คุณเจ้าตรัสไว้ว่า

เสโล ยถา เอกขโน

เอว นินทาปัสสาสุ

วาเตน น สมิริติ

น สมินฺชนติ ปณฺธิตา

มีความว่า ภูเขาเป็นแท่งเดียวไม่มีโพรง ย่อมไม่สะเทือนหวั่นไหวด้วยลมฉนั้นใด บัณฑิต
ทั้งหลาย ย่อมไม่หวั่นไหว ในเพราะความนินทาและสรรเสริญเหมือนฉนั้นนั้น ดังนี้ ขอถวายพระพร

ขุน จ ปรี่ อีกประการหนึ่ง ภูเขาเป็นของแข็งกระด้าง จะได้ระคนคลุกคลีด้วยสิ่งใด
สิ่งหนึ่งหาไม่ได้ ยถา มีครุวนฉนั้นใด พระโยคาวจรเจ้าก็พึงกระด้าง มีพึงระคนคลุกคลีด้วย
บุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง ดุจบรรพตฉนั้นนั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งบรรพตคำรบ ๒ ยุติด้วยพระพุทธปฏิมา
ที่สมเด็จพระมหากษัตริย์สัมมาสัมพุทธภควันตบพิตรตรัสไว้ว่า

อัสสฏฺฐํ คทฺฐเจติ

อโนกฺกสารี อปฺปิจฺฉํ

อนาคาเรติ จูภยํ

ตมทํ พุรุมิ พุราทมณฺ

มีความว่า พระโยคาวจรเจ้าองค์ใด เป็นผู้ไม่มีความหวั่นไหวอาลัยที่อยู่และมักน้อยสันโดษ
มิได้ระคนปนอยู่ด้วยคฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลาย ตถาคตกถว่าว่า พระโยคาวจรนั้นเป็น
พราหมณ์ ดังนี้ ขอถวายพระพร

ขุน จ ปรี่ อีกประการหนึ่งเล่า มหาราช ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้เป็นอัคร
กษัตริย์อันประเสริฐ วิษั อันว่าพีชมิได้งอกขึ้นเหนือภูเขาอันมีศิลาเป็นแท่งเดียว ยถา มีครุวน
ฉนั้นใด พระโยคาวจรเจ้ามิให้กิเลสงอกขึ้นในสันดาน ปานดุจภูเขาฉนั้นนั้น นี้เป็นองค์แห่งบรรพต
ที่คำรบ ๓ ยุติด้วยคำอันพระสุกฤติเถรเจ้ากล่าวไว้ว่า

รากุปฺสํหิตํ จิตฺตํ

สยเมว ปจฺจเวกฺขิตฺวา

รชชลี รชนีเยสุ

ยथा อุปฺปชฺชเต มม

เอกโก ตํ ทเมมทํ

ทุสฺสนีเยสุ ทุสฺสติ

มยุหเส มยุหนิเยสุ

นิกขมสฺส วนา ตฺวํ

วิสุทฺธานํ อโย วาโส

นิมฺมลานํ ตปสฺสินํ

มา โว วิสุทฺธํ ทุสฺเสสสิ

นิกขมสฺส วนา ตฺวํ

มีความว่า จิตอันประกอบด้วยราคจริต เกิดในสันดานของเราเมื่อใดแล้ว เราก็พิจารณาด้วยตนเอง เราผู้เดียวทรمانตัวเรา ใครจะได้ช่วยทรमानหามิได้ ตัวท่านนี้ยังกำหนดยินดีอยู่ในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความยินดี ยังขัดเคืองในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง ยังหลงในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง ท่านอย่าได้อยู่ในป่านี้ ท่านจงออกไปจากป่านี้ อันว่าป่านี้เป็นที่อยู่แห่งท่านผู้หมดจดทั้งหลายผู้มีศีลมีตบะ จะได้เป็นที่อยู่แห่งคนทุกศีลหามิได้ ท่านอย่าประทุษร้ายซึ่งท่านผู้บริสุทธิ์ จงรีบออกไปจากป่าเสีย ดังนี้ ขอถวายพระพร

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภาร ผู้เป็นอัครกษัตริย์อันประเสริฐ ธรรมดาว่าบรรพตย่อมสูงปรากฏ ยถา มีครุวนาฉันทใด พระโยคาวจรเจ้าผู้ประเสริฐก็ประกอบด้วยปัญญาอันสูงสุดดุจภูเขาฉันทนั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งบรรพตคำรบ ๔ ยุติด้วยพระพุทฺธฎีกาอันพระสัมมาสัมพุทฺธภควันตบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดประทานไว้ว่า

อุปฺปมาทํ ปมาเทน

ยทา นฺนุติ ปณฺธิโต

ปณฺญาปาสาทมารุยฺห

อโสโก โสกินิ ปชํ

ปพฺพตฺตญฺโจว ภูมมฺภูเจ

ธโร พาเล อเวกฺขติ

มีความว่า บัณฑิตย่อมบรรเทาความประมาทด้วยความไม่ประมาทเมื่อใด เมื่อนั้นท่านขึ้นสู่ปัญญาเพียงดังปราสาท หากความเศร้าโศกมิได้ พิจารณาเห็นหมู่สัตว์ผู้เศร้าโศกอยู่นักปราชญ์ย่อมพิจารณาเห็นคนพาล ดุจบุรุษผู้ยืนอยู่บนภูเขาแลเห็นคนผู้ยืนอยู่บนแผ่นดิน ฉะนั้น ดังนี้ ขอถวายพระพร

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดุรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ธรรมดาว่าบรรพตมิได้โอนเอนไป ยถา มีครุวนาฉันทใด พระโยคาวจรเจ้าก็มิได้โอนเอนไปในโลกธรรม ดุจดั่งภูเขาอันมิได้โอนเอนไปมาฉันทนั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งบรรพตที่คำรบ ๕ ยุติด้วยคำอันทางสุภัททาอุบาสิกากล่าวไว้ว่า

ลาเภณ อุนฺนโต โลโก

อลาเภณ จ โอนโต

ลาภาลาเภณ เอกฺกฺกา

ตาทิสา สมณํ มม

มีความว่า ธรรมดาสัตว์โลกเป็นโลกีย์ แม้ว่าได้ลาภแล้วก็ฮึกเหิมเพื่อไป เมื่อเสื่อมลาภก็เศร้าโศกเสียใจอกตรอม อันสมณะของเรานี้ จะได้น้อมไปด้วยลาภใช้ลาภหาไม่ได้ ตั้งอยู่คงที่ จะเป็นดุจโลกีย์สัตว์นั้นหาไม่ได้ ดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี จึงมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้ปรีชาเฉลิมปราชาญ์ องค์ ๕ แห่งอากาศนั้น อย่างไรเล่า

พระนาคเสนจึงวิสัชนาว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ **อากาศ** **นาม** ชื่อว่าอากาศ **อเคฺยโท** หาผู้จะถือเอาไม่ได้ **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าฟังกระทำน้ำใจอย่าให้กิเลสถือเอาได้ **ดุจ** อากาศฉันนั้น นี่เป็นองค์แห่งอากาศเป็นปฐม

ปุณ จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ธรรมดากว่าอากาศเป็นที่เที่ยวแห่งฤๅษีและดาบส **ยถา** ฉันใด พระโยคาวจรเจ้าก็ฟังกระทำอารมณ์ให้เที่ยวไปในสังขาร พิจารณาเห็นเป็นพระอนิจจัง พระทุกขัง พระอนัตตา นี่แหละเป็นองค์แห่งอากาศที่คารบ ๒

ปุณ จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้มีศักดิ์เป็นอัครกษัตริย์อันประเสริฐ **อากาศ** **นาม** ชื่ออันว่าอากาศ **อสณฺจโต** มิได้เป็นที่ตั้ง **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าฟังกระทำอารมณ์ให้ปราศจากลาภทั้งปวง มิได้ยินดีในภพ **ดุจ** อากาศอันหาที่ตั้งมิได้ฉันนั้น นี่แหละเป็นองค์แห่งอากาศที่คารบ ๓

ปุณ จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้มีศักดิ์เป็นอัครกษัตริย์อันประเสริฐ **อากาศ** อันว่าอากาศ **อนนฺโต** หาที่สุดมิได้ **อบฺบเมฺยโย** **อบฺบมาโน** จะนับจะประมาณไปว่ากว้างใหญ่เท่าไร ก็ประมาณมิได้ **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าก็ฟังมีศีลมารยาทประมาณมิได้ และมีพระปัญญาประมาณมิได้ **ดุจ** อากาศฉันนั้น นี่แหละเป็นองค์แห่งอากาศที่คารบ ๔

ปุณ จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้มีศักดิ์เป็นอัครกษัตริย์อันประเสริฐ **อากาศ** อันว่าอากาศมิได้ขัดข้องเปล่าอยู่ **หาปฺลิโพธมิได้** **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าฟังกระทำอารมณ์มิได้ขัดข้องอยู่ในกิเลสทั้งปวง และมีได้เป็นปฺลิโพธด้วยลาภและอาวาสและตระกูล ย่อมละหมุ่มและคณะ **ดุจ** อากาศอันหาที่ตั้งมิได้ฉันนั้น นี่แหละเป็นองค์แห่งอากาศคารบ ๕ ยุติด้วยพระพุทธานุภาพที่สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดา สัมมาสัมพุทธบพิตรเจ้า ทรงพระกรุณาให้โอวาทแก่พระพุทธโอรสราหูลเถรเจ้าตั้งนี้ว่า

เสยยถาปี ราชูล อากาโส กตถจิ ปติฏฐิตอ เอวเมว โข ตวั ราชูล เต อากาสสส สมภาวนี
ภาเวตพพ.

มีความว่า ดูรานะราชูล อันว่าอากาศหาที่ตั้งมิได้ ยถา มีครุวนาฉันได ดูรานะราชูล
เธอจงจำเรณูภาวนาให้จิตนั้นเปล่า ดูจอากาศฉันนั้น ดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทรอธิบดี มีพระราชโองการตรัสถามต่อไปว่า ภาณเต
นาคเสน ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้านาคเสนผู้ปรีชาญาณ องค์แห่งพระจันทร์ ๕ นั้นอย่างไร

พระผู้เป็นเจ้านาคเสนจึงวิสัชนาว่า มหาราช ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้มีศักดิ์เป็น
อัครกษัตริย์อันประเสริฐ จบุโท นาม ธรรมดาว่าพระจันทร์ ครั้นสุกปักข์ข้างขึ้นแล้วจำเรณู
พระรัศมีสว่างขึ้นไป ยถา มีครุวนาฉันได พระโยคาวจรเจ้าฟังเจริญอาจารย์และศีลคุณวัตรปฏิบัติ
เป็นอันดี ยังไตรปิฎกและโลกุตระ และชมณานให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ฟังประกอบสำรวมอินทรีย์
ประมาณที่จะบริโภคอาหาร และประกอบความเพียรเครื่องปลุกใจให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ดูจพระจันทร์
อันมีพระรัศมีรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไปในสุกปักข์ข้างขึ้นฉันนั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งพระจันทร์เป็นปฐม

บุณ จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า มหาราช ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ
พระจันทร์นั้นก็จัดเป็นอธิบดีอย่างหนึ่ง ยถา มีครุวนาฉันได พระโยคาวจรเจ้าฟังประพฤติใน
เรื่องที่เป็นใหญ่เป็นฉันทาอธิบดี ปรารณาสลเลขเหมือนพระจันทร์ฉันนั้น นี้แหละเป็นองค์
แห่งพระจันทร์ที่คำรบ ๒

บุณ จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า มหาราช ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ผู้มีศักดิ์เป็น
อัครกษัตริย์อันประเสริฐ ธรรมดาว่าพระจันทร์นั้นย่อมเที่ยวไป เห็นปรากฏในราตรี ยถา มี
ครุวนาฉันได พระโยคาวจรเจ้าฟังเที่ยวไปในที่สงบเป็นนิสัยดูจพระจันทร์ฉันนั้น นี้แหละเป็น
องค์แห่งพระจันทร์ที่คำรบ ๓

บุณ จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า พระจันทร์นั้นมีวิมานเป็นธงชัยฉันได พระโยคาวจรเจ้า
ก็มีศีลเป็นธงชัย ดูจพระจันทร์ฉันนั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งพระจันทร์ที่คำรบ ๔

บุณ จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า มหาราช ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ
ธรรมดาว่าพระจันทร์เจ้าอันบุคคลไม่อ่อนวอนไม่ปรารณาก็ย่อมขึ้นส่องโลก ยถา มีครุวนาฉันได
พระโยคาวจรเจ้า เมื่อตระกูลไม่อาราธนาไม่ปรารณา ก็ฟังเข้าไปสู่มาหา ดูจพระจันทร์ฉันนั้น
นี้แหละเป็นองค์แห่งพระจันทร์ที่คำรบ ๕ ยุติด้วยพระพุทธรูปที่สมเด็จพระมหากรุณาธิมา
สัมพุทธสัพพัญญูบรมครูเจ้า ตรัสไว้ในสังยุตตนิกายอันประเสริฐว่า

จนทูปมา ภิกขเว กุลานิ อุปสงกมถ อวงกสฺส กายํ อวงกสฺส จิตตํ นิจฺจํ วิริยํ อปคพฺโภ.

มีความว่า **ภิกขเว** ดูรานะภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเข้าไปสู่ตระกูลเหมือนพระจันทร์ แต่อย่าคะนองกายคะนองจิต อุตสาหะสำรวมด้วยดี เข้าไปสู่ตระกูลทั้งหลายของผู้อื่น ดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี จึงมีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้านาคเสนผู้เป็นปรีชาเฉลิมปราชญ์ องค์แห่งพระอาทิตย์ ๗ นั้น เป็นอย่างไรเล่า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้มีศักดิ์เป็น อัครกษัตริย์อันประเสริฐ ธรรมดาว่าพระอาทิตย์ย่อมเผาพืชทั้งปวงให้แห้งไป **ยถา** มีครุวนาฉนฺได พระโยคาวจรเจ้าพึงเผาเสียซึ่งกิเลสทั้งปวงให้แห้งไปเหมือนฉนนัน นี้แหละเป็นองค์แห่งพระอาทิตย์เป็นปฐม

ปุณ จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ อันว่าพระอาทิตย์ย่อมกำจัดเสียซึ่งอันตรายคือมืดให้สว่าง **ยถา** มีครุวนาฉนฺได พระโยคาวจรเจ้า พึงกำจัดเสียซึ่งราคะทั้งปวงอันมืด และโทสะทั้งปวงอันมืด และโมหะทั้งปวงอันมืด และทิจฺฉิอันมืด และกิเลสอันมืด และทฺุจฺริตอันมืด ให้สว่างจากสันดานฉนนัน นี้แหละเป็นองค์แห่งพระอาทิตย์ที่คำรบ ๒

ปุณ จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้มีศักดิ์เป็น อัครกษัตริย์อันประเสริฐ ธรรมดาว่าพระอาทิตย์ย่อมเวียนไปตาม คือเที่ยวไปเนื่อง ๆ **ยถา** มีครุวนาฉนฺได พระโยคาวจรเจ้า พึงทำโยนิโสมนสิการในปฏิบัติ อย่ารู้ขาดดุจพระอาทิตย์อันเวียนไปฉนนัน นี้แหละเป็นองค์แห่งพระอาทิตย์ที่คำรบ ๓

ปุณ จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ธรรมดาว่าพระอาทิตย์ย่อมมีระเบียบพระรัศมี **ยถา** มีครุวนาฉนฺได พระโยคาวจรเจ้าก็มี ระเบียบในอารมณ์ดุจพระอาทิตย์ฉนนัน นี้แหละเป็นองค์แห่งพระอาทิตย์ที่คำรบ ๔

ปุณ จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ พระสุริยะย่อมยังคนทั้งหลายให้ร้อนด้วยรัศมี **ยถา** มีครุวนาฉนฺได พระโยคาวจรเจ้าก็ยังมีมนุษย์ โลกกับทั้งเทวโลกให้ร้อนด้วยมารยาท คีลคุณ วัตรปฏิบัติ และฉานวิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ และอินทรีย์ และพระโพชฌงค์และสติปัญญา สัมมัปปธาน อิทธิบาท ดุจพระอาทิตย์อันมี โองาสอันร้อนฉนนัน นี้แหละเป็นองค์ที่คำรบ ๕ แห่งพระอาทิตย์

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ ธรรมดาว่าพระอาทิตย์เที่ยวไปย่อมกลัวภัยคืออสุรินทราหูเป็นอันมาก **ยถา** มีครุวนาฉันไค พระโยคาวจรเจ้าเห็นสัตว์โลกอันทนทุกข์อยู่ในทุกคติ หรือมีสันดานช้องอยู่ด้วยกิเลสและทิจิอันลามก ปฏิบัติผิดทาง ก็มีน้ำใจสลดสังเวช ดูจพระอาทิตย์อันกลัวอสุรินทราหูฉันนั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งพระอาทิตย์ที่คำรบ ๖

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ พระอาทิตย์ย่อมส่องให้เห็นช่องดีชั่วได้ **ยถา** มีครุวนาฉันไค พระโยคาวจรเจ้าพึงแสดงธรรมเป็นโลกียะและโลกุตระ ด้วยอินทรีย์ พละ โพชฌงค์สติปัญญาอันสัมบูรณ์ปธานอิทธิบาท ให้แจ้งประจักษ์ ดูจพระอาทิตย์ฉันนั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งพระอาทิตย์ที่คำรบ ๗ ยุติด้วยคำอันพระผู้เป็นเจ้าของวังคีสเถระกล่าวไว้ว่า

ยถา สุริโย อุทยนโต
สุจิตฺต อสุจิตฺตจาปิ
ตเถว ภิกฺขุ ธมฺมธโร
ปชฺ ทสฺเสติ วิวิธ

รูปิ ทสฺเสติ รูปินิ
กถฺยาณณ จาปิ ปาปกิ
อวิชฺชาย ปิหิตํ ชนนิ
อาทิจฺจ อุทฺยํ ยถา

มีความว่า พระอาทิตย์เมื่ออุทัยขึ้น ย่อมส่องให้เห็นรูปแห่งของที่มีรูปทั้งหลาย ย่อมส่องให้เห็นของสะอาดและสกปรก ทั้งส่องให้เห็นของดีของชั่วได้ **ยถา** มีครุวนาฉันไค ภิกษุผู้ทรงธรรมย่อมยังหมู่ชนอันอวิชชาปกคลุมแล้ว ให้แลเห็นธรรม ดูจพระอาทิตย์ที่อุทัยขึ้นมาส่องให้เห็นสิ่งต่าง ๆ ฉันนั้น ดังนี้ ขอลถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามต่อไปว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของปรีชาญาณ องค์ ๓ แห่งท้าวสักกะนั้นอย่างไรเล่า

พระผู้เป็นเจ้านาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ขึ้นชื่อ ว่าท้าวสักกเทวราช ย่อมเต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขส่วนเดียว **ยถา** มีครุวนาฉันไค พระโยคาวจรเจ้าก็ยินดีในความสุขเกิดแต่วิเวกอย่างยิ่งโดยส่วนเดียวเหมือนฉันนั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งท้าวสักกะเป็นปฐม

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่ง **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่กว่าเทวดาทั้งหลายพบเห็นพระธรรมแล้ว ย่อมยกย่องทำความร่าเริงให้เกิด **ยถา** มีครุวนาฉันไค พระโยคาวจรเจ้าก็พึงประคองไว้ซึ่งใจให้เบิกบาน ไม่เกียจคร้าน สงบระงับ ยังความร่าเริง

ใจให้เกิดในธรรมเป็นสุขทั้งหลาย และพึงลุกขึ้นทำความเพียรพยายาม เหมือนกับท้าวสักกะ ฉะนั้น นี่แหละเป็นองค์แห่งท้าวสักกะที่คำรบ ๒

ปุณ จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ท้าวสักกเทวราช จะได้เกิดความเบื่อหน่ายในสมบัติของพระองค์หามิได้ **ยถา** มีครุวนาฉน์ใด พระโยคาวจรเจ้าไม่ พึงทำความเบื่อหน่ายในเรือนอันว่างเปล่าให้เกิดขึ้น เหมือนท้าวสักกเทวราชฉนั้น นี่แหละ เป็นองค์แห่งท้าวสักกะที่คำรบ ๓ ยุติด้วยคำอันพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าชื่อว่าสุภูติเถรเจ้ากล่าวไว้ว่า

ตว สาสเน มหาวีร

ยโต ปพฺพชิตो อหิ

เอกสณฺณํ นาภิขานามิ

อุปฺปนฺนํ กามสณฺทิตํ

มีความว่า ข้าแต่ท่านผู้มีเพียรใหญ่ เราบวชแล้วในศาสนาของท่าน มิได้ทราบชัดซึ่ง สัญญาอันหนึ่ง ที่อาศัยกามคุณเกิดขึ้นดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้ เป็นเจ้าผู้ปรีชาเฉลิมปราชญ์ องค์ ๔ แห่งสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราชฉนั้น เป็นไฉน

พระผู้เป็นเจ้านาคเสนจึงถวายวิสัชนาว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ผู้ประเสริฐ ธรรมดาพระเจ้าจักรพรรดิราชยอมยัดเหนี่ยวน้ำใจไพร่ฟ้าประชาราษฎรไว้ได้ด้วย สังคหวัตถุ ๔ ประการ **ยถา** มีครุวนาฉน์ใด พระโยคาวจรเจ้าก็ยัดเหนี่ยวน้ำใจของบริษัท ๔ ไว้ ได้และประคองทำใจของบริษัทให้ร่าเริง ดูจพระเจ้าจักรพรรดิราชฉนั้น นี่แหละเป็นองค์ ของพระเจ้าจักรพรรดิราชเป็นปฐม

ปุณ จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร พวกโจรที่เป็น เสี้ยนหนามแห่งแผ่นดินหาเกิดมีไม่ในพระราชอาณาจักรของพระเจ้าจักรพรรดิราช **ยถา** มีครุ วนาฉน์ใด พระโยคาวจรเจ้าก็ไม่พึงให้วิตกทั้งหลาย คือ กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก เกิดขึ้นในสันดานได้ฉนั้น นี่แหละเป็นองค์แห่งพระเจ้าจักรพรรดิราชที่คำรบ ๒ ยุติด้วยคำอัน สมเด็จพระสัมพันธวงศ์บรมครูเจ้าตรัสไว้ว่า

วิตกฺกุปฺสเม จ โย รโต

อสุภํ ภาวยตี สทา สโต

เอส โข พุยนิติกาทติ

เอส เณชชติ มารพนฺธนํ

มีความว่า ก็ภิกษุรูปใด ยินดีแต่ในธรรมเป็นที่ระงับวิตก มีสติเจริญอุสุภะอยู่ทุกเมื่อ ภิกษุนั้นแหละจักกระทำให้สิ้นสุดได้ จักตัดบ่วงมารได้ ดังนี้ ขอถวายพระพร

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหाराช** ดูรณะบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิราชทรงพระค้ำนึ่งถึงบุญและบาปทรงสั่งสอนไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ที่อาศัยอยู่ในพระราชอาณาจักร ตลอดขอบเขตมีมหาสมุทรเป็นที่สุดเสมอทุกวัน **ยถา** มีครุวนาฉน์ใด พระโยคาวจรเจ้าก็พึงพิจารณากายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อยู่ทุกวัน ๆ ว่า วันแห่งเราผู้ไม่ช้องอยู่ด้วยฐานะทั้ง ๓ นี้ ล่วงไปบ้างหรือไม่ แล้วก็ชำระกายวาจาใจให้บริสุทธิ์ฉนั้นนั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งพระเจ้าจักรพรรดิราชที่ค้ำรบ ๓ ยุติด้วยพระพุทธรูปก้านพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ในเอกนิบาต อังคุตตรนิกายอันประเสริฐว่า บรรพชิตควรพิจารณาทุกวัน ๆ ว่า วันคื้นล่วงไป ๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่ ดังนี้ ขอถวายพระพร

ขุน จ ปร อีกประการหนึ่งเล่า **มหाराช** ดูรณะบพิตรพระราชสมภาร พระเจ้าจักรพรรดิราชทรงปกครองพระราชอาณาจักรเป็นกวดขันทั้งภายในภายนอก **ยถา** มีครุวนาฉน์ใด พระโยคาวจรก็พึงตั้งนายประตูคือสติไว้ เพื่อให้ระวังรักษากิเลสทั้งภายในภายนอก มิให้รบกวนสั่นดานได้ ดูจพระเจ้าจักรพรรดิราชผู้รักษาพระราชอาณาจักรของพระองค์อย่างกวดขันฉนั้นนั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งพระเจ้าจักรพรรดิราชที่ค้ำรบ ๔ ยุติด้วยพระพุทธรูปก้านพระมหากษัตริย์เจ้าตรัสไว้ว่า **สติโทวาริโก ภิกขเว อริยสาวโก** ดังนี้เป็นอาทิ ความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระอริยสาวกมีนายประตูคือสติประจำอยู่ ย่อมละอกุศลเสีย ทำกุศลให้เกิดได้ และละธรรมที่มีโทษเสีย เจริญธรรมที่ไม่มีโทษได้ บริหารรักษาตัวทำให้บริสุทธิ์ ดังนี้ ขอถวายพระพร

จบจักกวัตตวรรคที่ ๓ แต่เพียงนี้

ในที่สุดวรรคนี้ พระคันถรจนาคารยัประพันธ์คาถาแสดงขอบทมาติกาที่กล่าวมาข้างต้นไว้ว่า

บรวิ จ อาโป จาปี	เตโช วาโย จ ปพพโต
อากาศ จ นทสุริโย จ	สกุโก จ จกุกวตติ จ

มีความว่า องค์แห่งแผ่นดิน องค์แห่งน้ำ องค์แห่งไฟ องค์แห่งลม องค์แห่งบรรพต องค์แห่งอากาศ องค์แห่งพระจันทร์ องค์แห่งพระอาทิตย์ องค์แห่งท้าวสักกะ องค์แห่งพระเจ้าจักรพรรดิราช องค์เหล่านี้ท่านจัดไว้เป็นวรรคหนึ่งดังนี้แล

กฤษณวรรค ที่ ๔

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระราชโองการตรัสถามต่อไปว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระนาคเสนผู้ยอดปราชญ์ อันว่าองค์ ๑ แห่งตัวปลวกนั้น เป็นไฉน

พระผู้เป็นเจ้านาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ **อุปจิกา นาม** ธรรมดาว่าตัวปลวก ย่อมเอาดินมาทำเป็นจอมไว้ข้างบน ซ่อนตัวอยู่ข้างล่างหาอาหารกิน **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรก็ทำเครื่องบังคือความสำรวมในศีลปิดใจไว้แล้วเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต ครั้นแล้วก็พึงแสวงหาสมณธรรมลวงภัยได้ทั้งหมด เพราะเครื่องมุงเครื่องบังคือความสำรวมในศีลดูจตัวปลวกฉนั้น นี้แหละเป็นองค์อันหนึ่งแห่งตัวปลวก ยุติด้วยคำอันพระอุปเสนเถรเจ้าวังคันทบุตรกล่าวไว้ว่า

ศีลสวรรค์

โยคี กตวาน มานส์

อนุปลิตโต วิหริ

ภยา โส ปริมุจจติ

ความว่า พระโยคาวจรเจ้า กระทำเครื่องมุงเครื่องบังคือสำรวมในศีลปิดใจไว้ เป็นผู้ไม่พัวพันด้วยกิเลส ย่อมพ้นจากภัยได้ ดังนี้ ขอถวายพระพร

สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสถามว่า **ภนฺเต นาคเสน** ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เป็นปราชญ์ องค์ ๒ แห่งแมวนั้นเป็นไฉนเล่า

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภารผู้ประเสริฐ **วิพาโร นาม** ธรรมดาว่าแมว แม้จะอยู่ในระหว่างแห่งถ้ำและซอกเขา และโพรงไม้บ้านเรือน ก็ย่อมเสาะแสวงหาแต่หน้อยอย่างเดียวกันเท่านั้น **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้า แม้จะอยู่ในบ้านหรือในป่าหรืออยู่ในโคนไม้ ในอัปโภคาสในเรือนว่างเปล่า ก็เป็นผู้ไม่ประมาท แสวงหาโภชนะฉันย่อมนึกพิจารณาถึงกายอยู่เนืองๆ เหมือนแมวแสวงหาแต่หน้อยอยู่ฉนั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งแมวเป็นปฐม

ปุน จ ปรี อีกประการหนึ่งเล่า **มหาราช** ดูรานะบพิตรพระราชสมภาร ธรรมดาว่าแมวย่อมแสวงหาอาหารแต่ในที่ใกล้ ๆ เท่านั้น **ยถา** มีครุวนาฉันใด พระโยคาวจรเจ้าก็พึงพิจารณาแต่ความเกิดความดับในอุปาทานชั้นทั้ง ๕ เหล่านี้ว่า เบญจขันธ์คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นดังนี้ เบญจขันธ์เกิดด้วยเหตุดังนี้ เบญจขันธ์ดับด้วยเหตุดังนี้ เหมือนกับแมวอันหากินแต่ในที่ใกล้ ๆ ฉนั้น นี้แหละเป็นองค์แห่งแมวคาร์บ ๒ ยุติด้วยพระพุทธรูฎีกา อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า